

Povl Simonsen

FISKERBONDEN I NORD-TROMS 1300-1700

Belyst ved tuftegravinger

Publikasjon nr. 1 fra Helgøyprosjektet

Universitetet i Tromsø/NAVF
1980

948.173 HELGØY Jim

ox 3

91C018483

HELGØYPROSJEKTET er et tverrfaglig forskningsprosjekt med forskere fra flere institutter ved Universitetet i Tromsø. Prosjektet er delvis finansiert av Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd.

Gjennom ulike analyser av et mangesidig datatilfang innsamlet av prosjektet, har man villet belyse noen utviklingstrekk i Helgøy sogns historie, fra jernalder fram til nyere tid. Man har særlig arbeidet med bosettingshistoriske temaer, med variasjoner i ressursbruk og økonomi og med de vekslende etniske forhold.

Stensilserien PUBLIKASJONER fra Helgøyprosjektet tar sikte på å offentliggjøre alle typer rapporter som kan tenkes å ha interesse for et bredere publikum, enten de senere skal søkes trykket i bokform eller ikke. Selv om meget av datainnsamlingen er utført av prosjektgruppen i fellesskap, står hver enkelt forfatter ansvarlig for de enkelte rapporter som sendes ut.

Alle henvendelser om publikasjonsserien rettes til "Helgøyprosjektet", Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø, 9000 Tromsø.

I serien er hittil utkommet:

PUBLIKASJON nr. 1: Povl Simonsen: Fiskerbonden i Nord-Troms 1300-1700, belyst ved tuftegravinger.

PUBLIKASJON nr. 2: Per Mathiesen: "Västersjöfinner" på Ringvassøy. En analyse av den samiske bosetting i Helgøy sogn på 1700-tallet.

PUBLIKASJON nr. 3: Helge A. Wold (red.): Helgøys historie. Kilder og kommentarer.

P. S I M O N S E N:

FISKERBONDEN I NORD - TROMS 1300 - 1700,

BELYST VED TUFTEGRAVNINGER.

Tromsø 1980

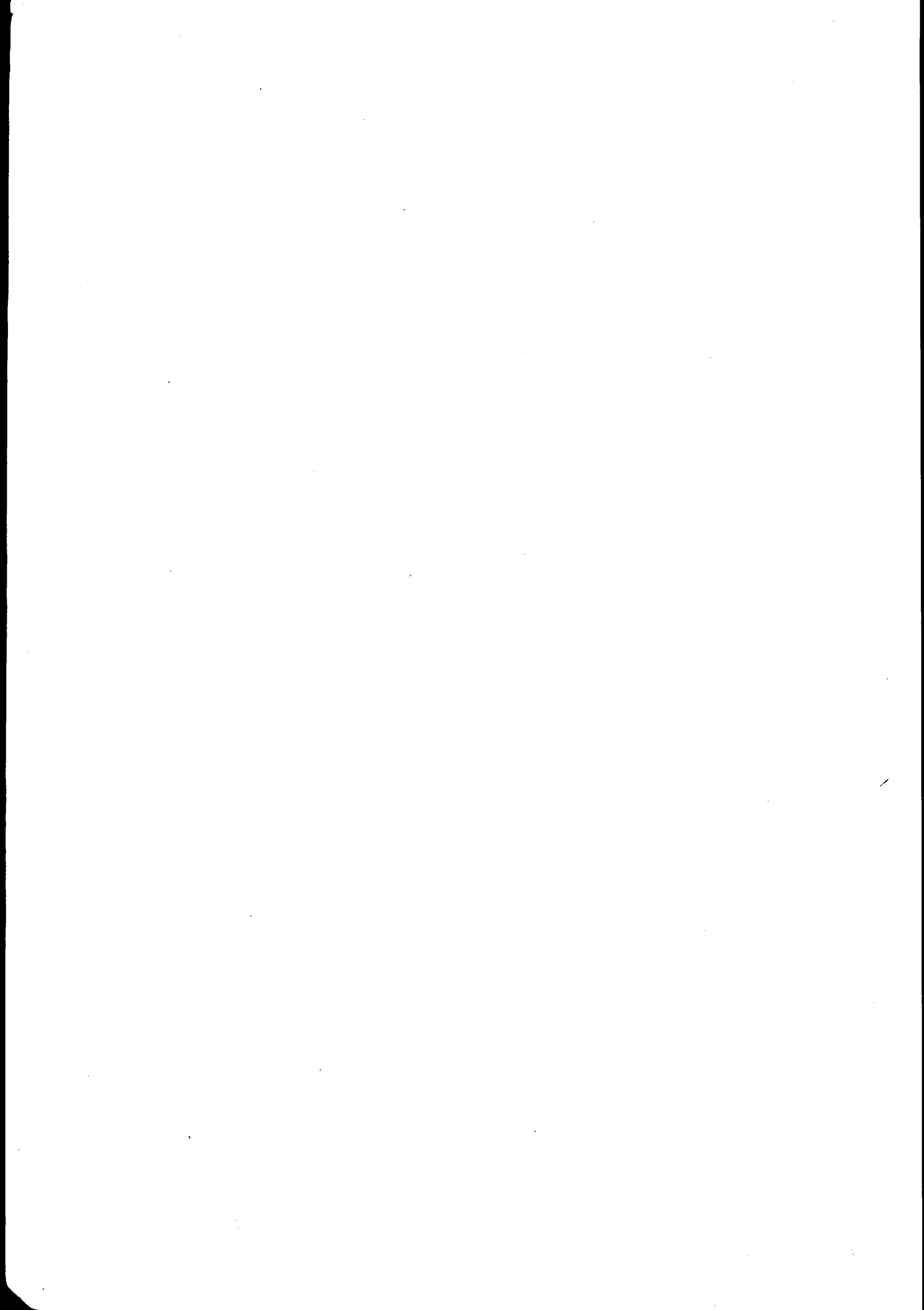
Seriendokument 81c.002175
91c.018483

ex 3

**Universitetsbiblioteket
i Tromsø**

♀ 9-18.173 HELGØY

Vertical line of text or a page number, possibly '100' or similar, running down the center of the page.

I N N L E D N I N G

Ved min tiltreden som konservator ved Tromsø Museum, arkeologisk avdeling, 1. februar 1951 fant jeg på mitt nye skrivebord bl.a. en "venteliste" over steder som burde besøkes eller utgraves. Noen av dem hadde p.g.a. krigen ventet ganske lenge, bl.a. lå det en rapport fra Gutorm Gjessing, datert juli 1939 om et besøk på Mjelvik Kirkevær ¹⁾, ledsaget av et fotografi og med konklusjonen: " Her bør det graves ved leilighet". Saken så interessant ut. Det dreidde seg tydelig nok om levninger fra sen middelalder, og middelalderarkeologien var jo i de år en helt ny og ganske omdiskutert disiplin. I Nord-Norge var ikke foretatt middelalderarkeologiske undersøkelser. Mjelvik ble da det første sted jeg besøkte i museets distrikt, og i sommeren 1951 begynte undersøkelser som kom til å strekke seg over 3 somrer. Etter avslutningen i 1953 flyttet vi samme sommer over på tuftegruppen Mjelvik Værneset, og i 1954 fortsatte jeg med utgravinger i Fagerfjord på Ringvassøy. Dermed syntes jeg at jeg hadde et ganske bra grep om områdets kultur- og arkitekturutvikling i tiden ca. 1300 - 1625, og det var min tanke å bearbeide stoffet for publisering. Men i 1955 brente Bryggen i Bergen, og de store utgravinger der - under ledelse av Asbjørn Herteig - kom igang. Jeg la da mitt eget stoff vekk ut fra den oppfattelse at en rett vurdering og en brukbar kronologi burde utarbeides utfra det rike og sentrale stoff som kunne ventes framdratt i Bergen, ikke utfra den ytterste periferi av samme kulturkrets. Å begynne med Mjelvik og Fagerfjord ville bare føre til resultater som ville bli kuldkastet, når Bryggenmaterialet engang ble publisert. Imidlertid er årene gått, og saken er kommet i et annet lys. Dels er Bryggenmaterialet ennå

Pl.I,1

Fig.1.

langt fra sin fullstendige publisering, dels har forskningen dreiet sin sentrale interesse bort fra emner som kronologi, typologi, keramikk og fokuserer nå på økonomi, økologi, bosetningsgeografi, byggeskikk o.s.v. Der ved har mitt materiale fra dengang fått øket aktualitet, idet disse nordnorske gravningsresultater har fått en stor egenverdi, helt uavhengig av resultatene fra Bryggen. Imens er mitt materiale vokst. I 1961 grov jeg en gård fra ca. 1600 på Elvejord ved Lyngseidet, i 1975 en hustuft fra 1700-tallet på Kveldstua på Tromsøya og i 1975 - 76 tuftegruppen Gamhaugen på Helgøy. Den siste graving var et ledd i Helgøyprosjektet. På hver sin måte utvidet disse gravinger grensene for mitt stoff som nå på den ene side frambyr stor allsidighet, idet det rommer norske og samiske komponenter, gårder, kirkestuer, rorbuer og en husmannsplass, men samtidig har det stor enhet over seg, idet alt er innom 3 nabokommuner i Nord Troms - Tromsø, Karlsøy og Lyngen -, alt er tufter, og alt har tilknytning til både jordbruk og fiske. Siden 1973 har Helgøyprosjektet arbeidet som en tverrfaglig gruppe til utforskning av Helgøyområdets utvikling med hensyn til bosetning, ressursutnyttelse og etniske forhold. Jeg arbeidet med i denne gruppe bl.a. som nevnt gjennom utgravningene på Gamhaugen. Men også Fagerfjord er i det område som prosjektet beskjeftiger seg med. Etterhvert ble gruppens oppmerksomhet mer og mer sentrert om 1500 - 1600-tallet, og i stigende grad oppsto det derfor et behov for en publisering av de gamle gravningsresultater fra området og naboområdene.

Jeg skal derfor her framlegge mitt materiale fra 25 års gravninger i 3 kommuner i Nord - Troms, idet jeg ikke skal benytte det til vidtrekkende typologiseringer og kronologiske spekulasjoner, men konsentrere meg om selve de framdragne husrester og de deri funne spor av beboernes dagligliv, yrke og økonomi.

Av de utgravinger som her skal beskrives, er da den på Gamhaugen på Helgøy finansiert gjennom Helgøyprosjektet det vil si av Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd, som også har betalt en del av Mjelvikgravningene. Alle de øvrige er betalt over Tromsø Museum, arkeologisk avdelings årlige normalbudsjetter.

I feltarbeidene som tilsammen har strakt seg over ca $\frac{1}{2}$ år, har deltatt adskillige hjelpere som gjennom flid og interesse har bidratt betydelig til resultatene. Medhjelpere på Mjelvik 1951 var fru Beate Mork, dengang assistent ved avdelingen, og gymnaselevene Bjørn Rasch Tellefsen, Harstad, og Arne J. Larsen, Svolvær, den siste nå konservator ved museet i Bergen.

På Mjelvik 1952 deltok stud. mag.'ene Per Sørensen og Ebbe Lomborg, København, begge senere kjente arkeologer, og Trygve Johansen, Mjelvik. Samme sted i 1953: Stud. mag. Jørgen Slettebo, København, nå sjef for Sønderborg Museum, stud. mag. Inge Parbøl, København, senere gift Kleivan og nå en kjent eskimolog, og igjen Per Sørensen. I Fagerfjord i 1954 hadde jeg med meg det franske etnograf-ektepar Jean og Renate Pelosse og dessuten var 4 lokale menn engasjert, 3 med familienavnet Nilssen og med fornavnene Hjalmar, Rupert, Rolf, og den fjerde Angel Martinsen. På Elvejord i 1961 ble jeg hjulpet av de danske studenter Per Hartvig, Karsten Simonsen og Niels Skarsholm og av de engelske Julia Tarrant og Ruth Tringham, den siste nå professor i arkeologi i Boston; dessuten en tid av den danske lærer Jørgen Gammelgaard med en hel skoleklasse. Kveldstua-gravningen i 1975 ble gjennomført ved hjelp av de arkeologistuderende i Tromsø Agnes Kjelstrup, Lise Gjesdal Thelle og Inger Arnesen. Og på Gamhaugen på Helgøy i 1976 hadde jeg amatørarkeologen, telegrafbestyrer Kaare Ringstad, Leknes til hjelp, mens Gamhaugen-gravningen 1975 ble gjennomført uten fremmed arbeidskraft. For foruten alle de nevnte,

har jeg i alle årene hatt min nærmeste familie med meg på gravningene, min kone og etterhvert guttene Ole, Torsten, Jesper og Gunnar. Så den som uten sammenligning har vært mest implisert i disse gravninger og ytet størst bidrag er da naturligvis min kone, cand. mag. Erna Simonsen.

I. M J E L V I K   K I R K E V Æ R

Øya Sandøya ligger lengst nordvest i Tromsø kommune ut mot det åpne hav. Navnet henspiller på det store flysandfelt nordligst på øyas østkyst, men i våre dager er dette navn ikke i bruk lokalt. Man betegner i daglig tale hele øya etter bebyggelsen og kaller den Mjelvika. Navnet ble tidligere skrevet Melvik, men under fornorskningen av stednavnene er det fra offisiell side blitt forvridd til Mjølvik,skjønt det naturligvis ikke har noe med mjøl å gjøre, og skjønt man helt sikkert kan fastslå at korndyrkning aldri har forekommet på øya. Første ledd går tilbake på det oldnorske "mjol" fin sand, og er altså det samme som i Mjelde lenger sør i Tromsø k. og Nord- og Sørmjele i Andøy k.²⁾. Befolkningen uttaler da også navnet Mjelvik eller Mjelvika, og jeg skal holde meg til samme form. I dag er den korrekte bruk av navnet Mjelvik da som betegnelse for bosetningen midt på øyas østkyst, men da det forekommer så tidlig som i 1432, kan vi gå ut fra at det er fulgt med ved bygdas flytting og også har vært navnet på den tidligere bosetning på sørspissen.

Fig.1.

Øya, som ligger noen få hundre meter nord for 70^onordlig bredde, er ca. 4 km lang nord - sør, 2 km bred øst-vest. Det meste av den er oppfylt av et fjellmassiv som går opp til 561 m o.h., men bare på nordvest-siden er det bratte stup og vanskelig terreng, ellers er fjellet overalt lett å ferdes på og gress- og lynggrodd, altså ypperlig sauebeite. I et par daler ut mot vestkysten er det kratt av bjørk og rogn, ellers er øya trebar, men man kan nok gå ut fra at dette er et beitefenomen, og at den naturlige vegetasjon ville ha vært et slikt kratt eller lav skog overalt, unntatt oppe på flatene

Fig.3.

øverst på fjellet. Lavland forekommer bare 2 steder, nemlig den ca 200 x 200 meter store slette lengst sør, hvor Kirkeværet er, og langs ca. 2 km av østkysten i større og mindre bredde. Ved den nåværende bygd er dette lavland så bredt at man uten videre kan utpeke dette sted som det beste jordbruksområde på øya. Her er vide slåtte- og beiteområder, og her dyrkes i nåtiden også poteter. For en befolkning med februk som en vesentlig del av økonomien vil derfor østkysten være det naturlige sted å slå seg ned. Her er også de beste muligheter for anlegg av brygger, slik at senere tiders fiskefartøyer har kunnet skaffes liggeplass. Men Kirkeværet må til gjengjeld ha pekt seg ytterst fordelaktig ut dengang da båtene var mindre og ble tatt opp på åpen strand, og da økonomien mer ensidig var rettet mot fisket. Beitemulighetene her er i alt vesentlig innskrenket til selve tufteområdet som jo da var utilgjengelig for dyrene; slåttemark forekommer ikke. Vi kan gå ut fra at liksom idag kuene fra østkysten søker seg til Kirkeværet for å finne uinngjerdede lavlandsbeiter, så har i Kirkeværets storhetstid både slått og beite foregått på den da ubebodde østkyst. For - som vi skal se - krøtterhold var vanlig, selvom det må ha betydd langt mindre for befolkningen enn senere. Den lille slette i Kirkeværet er omgitt i vest og nord av høye, men dog slett ikke utilgjengelige fjell, i øst av lavere koller som ga lett overgang til østkystsletten. I sør munner den lille slette ut i en bred, lavvannet vik, Kirkevika, med en bred og fin sandfjære. Dette har nok både gjort stedet triveligere og skapt et klimatisk pluss for det, men noe særlig velegnet for båtlanding er Kirkevika bare ved sjeldne værforhold. Det er til gjengjeld 2 dype, snevre vikene som går inn fra vest nesten til kanten av sletten, begrenst av lave berg og med dypt vann helt nær stranden. Ser man på havet utenfor, vil man oppdage ikke bare en vrimmel av holmer og skjær, men også av blindskjær, hvor dønningene bryter selv i nesten stille vær. Det er et langt vanskeligere og farligere farvann å manøvrere i enn langs østkysten, hvis man ikke er lommekjent.

Pl.I,1.

Fig.2.

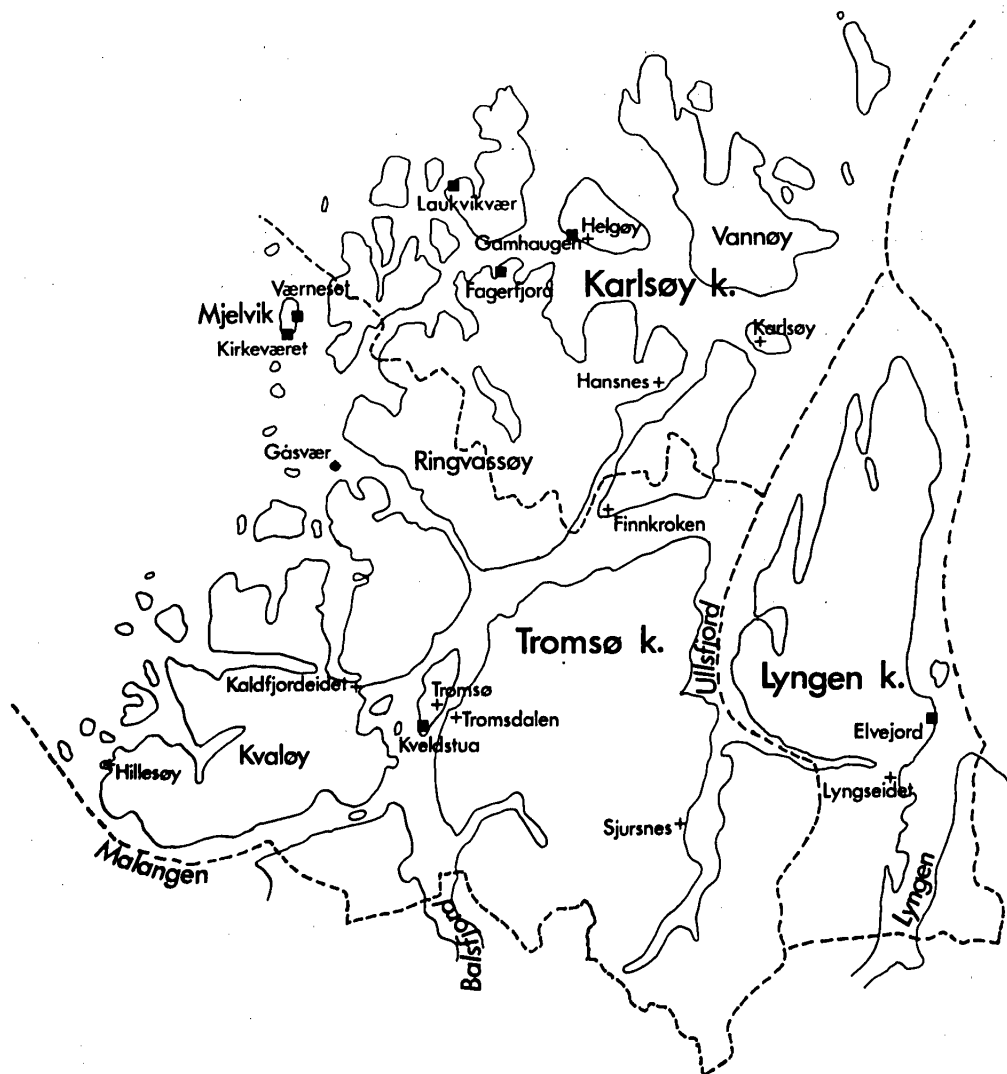

Fig. 1. Kart over undersøkelsesområdet.

Fig. 2. (foldeplansje bak i boken).
Kart over Mjelvik Kirkevær.

Men man er rett ved fiskebankene, meget nærmere enn fra østkysten. Begge steder har altså sine fordeler som skal vurderes nøyer, når jeg senere skal bedømme årsak og tidspunkt for bygdas flytting. Ennå må det nevnes at det mot nord - og nordvestvinden beskyttede Kirkeværet har langt mindre regn, tåke og vind enn den nåværende bygd som ligger ganske utsatt til. Jeg har her brukt navnet Kirkeværet som også er det vanlige i daglig tale på øya. Kommer man lenger bort, vil det helst bli omtalt som Mjelvik Kirkevær, for ikke å forveksles med flere andre steder av samme navn; derimot har jeg aldrig hørt en navneform som f.eks. Sandøy Kirkevær, hvilket bekrefter at Mjelviknavnet i sin tid har vært knyttet til dette sted og er fulgt med, da bygda ble flyttet. Forstavelsen henspiller da neppe på det store flysandfelt ca 3 km borte, men snarere på den brede sandfjæra og ovenfor den, de lave sanddyner som husene har vært bygd på.

Ved bedømmelsen av ressursene må jeg også kort omtale den litt fjernere periferi. Et par kilometer nord for øya ligger Sør-Fugløy, et av områdets største fuglefjell, ennå fram imot vår tid en "herlighet" med sine egg- og fuglemengder; øst for denne øy er øygruppen Mekta, et kjent kobbeveide, men forøvrig har alle holmer rundt Mjelvik vært benyttet både til seljakt og til egg- og dunsanking. Rett i sør, ca 1 km borte, ligger det nå øde Sandsvær, engang en stor og rik gård, sikkert ikke uten betydning ved valget av Kirkeværet som kirkested. Ved Sandsvær møttes etter avtale Tore Hund og brødrene Karle og Gunstein i 1026, da de dro på Bjarmelandsferd ³⁾ Kanskje man dengang normalt valgte den ytre seilled gjennom Skagøysundet framfor den indre gjennom Rystraumen med dennes stridere og vanskeligere strømforhold. En slik led vil ha plassert Kirkeværet rett ut i hovedtrafikken langs den nordnorske kyst. Så meget merkeligere er det at det aldri på øya er gjort funn fra oldtiden eller tidlig middelalder, og intet tyder på bosetning herute før i høymiddelalderen.

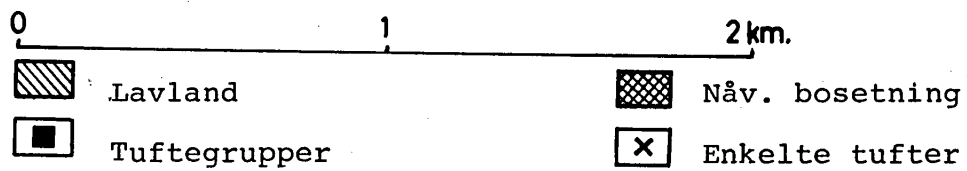
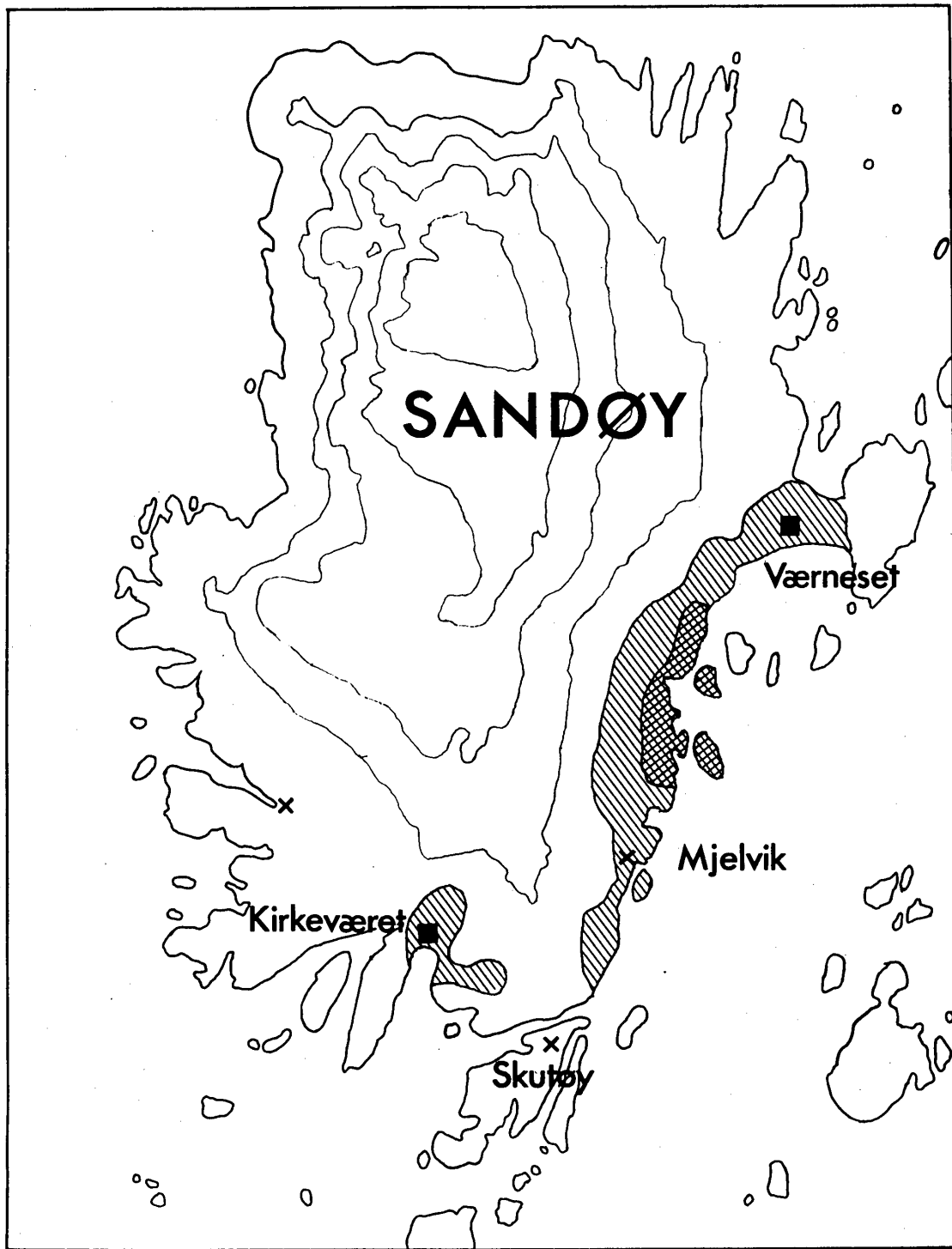

Fig. 3. Sandøy med Mjelvik i 1/20.000.

I de skrevne kilder er Mjelvik nevnt 1567, Sandøy i 1432 i Aslak Bolts jordebok ⁴⁾, hvor det berettes at erkebispnen selv 1430-32 hadde fått jordegods ved en doms over en mann fra Mjelvik som i sinne hadde sparket sin nabos gravide kone, så hun nedkom med dødfødte tvillinger. Dommen lød på at han hadde sin halve hovedlodd forbrutt til kirken. Fra da av eide kirken altså eiendom på stedet, kanskje heller ikke det uten betydning ved valg av det som kirkested. Sandøy kirke nevnes ⁵⁾ - som de fleste andre kirker på kysten av Troms og Finnmark - første gang i Den Tronhjemske Reformats fra 1589 og var da Tromsø - prostens personlige kapellani, hvor han forrettet hver femte søndag. Dette synes å motsi teoriene om at det bare skal ha vært et kapell for bestemte fiskesesonger. Det har uten tvil eksistert et annekssogn her ute i øyene med bestemte, tilknyttede gårder og bygder. I 1589 nevnes at 13 bønder sokner til kirken, i 1666 er det 8 bønder. I 1690 omtales kirken som øde og stående "for nedfalls" og må være forsvunnet kort etter. Ellers er det naturligvis skattelistene vi må vende oss til, for å få den gamle bygd peilet inn. I 1567 var det ⁶⁾ her 4 skattebetalende bønder, i 1610 4 skattebetalende bønder og 3 jordløse skattebetalere, senere normalt 4 ialt. Det framgår som nevnt ikke av kildene, på hvilket tidspunkt flyttingen fant sted. Idag er matrikkelgården Mjelvik (gnr. 101) delt i 5 eiendommer, av hvilke den nordligste ligger øde, slik at det bor 4 familier på øya.

Fig.2. Jeg skal nå vende meg til selve dalen, hvor Kirkeværet ligger ⁷⁾. Dens bund stiger svakt oppover fra stranden i sør de ca. 200 meter til fjellfoten innerst. I tverrsnitt fra øst til vest danner den 2 svake, parallelle dalsøkk med en rygg imellom; i de nedre deler av sletten er denne rygg bare en sandbakke, men lengre oppe er det en lav fjellknaus i den. Jeg skal benevne den "Midtryggen". Hver av de 2 lave daler har i midten et vannsig, det vestre en virkelig bekk, det østre bare

en snoet renne med sesongvis vannføring. Jeg kaller dem her henholdsvis "den østre" og "den vestre bekk". Mellom de 2 bekker, opp over midtryggen ligger en rekke tuftegrupper, 2 - 4 tufter sammen, ialt 5 slike grupper. Man får uvilkårlig det inntrykk at dette er enkelte bruk som hvert har sine hus samlet om et eget tun. Her grov vi 2 grupper, nemlig i 1951 ⁸⁾ og 1953 det nestnederste mot stranden (tuft 1 - 4 og 12) og i 1952 det tredje nederste (tuft 5 - 6). Det er - etter det inntrykk en får av tuftene - ingen grunn til å tro at det nederste og de 2 øverste grupper på vesentlige punkter har en annen karakter enn de utgravde. Mellom den vestre bekk og de lave knauser som skiller sletten fra de 2 "havnevikere" i vest, er tuftene av en annen karakter. Her er det mengder av husrester i en stor, forvirret klynge, delvis gripende inn over hverandre. Tuftene har også, som senere skal påvises, en annen karakter. Man får det uvilkårlige inntrykk at man her har et slags fellestun, hvor flere bruk har hatt sine bygninger på ett tun, og hvor det er ugjørlig å føre det enkelte fjøs og det enkelte våningshus sammen til bruksenheter. I 1952 ble her gravd 3 hus (tuft 7 - 9), men under gravingen ble ennå rester av en fjerde bygning funnet under en av de 3. Resultatene her har formodentlig gyldighet for hele klyngen. Men lengst i sørvest ligger en enkelt, isolert tuft av en annen karakter, nemlig av samme type som husene på midtryggen. Den kalles på folkemunne "Prestestua". Den er ikke utgravd, men må allikevel omtales spesielt og får derfor et særlig avsnitt i det følgende. Fra tuftene vestligst på sletten fører 2 skar mellom knausene vestover ned til "havnevikene", og i dem finner vi nausttufter, to i det sørlige skar og en i det nordlige. I 1952 ble to av disse 3 nausttufter undersøkt (tuft 10 - 11). Vender vi oss den andre vei fra midtryggen, til den del av sletten som er øst for den østre bekk, så er den nedre del av den mot sjøen sumpet og lite egnet til beboelse, men høyere oppe fra stranden ligger her kirketufta med den gamle kirkegård

rundt. Her ble det foretatt utgravinger i 1952 og 1953 ⁹⁾. Ialt rummer Kirkeværet 50 eller 51 hustufter. De synes å være bundet sammen av en slags bygdegate som utgår i øst fra porten i kirkegårdsdikets nordvest-hjørne, fører over midtryggen mellom husgruppe 3 og 4 regnet nedefra, så nord-enom den store husklynge vest for den vestlige bekk, søndenfor nausttuften i det nordlige skar og ned til bunden av den nordlige "havnevik". I hvor høy grad det her har vært en anlagt gate eller bare en åpning imellom husene for ferdsel fra landingen opp til kirken er helt uvist. Etter husenes gruppering vil man gjette på at befolkningen har utgjort 10 eller 11 husstander, da ikke iberegnet eventuelle beboere av "Prestestua". Formodentlig vil man da kunne tale om 11 - 12 bruk, men dette betyr naturligvis ikke at alle nødvendigvis må ha hatt husdyr og beiterettigheter, like lite som det antyder noe om, hvorvidt slåttelelandet på østkysten da har vært utskiftet eller ikke.

Tuftegruppen 1 - 4.

Fig.4. De 4 tufter i nestnederste gruppe på midtryggen utgjorde helt tydelig en enhet og ble derfor gravd under ett ⁸⁾.
Fig.21. De lå samlet om et tun. Langs tunets nordside er våningshuset, hus 1, med utbygninger 13 x 7½ meter stort. Det er orientert temmelig nøyaktig øst - vest, ligger med langsiden mot sjøen og mot tunet. Hvilken av disse 3 faktorer som har vært bestemmende for orienteringen, kan vi naturligvis ikke vite sikkert, men da orienteringen langs sjøen synes gjennomgående i senere tiders landsbygdarkitektur i området, vil jeg formode at dette er det primære. Sekundært har man da arrangert tunets øvrige bygninger slik at langsiden mot sør samtidig er blitt tunets nordside. At man da har fått en nesten solrett orientering (lengdeaksen er 97° øst - orientert) må så betraktes som en tilfeldighet.

Huset har hatt 2 dører ut mot tunet, tett ved siden av hverandre, midt på langveggen.

Hus 2, som ved utgraving viste seg å være sauefjøs og egnebu, lå med sin nordgavl mot den østre del av tunets sørside og var orientert nord-nordøst - sør-sørøst. Døren var i nordvest-hjørnet av huset. Husene 3 og 4 lå parallelt og tilsynelatende med en felles langvegg. De vendte gavlene ut mot tunets østside og hadde hver en dør midt i gavlen. Hus 3 viste seg å være fjøs, hus 4 ildhus. Deres orientering var helt parallell med våningshusets. Langs tunets vestside og den vestlige del av sørsiden var et steingjerde i vinkel.

Tunet kom således til å utgjøre en firkant, $12\frac{1}{2}$ meter i øst - vest, 6 - 8 meter i nord - sør. Det var et lukket rom, forsåvidt som det til alle sider var omgitt av husvegger eller steingjerde, men i denne begrensning var en rekke åpninger, nemlig foruten de nevnte 5 husdører følgende: I vest en hovedport utefra inn til tunet, 3 meter bred; i sør en åpning mellom steingjerdet og hus 2; i sørøst en åpning mellom hus 2 og hus 4; i nordøst en åpning mellom hus 1 og hus 3. Gravning i tunet viste at dets østlige halvdel, hvortil 8 av de nevnte 9 åpninger førte, var brolagt med flate heller, mens den vestlige halvdel, rett innenfor hovedporten og begrenset av steingjerdet i sør og vest, av hus 1 i nord, var steinfri. En har altså skaffet seg en tørr flate å gå på fra dør til dør under alle gårdens gjøremål, men samtidig har man holdt så pass grasgrodd areal inne på selve tunet at dyrene kunne tas ut i fri luft av og til vinterstid. Denne ikke-brolagte del av tunet kan naturligvis også ha tjent andre formål, f.eks. til vedopplag, til å sette sleder og andre større redskap på og lignende, som ikke har etterlatt seg spor. Den brolagte del derimot synes bare å ha vært et trafikkareal. Den ble utgravd i sin helhet.

Funnene fra tunet er Ts. 4626 c, k og o: 1 jernspiker, 1 lite, ukarakteristisk keramikkskår og - oppe i torven - 1 skår av grønt ruteglass. Dette, sett i relasjon til at området er 50 m², er jo nesten fullstendig funntomhet. Tunets ikke-brolagte del ble bare testet ved en del prøvestikk, men ikke utgravd. Det var 51 m² stort.

Hus 1 lå på en lav forhøyning i forhold til tunet, slik at det var vel avdrenert. Hus 3 - 4, den nordlige del av hus 2 og steingjerdet var alle på samme horisontale plan som tunet. Utenfor falt terrenget ganske bratt av ca. ½ - 1 meter, både i øst rett utenfor østgavlene av hus 3 - 4 og i sør utenfor steingjerdet, men inne under den sørlige del av hus 2. Dettets sørgavl kom dermed ut på myrgrunn, hvilket har hatt katastrofale følger, som utgravingen viste.

De 3 åpninger mellom husene har hatt hver sin klare funksjon - foruten at de naturligvis har tjent som "branngater" i komplekset. Mellom hus 2 og steingjerdet førte en 1,25 - 2,0 meter bred sti ned til den vestre bekk til et sted som uten tvil har fungert som gårdens vaskeplass, kanskje også som drikkeplass for dyrene. Mellom hus 2 og 4 var den 1,25 meter brede sti til det nederste bruk på midtryggen og til det ensligt beliggende hus 12. Dette viste seg ved utgraving å være en smie og må betraktes som en del av samme bruksenhet som hus 1 - 4. Mellom hus 1 og 3 førte den 1,75 meter brede sti rundt hus 1's østgavl til en stor, gryteformet senkning i jorden, kanskje dengang vannførende og da drikkeplass for gårdens dyr. Stien her har samtidig ført til det nordfor beliggende nabobruk og til det østfor liggende hus 16. Det foreligger ingen undersøkelse over hus 16's funksjon og derfor heller ingen teori om hvilken bruksenhet dette hus har tilhørt. Endelig kom man ved å gå ut gjennom porten mellom hus 1 og steingjerdet og svinge nordover mellom den vestre bekk og

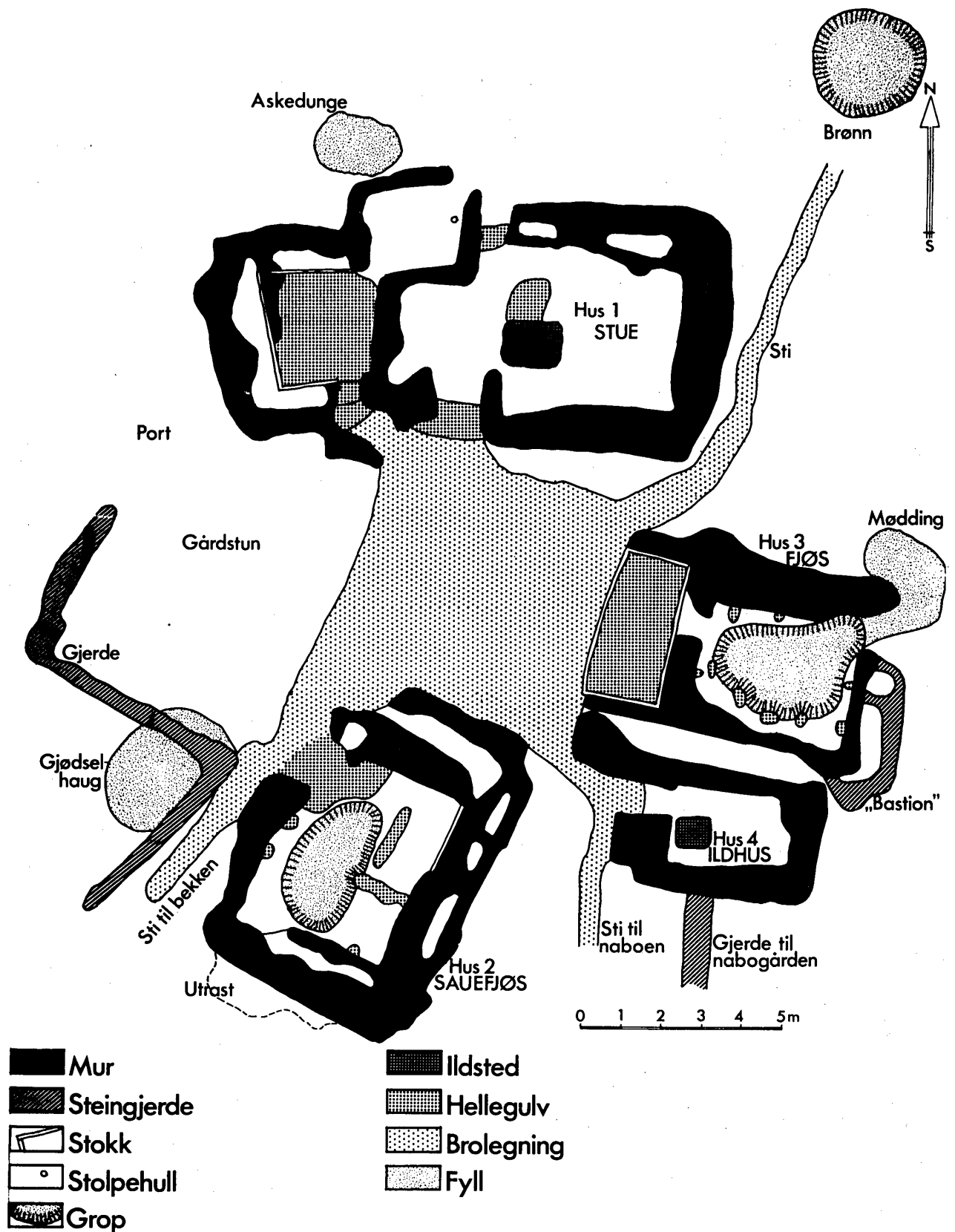

Fig. 4. Plan av det nestsørligste bruk på "midtryggen" i Kirkeværet, hus 1 - 4.

det nordlige nabobruk ut på " bygdegaten ". Vi ser altså, hvorledes kommunikasjonene har vært ordnet som et nettverk av kontakter brukene imellom, og samtidig som forbindelser fra det sentrale punkt i det enkelte bruk - den brolagte del av tunet - ut til en rekke perifere funksjonssteder, hørende med til bruksenhetens daglige liv. Vi ser også, hvorledes de sentrale deler av dette liv var knyttet sammen til en sammenbygd enhet, helt adskilt fra nabobrukene. Samlingen av 5 slike enheter opp langs midt-ryggen har derfor gitt bebyggelsen preg av landsby i ordets sørskandinaviske betydning.

Steingjerdet ble totalgravd. Det var ialt $15\frac{1}{2}$ meter langt. Fra porten førte det 4 meter sørover langs tunets vestside, så i en rett vinkel østover $5\frac{1}{2}$ meter, og deretter ved en ny rett vinkel sørover 6 meter langs stien ned til den vestre bekk. Det sluttet i kanten av myrlendt terreng. Det tegnet seg nå hele veien som en enkelt rekke større steiner. Formodentlig har det oppå vært et gjerde av annet materiale, men av dette er nå intet bevart. Henover den vinkel i gjerdet som var rett overfor døren i hus 2, var det en avfallsdyngge, $3,75 \times 2,75$ m stor, nå ca 40 cm høy. Den viste seg vesentlig å bestå av tørt, lite humifisert sauemøkk, altså utmugging fra sauefjøsset i hus 2. Dette hus er da blitt rengjort ved at møkket er båret ut gjennom døren. Funnene fra steingjerde og avfallsdyngge er Ts. 4626 a - i, l - n og p: 1 fyrflint, 1 bryne i fire deler, 13 keramikkskår, hvorav 1 tilhørte et kar hvis skår ellers ble funnet i hus 1, og av jern 1 kniv, 1 dorr, 1 båtsaum, 4 spiker og 1 ubestemmelig fragment; dessuten oppe i torven et krittpipehode med blomsterrelieff. Den gravning som det her er tale om, var på 28 m^2 . Funnfrekvensen var altså ikke stor, 1 funn pr. m^2 , men dog langt større enn inne på tunet. Dette skyldes uten tvil at henkastingen av avfall ikke bare har omfattet sauemøkk, men også en del regulært husholdningsavfall fra husholdningen i hus 1.

Det var også en avfallsdyngge utenfor tunet, ved nordøst-hjørnet av hus 3, fjøset. Den lå direkte i forbindelse med en åpning i husveggen, enten en fjøslem eller en fjøskjelderdør. Jeg skal derfor omtale den senere, i forbindelse med hus 3, men skal allerede her understreke at den ikke bare var en møkkedyngge fra fjøset, men også hovedavfallsdyngge for husholdningsavfallet.

Hus 1.

Våningshusets utvendige lengde er 13 meter, bredden i øst 6,25 meter, midt på 7,50 meter, i vest 5,25 meter. Innvendig er bygningen delt opp i 3 rom. Imidlertid er bare to av dem opprinnelige, mens det tredje er et tilbygg på husets nordside. Yttermurene er i det opprinnelige hus svære gråsteinsmurer, 1 - 1,2 meter tykke, bevart i inntil 1 meter's høyde. De har neppe vært høyere, da det ikke er funnet nedraste steinmaterialer i større mengde. Steinene er mest fjærestein, men også ikke-vannrullede rasstein er brukt. De er lagt på hverandre uten kalkbruk, og heller ikke leire eller torv har vært brukt mellom steinene. Som regel er det bygd opp en dobbelt skallmur med jord- og sandfyll imellom. Ved stuens 2 ytterdører bøyer murene innover på hver side av døren. Skilleveggen mellom de to rom går tvers over bygningen og er markert ved en stripe mindre steiner og deri 2 steinskodde stolpehuller. Det må ha vært en tre- eller flettverksvegg. Ombyggingen har bestått i at man har nedbrutt en del av husets nordvegg og der tilbygd et tredje rom, halvt ute, halvt inne. Den del som var innenfor den opprinnelige vegglinje var for største delen tatt av husets østre rom, men den gikk også med et hjørne inn i det vestre. Alle vegger i det nye rom - også de nye yttervegger - besto av en enkelt syldsteinsrekke med steinoverflatene helt i samme høyde. Det er altså tale om en tømmerkonstruksjon, i motsetning til det opprinnelige hus som hadde steinbygde vegger helt opp.

Fig.5.

Pl.I,2

Pl.III,1

Pl.II.2.

Taket har vært et sperretak, som en ser av 2 nedfalte sperr som var delvis bevart. Gavlene må ha hatt en skrå takflate, en helvalm, idet vi i husets sørvesthjørne fant det vestre sperr i den søndre takflate nedfalt innover gulvet, og dets øverste ende var sammensurret med et "skråsperr" som lå diagonalt inn fra selve hushjørnet. Over sperrene har formodentlig vært lagt et lag av rekved og andre gamle båtdeler, for overalt på gulvene fantes ved utgravingen båtsaum nedfalt, foruten vanlige spiker som bordene må ha vært festet på sperrene med. Opp mot veggene i husets østre del lå mange spiker som var av firkantet tverrsnitt og større enn de fra taket. De må stamme fra panelen (se nedenfor).

Over grua har det vært et ljorehull i mønet og rammen rundt det må ha vært pusset med leire, da stykker av brent leire fantes på gulvet i denne del av rommet. Oppå takkledningen av tre har det så vært et yttertak av grastorv som under husets forfall er sklidd ned og har lagt seg som en lav voll rundt langs murens innerside. Det er vanlig at nedsklidd grastorv legger seg slik, hvis taket råtner opp. Der hvor man ved ombyggingen av huset tok et stykke mur bort, har den nedre enden av et sperr saknet understøtning, og man har da vært nødt til å sette opp en fristolpe midt i det tilbygde rom. Den nedre ende av denne stolpe var bevart på plass. Da taket til sist skled ned, har likevel denne stolpen gitt seg først, og grastorvvollen ligger derfor tvers over gulvet i den linje, som muren hadde før ombyggingen. Husets sørvesthjørne er rast inn, da hjørnesperret - som er omtalt ovenfor - falt ned.

Pl.II,1.

Det østre av husets 2 opprinnelige rom er stua. Den var egentlig 7 meter lang, 4 meter bred, men ved ombyggingen ble dens vestlige 2 meter innskrenket til en bredde av $2\frac{1}{2}$ meter. Rommet hadde jordgulv og oppå det et kulturlag som nærmest østgavlen var ganske tykt.

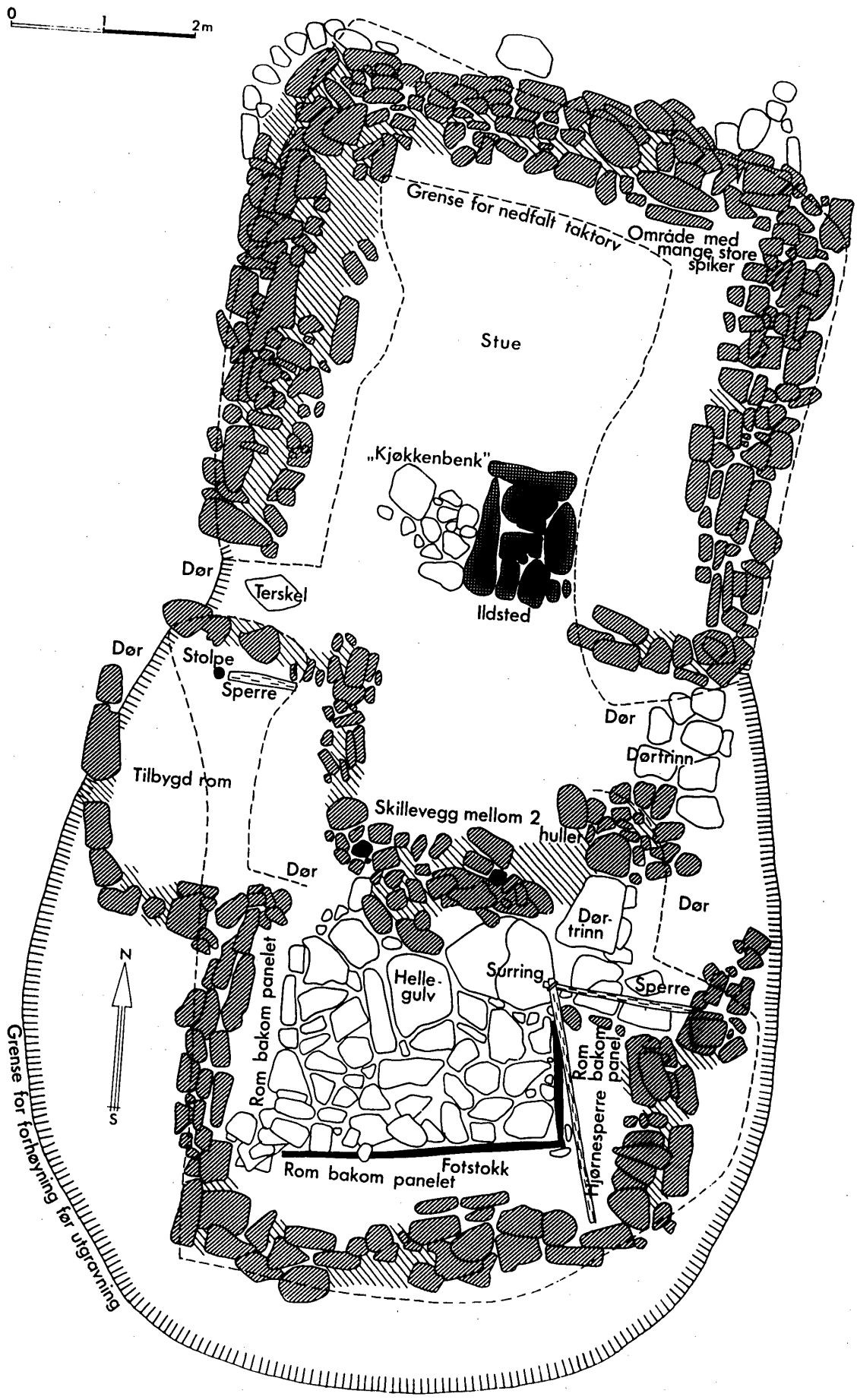

Fig. 5. Mjølvik Kirkevær, hus 1, utgravningsplan.

Pl.IV,1.

Midt på gulvet var grua, en 1,5 x 1,2 meter stor legning av svære, forbrente steiner, oppå firkantet og flat. Opp til dens nordside støtte en brolegning i samme høyde, 0,5 x 1,1 meter stor, lagt av mindre steiner. Det er formodentlig en "kjøkkenbenk" til å sette fra seg på. Tett opp mot gruas østside og nordøsthjørne sto flere hvalhvirvler som øyensynlig har tjent som stoler. Veggene må vel ha vært dekket av en slags panel, som de førnevnte store jernspiker har tilhørt, men ellers var det ikke bevart spor av det. 2 dører førte ut av rommet, overfor hverandre i rommets vestende. Den ene gikk ut mot nord og var bare 0,6 meter bred, men kan ha vært bredere før ombygningen. Den andre førte mot sør ut på tunet og var 1,1 meter bred. Den var flankert av innbøyninger i muren på begge sider, slik at det ble en slags bislag i dørens bredde og 1,75 meter inn fra ytre murflukt. I hjørnet av stuen, bakom "bislagets" østvegg, sto en hvalhvirvel som bar umiskjennelig preg av å være husets hoggestabbe. I begge dører var det slitte terkelsteiner, den i sørdøren hadde karakter av et trin som førte ned på tunets hellelegning. I begge døråpninger lå det nedfalne jernkroker. Østrommet, innvendig 23 m² stort, har fungert som stue, kjøkken og formodentlig også soverom for i hvertfall noen av beboerne. Det har da uten tvil hatt en hel del mer inventar enn det bevarte - grue, "kjøkkenbenk", 3 stoler og 1 hoggestabbe -, men da huset er fraflyttet til sist, har man naturligvis tatt det meste og fineste med seg.

Pl.II,2

Det vestre av husets 2 opprinnelige rom var mellom steinmurene 3,40 meter langt, 4 meter bredt, men etter ombygningen ble det i nordøst-hjørnet redusert med 2 meter av bredden over en lengde av 0,80 m. Imidlertid har rommet ikke hatt nær denne utstrekning, idet det mot de 3 yttervegger har vært en stående panel et godt stykke innenfor steinveggene. Det er her en steinforet fure i gulvet på alle 3 sider, og i sør og vest lå her ennå bevarte rester av en horisontal stokk, ja den vestlige fotstokk var

så velbevart at en i dens overside så furen for de loddrette veggstaver. Det dermed avgrensede gulv er kun 2,5 meter i øst-vest, 3 meter i nord-sør. Det er omhyggelig hellelagt og har vært så rengjort at det ved utgravningen var nesten funntomt. Vi må altså her forestille oss et lite, bare $7\frac{1}{2} \text{ m}^2$ stort rom med steingulv og trevegger, formodentlig et stabbur eller lignende. Rommet bakom panelene var 0,5 - 0,75 meter bredt. Det har naturligvis hatt en dobbelt funksjon, dels å varmeisolere det indre rom, dels å skaffe dette høyere, loddrette veggflater, f. eks. til å sette en oppstadvev opp imot. Slik fungerer rommet i islandsk middelalder. På Støng¹⁰⁾, som ble ødelagt i 1104, var det bare et ganske smalt rom, ikke over 20 cm, men i Sturlunga Saga beskrives gården Flugumyr¹¹⁾ fra midten av 1200-tallet, og da er mellomrommet betydelig større. Vi hører, hvorledes husets angripere kravler inn i dette mellomrom ved døren og kryper halve stuen rundt for å kunne lytte til samtalen inne fra en fordelaktig posisjon. Mellomrommet i Mjølvik hus 1 har vært av den siste type, men det synes ikke å ha vært åpent inn til det fra endene. Både ved døren i sørveggen og under hjørnesperret i nordvest-hjørnet er passasjen blokkert av steiner, muligens av total tilmuring. Vestrommet hadde 2 dører, begge ca. 60 cm bred, den ene i nordøst-hjørnet inn til det tilbygde rom, den andre i den østre ende av sørveggen, hvor utgangen til tunet hadde karakter av en liten, vinkelbygd forgang, $2\frac{1}{2}$ meter lang og med et hellelagt gulv som senket seg i 3 trinn ned til nivå med det hellelagte tun utenfor.

Det tilbygde rom mot nord var meget enkelt innredet, slik som det var bevart ved utgravningen. Det var firkantet, 2,5 meter i øst - vest, 2,1 meter i nord - sør, altså ca. $5\frac{1}{2} \text{ m}^2$ stort. Veggene har vært av tre, så noe selvstendig panel har det ikke vært. Den takbærende fristolpe sto midt for østveggen, 40 cm uten for denne.

Rommet har hatt steinfritt jordgulv. Det var 2 dører, begge ca. 60 cm brede, nemlig i sørvest-hjørnet den førnevnte mellom dette rom og vestrommet, og en ytterdør i nordøst-hjørnet. Ingen av dem hadde terskelstein. De to ytterdører på husets nordside lå altså tett ved siden av hverandre. Utenfor, til venstre når man kom ut, var en dyngge av aske og trekull, men nesten uten bein og funngjenstander. Det lille som har vært gjort rent i huset, har forårsaket denne dynges dannelse. Disse 2 dører har kanskje først og fremst hatt funksjon ved utlufting og rengjøring. Deres kommunikasjonsmessige hensikt er i hvert fall uklar. Det er de eneste dører i hele gårdsanlegget som fører utover, ikke inn mot tunet.

Det skal sammenfattende understrekes at panel bare ble sikkert konstatert i vestrommet, og at det i hele huset kun var ett ildsted, sentralgrua i østrommet. Jeg ser dette som en bekreftelse på at østrommet var kombinert stue-kjøkken, vestrommet stabbur, mens nordrommets funksjon er ukjent. Kanskje har det vært soverom for noen av gårdens beboere, bygd til som svar på et økende beboerantall. Endelig skal nevnes at det på yttersiden av den østre del av husets sørmur lå en formuldet treplate med en del båtsaum i. Den lå oppå tunbrolegningen og gikk ikke inn under muren. Det er rimelig å tro at det er en stump av takkledningen som her er falt utover, da taket skred sammen. Den var 65 x 55 cm stor. Funnene fra hus 1 er Ts. 4622 a - co. De skal ikke her spesifiseres etter funnsted. Det var en gjennomgående enhet over kulturlaget og dets innhold i de 2 opprinnelige rom. Det tilbygde nordrom var så funnfattig at man ikke heller her kan se noen avvikende tendens i inventaret. Derimot har vi fra grastorven over kulturlaget og over murkronene en hel del funn, som har et klart yngre preg. Vi har sett gløtt av dette forhold allerede på

tunet og steingjerdet. I nordrommet i hus 1 var det et område ute på gulvet, hvor dette yngre inventar gikk ned til urørt grunn, men i profilen syntes det tydelig at det her var tale om en senere forstyrrelse, en nedgraving ovenfra, etterat huset var forlatt. Jeg skal derfor bare oppregne funnene i 2 grupper, de som hører til husets funksjonstid og de som er senere. Det egentlige kulturlag var de fleste steder 8 - 13 cm tykt, opp mot innersiden av murene kunne det være noe tykkere.

Funnene fra kulturlaget i hus 1 er:

Av jern:

- 8 fiskekroker
- 1 sigd
- 1 lauvkniv
- 15 hele og fragmenterte, eneggede kniver.
- 1 sidebrott og 1 hank av jerngryter.
- 2 beltespenner.
- 1 ringspenne.
- 138 spiker, derav 16 kraftige.
- 30 båtsaum og 24 niteplater til båtsaum.
- 3 dørkroker.
- 21 ubestemmelige fragmenter.

Av annet metall:

- 1 blyrør
- 1 bronserør
- 1 stump av bronseblikk.

Av bein:

- 3 stoler og 1 hoggestabbe av hvalbein.
- 1 sideplate og 1 del av en kavl til vabein.
- 10 stk. tiløkst hvalbein.

Av stein:

- 1 hel, rund bakstehelle, 24 cm i diameter.
- 2 slipeplater, den ene av skifer, den andre av glimmerbergart.
- 12 skiferbryner.
- 8 fyrflinter.
- 1 fiskesøkk av kleberstein.
- 4 tilskårne kleberfragmenter.
- 5 pimpsteiner.

Av leire:

- 9 brente leireklumper (formodentlig fra ljoren).
- 2 skår av grå steintøy.
- Over 150 skår av en mengde keramikkjenstander, både glasserte og uglasserte, av rødt eller lysgullig gods. Det er tallerkener og fat med flerfargede glassurmønstre, og skår og bein av "stjertpotter" med innvendig glassur og horisontal rifling og sort sotlag utenpå.

Funnene fra grastorven og fra forstyrrelsen i nordrommet er:

- 15 skår av 3 tallerkener og 1 terrin av fajanse.
- 2 stk. ruteglass.
- 1 stk. grønt flaskeglass.
- 7 fragmenter av krittpestilker.

En nærmere vurdering av disse funn vil bli foretatt under ett for hele Kirkeværet.

Hus 2.

Hus 2 er utvendig 9,25 meter langt, 6,00 meter bredt. Fig.6.
Innvendig består det bare av ett rom, 4,75 meter langt, Pl.IV,2.
3 meter bredt i nordøst-enden, 3,65 meter i sørvest-
enden, det vil si 16 m^2 stort. Murene er svære stein-
murer, på nordvest-siden murt opp som en enkelt mur,
0,6 - 1,0 meter tykk, på de 3 andre sider som dobbelt
skallmur med jordfylling, 1,3 - 2,1 meter tykk. Fra
dette er det dog et par unntakelser: Den midterste del
av sørøst-veggen har ingen ytre skallmur. Her hadde man
hjulpet seg med grastorv. Nordhjørnet er avskåret, og
også her mangler den ytre skallmur. Det ser ut til at
det skrå hjørne har vært en teknisk vanskelighet som
man har klaret ved hjelp av grastorv. Direkte er
grastorvstabling ikke iaktatt her, men jeg kan ikke
tenke meg at det indre murliv i virkeligheten har vært
et rom, 3,25 x 0,60 meter stort, med inngang her. Og
da er den anførte forklaring den eneste mulige. I sør-
øst-veggen nordre del er langs innersiden av muren
bevart en liggende stokk, formodentlig fotstokken til
en panelkledning. Endelig må det under omtalen av
murene gjentas at sørvest-gavlen har vært bygd ute på
myrbund. Grunnen har sviktet, og gavlen er ramlet sam- Pl.V,2
men. De nedsklidde taktorv viser ved sin beliggenhet
at denne ulykke må være inntruffet under husets funk-
sjonstid eller straks etter, mens taket ennå lå intakt.
Ellers ligger torvvollen liksom i hus 1 langs murenes
innerside, fristolper inne er ikke iaktatt, og også
i dette hus var det spredte båtsaum over hele gulvet.
Taket bør derfor ha hatt samme konstruksjon som i hus
1, bortsett fra at vi ikke kan vite noe om gavlrøst-
enes konstruksjon.

Døren var i nordvest-veggen nordlige ende, og døråp- Pl.V,1.
ningen var 1,15 meter bred. Tunets hellelegning fort-
satte inn gjennom døren og et stykke inn over gulvet.

Midt i rommet var det en 3,5 x 1,8 meters stor fordypning, inntil 70 cm dyp, fylt med humifisert gjødsel, blandet opp med en del fiskebein, men ingen andre funn. I høyde med overkanten av dette lag var det langs fordypningens rand 7 - 8 flate steiner. Noen av dem lå fritt på gulvet, andre stakk som tunger ut av veggene, alle var presis på samme nivellement. Disse må være understøttelse for bjelkene i et tregulv, under hvilket gjødselgropen har vært, som en slags primitiv, lite dyp "fjøs kjelder". Det har neppe vært noen uttakslem, selvom gavlens sammenrasing gjør det umulig nå å avvise tanken helt. Men da avfallsdyngen - som beskrevet ovenfor - ligger rett utenfor døren, 1,25 meter fra denne, må gjødselen om våren være spadd opp av gropen og båret ut gjennom døren. Avfallsdyngen inneholdt jo nesten bare sauemøkk, og dette bestemmer for oss hus 2's funksjon som sauefjøs. På planen vil man bemerke en vinkelbøyd steinrekke mot øst i rommet. Den kan ha vært fundament for et avlukke, f.eks. en vær- eller lammebinge, men sannsynligvis er også den en del av tregulvets understøttning.

I husets nordøst-ende er det innom det område som har hellegulv og kanskje trepanel funnet relativt mange arbeidsredskap som intet har med saueholdet å gjøre. Det dreier seg om vabein, fiskekroker, jernkniver med videre. Dette tolker jeg slik at denne ende av huset har fungert som gårdens egnebu, muligens avskilt fra sauefjøsset ved en nå helt forsvunnet trevegg. I denne del av huset fantes også en 64 cm lang del av et hvalribbein, tilskåret med et håndtak i den ene ende. Den kan neppe tolkes som annet enn et "banketre" til klæsvask og lå jo da også i det av gårdens rom som er nærmest ved vaskeplassen i bekken. Spor av grue er ikke funnet i hus 2.

Funnene fra hus 2 er Ts. 4623 a - at. Om lagdeling gjelder helt det samme som for hus 1.

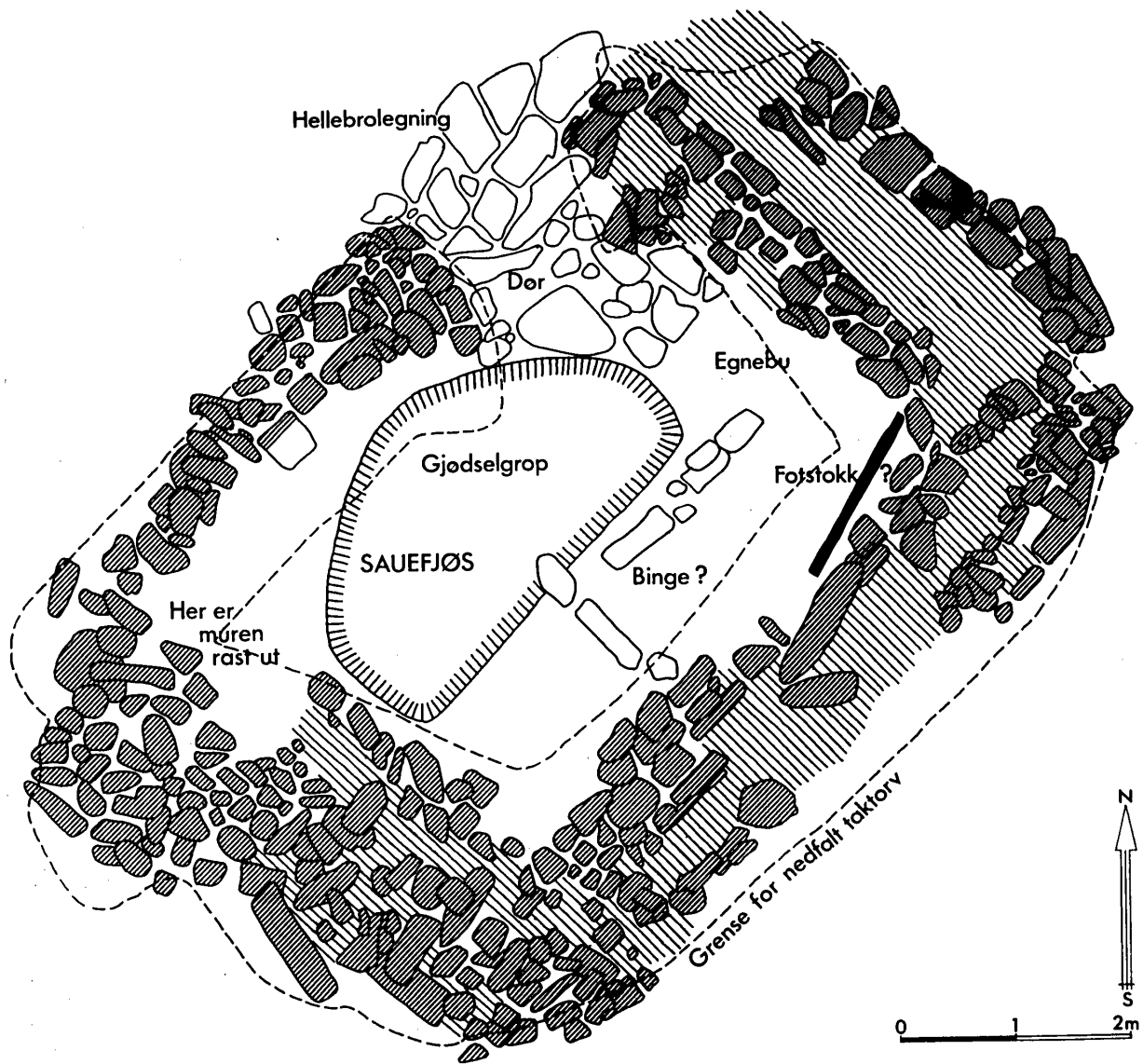

Fig. 6. Mjelvik Kirkevær, hus 2, utgravningsplan.

Fra kulturlaget, det vil si fra husets funksjonstid
stammer:

Av jern:

2 fiskekroker
1 sigd eller lauvkniv
7 eneggede kniver, hvorav 1 med bevart skaft
av tre med bronsebånd om
35 spiker, derav 9 kraftige
7 båtsaum, samt 3 avbrukne niteplater fra båt-
saum.
2 jernkroker
1 jernring
1 ringspenne av jern.
8 ubestemmelige jernfragmenter.

Av andre metaller:

1 bronsekniv
1 bronsepinne
2 sammenhørende stumper av bronseblikk med
fastrustedede tekstilrester.

Av bein:

1 bankestokk av hvalbein
1 fragment av vabein
2 tiløkste stykker av hvalbein

Av stein:

1 slipehelle
1 bryne av skifer
1 fyrflint
2 pimpsteiner

Av leire:

70 keramikkskår av de samme typer som i hus 1.
1 skår av grå steintøy.

Fra torven over kulturlaget og over murkronen:

3 fajanseskår av 2 tallerkener.
2 flaskeskår av glass
2 stk. av krittpestilker og 1 fragment av et
krittpephode.

Hus 3.

Hus 3 er utvendig 7 x 4,5 meter stort. Det er oppdelt i 2 rom. Husets østgavl har gått litt ut over kanten av terrassen, slik at man ut over skråningen har måttet bygge en kunstig "bastion" av stein. Denne har fungert etter hensikten, slik at det ikke her er skjedd noen ulykke av tilsvarende art som den med hus 2's sørvest-gavl. Husets yttermurer er av kraftige steiner i enkelt mur, bortsett fra vestgavlen som virket åpen, men ved utgravingen viste seg å ha vært en trevegg (se nedenfor). Også muren mellom de 2 rom har vært steinbygd. Denne regel har også her visse unntakelser: I nordveggs østre del har muren utvendig vært supplert med grastorvsoppstabling. Sørveggen inn imot hus 4 virket umiddelbart som en kraftig felles vegg, bygd opp i kistemurteknikk med skallmur på begge sider av torvfylling i det 0,7 - 1,0 meter brede, indre murliv. Det viste seg dog etterhvert at det like gjerne kan ha vært 2 selvstendige bygninger med et åpent mellomrom imellom, ca. 0,7 meter bredt. Torven som nå fylte dette mellomrom må da tolkes som nedsklidd taktorv, idet hus 4 var så smalt at taket her ved sammenstyrting glei

utenfor, ikke innenfor muren. Paralleller fra f.eks. Island - og fra våre dagers uthus på Mjelviks nabøøy Risøy viser klart at man får vanskeligheter med avledningen av regnvann, hvis 2 saltak hviler på felles mur. Derfor holder en oftest et ganske smalt mellomrom. Men en sikker avgjørelse om en eller to murer mellom husene 3 og 4 nådde vi ikke til.

Det østre rom er 3,9 meter langt, 3 meter bredt innvendig, altså knappe 12 m². Dets innredning minner om hus 2. Midt på gulvet var en gjødselfylt fordypning, 3,25 x 2,25 meter stor, altså under omtrent hele rommets gulv. Den var ca. ½ meter dyp under det horisontale plan, hvori vi fant en krans av 9 bæresteiner for gulvbjelker, de 4 fritt ute på gulvets sørlige del, de 5 springende fram som tunger av murene til de andre sider. Rommet må altså ha hatt tregulv og derunder et slags lavt kjelderrom. Gjødselmassen var her langt mer sammenhengende og fedtet enn i hus 2, og alene av den grunn gjettet vi på at det var kugjødsel. I husets nordøst-hjørne finnes en 90 cm bred åpning i muren, og her fortsatte gjødselen ut igjennom i en 65 cm bred stripe, som utenfor gikk i ett med gjødseldyngen der. Noen egentlig fjøskjelderør kan man naturligvis ikke tale om - det ville vel også ha vært en anakronisme - ,men her må ha vært et uttak for gjødselen i form av en lem i veggen, plassert så lavt at den samtidig fungerte som avløp for gjødselvannet fra rommet under gulvet. Møddingen utenfor var ca. 3 meter i diameter og besto såvel av ganske humifisert gjødsel - øyensynlig kugjødsel - som av husholdningsavfall.

Hus 3's vestre rom er hellelagt over hele gulvet. Hellegulvet er i alle 4 sider begrenset av en 25 - 30 cm bred fure for en fotstokk. På 3 sider var denne fotstokk helt eller delvis bevart, 10 cm tykk. Helt klart har vi altså her en parallell til vestrommet i hus 1, dog at panelveggen i hus 3 har stått tett opp mot murene i nord, øst og sør, med ikke over 5 - 10 cm's mellomrom, og at den i vest har utgjort yttervegg.

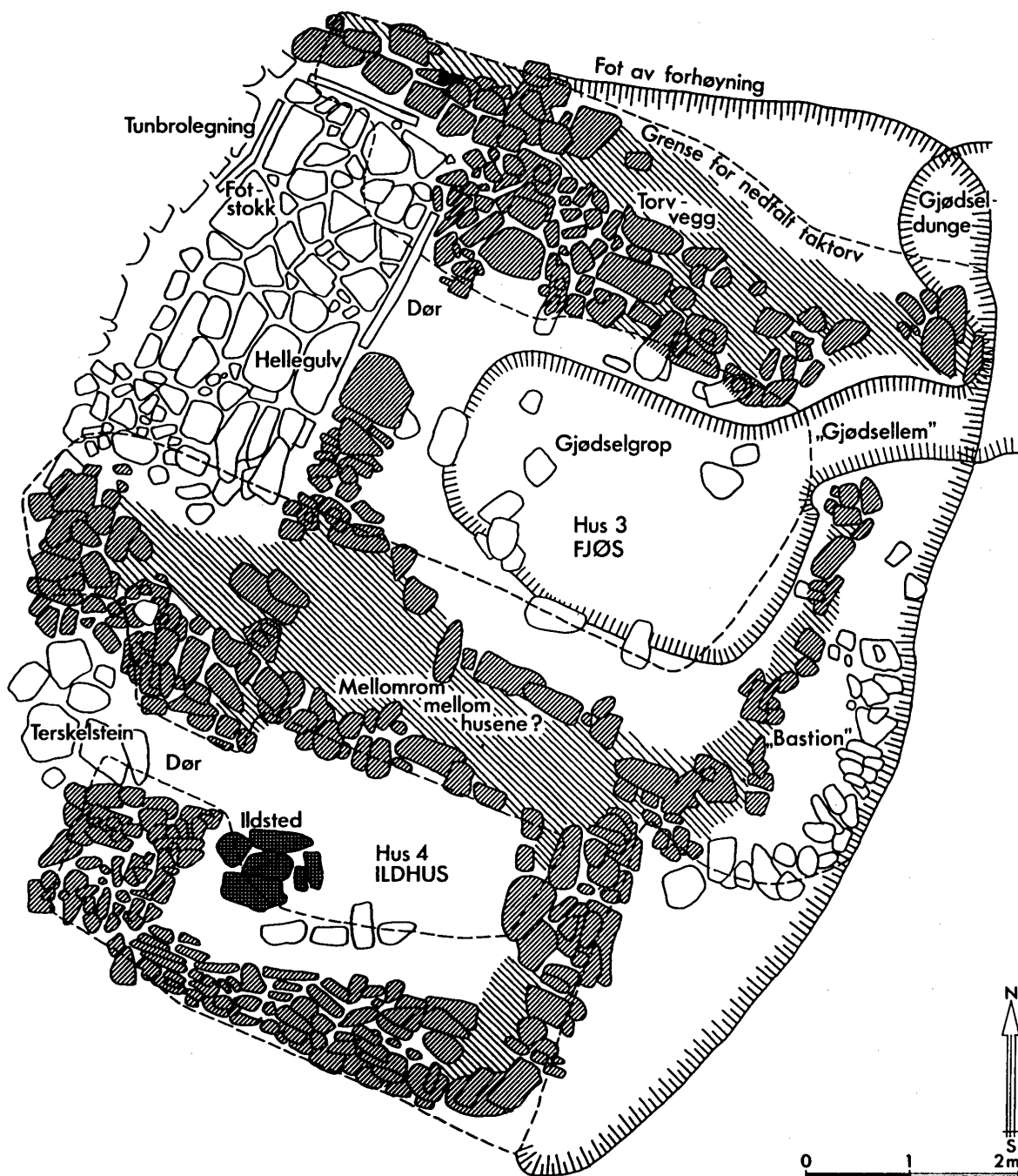

Fig. 7. Mjelveik Kirkevær, hus 3 - 4, utgravningsplan.

Denne vestgavl i stavteknikk har da snarest gått opp i en gavlspliss, ikke vært avvalmet. Vestrommet var 1,9 x 3,7 meter stort eller ca. 7 m². Som vestrommet i hus 1 var også her uvanlig rengjort og funnfattig. Naboskapet til fjøset førte oss til en tolkning som "melkekammer". I senere tiders fjøs i Troms ville man i dette rom ha ventet en grue for koking av løyp, men en slik fantes ikke.

Døren mellom de to rom var i skilleveggens nordende i form av en 60 cm bred åpning i steinmuren, mens fotstokken av tre naturligvis fortsatte forbi stedet. Hvor på vestgavlen ytterdøren har vært synes ikke, da fotstokken også her er fortløpende. Men det er vel naturlig å tenke seg den i veggens nordende. Slik at de 2 dører kom overfor hverandre, og trafikken til og fra fjøsrommet skar minst mulig bort av vestrommets bruksareal. Lagdelingen i hus 3 var som i hus 1 og 2, med et ca. 10 cm tykt kulturlag og derover og over murene spredte gjenstander i torven. Men "fjøskjelderen" må naturligvis regnes til kulturlaget. Gjødseldyngen utenfor var senere delvis omrotet og kan ikke regnes til noe av de 2 lag, men vil bli betraktet som en funnkomponent for seg. Funnene fra hus 3 er Ts. 4624 a - bw og Ts. 4885 a - t.

Fra kulturlaget stammer følgende gjenstander:

Av jern:

- 5 eneggede kniver
- 1 hengelås
- 1 defekt nøkkel
- 1 krok
- 31 spiker, derav 7 kraftige.
- 6 båtsaum, samt 4 avbrukne niteplater
- 4 ubestemmelige fragmenter

Av bronse:

1 stk. blikk

Av bein:

5 sidelagre og 1 del av en kavl av vabein.
1 garnnål med øye
5 fragmenter av 2 hoggestabber av hvalhvirvler.
7 "tønnestaver" av hvalbein.
5 tiløkste hvalbein.
1 tilskåret reinhorn.

Av stein:

5 bryner og 3 slipesteiner av skifer.
2 fragmenter av roterende slipesteiner.
1 fragment av en kleberplate, tykk og med en
fals i kanten.
3 fyrflinter.
1 slagstein.
1 glittestein.
1 pimpstein.

Av leire:

Over 125 keramikkskår som de fra hus 1.
1 skår av grå steintøy.

Fra grastorven og murkronene stammer:

1 fajanseskår
5 skår av grønt ruteglass
6 skår av en glasskål eller et drikkeglass.
13 krittpestilker og 2 fragmenter av pipe-
hoder.

Fra møddingen mot nordøst stammer:

Av jern:

- 1 fiskekrok
- 3 eneggede kniver
- 2 fragmenter av lystre
- 1 kryss-saks
- 1 krampe
- 10 spiker
- 6 båtsaum
- 1 ubestemmelig fragment

Av bronse:

- 2 stk. bronseblikk

Av bein:

- 1 vabeinslager

Av stein:

- 1 skiferbryne
- 3 fyrflint
- 1 slagstein

Av leire:

- 39 keramikkskår
- 1 steintøyskår
- 3 fajanseskår
- 27 glassbrott av ruteglass, derav 19 av samme rute
- 5 krittpestilker og 1 pipehode

Hus 4.

Hus 4 er utvendig 5,2 x 3,25 meter stort, innvendig 3,0 x 1,9 meter stor, det vil si knappe 6 m². Den nordre yttermur fortsetter 1,5 meter fram foran gavlen og blir dermed ialt 6,7 meter lang. Alle murer er svære og steinbygde, 0,6 - 1,4 meter tykke. Sørsmuren og den sydlige del av vestmuren er bygd av flate fliser, stablet opp i regelmessige skifter. Østveggen og sørøst-hjørnet var delvis bygd opp ikke bare av steiner, men også av svære hvalbein, nemlig 1 skulderblad, flere ribbeinstumper og 1 hvirvel, den siste tidligere benyttet som hoggestabbe. Grastorvsvoll, båtsaum på gulvet og manglen på innvendige fristolper viser hen til samme takkonstruksjon som i husene 1 og 2. Bare 20 cm fra vestgavlen er grua, satt i firkant av stein, 0,9 x 0,9 meter stort og helt flat, altså av helt samme type som grua i hus 1. Plasseringen av begge disse gruer presis i midtlinjen av hver sitt hus bekrefter at ljorehullene må ha vært i selve mønet, at altså husene har hatt sperrekonstruksjon, ikke et åstak med mønsås. Døren ut er i den nordlige del av vestgavlen, tett ved siden av grua. Den har - p.g.a. murens store tykkelse - karakter av en hel liten forgang, 0,95 meter bred, 1,4 meter dyp. Det er en terskelstein som helt flukter med helleleggingen ute på tunet, og som fungerer som trinn utenfra ned i huset, hvis gulv ligger ca 10 cm lavere enn tunet.

Fig.7.
Pl.VI,1.

Bruken av dette lille, ytterst solid bygde steinhus med den i forhold til rommet meget store grue er helt klar. Det er gårdens ildhus eller brygghus. Sideveggens forlengelse utover fra døren er da uten tvil ment som et brannvern for hus 3. Midt for husets sørvegg utgår et steingjerde som går i retning av det nærmeste hus i nabobruket mot sør, men som et stykke fra hus 4 har en åpning for trafikken til hus 12 lenger øst.

Funnene fra hus 4 er Ts. 4625 a - x, nemlig fra kultur-
laget:

Av jern:

19 spiker, derav 3 kraftige
3 båtsaum
7 ubestemmelige fragmenter

Av bronse:

1 stk. bronseblikk
1 bein av en bronsegryte

Av bein:

1 hoggestabbe av en hvalhvirvel
1 emne til et vabeinslager av hvalbein
5 tilskårne beinstykker, derav 4 av hvalbein

Av stein:

2 skiferbryner
1 fyrflint
Flere fragmenter av en tykk, falset kleberplate
1 tilskåret kleberfragment

Av leire:

26 keramikkskår som de fra hus 1.

I torvlaget ble det bare gjort et eneste funn, nemlig
et stykke av et krittpephode.

Hus 12.

Hus 12 ligger et stykke sørøst for hus 3 - 4. Det hviler på sand, men er til alle sider omgitt av myr. Myrtoerven nærmest huset var tydelig yngre enn dette. Grunnvannet har altså i husets funksjonstid stått lavere enn nå. Allikevel har kanskje den østre bekk, rett øst for huset, vært mer permanent vannførende enn idag. Endringen i dette og i grunnvannstanden synes å være noe helt lokalt. Fig.8. Pl.VI,2.

Huset er orientert øst - vest, 5,6 meter langt, 5 meter bredt. Murene var i nord, øst og sør en enkelt syldsteinsrekke som må ha båret en tømmervegg. Vestgavlen har enten vært lettere bygd, uten syld, eller den har vært helt åpen. Den siste mulighet ville gi en 3,3 meter bred åpning, den første en dør midt på gavlen, 1,4 meter bred. Her er det bevart en del av en terskelstokk, 20 cm bred, mens det i gavlens nordside er flate heller, mulige terskelstein, men ikke synlig slitte. Den nedsklidde taktorvs beliggenhet som vopper på innersiden av veggene i nord og sør viser at huset må ha hatt et saltak med møne i øst - vest og spisse gavler, ikke avvalmede. Hele det nedsklidde torvmateriale var gjennomsmatt med trekull og brannrester. Man kan gå ut fra at huset er brent til sist.

Det indre rom er kvadratisk, 4 meter på hver ledd. Det er ingen grue og heller ikke spor av hverken hellegulv eller tregulv. Oppå jordgulvet var et kulturlag av meget vekslende tykkelse fra bare 2 - 3 cm opp til 23 cm. Dette viser hen til et arbeidsrom med bestemte funksjoner og rutiner de ulike steder, mens kulturlaget vil bli mer jevntykt overalt i et oppholdsrom for en familie. Kulturlaget gikk inn under nedraste steiner og grastorv og var fett og sort. Det inneholdt svære trekullmasser og mange jernslagge. Dette kan ikke være rester fra den avsluttende brann, men må stå i forbindelse med husets daglige bruk.

Ved husets sørvest-hjørne var for enden av sørveggen en tilbygning, 1,5 x 1,7 meter stor, bestående av en opphøyd flate av hellelegging, 0,9 x 1,2 meter stor, omgitt i sør, vest og nord av en oppstående steinkant. Hellene lå 30 cm høyere enn husgulvet. Oppå hellene, helt opp til toppen av kantsteinene var et tykt lag av rein trekull, og alle stein var sterkt ildmerkte. Dette er altså en grue. Den må ha vært overbygd med et røykfang eller en pipe, murt opp ikke bare av grastorv, men også av stein, da det var mange nedfalte steiner ovenpå helleleggingen. Denne grue er ganske visst utenfor huset, men i øst var det i steinkanten en 0,75 meter bred åpning, slik at adgangen til fyrrømmet har vært inne fra huset. Grua's størrelse, den omhyggelighet hvormed den er brannisolert fra resten av bygningen - men altså ikke omhyggelig nok, ettersom huset jo brant til sist, - samt eksistensen av gårdens eneste "pipe" viser at grua ikke er til vanlig oppvarming eller koking. Legges dertil den åpne vestgavl, den isolerte beliggenhet nede ved bekken og karakteren av kulturlaget, er tolkingen utenfor tvil. Det er en smie. Etter sin grunnplan minner den ganske visst meget om rorbuer i Sør-Skandinavia, f.eks. den på Dansk Folkemuseums fri-luftsavdeling oppstilt rorbue fra Nymindegab i Vest-Jylland ¹²⁾. Men den mest slående likhet i planløsning har den dog til den smie fra tidligste middelalder som er utgravd i Kaupangen på Veøy i Romsdal ¹³⁾. En sammenligning med den skal jeg komme tilbake til senere ⁶⁷⁾.

Funnene fra hus 12 er Ts. 4913 a - r, samt noen som var så forrustet at de ikke lot seg ta vare på. Som ved de andre hus deler jeg materialet i de rike funn fra kulturlaget og de enkelte gjenstander som ble funnet oppe i torven og over murkronene. Fra kulturlaget er:

- 1 svær jernstang
- 2 eneggede jernkniver
- 1 jernbeslag

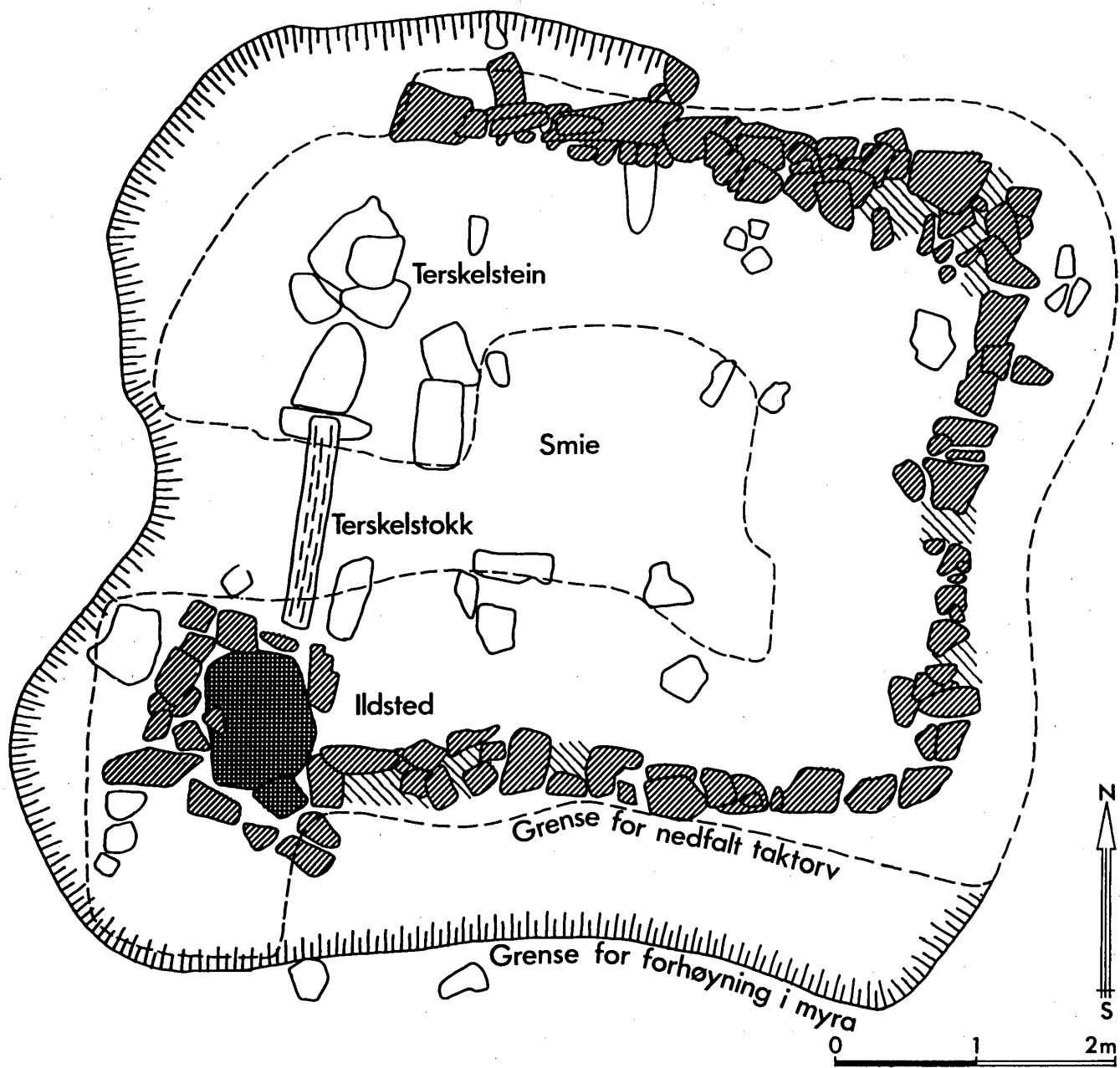

Fig. 8. Mjelvik Kirkevær, hus 12, utgravningsplan.

7 spiker
7 båtsaum og 1 avbrukket niteplate
1 liten bronsering
1 fyrflint
1 stump av en tykk klebersteinsplate
1 tilskåret planke av hvalbein
6 keramikkskår av de samme typer som i hus 1
En hel del jernslaggar

Fra torvlaget:

1 børsekule av bly

Tuftegruppe 13 - 15.

I den nederste tuftegruppe på midtryggen, tuft 13 - 15, ble det bare gravd et lite prøvehull på gulvet i det formodede våningshus, hus 15. Det var her kulturlag av helt samme art som i hus 1 - 4 og 12. Det eneste funn var en jernspiker, Ts.4914, men det er ingen grunn til å anta noen avvikende datering fra hus 1 - 4. I alle 3 tufter var det synlige steinmurer av helt samme karakter som i disse.

Tuftegruppe 5 - 6 og 17 - 21.

Fig.9. Den tredje tuftegruppe fra stranden oppover midtryggen ligger 7 - 8 meter nord for hus 1, mellom dette hus og "bygdegaten". Det er litt uklart, hvor mange hus som har hørt til dette bruk. I området finnes 8 synlige tufter, alle med kraftige steinbygde murer. Den østligste, hus 16, er omtalt tidligere. Det er helt uvisst, hvilket av brukene dette hus hører til. De andre 7 kan oppfattes som ett samlet bruk eller som to enheter, nemlig hus 5 - 6 for seg og hus 17 - 21 for seg. Da hus 6

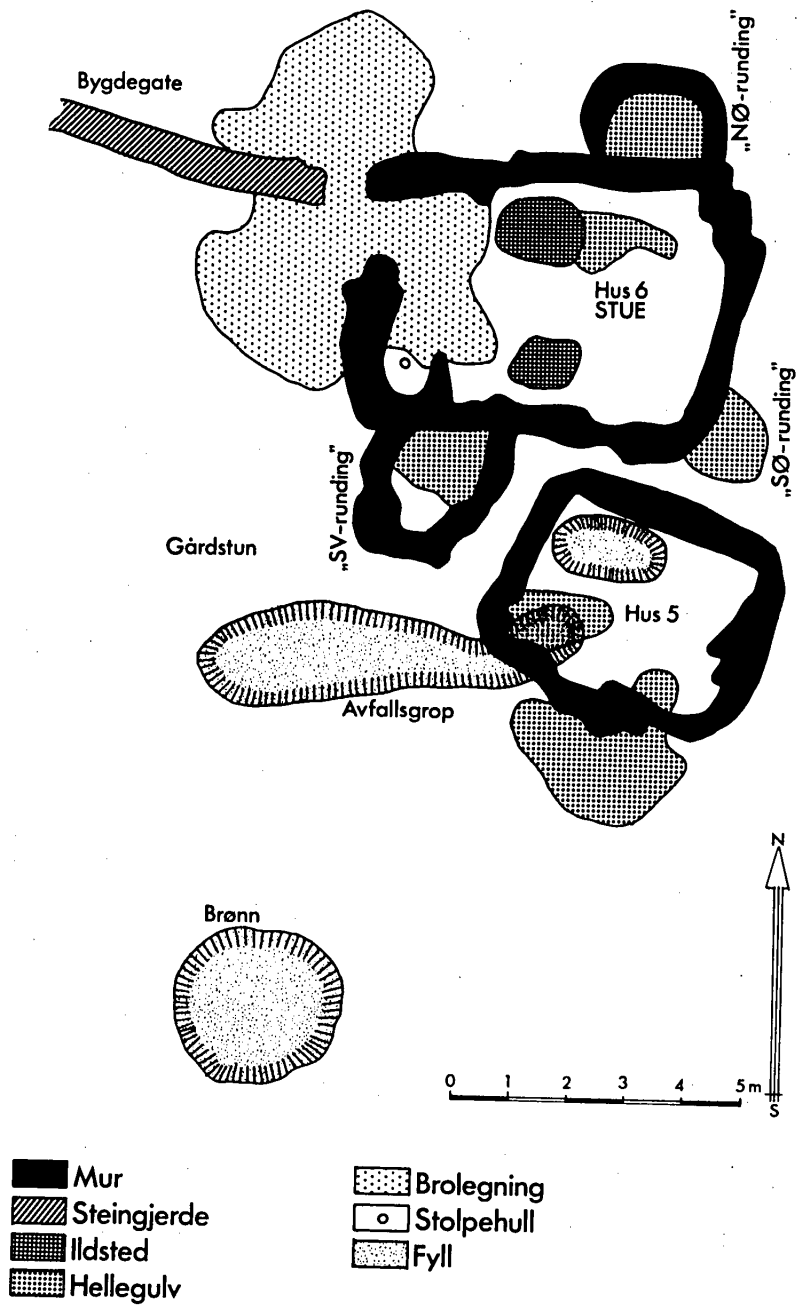

Fig. 9. Oversiktsplan over Mjelvik Kirkevær, hus 5 - 6.

syntes å framvise spesielt interessante, arkitektoniske trekk, ble det besluttet å grave ut hus 5 - 6 som en samlet gravningsflate, og heri ble også innkludert visse konstruksjoner mellom disse hus og hus 1.

Når man kommer fra tunet mellom hus 1 - 4, ut gjennom åpningen mellom husene 1 og 3 og svinger nordover på en $\frac{1}{2}$ meter bred, 10 meter lang sti, når man fram til den tidligere omtalte "brønn" mellom gårdene. Bare 2 meter nord for den er det en ny senkning, en avfallsgrop fra hus 6, som ligger enda 1 meter lenger nord. I forhold til begge bruk ligger disse to senkninger nærmest på baksiden, sett fra brukenes inngang fra "bygdegaten", men for beboerne selv har de ikke vært avsides, da de var langs stien mellom de to våningshus. Delvis innover avfallsgropen var tuft 5, tydelig senere enn gropens brukstid og dermed også senere enn hus 6's oppførelsestid. Men det framgår helt klart av både beliggenheten og den korte avstand mellom husene bare 10 - 15 cm, at husene 5 og 6 hører sammen. Hus 6 ligger øst - vest, med et gårdstun utenfor den vestlige gavl, og på vestsiden av det igjen er husene 17 - 21. "Gaten" går langs nordsiden av hus 6, og husets dør er i nordvest-hjørnet, altså på det sted som er nærmest til både tun og "gate". Noe gjennomført, internt kommunikasjonssystem som i nabogården kunne vi dog ikke se før enn etter gravningene (se nedenfor).

"Brønden" har opprinnelig vært ca 3 meter i diameter, 1,3 meter dyp. I bunden hadde det dannet seg et halv-meter tykt torvlag. Høyere oppe var utjevningen vesentlig skjedd ved sammenrasing fra sidene, slik at senkningen idag er 5,2 x 4,9 meter stor, $\frac{1}{2}$ meter dyp. Til sist har man, ennå mens nabohusene var bebodd, kastet stein ut i senkningen for å kunne gå tørrskodd her. Senkningen svarer da mest til, hva man i svensk arkeologi kaller en " brya", et gotlandsk ord som betegner

et vannhull, hvor husdyrene og vaskehuset fikk vann fra, men som ikke var egnet til drikke eller til husholdningens forsyning. I torvlaget og de overliggende, nedsklidde masser, men under steinlaget, er funnet Ts. 4884 a - m: 2 jernkniver, 1 spiker og 2 båtsaum, 1 slipehelle, 1 fyrflint, stump av 1 skosåle av lær, 9 keramikkskår av "stjertpotter", men også 4 skår av en grå steintøyskanne med tunget bundkant, så kalt "buklet fot", en type som S. Grieg ¹⁴⁾ daterer til tiden 1350 - 1500. "Brønnen" har uten tvil hatt tilknytting til begge de to bruk, nord og sør for den.

Et par meter nord for den var den før nevnte avfallsgrop. Den var 6½ meter lang i øst - vest, 1,9 meter bred i nord - sør og på det dypeste 0,7 meter dyp. Men terrenget hevet seg her så meget at selv bunden av gropa lå høyere enn overkanten av "brønnen". I bunden var et tynt torvlag, derover store mengder av gjødsel, aske og fiskebein, altså hus- og husholdningsavfall fra hus 6. Ovenpå den derved fylte grop var i vest en brolegning av flate heller med en steinfri åpning rett over gropens dypeste del. Denne brolegning var en del av samme steinlegning som over "brønnen" og vest for hus 6, altså den til bruket hørende tunbrolegning. Det åpne felt over gjødsellagene er nyere og skyldes en sammensynkning i disse. I øst gikk gropen inn under hus 5. Det er altså klart at hus 6's funksjonstid kan deles i 2 perioder, en tidligere, hvor det her var avfallslag og "brønn", og en senere hvor alt var jevnet og det her var hus 5 og tunbrolegning. Enda eldre enn den eldste periode var et kulturlag (se nedenfor), under sørmuren i hus 6. I profilen syntes det at dette lag var eldre enn selv de tidligste funn i avfallsgropen. Funnene fra torvlag og askelag i gropen er Ts. 4883 a - t: 2 jernpinner i endene ombygd til et øye, 1 bred, flat jernbeslag, 6 fragmenter av av eneggede jernkniver med bevarte trerester av skaftet, på en av dem ornert med punktsirkler, 2 spiker, 7 båtsaum og 1 avbrukket niteplate, 1 skiferbryne, 1 slipehelle,

Fig.10.

1 pimpstein, 33 keramikkskår av "stjertpotter" og 5 grå steintøyskår. Både keramikk og steintøy ser ut til å være fra samme kar som funnene i "brønnen".

Ialt ble det gravd $7\frac{1}{2} \text{ m}^2$ i "brønnen", 13 m^2 av avfallsgropen under brolegningen og 2 m^2 under hus 5, ialt $22\frac{1}{2} \text{ m}^2$.

Hus 5.

Fig.10.
Pl.VII,1.

Hus 5 er utvendig 4,75 meter i vestnordvest - østsørøst, 4,0 meter bredt; innvendig er det 3,60 meter langt, 3,0 meter bredt altså 11 m^2 stort og nesten kvadratisk. Det besto bare av ett rom. Veggen var normalt bare en enkelt syldsteinsrekke, men kunne også være 2 - 3 skifter høy og var da i nederste skift bygd av 2 - 3 steinrekker parallelt. Denne konstruksjon var tydelig nok valgt utfra behovet for å gjøre syldens overside helt horisontal, skjønt huset sto på sterkt skrånende terreng. Veggen var 0,3 - 0,5 meter tykk. Det er altså tale om et tømmerhus, men det finnes ingen mulighet til å avgjøre om det har vært laftet av vannrette stokker eller satt opp i stavteknikk av loddrette planker. Teknikken her og i det tilbygde rom i hus 1 må ha vært den samme. Det har naturligvis i alle fall vært en fotstokk som også har fortsatt forbi døren. Sylden er derfor også fortløpende og viser ikke, hvor døren har vært. Men utenfor midten av sørveggen, altså vendt bort fra hus 6, er en flat brolegning. Her bør derfor husets dør ha vært. Det var ingen grue, men i nordøst-hjørnet var det 3 stolpehull bare 2 cm i diameter hvert, og stående slik at de kan ha vært en del av et firkantet fundament, ca. 60 cm på hver led formodentlig et bord, skap eller annet fast inventar. De kan naturligvis også være del av et ikke-bærende panel. Takunderstøttelse kan de ikke være. Dertil er de for spinkle. Taket har vært av en lettere konstruksjon enn på husene

Pl.VII,2.

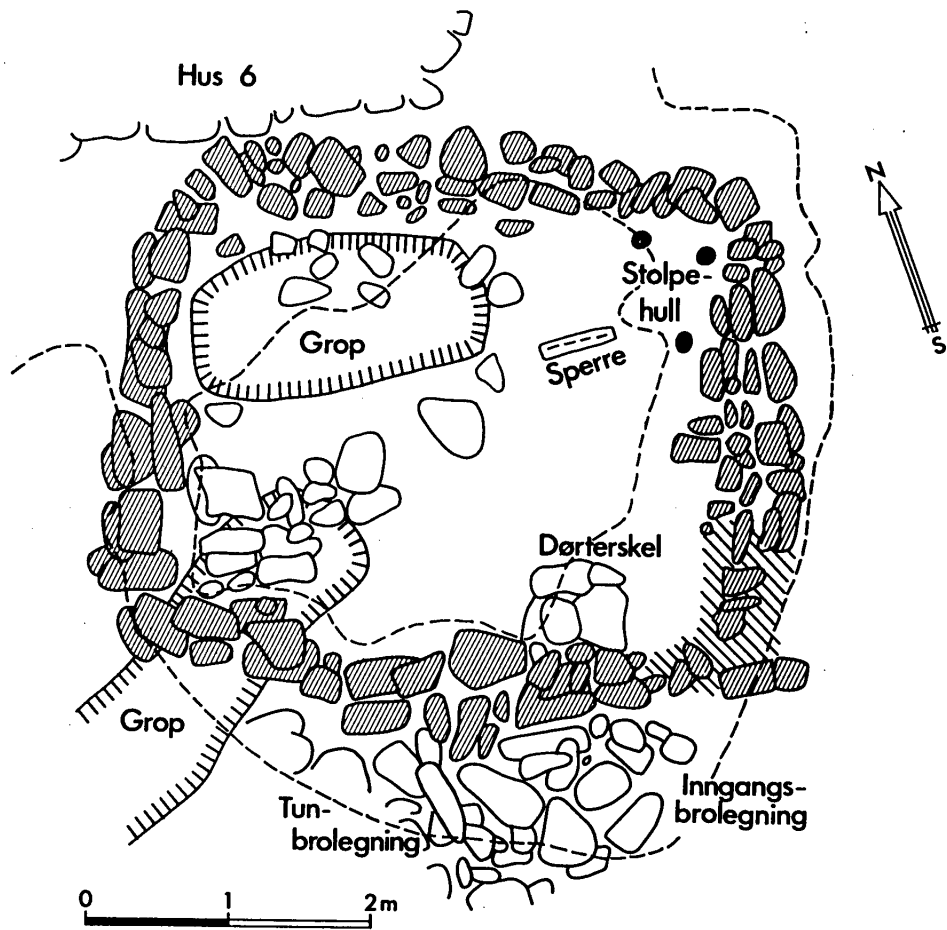

Fig. 10. Mjelvik Kirkevær, hus 5, utgravningsplan.

1 - 4 og 12. Dels var det lite nedfalt taktorv, dels var antallet av nedfalte spiker og båtsaum rett lite. Jeg tolker det slik at torven har vært valgt tynnere og lettere, og at den har ligget på f.eks. never, ikke et fast, påspikret bordlag. Tolkningen av hus 5 går derfor i retning av stabbur eller redskapssjå.

Under den sørvestre del av huset var - som omtalt ovenfor - en del av avfallsgropen. Nærmere hus 6, under den nordvestre del av hus 5, var en annen avfallsfylt grop, 2,05 x 1,2 meter stor, 25 cm dyp. Fyllen i den var aske, trekull, fiskebein og redskaper. Igjen har vi her 2 perioder av bosetning, begge samtidige med fasen i hus 6's brukstid, da det i den her omtalte grop ble funnet skår av en tallerken som kunne limes sammen med skår, funnet inne i hus 6; mens selve hus 5's nordsyld viste en plassering som garanterer samtidighet mellom de 2 hus i en senere del av hus 6's eksistens.

Funnene fra hus 5 er Ts. 4881 a - qq. Det ble ikke gjort funn i torvlaget eller over murene. I husets kulturlag fantes følgende:

Av jern:

- 2 fiskekroker
- 1 kniv
- 1 ring
- 1 jernpinne, ombøyd til et øye i den ene ende.
- 9 spiker, derav 1 kraftig.
- 14 båtsaum og 8 avbrukne niteplater
- 2 ubestemmelige fragmenter

Av stein:

- 1 skiferbryne
- 1 fyrflint
- 1 fiskesøkk av kleberstein
- 1 kljåstein (vevtyngde) av kleber
- 1 tilskåret kleberfragment

Av leire:

1 salvekrukke av typen S. Grieg fig. 136, som henføres til 1400-årene¹⁴⁾.

61 keramikkskår, hvorav 24 skår, bein og skaft av "stjertpotter".

I avfallsgropene under gulvet fantes følgende:

Av jern:

1 kniv

1 ring

4 spiker

10 båtsaum og 2 avbrukne niteplater

2 ubestemmelige fragmenter

Av bronse:

1 liten, sammensmeltet klump

Av leire:

1 keramikkskår

3 steintøysskår

Hus 6.

Selve hus 6 er rektangulært, utvendig 6,90 meter i øst- Fig.11. vest, 4,90 meter i nord - sør, men med de "rundinger" Pl.VIII.1. som skal omtales senere, blir lengden 7,50 meter, bredden 8,80 meter. Inne i huset er bare ett rom, 5,80 meter langt, 4,10 meter bredt, det vil si ialt $23 \frac{3}{4} m^2$. Det dreier seg om en stue, og det virker jo påfallende at de 2 utgravde stuerom på midtryggen er så å si like store, med bare en halv m^2 forskjell. Murene i hus 6 er Pl.VIII,2 smale, ca. 0,7 meter brede, men bygd av kraftige steiner

og ca $\frac{1}{2}$ meter høye. Da det ikke ser ut til å være lagt noe arbeid i å gjøre murkronen horisontal hele veien rundt, kan muren derfor ikke betraktes som en syldsmur for en trevegg, men hus 6 har vært et steinhus. I husets sørvest-hjørne, $\frac{1}{2}$ meter inne fra såvel sørveggen som vestgavlen sto en bevart stolpestump. Det er altså ikke usannsynlig at huset har hatt et panel med hulrom bak, men bevis for det har vi ikke. Taket har uten tvil vært et grastorvstak som man ser det av de store mengder nedfalte torv langs veggens innersider. Da mengden er like stor innenfor langsider og gavler, har taket formodentlig hatt valm. Men det er ikke klart, hva taktorven har hvilet på. Ganske visst fantes det utover gulvet mange spiker, men kun ganske få båtsaum, slik at den utstrakte bruk av båtbord som kunne konstateres i nabogården, ikke har funnet sted her.

Innvendig har hus 6 som nevnt bare hatt ett rom. Det er 2 ildsteder av helt ulike konstruksjoner. De ligger i hver sin side av huset, tett opp til langveggene, like langt fra begge gavler. Mellom dem er en 1,1 meter bred åpen passasje langs husets midtlinje. Avstanden fra ildsted nord til nordveggen var 40 cm, fra ildsted sør til sørveggen 30 cm, slik at det har vært plass bak dem til et eventuell panel. Ildsted sør var konstruert som gruene i hus 1 og 4, altså en firkantet, flat hellelegning, noe forhøyet over gulvet, 1,1 x 0,9 meter stor. Ildsted nord derimot var kasseformet, bygd opp av kantstilte heller i firkant, innvendig 0,8 x 0,6 meter stort, 30 cm dypt. Ved østenden av dette ildsted var en 1 m² stor hellelegning, en "kjøkkenbenk" som den i hus 1. Man kan vel formode en forskjell i bruk mellom de to ildsteder, men jeg tør ikke framsette noen formodning om, hvori denne kan ha bestått. I de 2 gruer lå tilsammen 14 kleberstykker, og 4 andre fantes på husgulvet. 17 av disse 18 var deler av samme gjen-

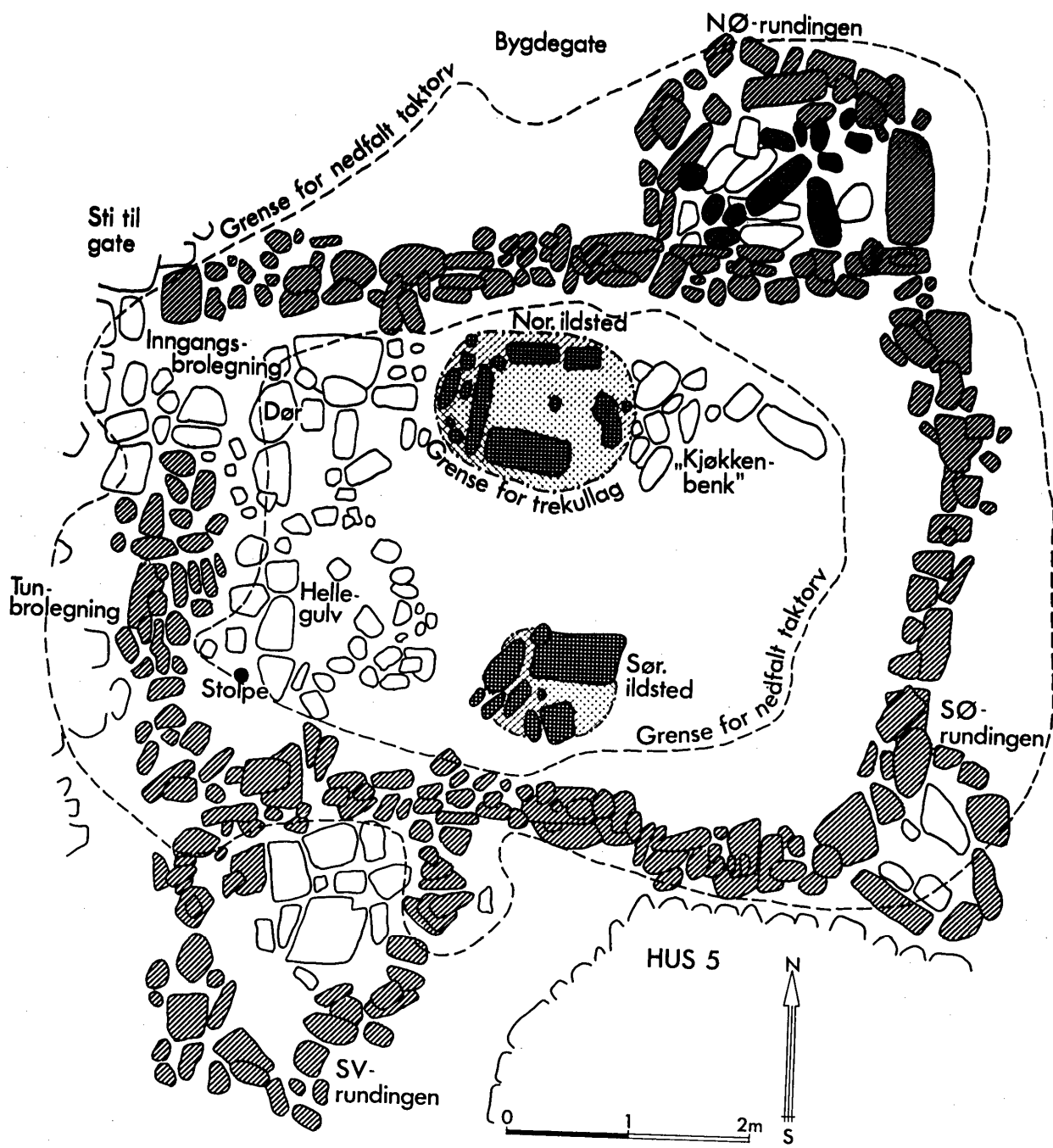

Fig. 11. Mjølvik Kirkevær, hus 6, utgravningsplan.

stand, en firkantet kleberplate, plan på begge sider, falset langs kanten. Den var sterkt sotet på den ene side. Vi har truffet fragmenter av en tilsvarende plate flere steder før (hus 3 og 4), men ser her formen og størrelsen: 2,5 cm tykk, minst 1 x $\frac{1}{2}$ meter stor. I Tromsø Museum er det en tilsvarende plate fra tomten etter Inndyr Hovedgård, Gildeskål k., Nordland, fra ca. 1600 (Ts. 4872 h). Den har hatt sin funksjon i grua, enten som et horisontalt dekke over en kasseformet fyrplass som her i ildsted nord, eller opp mot veggen bak grua som brannsikring.

Gulvet i hus 6 er steinfritt i de østlige to tredjedeler, men i den vestlige tredjedel er det en litt uregelmessig og spredt brolegning som i selve døråpningen går over i omhyggelig hellelegning og utenfor går i ett med tunets hellelegning. Døren er nordligst i vestgavlen og er 1 meter bred. Den fører umiddelbart ut i tunets nordøst-hjørne. I vinkel med den er det nordover, mellom hushjørnet og enden av et steingjerde, en åpning av tilsvarende bredde ut til "bygdegaten". Hellelegningen fortsetter også ut gjennom denne åpning og ca. 2 - $2\frac{1}{2}$ meter utover, det vil si til kanten av selve "gaten". Steingjerdet er bredt og solid og fortsetter vestover $11\frac{1}{2}$ meter. Det avgrenser da tunets nordside og tuftegruppen 17 - 21 mot "gaten", men lengst vest gir det plass for en passasje mellom det inngjerte område og den vestre bekk, brukelig som innkjørsel fra "gaten" til tunet mellom hus 1 - 4. På dette stadium av gravningene så man da dette bruksindre og ytre kommunikasjonssystem trå fram, med tunets nordøst-hjørne som sentrum og derfra linjer til våningshusdøren, til porten ut til "gaten", langs gavlveggen dels til hus 5, dels til nabobruket, og endelig over tunet til de andre hus. Samtidig så vi også her omverdenen lukket ute bak en linje av steingjerde og husmur, bare med en eneste åpning i.

Hus 6 sådan som hittil er beskrevet, var som det så ut i slutten av sin funksjonstid. Men profilene viste, at hus 6 har hatt en lang og komplisert historie. Husets sørmur hvilte på et 25 - 30 cm tykt kulturlag og under det et trelag som må være gulvet i et eldste hus på stedet. Dette hus og hele dets funksjonstid er også eldre enn kulturlagene i avfallsgrop og "brønn" litt lengre sør. Men i de funne gjenstander under sørmuren spores ingen aldersforskjell fra funnene høyere oppe, så noen stor tidsforskjell er det ikke tale om. Inne i husets vestre del var brolegningen i 2 lag, og mellom dem var det rester av et tregulv. Her er altså 3 gulvhorisonter. Lenger østover fortsatte den nedre brolegning og det mellomliggende trelag, mens den øvre brolegning der synes avløst av et nytt tregulv. I ildsted sør var det under hellelaget et forkullet tregulv som må svare til det mellomste gulvlag ellers i huset. Men under det forkullede gulv var et nedre, ubrent tregulv som må svare til den nedre brolegning ellers i huset og til tregulvet ute under sørmuren, altså være fra det eldste hus. Endelig kan det nevnes at ildsted nord ifølge profilen må være samtidig med ildsted sør, altså med øverste gulvlag. Men inne i ildsted nord, var det to aske- og kullag, adskilt av et lag påfylt, gult sand. Overalt inne i huset var dessverre de 2 nedre gulvlag enten helt funntomme, eller gulvene lå direkte på hverandre uten kulturlag imellom. Alene på de konstruktive detaljer kan vi derfor konstruere følgende utvikling.

- Per. IV : Funn i grastorven og over murkronene.
- " III b: Ildsted nord øvre } Ildsted sør, øvre brolegning,
  - " III a: Ildsted nord nedre } øvre tregulv, tunbrolegning langs husets sør-side, hus 5.
  - " II : Mellomste tregulv, husets steinmur, "brønn", avfallsgrop.
  - " I : Nedre brolegning, nedre tregulv, kulturlag under sør-mur.

Denne periodedelings tilknytning til absolutt kronologi skal jeg ta opp senere.

Fig.11.
Pl.IX,1.

Det arkitektonisk mest eiendommelige ved hus 6 var dog de 3 " rundinger " som jeg nå skal omtale nærmere. Disse påbygde " uthus " finnes på murens ytterside vestligst på sørveggen, sørligst på østveggen og østligst på nordveggen. Deres murverk viser tydelig at de er bygd senere enn selve husmurene. Hver av dem er konstruert som en halvsirkelformet, spinkel steinmur eller - syld ut fra husmuren. Innenfor er det et hellegulv, lavere enn overkanten av randsteinene. " Nordøst-rundingen " er 2,4 meter bred og springer 1,6 meter fram foran muren. " Sørvest-rundingen " er 2,3 meter bred, springer 2,1 meter fram, og " sørøst-rundingen " er 1,2 meter bred, springer 0,9 meter fram. Det er ingen døråpning til dem, hverken utenfra eller inne fra huset. Da det heller ikke er nedfalte stein eller torvmasser av betydning, er det ytterst tvilsomt om de noensinde har vært høyere enn slik som de ble utgravd. Vi kan altså tenke oss dem som utbygde, flate " bastioner " med en oppstikkende kant. De må da nærmest tolkes som fundamenter for høy- eller tørrfiskstakker. Slike kjennes fra Færøyene ¹⁵⁾, hvor de forekommer i den eldre landsbebyggelse, f.eks. på den gjenreiste gård på Det Danske Folkemuseums friluftsavdeling. På Færøyene har man dog alltid, av hensyn til avløpet fra taket, hatt et mellomrom mellom stakkebundene og husveggen. Det er det ikke her, uten at jeg kan forklare, hvordan man da holdt stakken tørr for nedsigende vann. Tolkningen støttes av funnforholdene i " nordøst-rundingen ". Her lå det oppå hellelaget et 8-10 cm tykt lag av sort, helt humifisert, organisk materiale. Derover var et lag bjørkenever, og oppå det igjen 3 - 4 lange, smale steiner, stjerneformet ordnet innenfor randsteinene. Det kan neppe være annet enn restene av en nedråtnet høystakk som oppå har hatt en beskyttelse mot både regn og blåst. Er tolkningen riktig, slik som

jeg her har framsatt den, så er hus 6 blitt forlatt på en årstid, da 2 av gårdens 3 høydepoter var oppbrukt, men det tredje ennå ikke tatt i bruk." Rundingene " må i skjemaet ovenfor høre til perioden III.

Funnene fra hus 6 er Ts. 4882 a - au. De skal anføres delt opp i flere rubrikker, som man lett vil forstå det utfra det foregående.

I kulturlagene fra perioden II - III fantes :

Av jern:

- 3 fiskekroker
- 7 eneggede jernkniver, hvorav de 2 har beinskapt av to pånittede skinner.
- 5 skår av svære jerngryter
- 2 jernstenger
- 2 jernkiler, begge hamret utover til en krave omkring den tykke ende.
- 2 jernhaker
- 106 spiker, derav 4 kraftige
- 14 båtsaum, samt 13 avbrukne niteplater
- 1 ubestemmelig fragment.

Av annet metall:

- 1 bronseklump
- 3 stk. bronseblikk, det ene et kantfragment av en skål.
- 1 blyklump
- 1 rund blyplompe, eventuelt stempel helt utvisket.

Av stein:

- 17 stumper av en kleberplate
- 3 slipeheller
- 2 skiferbryner
- 1 pimpstein

Av leire:

130 keramikkskår, derav 119 av "stjertpotter".
1 grått steintøysskår
Dessuten en klump vevd ulltøy.

Fra laget under sørmuren er:

1 sekskantet skaft til et kleberkar eller
- kole.
6 keramikkskår, derav 5 av "stjertpotter".

Fra "Rundingene" er :

1 fragment av en kleberplate.
1 jernspiker og 2 båtsaum.
2 skår av "stjertpotter".

Fra grastorven over kulturlaget er:

4 skår av en grønn glassflaske.

Tuftegruppene 22 - 26 og 27 - 28.

På nordsiden av "bygdegaten" lå et bruk, hvis bygninger nå er tuftene 22 - 26, alle med svære steinmurer. Gruppen er i nord avgrenset av en bergknaus. Hus 25 syntes å være våningshuset, formodentlig delt i 3 rom etter hverandre. Huset er orientert nord - sør. I det midterste rom ble gravd et prøvehull. Lagdelingen var helt som i hus 1 - 4. Funnene er Ts.4915 a - d, nemlig: I kulturlaget 1 enegget jernkniv, 1 jernspiker og 1 båtsaum. I grastorven et grønt flaskeskår av glass.

Nordøst for dette bruk, på østsiden av bergknausen, lå det øverste av de 5 bruk på midtryggen. Det besto av tuftene 27 - 28. De lå tett ved hverandre, parallelt i nord - sør og hadde begge kraftige steinmurer. Begge var delt i 2 rom, og det er helt uråd å avgjøre, hvilket som er våningshus. Det ble ikke gravd her.

Hus 29.

Lengst i sør på vestsiden av den vestre bekk ligger tuften 29, kalt "Prestestua". Den ligger høyt ved roten av Presteneset som er den utstikkende halvøy i sørvestlig retning mellom Kirkevika og "Havnevikene". Tuften ligger for seg selv og synes ikke å tilhøre noen gruppe som kan føre tanken hen på en bruksenhet. Den er firkantet, orientert øst - vest, utvendig 7,80 x 4,70 m stor, med døråpning i nordveggens vestlige del. De svære steinmurer er inntil 1,60 m tykke, slik at det indre rom nå er bare 4,60 x 1,50 m stort, men det er sikkert en del nedraste materialer langs langveggenes innersider, slik at rommet opprinnelig må ha vært større. Fig.2.

Denne lille bygning svarer altså arkitektonisk til husene på midtryggen, og det er den ene om blant alle husene vest for den vestre bekk. Dette, samt den isolerte beliggenhet, gir opphav til den teori at den er det eldste hus i denne del av Kirkeværet, og at den er et våningshus uten tilknyttede landbruksfunksjoner. Men noen utgraving ble ikke foretatt, så den videre tolkning av huset beror helt på spekulasjoner.

I de århundrer da presten i Tromsø med jevne mellomrom holdt gudstjeneste i Kirkeværet, må han jo ha hatt et hus derute til omkledning, matlaging og - i nødsfall

- overnatting. Slike har alltid senere eksistert ved distriktets annekskirker, f.eks. Helgøy kirke. Men vi skulle vente at dette hus var nærmeste nabo til kirken, ikke var det av alle værets hus som lå lengst fra den. Allikevel er tradisjonen her så enstemmig at man må tro den inneholder en kjerne av sannhet. Det er fristende å anta at valget av nettopp dette hus til prestestue har hatt en spesiell årsak, f.eks. kan det være det hus som helt tilfeldig ble kirkens eiendom ved erkebispens dom av 1432. En slik tolkning vil igjen datere huset og dermed steinarkitekturen til tiden før dette årstall. Men det skal poengteres at det hele er en sum av usikre antakelser og derfor høyest kan brukes til støtte for en senere samlet, kronologisk oppfattelse, ikke som beviskraftig argument for den.

Nausttuftene 30 - 31.

Litt nord for hus 29 ligger de 2 parallelle nausttufter 30 - 31. De er orientert med åpningen i gavlen mot sørøst, er altså beregnet på båter som ble landet i Kirkevika. Murene er svære steinmurer 1 - 1½ m tykke med felles mur mellom de to bygninger. Den innvendige bredde er nå ca. 3 meter, men kan gjerne ha vært større. Lengden er 8 meter innvendig i tuft 30, 11 meter i tuft 31, døråpningene er 1½ meter høyere enn nåværende gresskant. Både naustenes dimensjoner og høyde over havet passer bra med tilsvarende fra middelalderen andre steder i landsdelen. Ganske visst skal vi helt tilbake til vikingtid for å finne en vannstand 1½ meter høyere enn idag; men da Mjelvik jo ligger eksponert mot det åpne hav, må man nok redusere dette tall noe, fordi man ikke kan bygge naust så langt nede som på mer beskyttede steder. Disse to naust må høre til en tidlig del av bosetningen. Det ser vi av, at tømmerhus-tuften 32 ligger inn over dem, så de altså må være forsvunnet i den senere del av bosetningen.

Tuftegruppene 7 - 9 og 32 - 47.

Den egentlige bosetning vest for den vestre bekk omfatter Fig.12. ialt 19 tufter. Man kan nok topografisk dele dem opp i pl.XI,1. mindre grupper, men dels finnes der en rekke overlappinger som viser at hus innenfor den enkelte gruppe må være av ulik alder, dels er det aldrig innom hver gruppe tegn til funksjonsdeling. Man kan ikke ut fra 3 - 4 sammenliggende bygninger konstruere en bruksenhet med ett våningshus og tilhørende uthus, og slett ikke noen orientering innover mot et sentrum og en tilsvarende utelukking av omverdenen, slik som det er tydelig på midtryggen. I gruppen 32 - 34 ser både 32 og 33 ut til å være våningshus, i gruppen 35 - 36 er begge hus våningshus. Gruppene 7 - 9 og 37 - 39 består av overlappende tufter, slik at gruppekarakteren er rent tilsynelatende. Gruppen 40 - 44 har minst 3 våningshus, og også her er det et tilfelle av overlapping. Endelig er gruppen 45 - 47 så dårlig bevart, at en ikke kan få noe klart bilde uten utgraving. Samtlige 19 tufter omfatter et område av 44 meter i sørvest - nordøst, maksimum 18 meter i sørøst - nordvest. Fra dette areal skal så trekkes den 8 meter brede "bygdegate" som skjærer gjennom husklyngen mellom de to nordligste grupper. Ialt er minst 10 av de 19 hus våningshus, men hvor mange av dem som har eksistert samtidig er det uråd å si. Det virker derfor, som om dette er et klyngetun, hvor de enkelte bruk ikke har stått adskilt, men blandet, muligens med fjøsene langs østsiden, ned mot bekken, og våningshusene langs vestsiden, opp mot knausene. Noen nærmere analyse av situasjonen er nok ikke gjørlig uten omfattende utgravninger. Det enkelte hus har en meget smalere veggvoll enn de på midtryggen og "prestestua", bortsett fra tuft 33. Man kan derfor gjette på at veggvollene er syldsteinsrekker for trehus. Jeg finner det dog ikke meningsfullt å gi meg ut på detaljerte beskrivelser av tuftenes utseende ovenpå torven, men vil konsentrere meg om de 3 av dem som ble utgravd i 1952, nemlig tuft 7 - 9.

Hus 7 og 7a.

Fig.13.
Pl.IX,2

Hus 7 er det midterste av de 3 utgravde hus. Det er orientert etter verdenshjørnene, utvendig 6,50 meter i nord - sør, det er langsetter bekken, og 4,90 meter bredt. Den bevarte mur synes å være syldesteinsrekke for en vegg av liggende tømmer eller i alle fall med liggende fotstokk. Den består bare av en enkelt steinrekke, hvis overflate med stor nøyaktighet er gjort vannrett. Veggen er bare 0,60 meter bred. Noen døråpning er det ikke i steinrekken da jo fotstokken har gått ubrutt forbi som terskel; men dørens beliggenhet kan fastslåes ved en brolegning av flate heller midt i nordveggen. Helleleggingen er 2 meter i øst - vest og strekker seg 1 meter innover gulvet og minst 1 meter utover fra muren. En antydning av, hvilken sort trevegg huset har hatt, ser jeg i at vegglinjene såvel i sørvest-hjørnet som i nordøst-hjørnet krysser hverandre. Hvis dette hadde vært et isolert tilfelle, ville jeg ikke ha våget en tolkning, men fenomenet kommer langt tydeligere igjen i hus 9 (se nedenfor), og må formodentlig forklares som en understøttelse av utstikkende laftehoder.

Inne har det vært tregulv som var bevart i en $\frac{1}{2}$ meter bred stripe langs hele vestveggens innerside, hvor det hvilte direkte på den naturlige sandbund. Men gulvbord fantes også i husets nordligste del og der var det 15 cm kulturlag under dem, stammende fra den eldre bebyggelse hus 7a og 8. Gulvbordenes retning var nord - sør. Ildsted fantes ikke i huset; derimot var det tett opp mot yttersiden av østveggen et lite, rundt ildsted, 0,7 x 0,6 meter stort, lagt av flate steiner, med aske og trekull på. Takkonstruksjonen har helt klart vært en annen enn i steinhusene på midtryggen, idet det ikke var merkbare rester av nedskredet taktorv, og båtsaum var sjeldne på gulvet. Taket har derfor formodentlig vært en tynn torv med nevertro. Men man kan naturligvis ikke se bort fra den mulighet at huset er revet, ikke

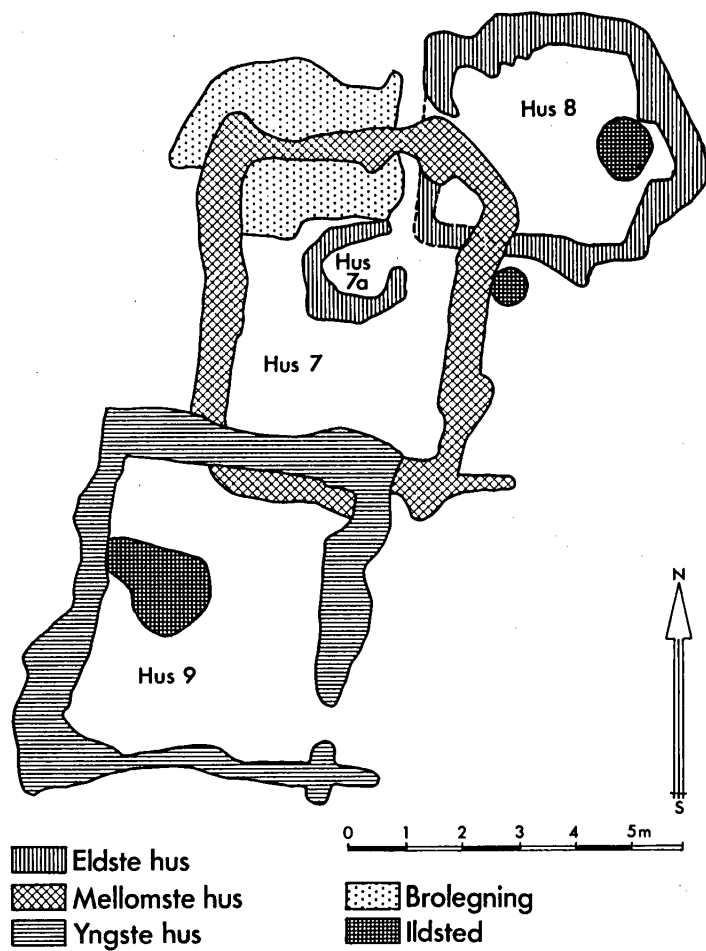

Fig.12, Oversiktsplan over Mjelvik Kirkevær,
hus 7 - 9.

råtnet ned. De mange jernspiker som lå spredt over hele gulvet, synes dog å tyde på nedråtning.

Hus 7 - slik som det her er beskrevet - er en del av en lengere bosetningshistorie på stedet. Dets sørvegg gikk på en lang strekning under nordveggen av hus 9, slik at hus 7 helt sikkert er forsvunnet, før oppføringen av hus 9. Motsatt dette lå hus 7's nordøstre hjørne inn over hus 8, slik at hus 8 må være nedrevet, før oppføringen av hus 7. Endelig fantes midt under gulvet i hus 7 rester av en eldre bygning, hus 7a. Denne har vært ganske liten, bare 1,70 meter i kvadrat utvendig og 1,05 meter i kvadrat inni. Murenes retning har vært nordøst - sørvest og nordvest - sørøst. Tilbake av den er de sparsomme rester av 3 vegger, i nordvest, sørvest og sørøst, samt en enkel stein som viser at det også har vært en nordøst-vegg. Det er en del stein igjen, men det er tydelig at bygningen er nedrevet og utplanert, da hus 7 skulle bygges, idet overkanten av de bevarte steiner i 7a presis flukter med undersiden av tregulvet i 7. Muligens er 7a senere enn hus 8, men de kan gjerne være samtidige, da det nevnte kulturlag under gulvet i nord-siden av hus 7 synes å forbinde syldmurene i 7a og 8. Om bruken av hus 7a kan det sies like lite som om bruken av hus 7. Våningshus er visst ingen av dem.

Funnene fra 7 og 7a er Ts. 4886 a - cc. Dessverre ble under utgravingen funnene fra hus 7 ikke holdt adskilt fra funnene fra hus 7a og det nedre kulturlag. Funnmengden kan derfor bare deles i 2 deler, de fra bosetningslagene og de fra grastorven og over murkronene. Fra bosetningslagene stammer:

Av jern:

3 eneggede jernkniver, derav 1 med bevart bein-skaft.

1 jernnøkkel

1 lystertann

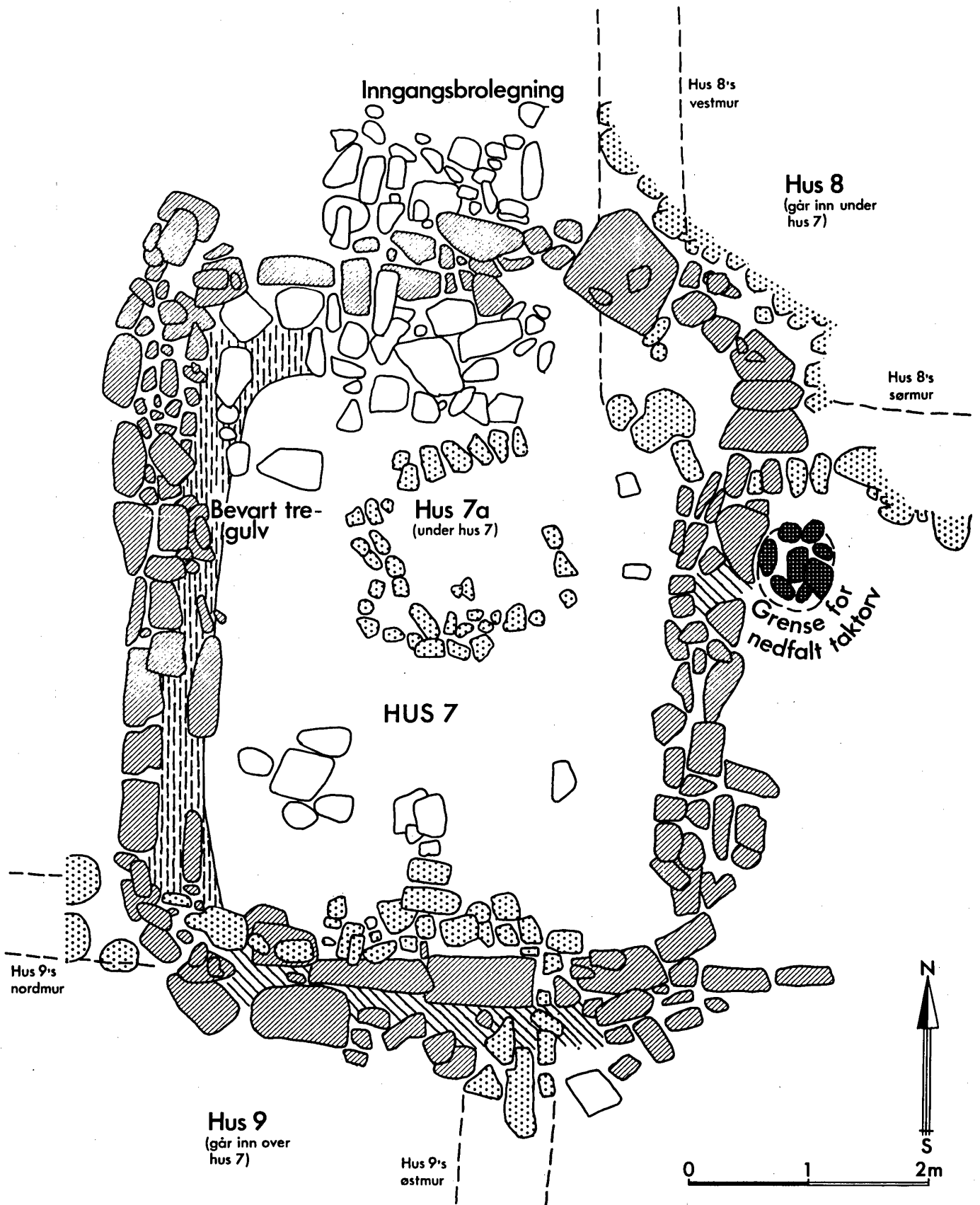

Fig.13. Plan av hus 7 og 7a, Mjelvik Kirkevær.

1 jernhake
41 jernspiker og 1 stor, kraftig bolt.
9 båtsaum og 3 avbrukne niteplater.

Av leire:

39 skår av "stjertpotter".
15 andre keramikkskår.
2 steintøyskår.

Forøvrig:

1 skår av en klebergryte
1 slipestein, flat.
1 knivskaft av bein med en bronseplate for den øvre ende.

Senere enn bosetningen er:

3 skår av en jerngryte.
1 hengelås av jern
1 geværkule av bly.
2 stk. grønt ruteglass.
1 steintøyskår.
1 del av en roterende slipestein.

Hus 8.

Fig.14. Nordøst for hus 7 ligger restene av hus 8. Ovenpå torven virket huset rundt, noe som ville ha vært aldeles enestående i Kirkeværet og derfor var medvirkende til valget av nettopp dette hus som gravningsobjekt. Men utgravningen viste et firkantet hus med en enkelt syldsteinsrekke på alle 4 sider, unntatt i sørvest, hvor tuften var rasert ved oppførelsen av hus 7. Huset har vært

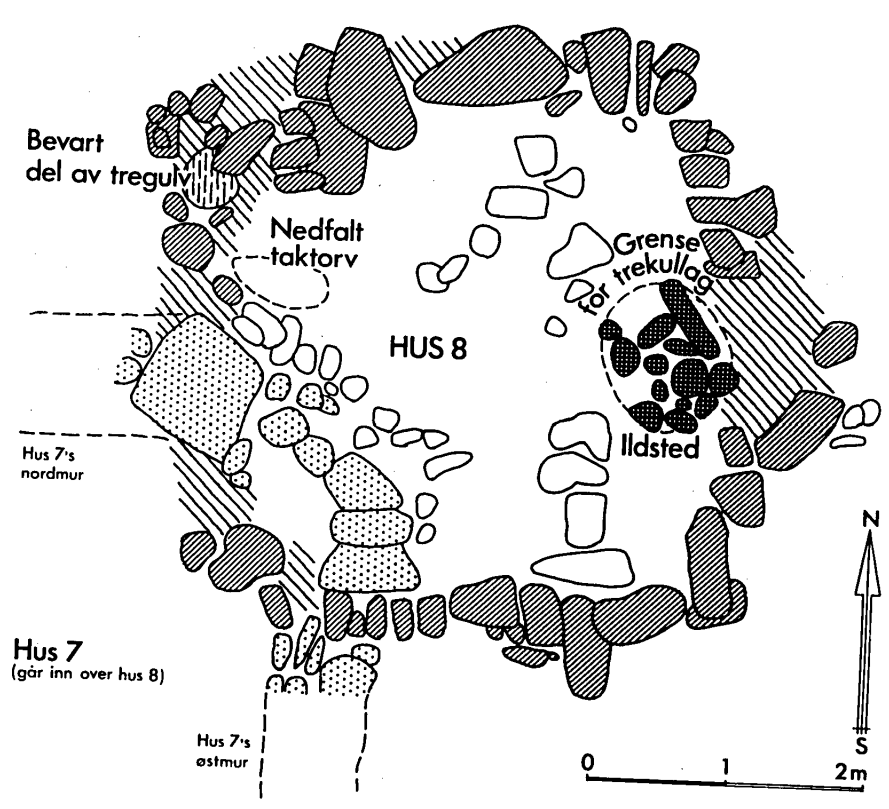

Fig.14. Plan av hus 8, Mjelvik Kirkevær.

kvadratisk, tuften var utvendig 4,30 meter på hver ledd, innvendig 3,20 meter på hver ledd, muren 0,50 meter tykk. Døråpning fantes ikke i fotmuren. Nedfalt taktorv ble bare funnet langs vestveggen innerside. Det var mange jernspiker, men kun ganske enkelte båtsaum i kulturlaget. Alt dette tyder på en konstruksjon helt maken til hus 7. I husets nordvest-hjørne var bevart litt av et tregulv rett på sandbunden. Det var et ildsted inne, beliggende tett opp mot østveggen - altså helt anderledes plassert i rommet enn tilfellet var i steinhusene på midtryggen. Ildstedet var rundt, 0,95 x 1,05 meter stort og besto nederst av et trekullag, derover en hellelegning, og oppå den et nytt trekullag.

Funnene fra hus 8 er Ts. 4887 a - t. Alle gjenstandene lå i kulturlaget, ingen i grastorven eller over murene.

Funnene var:

Av jern:

- 4 eneggede jernkniver.
- 1 lystertann
- 1 skrinhank av jern.
- Bøylen til en hengelås
- 1 fiskekrok
- 2 skår av en jerngryte.
- 1 jernkrampe
- 28 jernspiker
- 3 båtsaum med firkantede niteplater, og
- 3 avbrukne niteplater.

Andre saker:

- 27 skår av stjertpotter.
- 5 skår av 2 leirskåler med glasurmønstre.
- 5 stumper av bronseblikk.

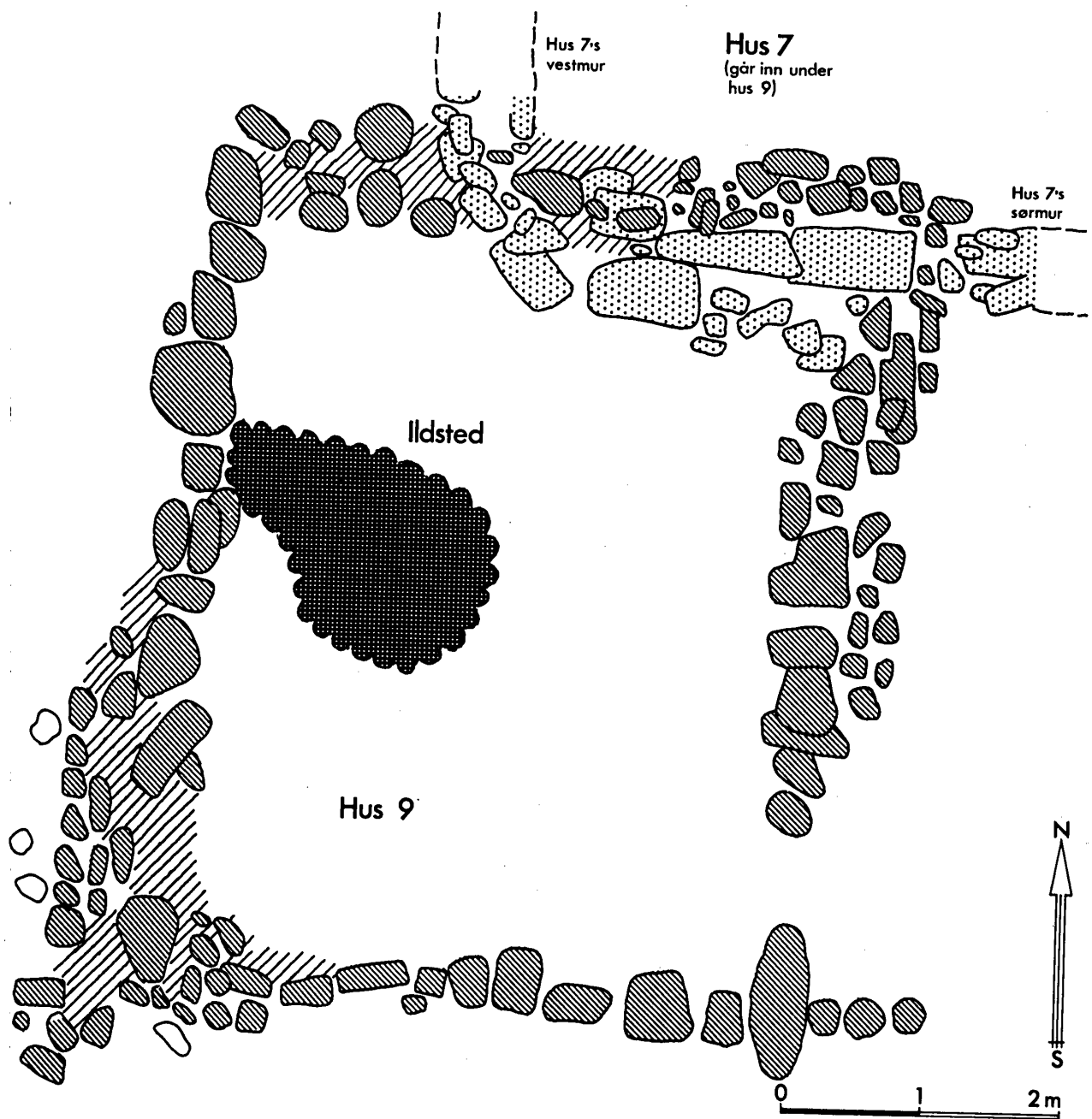

Fig.15. Plan av hus 9, Mjølvik Kirkevær.

Hus 9.

- Fig.15. Dette hus hadde en meget regelmessig firkantet form, markert av en enkelt rekke syldstein med overflatene i helt jevn høyde, altså et tømmerhus. Mur-firkanten er i seg selv 6,3 meter utvendig i nord - sør, altså langsetter bekken, 5,3 meter bred. Innvendig er huset 5,10 x 4,00 meter. Men i sørvest- og sørøst-hjørnene raget steinrekkene utenfor, idet de krysset hverandre svært regelmessig. Dette kan neppe tolkes annerledes enn som understøtting av laftehoder, som da har gått 40 - 60 cm utenfor hushjørnet. I husets sørøst-hjørne er en 60 cm bred åpning i syldsteinsrekken. Det er fristende å tolke den som døråpning, men dette lar seg kanskje ikke forlike med forestillingen om en laftekonstruksjon. Spor av tregulv fantes ikke. Ildstedet, beliggende opp mot vestveggen, var av en helt annen konstruksjon enn alle de hittil beskrevne ildsteder, nemlig en oval, 1,6 x 1,4 meter stor brolegning av små, runde strandstein. Nedfalt taktorv ble ikke iaktatt. Som i husene 7 og 8 var det her en del spiker i kulturlaget, men meget få båtsaum. Bortsett fra det avvikende ildsted var huset av helt samme konstruksjon som hus 7 og 8, men det er først oppført etter at hus 7 er forsvunnet, da nordveggen går inn over restene av sørveggen i hus 7.
- Pl.XI,1.
- Pl.X,2.

Funnene fra hus 9 er Ts. 4888 a - ff. Blant dem vil man legge merke til en hel del gjenstander av de samme typer som ellers fra grastorven og over murene, men her stammer de fra selve kulturlaget. Det gjelder kritt Piper, glass, en salvekrukke, bøsseflinter med videre. Andre deler av inventaret er imidlertid helt likt det fra de øvrige hus, f.eks. stjertpotter, glaserte keramikkfat, jernkniver og fiskekroker. Disse typer går imidlertid uendret fra 1500-årene ned gjennom hele 1600-tallet. De funne gjenstander er:

Av jern:

- 2 eneggede kniver
- 1 spiralsnodd jernbor
- 2 fiskekroker
- 1 jernring
- 27 spiker
- 6 båtsaum med niteplater og 1 avbrukket niteplate

Av stein:

- 7 børseflinter
- 3 skiferbryner
- 1 fragment av tilhogd kleberstein

Av leire:

- 4 skår av 1 salvekrukke fra 1600-årene ¹⁶⁾.
- 3 skår av et steintøyskar, likeledes sent.
- 17 skår av 3 keramikkskåler med glasurmønstre inni.
- 45 skår av stjertpotter.
- 3 sammenhørende fajanseskår.

Ellers:

- 4 skår av 2 glassflasker eller liknende.
- 4 stumper av grønt ruteglass.
- 2 krittpipehoder og 1 stump av en pipestilk.
- 1 blyplombe som viser stempelmerke av en ørn, visst Lubeck's byvåpen.
- 1 bein av en bronsegryte.
- 1 firkantet, gjennomhullet treklamp.
- 1 lærreim.

Som det klart framgår av det foregående, har bygningsserien 7 - 9 ialt 3 byggeperioder, nemlig:

- a) Hus 8, hus 7a, kulturlaget under gulvet i hus 7.
- b) Hus 7.

c) Hus 9, funn fra torven hen over hus 7 - 8.

Av disse er periodene a - b samtidig med de yngre byggeperioder på midtryggen, hus 5, tilbygget til hus 1 og fyllen i gropene mellom husene 1 og 6. Periode C er senere, i virkeligheten den seneste byggeperiode som er konstatert, formodentlig samtidig med det yngste lag i kirken (se nedenfor). Hus 9 kan da tenkes å være en kirkestue fra den tid, da Kirkeværet var forlatt og øde, men stadig fungerte som kirkested.

Nausttuftene 10, 11 og 49.

Fig.2. Vest for den bebyggelse som er beskrevet i det foregående, åpner seg mellom knausene 2 skar som fører ned til hver sin av de 2 vikene, jeg har kalt "havnevikene". Den nordlige vik kalles av befolkningen Støvika, den sørlige har jeg ikke kunnet få opplyst noe navn på. Disse vikers bruk som landing røpes ikke bare av det nevnte navn, men også av tuftene av 3 naust, ned mot dem. Nausttuft 10 ligger oppfor den indre ende av Støvika, med den åpne, nedre gavl nesten 3 meter høyere enn nåværende gresskant. Nausttuft 11 er på nordsiden av den sørlige vik, med åpningen bare $\frac{1}{2}$ meter over flomål. Nausttuft 49 ligger oppfor den indre ende av den sørlige vik, i selve skaret, 2 meter over flomål. Terrenget er ujamnt og vanskelig slik at ingen av naustene ligger slik som det var ideelt, men simpelthen der hvor det var mulig. Det er derfor helt uråd å fastslå alderen på naustene 10 og 49 i forhold til naustene 30 - 31 bare etter høyden over havet. Derimot er det helt klart at naust 11 må være det seneste av alle de 5 naust i Kirkeværet, så lavt som det ligger. En vurdering av alderen på så lav en kystlinje som $\frac{1}{2}$ meter over havet vil bli tatt opp under behandlingen av naustet i Fagerfjord (se nedenfor). Ellers er om beliggenheten å si at naust 10 er for enden av "bygdegaten", slik

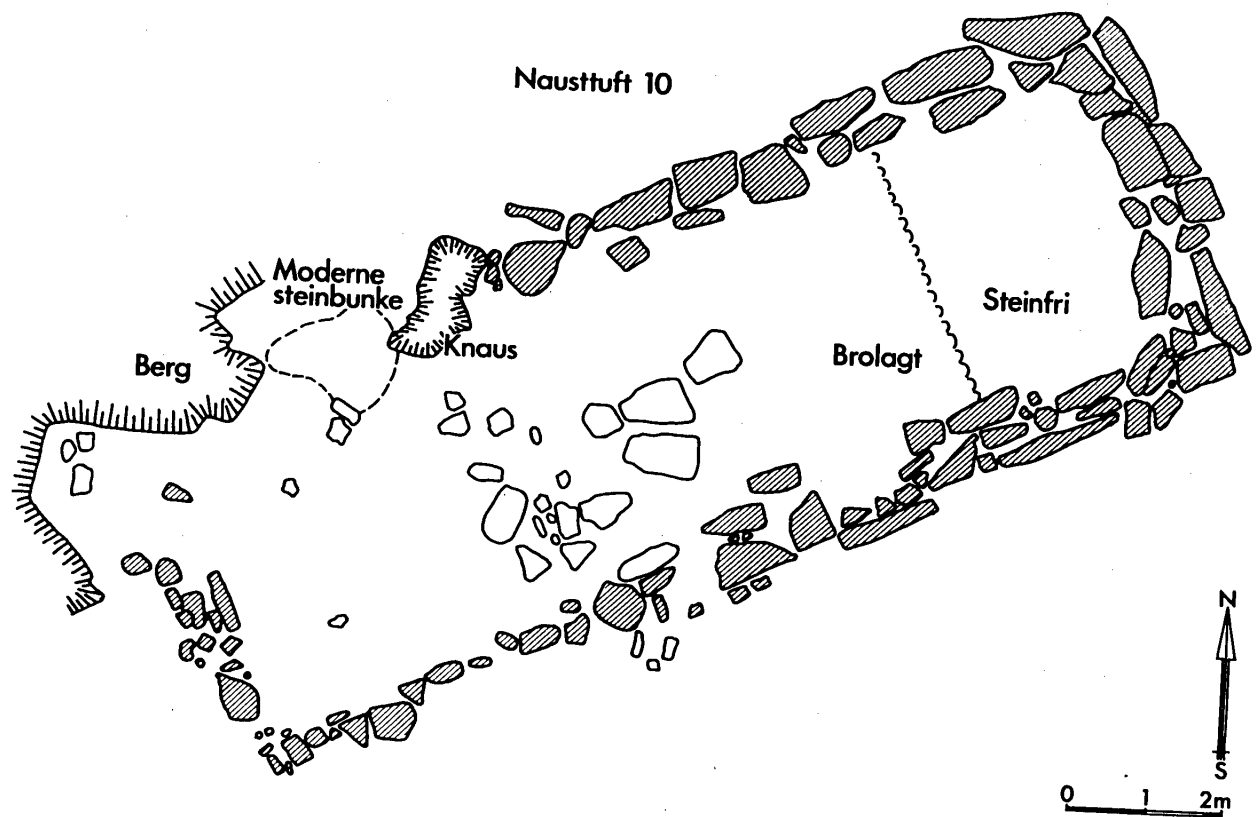

Fig. 16. Plan av naustet tuft 10, Mjølvik Kirkevær.

Pl.XII,2.

at dette naust kan sees i relasjon til alle deler av Kirkeværet. Naustene 11 og 49 ligger derimot avsides for den største del av området og må uten tvil høre til den nærmeste begyggelse, klyngetunet. Det vil være naturlig å tenke seg naust 49 som hørende til klyngetunets egentlige bosetningsperiode, naust 11 til den sene tid som hus 9 stammer fra. Konstruksjonsmessig er det stor forskjell mellom naustene. Mens 30 - 31 hadde tykke steinvegger, er 10 og 49 begrenset av en enkelt rekke av meget store, uregelmessige blokker med mellomrom i mellom og av ulik høyde; og 11 har lite synlige vegger, idet det avgrenses av naturlige "trinn" i terrenget. Hva dette betyr konstruktivt, kunne bare en utgraving fortelle.

Endelig skal nevnes at naust 10 er $12\frac{1}{2}$ meter lang, $3\frac{1}{2}$ meter bred innvendig, naust 11 er 11 meter lang, $3\frac{1}{2}$ meter bred innvendig, mens naust 49 er bare $7\frac{1}{2}$ meter lang, 2 meter bred innvendig. Når dette sammenliknes med dimensjonene på naust 30 - 31, nemlig henholdsvis 8 og 11 meter langt, 3 meter bred, får man et sterkt inntrykk av en jevn ensartethet i båttyper, svarende til senere tiders $3\frac{1}{2}$ - og 4 - romsbåter. Ottringer og fembøringer har man neppe hatt på Kirkeværet.

Naust 10.

Fig.16.
Pl.XI,2.

Fotmuren er rektangulær, utvendig 14,60 x 5,50 meter stor, innvendig 12,70 x 3,50 meter stor, orientert østnordøst - vestsørvest. Den nordre langside ligger tett inn langs en fjellvegg, den vestre ende er åpen og vender mot sjøen. De svære blokker som muren består av er kantstilte, inntil 1,75 meter lange inntil 1 meter høye. De kan ikke ha vært syldstein for en mur, heller ikke i seg selv utgjøre en mur, men må ha stått opp mot yttersiden av en trevegg. Det kan ha vært en 1 meter bred dør midt i sørveggen, foruten

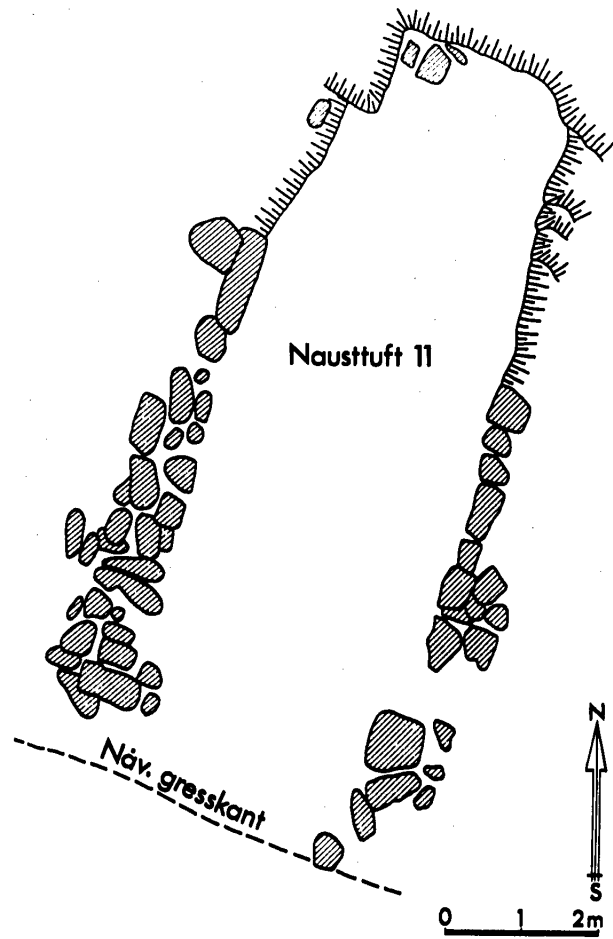

Fig. 17. Plan av naustet tuft 11, Mjelvik Kirkevær.

den 2,70 meter brede åpning i vestgavlen. Inne var det hellelagt gulv over hele rommet fra vestgavlen til 3 meter fra østgavlen. Østenden hadde jordgulv. Oppå hellegulvet var det noen steder 1 trekullag, noen steder 2. Alt tyder derfor på at huset er brent minst én gang. Det er kanskje forklaringen på at det ikke var minste spor av taktorven. Av oldsaker fantes bare få og ikke noe egentlig kulturlag, som naturlig er i en nausttuft.

Funnene fra naust 10 er Ts. 4889 a - k, nemlig:

- 2 eneggede jernkniver
- 1 lystertann av jern
- 1 skrinhank av jern
- 12 jernspiker og 1 bronsespiker
- 3 båtsaum og 2 avbrukne niteplater
- 6 skår av keramikk, derav 3 av stjertpotter

Naust 11.

Fig.17.
Pl.XII,1.

Huset er rektangulært, utvendig 11,40 x 5,60 meter stort, innvendig 11,00 x 3,60 meter stort, orientert nord nordvest - sør sørvest. Det er åpent i sør sørvest-enden mot sjøen. Derfra og 7 - 7½ meter innover er veggen oppmurt av svære steinblokker i 0,60 - 0,70 meter's høyde, mens husets øvre del er innhogd i fast fjell, i nord nordøst-gavlen til en dybde av ca 0,60 meter. Gulvet er meget ujevnt, idet fjellet overalt stikker opp; det stiger kraftig innover. De første 8 meter fra døren er det et tynt kulturlag, mens det ikke er spor av et sådant de innerste 3 meter. Brannspor ble i det hele ikke iaktatt. Bygningen har uten tvil vært båtnaust med taket hvilende direkte dels på de bevarte murer, dels på selve fjellet.

Funnene i kulturlaget var Ts. 4890 a - c, nemlig:

- 1 skår av grønt ruteglass
- 1 stump av en jernstang
- 6 jernspiker

Forekomsten av ruteglass synes å bekrefte den sene datering som allerede den lave beliggenhet ga anledning til å formote.

Diverse funn.

Ved alle de hittil beskrevne utgravninger av husene 1 - 12 forekom det at oldsaker fulgte med, når torven ble tatt av og ikke senere kunne identifisere til felt og lag. Disse saker er Ts. 4891 a - cc. De er altså alle fra grastorven og derfor samtidige med de saker som under hvert hus er skilt ut og klassifisert som et særskilt, øvre lag. Det dreier seg om følgende:

Av jern:

- 2 eneggede kniver
- 1 hengelås
- 5 skår av 2 jerngryter
- 1 harpunspiss
- 1 jernpinne
- 26 jernspiker, hvorav 3 store
- 7 båtsaum og 4 avbrukne niteplater
- 1 jernhake

Dessuten: 2 hoder og 1 stump av en stilk av kritt Piper.

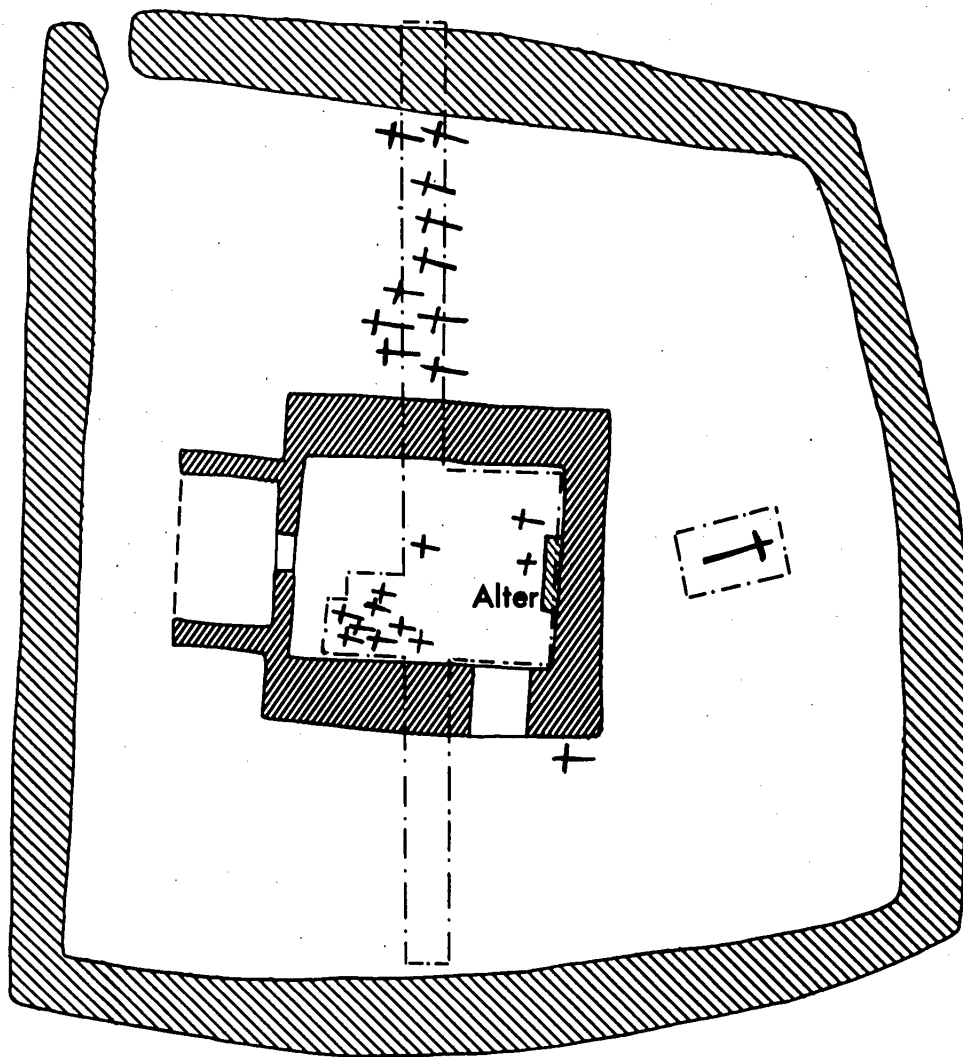
- 52 keramikkskår, derav 41 av stjertpotter.
- 1 gryteskår av bronse
- 1 stump av en tykk kleberplate
- 1 skår av grønt ruteglass
- 1 pimpstein

Kirkegården.

Fig.18.
Pl.XVI,1.

Øst for "den østre bekk", ca 100 m opp fra stranden, ligger kirketuften, omgitt av den gamle kirkegård. Denne er orientert etter verdenshjørnene. Utvendig er den i nord-sør 21 - 25 meter, i øst - vest 21 - 24 meter, altså nærmest kvadratisk, men med det nordøstre hjørne avskåret skrått. Gjerdet rundt kirkegården består av en svær steinmur i dobbelt skallmuring, 0,70 - 1,0 meter høy, 0,80 - 1,10 meter tykk. Skallmurene er lagt opp av store naturstein, mens det indre murliv er steinfritt. I den vestlige ende av nordgjerdet er det en 0,70 meter bred åpning, uten tvil den opprinnelige kirkegårdsport. Utenfor den er terrenget sumpet, men dette behøver ikke å ha vært tilfellet i kirkegårdens funksjonstid, jamfør hva som ovenfor er sagt om grunnvannstanden ved hus 12. Fra kirkegårdsporten fører "bygdegaten" ned til Støvika. Innenfor muren er kirkegården i nord - sør 19 - 21 $\frac{1}{2}$ meter, i øst - vest 17 $\frac{1}{2}$ - 21 meter stor. Trekkes herfra kirketuften og en rimelig gangsti fra porten fram til kirken, blir det igjen et areal for begravelser på ca. 310 m². Overflaten var meget ujevn, med øst - vestgående rygger. Utgravningen viste at gravene lå under ryggene, ikke under de mellomliggende senkninger. Hovedgravningen på kirkegården besto i en 1 meters bred grøft i retning nord - sør. Den skar gjennom kirketuften. Utenfor denne ble den ført fram til det nordre kirkegårdsgjerde, ialt ca 10 meter lang. Derutover ble en grav utgravd tett inn til kirkens sørøsthjørne, en annen midt på kirkegårdens østre del. Ialt er det da gravd ut 14 $\frac{1}{2}$ m² eller ca. 5% av begravelsesområdet. Det var bare ett lag kisterester, men i enkelte tilfeller hadde en begravelse ødelagt deler av en tidligere grav. Den naturlige sandbund lå ca. 15 - 20 cm under overflaten. Kistene var gravd ned heri til en dybde av ca. 50 - 70 cm under overflaten. Helt eller delvis ble 15 graver undersøkt; man kan anta at det utgravde areal svarer til ca. 12 $\frac{1}{2}$ gravsteder, slik at hele kirkegården formodentlig har rommet henimot 250 begravelser.

- Steingjerde
- Frilagte fundamenter
- Gravningsgrense
- Grav

0 10m

18.18. Plan av kirkegården på Mjelvik Kirkevær.

De 15 graver det her er tale om var synlige i sandbunden som rektangulære, svarte felter på sandoverflaten. De begrensedes av sorte striper, der hvor kistesidene var helt forråtnet. Lokkene har vært buede. Intet tre var dog så bevart at det lot seg ta opp. Bare i 6 tilfeller lot lengden seg måle: 1 kiste var 70 cm lang, 3 var 95 - 100 cm lang, mens de to siste var 135 og 145 cm lang. Bredden kunne måles i 9 tilfeller og varierte fra 35 - 37 cm opp til 65 - 80 cm, slik at den korteste og den lengste kiste også var henholdsvis smalest og bredest. I adskillige kister var det bevart jernnagler og i ett tilfelle stumper av bronseblekk fra et kistebeslag. Skjelettresten lot seg bare konstatere i 3 tilfeller; 2 av disse er identisk med de 2 lengste kister, mens det tredje stammer fra en kiste hvis lengde ikke lot seg måle. Med disse opplysninger til rådighet før man nok fastslå at den overveiende del av gravene på kirkegården var barnegraver. Av de 4 sikre voksengraver - den med skjelettresten og 145 cm lang kiste, den med skjelettresten og kistebeslag, den med 135 cm lang kiste, og den med det tredje skjelett - er særlig den førstnevnte av interesse. Kraniet lå i kistens sørvest-hjørne på høyre side, med ansiktet mot vest, tydeligvis ikke i sin originale posisjon. Bakhodet var spaltet før begravelsen, antakelig ved et øksehugg eller liknende bakfra. Om dette er en henrettelse, et mord eller kanskje mishandling av et lik etter døden, lar seg ikke konstatere. Men den døde har dog fått sin plass i viet jord.

Foruten de 15 nå omtalte graver var det i utgravningsfeltene ennå en sekstende grav, nemlig øst for kirken. Straks under torven, bare 5 - 10 cm dypt, traff vi på en steinramme av svære stein, orientert litt nordøst - sørvest, ikke rettvise øst - vest som kistegravene. Det innvendige rom var bare 90 x 60 cm stort. Her lå en del menneskeknokler, meget knust på grunn av det overflatiske leie, men allikevel klart stammende fra ett lik.

Dette har bare bestått av den øvre halvdel av den døde, og hodet var i øst, ikke i vest som i kistegravene. I forbindelse med dette merkelige arrangement må man også bemerke at beinsubstansen var langt bedre bevart enn i noen annen grav. Vår tolkning måtte da bli at man her hadde begravd et delvis oppløst sjølik på en meget slurvet måte, og at dette er skjedd lenge etter at kirkegården var gått av bruk, formodentlig helt opp i det 19. århundre. Det var ingen spor av trekiste. De nagler og spiker som fantes var uten tvil rester fra den eldre kistegrav som man har ødelagt ved begravelsen.

Endelig må det noteres at folk på Mjelvik kunne fortelle følgende: Et par ganger har man satt spaden i jorden tett utenfor kirkegårdens nordøst-side, der hvor hjørnet er skrått avskåret. Hver gang har man også her funnet graver. Det finnes 2 tolkningsmuligheter. Enten har man opprinnelig hatt en helt kvadratisk kirkegård, omgitt av et tregjerde. Ved oppbyggingen av et steingjerde senere har man skåret hjørnet av, fordi terrenget her skråner oppover og derfor er mindre aktuelt for begravelser. Ellers også har dette område tjent til begravelse for slike som ikke skulle i viet jord, særlig uidentifiserte sjølik og udøpte barn. Den siste tolkning er nok det mest sannsynlige.

Funnene fra kirkegården er Ts. 4627 a - b og 4894 a - i, nemlig: 38 kistesaum, 12 jernspiker, 3 ubestemmelige jernfragmenter, 1 fragment av bronseblikk, 1 skår av grønt ruteglass, samt 2 tilskårne beinstykker.

Kirken.

Kirketuften ⁹⁾ ligger ikke midt på kirkegården, men mot Fig.19. midten av dens vestsida, så det bare er ca. 2 meter mellom tuftens vestende og kirkegårdsgjerdet. Fra østenden

Pl.XIII,1.

Pl.XIII,2.

Pl.XIV,1.

til det østre gjerde er det derimot vel 8 meter. I retning nord - sør ligger kirketuften temmelig nøyaktig midt på kirkegården. Kirkens nordvegg er 7 meter fra det nordre gjerde, dens sørvegg $6\frac{1}{2}$ meter fra det søndre. Tuften er - som regelen i eldre tid var for alle kirkebygninger - orientert presis øst - vest. Dens nord- og sørside består av 2 meter brede, lave jordvoller, mens øst- og vestgavlen av selve kirken viser seg som steinfundamenter, ca. 1 meter brede, satt av ganske store steiner. Foran vestgavlen syntes det å ha vært et tilbygg, idet det der er utstikkende murer som i nord og sør begrenser et hellelagt gulv. Tilbygget ser dog ikke ut til å ha hatt noen vegg i vest og har neppe vært et virkelig våpenhus. Snarere har det vært et åpent bislag foran kirkedøren, dels til ly for folk, dels til opphengning av kirkeklokken (se nedenfor). De ytre dimensjoner av den lille bygning er følgende: selve kirketuften er 9 meter lang, 9 meter bred, mens bislaget er 2 meter i øst - vest, $5\frac{1}{2}$ meter i nord - sør. Hele bygningen skulle da ha vært ca. $11\frac{1}{4}$ meter lang. De indre dimensjoner lot seg naturligvis ikke fastslå nøyaktig oppå torven, men senkningen inni kirken var $6\frac{1}{2}$ x 6 meter stor, i bislaget 2 x 2 meter stor.

Utgravningen i 1952 - 1953 omfattet en frilegning av alle vegger i bygningen, samt den østre halvdel av rommet innenfor. Det bekreftedes da at østgavlen har vært steinbygd i dobbelt skallmur, 1 meter tykk med sandfylt indre murliv. I den har det vært et vindu, formodentlig kirkens eneste. I mellomrommet mellom skallmurene fantes rett bak alterstedet skår av tynt, klart ruteglass med rester av polykrome glassmalerier. Dette vindu er fra kirkens eldste tid. Andre glassbrott, funnet i gulvlagene innenfor muren, viste at det har vært et andre og et tredje vindu på samme sted, men nå av tykt, grønt glass. Midt for innersiden av gavlen fant vi alterstedet. Av selve alteret var bevart et steinfundament av utilhogne steiner, 2 meter bredt og springende 0,60 meter fram foran veggen. Også vestgavlen kan ha vært dob-

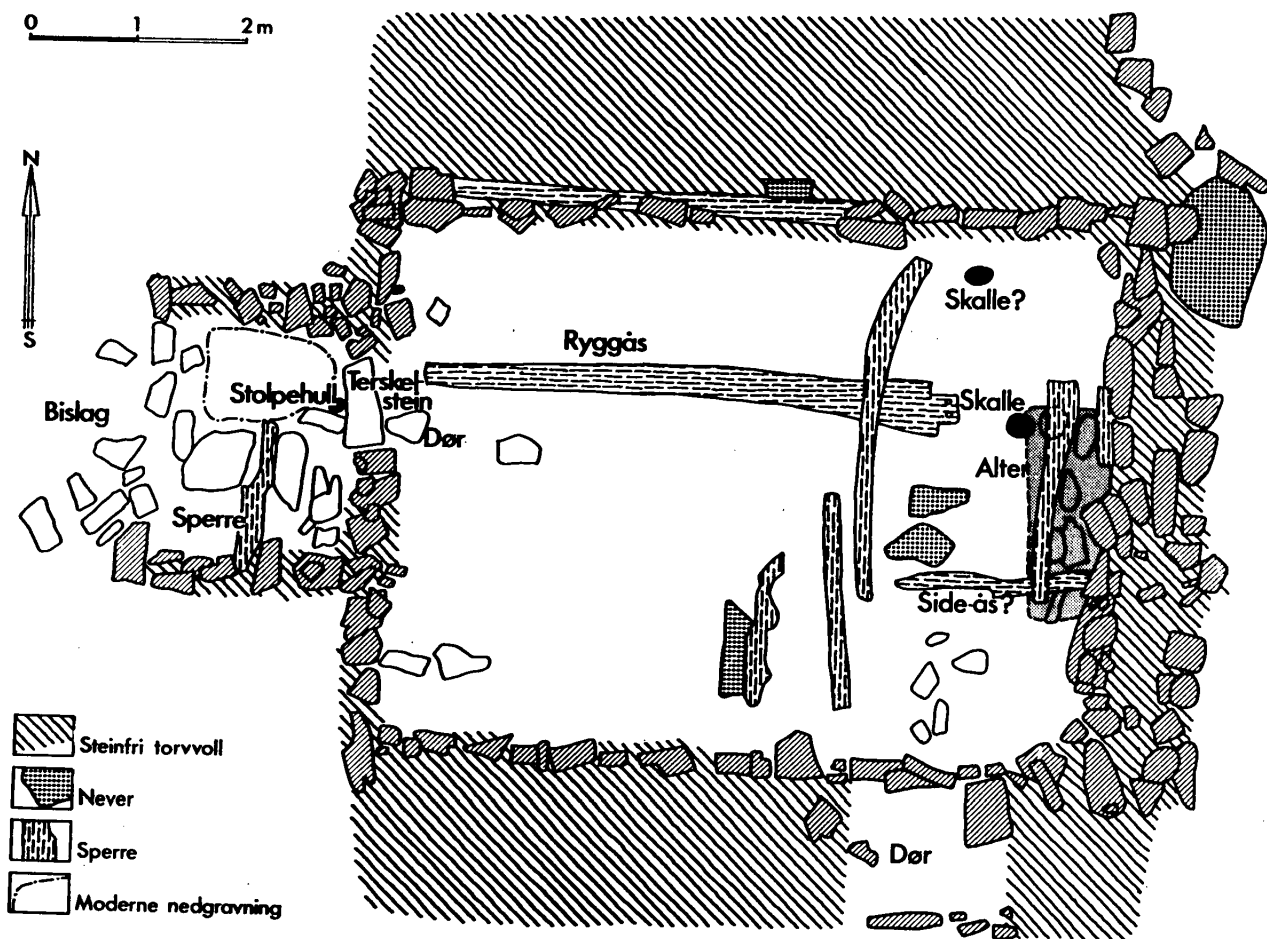

Fig. 19. Plan av kirken i Mjølvik Kirkevær.

belt skallmur, men det er ikke sikkert. Langveggene viste en jordvoll og langs dens innerside en syldsteinsrekke. I den første tid må syldsteinsrekken ha dannet fundament for treveggen, og jordvollen bare ha vært en ytre beskyttelse. Men senere har syldsteinsrekken tjent som understøttelse av gulvplankene, og selve vegglinjen har vært flyttet et stykke utover på vollen. Lagdelingen viste tydelig her at det har vært ennå en tredje kirke av samme størrelse som den andre. Alle 3 bygninger har hatt tre-gulv. Bygning nr. 2 er brent. I Sørveggen, nær østgavlen, har det vært en dør, nå markert av steinsetning i begge sider og i vollens ytterkant, slik at det dannes en 1,20 meters bred åpning gjennom veggvollen. Dette har da vært prestens inngang. Folkets inngang må ha vært midt i vestgavlen, fra bislaget. Dets konstruksjon var helt som vi på forhånd hadde ventet det, med enkelte steinrekker, formodentlig syldstein i nord og sør, åpent i vest, og med hellelagt gulv inne. Det var et kraftig, steinsatt stolpehull som kan ha markert dørstolpen i nordsiden av døren inn til kirkerommet. Stolpen kan dog også være fra en senere tid, da det var en tydelig, nyere forstyrrelse i lagene i den nordre del av bislagsgulvet. Etter utgravningen tegnet det indre rom i kirken seg som 6,70 meter i øst - vest, 4,80 meter i nord - sør, ialt $31\frac{1}{2}$ m². Bislaget var innvendig 2,20 meter i nord - sør, 1,90 meter i øst - vest.

Av takkonstruksjonen til den seneste kirkebygning fantes nedfalte rester som viste at det har vært et åstak. Mønsåsen var bevart i en lengde av 5 meter, 0,30 meter bred, med den opprinnelige østende intakt. Åsens ende hadde en fals innover 8 cm fra hver side, slik at de ytterste 20 cm av den bare var ca. 15 cm bred. I denne smalere ende datt 2 kraftige jernspiker ved siden av hverandre loddrett nedover. Av sperrene var bevart deler av 3 på nordsiden, 2 på sørsiden, men forskyvet, så de ikke gir noen mulighet for en beregning av det opprinnelige sperretall

eller avstanden fra sperre til sperre. En stump av en nedfalt, langsgående stokk i rommets sørøstre del kan tyde på tilstedeværelsen av sideåser, men tolkningen er usikker. Det synes av dette klart at alle 3 bygninger har hatt stavbygde langvegger, muligens stavbygd vestgavl, solid steinbygd østgavl, dører i vest og sør samt tregulv inne. Det har i alle 3 perioder vært et glassvindu midt i østgavlen over alteret, finest utstyrt i den første kirke, ganske grovt i den andre og tredje. Taket i den tredje og siste kirke har vært et saltak uten avvalminger og med mønsås. Formodentlig har det vært torvtekket. Bislaget mot vest har hatt samme takkonstruksjon å dømme etter funnet av et nedfalt sperre på sørsiden. Den tanke at klokken kan ha hengt i bislaget, bekreftes ved funnet av en jernholk som kan ha tilhørt klockens opphengning. Av funnene skal ellers bare framheves en del bevarte tøyrester i bislagets sørvest-hjørne. De lå delvis under syldsteinene og må derfor være helt fra kirkens oppførelsestid. Bislaget er nemlig like gammelt som bygningen ellers, da de samme 3 byggeperioder som i kirkens langvegger også lot seg konstatere i bislagets sørmur. Også her var den andre kirken brent, da dens gulv ble gjenfunnet som et 2,5 cm tykt, forkullet trelag.

Funnene fra kirkegravningen er rik og avvekslende. De utgjør Ts. 4627 c - e, 4892 a - ø og 4917 a - m. Heri er også innbefattet en del gjenstander som sikkert opprinnelig er fra graver, men ble funnet løs i fyllen. Sakene er følgende:

Av jern:

- 389 spiker
- 4 båtsaum
- 3 eneggede jernkniver
- 2 skjoldformede jernplater, visst kistebeslag
- 1 jernholk
- 1 jernstang
- 14 slagglumper
- 4 ubestemmelige fragmenter

Av leire m. m.

9 keramikkskår, derav 1 bein av en stjertpotte
1 hode av en krittpipe
544 skår av grønt ruteglass
26 stumper av glassmalerier

Ellers:

15 stk. blyinnfatning til vindusruter
2 stk. bronseblikk
1 skiferbryne
1 pimpstein
16 stumper vevd tøy
2 stumper tau

De 26 stumper bemalt glass synes å tilhøre 4 glassruter med følgende motiver:

- a) En blomsterdekorasjon i blått, hvitt og rødbrunt.
- b) Et skip med mast, råseil og vimpel i toppen.
- c) En kvinneskikkelse i en foldet, fiolett kjole.
- d) Et nettmønster i melkehvitt på grønn bund.

Gravene under kirkegulvet.

Pl.XIV,2.

Allerede ved utgravningen av kirkebygningen ble det funnet og undersøkt 3 graver under gulvet, beliggende helt overfladisk. Senere ble det foretatt en dybdegraving i en 1 meters bred grøft tvers over midten av kirkerommet, og til sist ble denne grøft utvidet med et felt vestover i rommets sørside. Ialt ble det foretatt dybdegraving i et område av $7\frac{1}{2} \text{ m}^2$ eller 23 % av rommet. Det ble her konstatert 14 graver, hvilket skulle tilsvare et antall av

Pl.XV,1.

ca. 60 graver i hele kirken. Prøvegravning viste at det ikke er graver under gulvet i bislaget.

Gravene lå i 3 lag over hverandre, nemlig 5 i nederste lag, 5 i mellomste lag og 6 i øverste lag. Det nederste lag var under grunnvannets overflate og derfor relativt bedre bevart enn de 2 øverste lag. Om utgravningen har nådd urørt undergrunn vites ikke, da det etter at den var ført ned til 20 cm under vannflaten ble umulig å grave mer. På grunn av stedets karakter av kirkegård, og fordi kirkegårdsgjerdet ikke måtte skades, kunne en effektiv avvanning nemlig ikke finne sted. Man må ikke la seg villedes av at det har vært 3 kirkebygninger og er 1 lag graver. Det finnes ingen korrelasjon her. Fra den første kirkebygningstid er ingen av de funne graver. Eventuelle graver innom det utgravde område fra så gammel tid må ligge dypere enn bunnen av utgravningen. To graver ligger slik at de klart er fra den andre kirkebygningstid, mens de øvrige 15 graver er fra den tredje og siste kirkebygningstid. Denne inndeling av gravene er foretatt helt på grunnlag av strategrafiske iakttagelser, uten hensyn til gravenes typer og innhold. Gravene i de to øverste lag kan som de på kirkegården bare spores som sorte rammer av helt formuldet tre i den lyse sandjord, men i nederste lag var på grunn av fuktigheten bevart hele kister, slik at kistebordene i en del tilfeller lot seg bevare. Skjelettresten var kun bevart i en eneste av gravene og der så dårlig at intet kan sluttet av dem. Pl.XV,2

De 2 kister fra den mellomste periode var en barnekiste, 50 cm lang, 12 - 15 cm bred, og en kiste som må ha vært for en voksen, da den var 40 cm bred, men lengden lot seg ikke måle. Vi skal ellers i det følgende behandle alle gravene under ett, uten hensyn til eventuelle aldersforskjeller. Pl.XIV,2.

Alle målbare kister var bredere i vestenden enn i østenden det vil si bredest ved hodet. Etter størrelsen kan de deles i 3 grupper: Barnekistene kunne måles etter lengden i 4 tilfeller. De var 50 - 65 cm lange. Disse 4 samt en femte lot seg måle etter bredden. De var 12 - 20 cm i østendene, 15 - 28 cm i vestendene. Av voksenkister var det 2, hvor lengden lot seg måle, henholdsvis 180 og 185 cm, mens bredden av disse to og 3 andre var 32 - 55 cm i østendene, 42 - 57 cm i vestendene. Den ellevte målbare kiste var 125 cm lang og 37 cm bred i vestenden. De to lengste kister hadde jernhanker, mens ingen av de øvrige hadde det. På den ene av dem var rester av metallbokstavene Y, H, E, H og IH, uten at det er mulig å få sammenheng i innskriften. Derimot lå 4 talltegn av metall i orden og dannet årstallet 1654. På den annen kiste var en rektangulær blyplate, 18 x 13 cm stor, men innskriften var her vitret helt bort. Det er herav klart at antallet av voksengraver i forhold til barnegravene må ha vært langt større inne i kirken enn ute på kirkegården, og at den tredje og siste kirkebygning med de til den hørende graver stammer fra 1600-årene.

Fig.20.

2 funn inne i kirken skal ennå omtales. Foran alteret ble ganske tett under torven funnet et kranium som var uten forbindelse med noe gravanlegg og som var nesten like velbevart som sjøliket ute på kirkegården. En sikker forklaring på dette kan ikke oppstilles. Men det kan tenkes å ha forbindelse med en beretning som ble fortalt meg av de nåværende beboere på Mjelvik. De berettet at en lærerinne som underviste ved øyas lille skole, ca. 1920 hadde gravd på kirkegården og funnet et kranium, som hun tok med seg hjem. Da hun hadde stygge drømmer, og da naboene ikke likte hennes gjerning, bar hun siden kraniet ut igjen og begrov det i kirketuften. Om denne beretning er sann, må det formodentlig være dette kranium, vi har funnet. Et par meter lengere nord, i kirkerommets nordøsthjørne, lå under torven en rund gjenstand av ubestemmelig

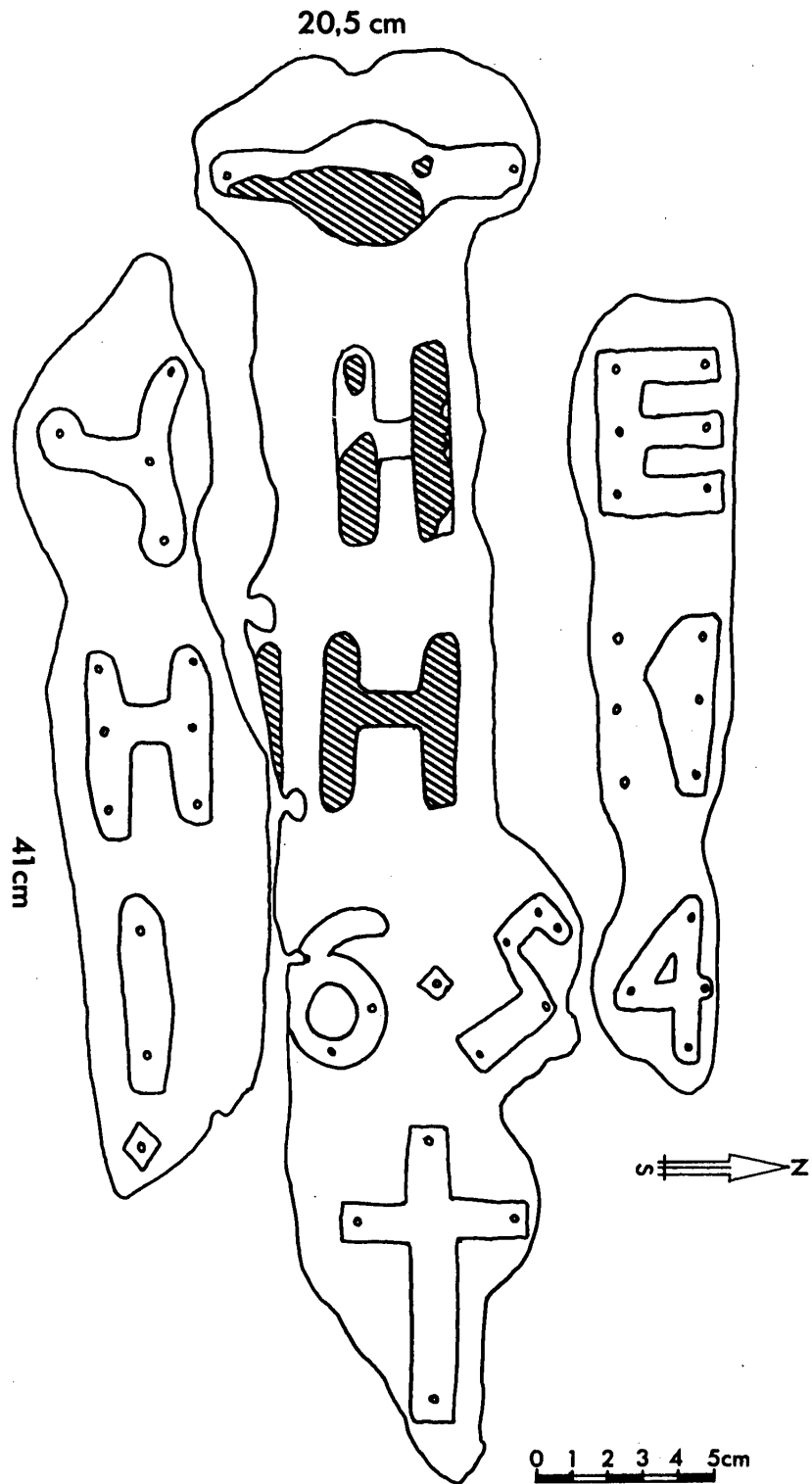

Fig. 20. Mjelvik Kirketuft, kistelokk med årstall.

art. Formodentlig har det vært en sterkt oppløst trebolle, men kan også ha vært den øvre del av et menneskekranium. Bevaringstilstanden var dog så dårlig at den ikke lot seg ta opp.

De gjenstander som ble tatt vare på fra gravningene under kirken er Ts.4893 a - w, nemlig foruten en del treprøver:

22 kistesaum av jern
4 kistehanker av jern
3 planker med tall og bokstaver av metall
1 blyplate

Kirkeklokken.

Foruten fundamentet til alterbordet har vi bevart ennå et stykke inventar fra kirken, nemlig klokken¹⁷⁾. Da det i 1770 ble foretatt visitasjon i Tromsø kirke, fantes det der en klokke som man visste stammet fra Mjelvik kirke. Klokken ble i begynnelsen av dette århundre tildelt Gåsvær kapell, hvor den gjorde tjeneste, til den sprakk. Så tilbrakte den en årrekke på kapellets mørkeloft, inntil befolkningen på Mjelvik i 1952 fikk den utlevert og lot den reparere, for deretter å henge den opp i en nybygd støpul på det gamle kirkested på Kirkeværet. Det er ingen grunn til å tvile på proveniensangivelsen fra 1770, og siden den tid kan klokken følges år for år. Vi må da tro at klokken har hengt i Mjelvik kirke fra den var ny, inntil kirken forfalt.

Kirkeklokken er av bronse og bærer følgende støpte innskrift: "Jacobus · Johannis · de Campis · me · fecit · Maria · anno dni m · v^c VIII", som i fri oversettelse blir: "Jacob Johannesson fra Kampen gjorde meg. Jeg heter Maria. Det Herrens år 1508". Kampen¹⁸⁾ er en Hansestad

11

i det østlige Nederland, kjent for sine klokkestøperverksteder på den tid ¹⁹⁾. Det er ikke uvanlig at en klokke kan ha navn ²⁰⁾. Klokken i Kristkirken i Nidaros het ifølge Snorre Sturlasson "Glad", den i Trondenes kirke heter " St. Nicolai og Sta. Margaretha ", og i Sortland kirke var det tidligere en klokke ved navn " Maria ". At Mjelvikklokken fikk navnet Maria er kanskje ikke så rart, ettersom den soknekirke som Jacob Johannessøn hørte til i Kampen, er en Mariakirke. Noen opplysninger om, hvilken helgen Mjelvik kirke var innviet til, gir denne innskrift naturligvis ikke. Vi har heller ikke slike opplysninger fra andre kilder.

Klokken er altså støpt i 1508, og det er ingen grunn til å tro at det er gått lang tid fra dette tidspunkt til dens opphengning på Mjelvik. Kirkeklokker fra klokkestøperiene i Bremen, Barmen og Kampen ble på den tid solgt som nye på Bryggen i Bergen. Årstallet 1508 inngår dermed i den heller sparsomme rekke av årstall som belyser Kirkeværets historie.

Funn og kronologi.

Det vil av det foregående være klart at bosetningen i Kirkeværet på rent arkeologiske premisser kan deles i en rekke perioder, først og fremst karakterisert ved gjenstandstypene, men også belyst ved arkitektoniske trekk og ved bosetningens tilstedeværelse eller fravær. I skjemaene på de følgende sider deler jeg den samlede funnmasse opp i 4 deler. Første del "eldste bosetningsspor" består utelukkende av kulturlaget under sørmuren i hus 6. I huskomplekset 5 - 6 med tilhørende møddingrop og brønd er det ikke noe annet som er så gammelt. Om det andre steder i Kirkeværet er lag som er like gamle, er usikkert, men lite sannsynlig. Vi har ingen sikre bygningsrester fra så

Skjema
I.

tidlig tid. Vi har ingen tegn på at øya har vært bebodd før den tid. Andre og tredje del er bosetningslagene, "kulturlaget" i alle hus. Om dette lag er ublandet overalt, kan vi ikke vite. Det kan i sine dybeste lag gå tilbake til samtidighet med de eldste bosetningsspor, og i møddingen ved hus 3 kan yngre inventar være innblandet. Men stort sett må vi hertil regne kulturlagene fra husene 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 og 12, samt møddingene ved hus 3 og 6, brønden ved hus 6, og funn fra små prøvegravninger flere steder. I oldsaksinventaret kan jeg ikke klart skille mellom en andre og en tredje bosetningsperiode (se nedenfor), men jeg regner til den andre periode husene 1, 2, 3, 4, 6, 12, møddingene, brønden og prøvegravningene, altså karakterisert ved en ensartet byggestil i stein og en bosetningsform i isolerte bruksenheter. Til den tredje periode hører da ombygningen i hus 1, hus 5, 7, 8 og 10, karakterisert ved laftehus og ved fellestun. Da husene fra den andre periode uten tvil har vært bebodd også i hele den tredje periode, finnes det neppe rene per. 2-komponenter, men enten per. 2-3-komponenter eller rene per. 3-komponenter. Dette øker naturligvis vanskeligheten ved å se en forskjell i inventar og understreker mine beveggrunner for å se alle funn fra "kulturlaget" under ett. Den fjerde del av materialet er i skjemaene betegnet som "øverste lag". Den omfatter alle funn fra grastorven og over murrestene over hele Kirkeværet, dessuten husene 9 og 11, samt nyere forstyrrelser inne i hus 1's tilbygg og i møddingen ved hus 3. Den karakteriseres ved en rekke nye, dominerende gjenstandstyper som ikke i det hele forekom i de eldre komponenter. Noen av dem kan ganske visst gå langt opp mot vår tid, men man må gå ut fra at dette oppsamlede funnmengde stort sett er begrenset til tiden, mens kirken ennå var i bruk. Det er lite sannsynlig at det har vært stor trafikk av folk i Kirkeværet etter dette tidspunkt. Endelig den femte del av materialet,

betegnet som "Kirkestedet", omfatter funnene fra kirke, kirkegård og graver. Det er holdt for seg, da det er helt uråd arkeologisk å korrelere bosetningsfasene med fasene i kirkens historie.

Jeg skal komme med enkelte synspunkter på noen av de funne gjenstandstyper:

Skår av kleberkar og stumper av riflede baksteheller av skifer forekommer bare i de dypeste lag. Av funnmaterialet fra andre funnsteder i landsdelen vet vi at kleberskår og rød keramikk aldri finnes sammen i samme lag, mens bakstehellene kan forekomme samtidig med keramikk ²¹⁾. Kombinasjonen av de to typer her i de eldste lag får meg til å plassere disse ved eller snarest før år 1400. Keramikkskår av sort Østersjøkeramikk eller tidlig engelsk keramikk med blyglasur på begge sider er ukjent - eller i alle fall ekstremt sjeldent - i Nord-Norge. Vi må tro at perioden før ca. 1350 derfor har vært nesten keramikkløs i landsdelen. Derimot har vi en del funn av tidlig, tysk steintøy, særlig kanner med buklet fot. Også i Kirkeværet er det et par funn av denne type. Den har dog nok kunnet forekomme fram til ca. 1450 ²²⁾.

Stjertpotter er runde leirekar med rødt gods, utenpå uglasert og horisontalt riflete, inni glasert brunt eller rødbrunt, med 3 spisse bein og et hult potteskaft, samt eventuelt 2 innpressede fingermerker, et på hver side av skaftet. Disse kars kronologiske stilling er uklar ²³⁾. Jeg har hatt anledning til å drøfte den med en rekke autoriteter på dette felt ²⁴⁾ og har fått daterert typens første opptreden til ca 1400, ca 1500, ja så sent som ca 1550. Dette er meget uheldig, da det er en ledetype for bosetningen i Kirkeværet. På grunn av de kombinasjoner den her forekommer i, vil jeg anta at den

i alle fall kan ha eksisteret så tidlig som andre halvdel av 1400-årene. Motsatt kan den uten tvil forekomme langt uti 1600-årene. Den forekommer derfor rikelig gjennom de fleste av de perioder, jeg deler materialet i.

Glaserte fat, skåler og tallerkener opptrer langt tilbake i 1500-årene, men kanskje ikke så tidlig som de eldste stjertpotter. De kan være røde eller brune, glasert oppå eller på begge sider, og på oversiden har de ofte mønstre som omløpende striper, bølgelinjer, rekker av runde flekker eller liknende i grønt, gult eller hvitt, alltid glasert på en hvit krittgrundering. Blomster, menneskefigurer, årstall eller liknende, som dukker opp i begynnelsen av 1600-årene ²⁵⁾, finnes ikke fra Kirkeværet.

Salvekrukkene i nordnorske funn er av 2 typer. Grieg's figur 151 - 153 er av ham datert til 1400-årene, mens Grieg's figur 156 er fra 1600-årene ²⁶⁾. Fra Kirkeværet har vi en av hver slags.

Kritt Piper vinner innpass i landsdelen tidlig i 1600-årene, formodentlig mellom 1610 og 1620. De er så vanlige i alle funn fra 1600- og 1700-årene, at jeg finner det forsvarlig her å nytte et negativt bevis: Ingen kritt piper i et stort materiale må kunne plassere dette før ca. 1610. I Kirkeværet forekommer kritt piper i mengde i det øverste lag, men er ikke funnet nede i lagene fra perioden 1 - 3. Dette burde gi en noenlunde god datering av avslutningen på stedets bosetning.

Skår av fajanse, flasker og ruteglass forekommer likeledes utelukkende i det øverste lag. Glassruter har naturligvis også tidligere forekommet, men neppe i vanlige fiskeres hus. Om disse nye funnkategorier dukker opp samtidig med kritt pipene eller noe senere, viser materialet ikke.

Mynter forekommer ikke i vårt funnstoff. Som vi skal se senere, f.eks. fra Gamhaugen, er mynter fra 1660- og 1670-årene om ikke vanlige i den tids funn, så dog regelmessig tilstede. Jeg tør ikke ta fraværet av mynter som et negativt bevis, men regner det for sannsynlig at de ville ha forekommet, om lagene hadde representert også 1700-årene.

Resultatet av denne gjennomgang skulle antyde følgende dateringer:

- Per. 1. Før eller ca. 1400.
- " 2. Ca. 1400 - ca. 1475.
- " 3. Ca. 1475 - ca. 1600.
- " 4. Ca. 1600 - ca. 1700.

Som det framgikk av utgravningsbeskrivelsene burde både per. 2 og 3 kunne underdeles, idet per. 2 har en komplisert historie i hus 6, mens per. 3 dels kan underdeles i hus 6, dels faller i en tidlig del i hus 7a og 8 og en sen del i hus 7. Men jeg har ingen tro på at en dermed ville oppdage horisonter som lar seg følge over større deler av Kirkeværet eller som har yrkeshistorisk eller arkitekturhistorisk betydning. Jeg skal derfor la dette ligge.

Funnene fra kirkestedet faller i en rekke perioder som ikke umiddelbart lar seg korrelere med de nevnte fire. Den første kirke er naturligvis oppført et stykke tid etter bosetningens begynnelse, etterat denne var blitt stabil. Østgavlens konstruksjon svarer helt til veggene i husene på midtryggen og må derfor stamme fra tiden før husbygging av stein ble umoderne. Sannsynligvis er kirken bygd mellom 1450 og 1475. Den andre kirke fikk ikke nye, fine glassmalerier, men grove, grønne ruter. Da storparten av det meget fine inventar i de nordnorske kirker er fra tiden 1510 - 1530 bør nok

Skjema I

Funn fra Mjelvik Kirkevær.

	Eldste boset- ningsspor	Kultur- laget	Øverste lag	Kirke- stedet	Ialt
<u>Av jern:</u>					
Alm. spiker	1	411	56	401	869
Store spiker	-	41	3	-	44
Båt- og kiste- saum	2	125	13	64	204
Niteplater	-	64	5	-	69
Haker	-	9	1	-	10
Kramper	-	2	-	-	2
Ringer	-	4	1	-	5
Pinner, ombøyd til øye	-	3	1	-	4
Beltespenner	-	2	-	-	2
Jernholk	-	-	-	1	1
Jernstenger	-	3	1	1	5
Båndform.beslag	-	2	-	-	2
Kistebeslag	-	-	-	6	6
Kistehanker	-	-	-	4	4
Skrinhanker	-	2	-	-	2
Eneggede kniver	-	60	4	3	67
Fiskekroker	-	17	2	-	19
Lyster og har- punspisser	-	5	1	-	6
Sigd og lauv- kniv	-	3	-	-	3
Bor	-	-	1	-	1
Dorr	-	1	-	-	1
Kiler	-	2	-	-	2
Saks	-	1	-	-	1
Hengelåser	-	2	2	-	4
Nøkler	-	2	-	-	2
Grytebrott	-	9	8	-	17
Jernfragmenter	-	47	-	7	54
Slaggeklumper	-	10	-	14	24

	Eldste boset- ningsspor	Kultur- laget	Øverste lag	Kirke- stedet	Ialt
<u>Bronse:</u>					
Kniver	-	1	-	-	1
Ringer	-	1	-	-	1
Spiker	-	1	-	-	1
Rør	-	1	-	-	1
Grytebrott	-	1	2	-	3
Blikkstk.	-	15	-	3	18
Pinner	-	1	-	-	1
Klumper	-	2	-	-	2
Kirkeklokke	-	-	-	1	1
<u>Bly:</u>					
Plomper	-	1	1	-	2
Rør	-	1	-	-	1
Børsekuler	-	-	2	-	2
Stk. vindus- fatning	-	-	-	15	15
Klumper	-	1	-	-	1
<u>Bein: (unntatt knivskafter).</u>					
Vabeinsfrag- ment	-	11	-	-	11
Garnnåler	-	1	-	-	1
Bankestokk	-	1	-	-	1
Økst hvalbein	-	29	-	-	29
Hoggestabber	-	4	-	-	4
Hvalbeinstoler	-	3	-	-	3
Tilskåret bein	-	1	-	2	3
Tilskåret reinhorn	-	1	-	-	1

	Eldste boset- ningsspor	Kultur- laget	Øverste lag	Kirke- stedet	Ialt
<u>Stein:</u>					
Slipesheller	-	12	-	-	12
Bryner av ski- fer	-	26	3	1	30
Roterende slipestein	-	-	1	-	1
Baksteheller	1	-	-	-	1
Fyr og børse- flinter	-	20	7	-	27
Søkkesteiner	-	2	-	-	2
Slagsteiner	-	2	-	-	2
Glittesteiner	-	1	-	-	1
Kljåsteiner	-	1	-	-	1
Fragment av kleberkar	1	1	-	-	2
Kleberplate- fragment	-	25	1	-	26
Tilskåret kleber	-	6	1	-	7
Pimpsteiner	-	8	-	1	9
<u>Leire:</u>					
Stjertpotteskår	2	585	86	1	674
Annen keramikk	-	178	28	8	214
Steintøyskår	-	20	4	-	24
Silkar	-	1	-	-	1
Salvekrukker	-	1	1	-	2
Krittpipefrag- ment	-	-	41	1	42
Fajanseskår	-	-	25	-	25
Brente leire- klumper	-	13	-	-	13
<u>Glass:</u>					
Skår av rute- glass	-	-	43	571	614
Skår av flasker og glass	-	-	18	-	18

	Eldste boset- ningsspor	Kultur- laget	Øverste lag	Kirke- stedet	Ialt
<u>Diverse:</u>					
Skosåler	-	1	-	-	1
Lærremmer	-	-	1	-	1
Vevde ull- fragmenter	-	1	-	16	17
Tilskåret trestk.	-	-	-	1	1
Taufragment	-	-	-	2	2
I alt:	7	1858	314	1124	<u>3303</u>

kirke nr. 2 være oppført etter 1530. Men senere enn ca. 1565 hadde man neppe fornyet kirken med en større bygning enn den første, da man nå var inne i økonomiske nedgangstider. I 1600-årene fulgte derpå nedgang i folketallet. Denne andre kirke har ikke stått lenge. Den ble ikke revet, men ble ødelagt av en brann. Den tredje kirke er neppe bygd etter bygdens totale fraflytting. Da ville man vel ha funnet et nytt kirkested. Jeg går derfor ut fra at kirke nr. 3 er bygd senest ca. 1610. Hvor lenge den har fungert, kan ikke funnene gi beskjed om, bortsett fra at den ennå har vært i bruk i 1654, da kisten med dette årstall på ble satt ned. Men denne kiste er en av de seneste, så lenge etter 1660 har kirken neppe vært i bruk. Da den ser ut til å ha fått lov å falle ned av seg selv, har den naturligvis eksistert ennå en årrekke som ruin, til fram imot eller omkring 1700.

Funnene burde derfor gi følgende dateringer:

Kirke 1. ca. 1465 - ca. 1540.

" 2. ca. 1540 - ca. 1600.

" 3. ca. 1600 - ca. 1700.

Den her framførte kronologi for såvel bosetningen som kirkestedet er helt bygd på det arkeologiske materiale. I neste avsnitt skal jeg teste det mot våre magre historiske kilder.

Test av kronologi og folketatt.

Til belysning av bosetningens historie har vi 2 årstall. I 1432 vet vi sikkert at Mjelvik eksisterte. Det sies ganske visst ikke uttrykkelig at det dreier seg om Kirkeværet, men en intens leting overalt på øya har ikke gitt noen alternative muligheter. I slutten av

1600-årene vet vi at kirken sto alene tilbake derute, slik at fraflyttingen må være foregått før dette tidspunkt. Dette skulle gi en bosetningstid fra senest i begynnelsen av 1400-årene til senest i midten av 1600-årene.

Til belysning av kirkens historie har vi litt flere holdepunkter. I 1432 kan vi gå utfra at det ennå ikke var kirke på stedet, men litt etter 1508 må den ifølge innskriften på klokken ha vært der. Vi har vitnesbyrd om at den var i funksjon i 1589 og flere ganger senere, men i slutten av 1600-årene var den ute av bruk og sto for nedfall. Dette skulle gi en ramme om Mjelvik som kirkested fra annen halvdel av 1400-årene til ca. 1700.

Som man ser ved å sammenlikne disse tall med de arkeologiske resultater stemmer det hele bra.

Man kan også, men med en langt større usikkerhetsmargin, forsøke å finne fram til stedets innbyggertall og brukstall gjennom arkeologiske argumenter og teste dem mot historiske opplysninger. Jeg skal her begynne med antallet graver. Jeg beregnet ovenfor det totale tall på kirkegården til ca 250. Under kirkegulvet kom jeg til ca. 60, men dette tall var basert på graver fra de 2 siste kirker. Den siste stammer fra en tid da folketallet i soknet var avtakende, den nestsiste har formodentlig ikke stått rett lenge før den brente. Gravene fra den første kirke kjenner vi derimot ikke, og de må ha vært fler enn fra hver av de to senere. Jeg vil derfor for kirken selv regne med ca. 120 graver, det er ca. 370 for hele kirkestedet. Imidlertid er ikke alle kommet i en grav. Vi vet fra Lofoten i første halvdel av 1800-årene at ca. 15% av befolkningen endte sitt liv på havet ²⁷⁾. Tallet har neppe vært mindre på Mjelvik i 1500 - 1600-årene, heller større. Når dertil legges udøpte barn og enkelte andre som ikke ble begravd i viet jord, skulle vi kunne regne med at ca. 20% av soknets befolkning ikke ligger på kirkegården eller under kirken. Tallet 370

skal da forhøyes til 460. Kirken har eksistert i ca. 200 år, hvilket gir 2,3 døde pr. år. Regner vi så en gjennomsnitts levealder på 35 år, skal soknet ha hatt vel 80 innbyggere i gjennomsnitt - ferre ved 1400 og i 1600 årene, fler i slutten av 1400-årene og begynnelsen av 1500-årene. En annen beregningsmåte kan være å beregne kirkens areal. Vi kan her regne med at ca. 25-26 m² var til rådighet for de kirkesøkende. Da kan det maksimalt ha gått ca. 60 - 70 mennesker inn der. Om en ved de store høytider har hatt et kirkebesøk av rundt regnet halvdel-en av soknets befolkning, så er da kirken bygd til et innbyggerantall på ca. 130. Dette tall skulle svare til perioden med maksimal befolkning. Disse 2 resultater svarer bra til hverandre. En tredje kilde til viten om befolkningstallet er manntallet. I 1567 var det i Mjelvik sokn 18 skattebetalere, i 1583 oppregnes 13 "bønder". Begge tall er naturligvis for lave, men hvor meget for lave vet vi ikke. Skjønsmessig vil jeg gjette at det i andre halvdel av 1500-tallet må ha levd ca. 25 familier i soknet, fattigfolk og jordløse iberegnet. Regner man så familien til ca. 5 - 6 personer, som historikerne gjerne bruker, så når vi opp på et folketall på ca. 130 - 140 i en periode som fortsatt var en god tid for de nordnorske fiskere. Igjen stemmer tallet bra.

Men hvor mange av soknets innbyggere bodde på selve Kirkeværet. I 1567 var det 4 av 18 skattebetalere, i 1589 var det 4 av 13 "bønder", altså mellom 1/3 og 1/4 av innbyggerne⁶⁴⁾. Dette er kanskje også brukelig litt lenger tilbake i tiden. Jeg vil derfor anta at det i bosetningens tidlige fase har vært ca. 25 innbyggere eller 4 - 5 familier, i stedets beste tid ca. 40 eller 7 - 8 familier. Dette tall kan testes mot tuftegruppen, som vi ser den oppå torven idag. Den tidlige bebyggelse på midtryggen besto av 4 - 5 bruk; senere kom dertil fellestunet som jeg ovenfor skjønsmessig har anslått til 5 - 6 bruk. Mens tallet 4 - 5 helt stemmer overens, blir det altså

senere en forskjell mellom 7 - 8 etter min ene beregning, 10 - 11 etter den andre. Men alle tall er jo mer eller mindre hypotetiske og må betraktes som svært omtrentlige. Det ser derfor ut til at en rimelig gjetning - og lenger når jeg ikke - kan ende med et folketall i Kirkeværet svingende mellom 25 og 50 mennesker.

Hus og gårdsbruk.

Det mest karakteristiske trekk ved bosetningen på Kirkeværet er at det til hver familie hørte et antall bygninger til ulike bruk. Denne funksjonsdeling og den differensiering i arkitektur som den medfører, er vel et av de typiske karakteristika ved "gården" i dette ords norske betydning. Mens steinalderfolk, mange byfolk og heltidsfiskere oftest har gredd seg med ett hus pr. familie, og vi i naboerområder som for eksempel Jylland eller deler av samisk område ofte finner alle en jordbrukseiendoms funksjoner samlet under ett tak, så har den norske gård helt siden folkevandringstid bestått av spesialiserte hus, ikke bare til jordbrukets ulike formål - fjøs, stall, låve - men også til slike formål som like gjerne kunne rummes under hovedhusets tak - stabbur, smie, kårstue, vevstue. Kirkeværet på Mjelvik viser oss at denne byggeskikk også finnes i områder, hvor jordbruket må ha hatt underordnet betydning, og hvor fisket har vært hovedyrket.

Fig.2.

I Kirkeværets elste tid har dette gitt seg utslag i dannelsen av frittliggende bruk med bygningene samlet om et tun. Dette har dannet det traffikale knutepunkt i det daglige liv, og bygningene har dels "vendt ryggen" utover, dels vært forbundet med steingjerder, slik at tunet ble en avsondret verden. Vi finner her bygninger som våningshus, stabbur, fjøs, sauehus og ildhus. Av lett forståelige grunner plasserer man smien et stykke borte - av hensyn til brannfaren og for å ha vann ved hånden. Flere bruks

Fig.4.

naust kan ligge side om side nede ved landingsplassen. Om det på den tid har eksistert bygninger ennå lengere fra hovedtunet, for eksempel sommerfjøs, rorbuer og kirkestuer, gir utgravningene ingen beskjed.

Fig.12. Etter en tid, formodentlig henimot år 1500, endres byggeskikken. Mens de gamle bruk fungerer videre på sin måte, bygges nye bruk på et slags fellestun, hvor husene står tett sammen, og hvor det for utgraveren er umulig å skille ut, hvilke bygninger som tilhører hvert enkelt bruk. Bare naustene finner vi fortsatt for seg selv, på den best egnede plass. I mange deler av Nord-Norge har denne ordning eksistert uendret fram til midt i 1800-årene, da utflytting fant sted. Men andre steder har spredt bosetning holdt seg. Kirkeværet må altså ikke betraktes som en fastlåst norm, men bare som et eksempel på, hvordan det kunne være, det eneste hittil utforskede eksempel.

Fig.21. Byggestilen i den eldste periode på Kirkeværet var steinhus med lite jord og trov i murene. Taket var et tungt torvtak, hvilende på et solid trelag som oftest var gjort av rekved. Det ser ut til at taket har hvilt direkte på steinmurene, slik som det gjør på "black houses" på Hebridene og i Nord-Irland ⁸⁾, ikke på en indre trevegg eller et system av indre stolper som på Jæren i jernalderen eller i Island, hvor veggene overveiende har vært av torv. En indre trevegg, et panel, har imidlertid eksistert i våningshus og stabbur. Takene har normalt hatt valm.

Denne byggestil ble i løpet av bosetningstiden etterhvert avløst av trekonstruksjoner. Det er mulig at stavteknikken kom først. Kirken var i alle fall bygd som en kombinert stein- og stavbygning. Men kirkebygningene er jo ingen steder i takt med byggeteknikken for profane hus. Imidlertid kan tilbygget til hus 1 og gavlene i husene 3 og 12 best tolkes som stavkonstruksjoner, hus 5 muligvis også.

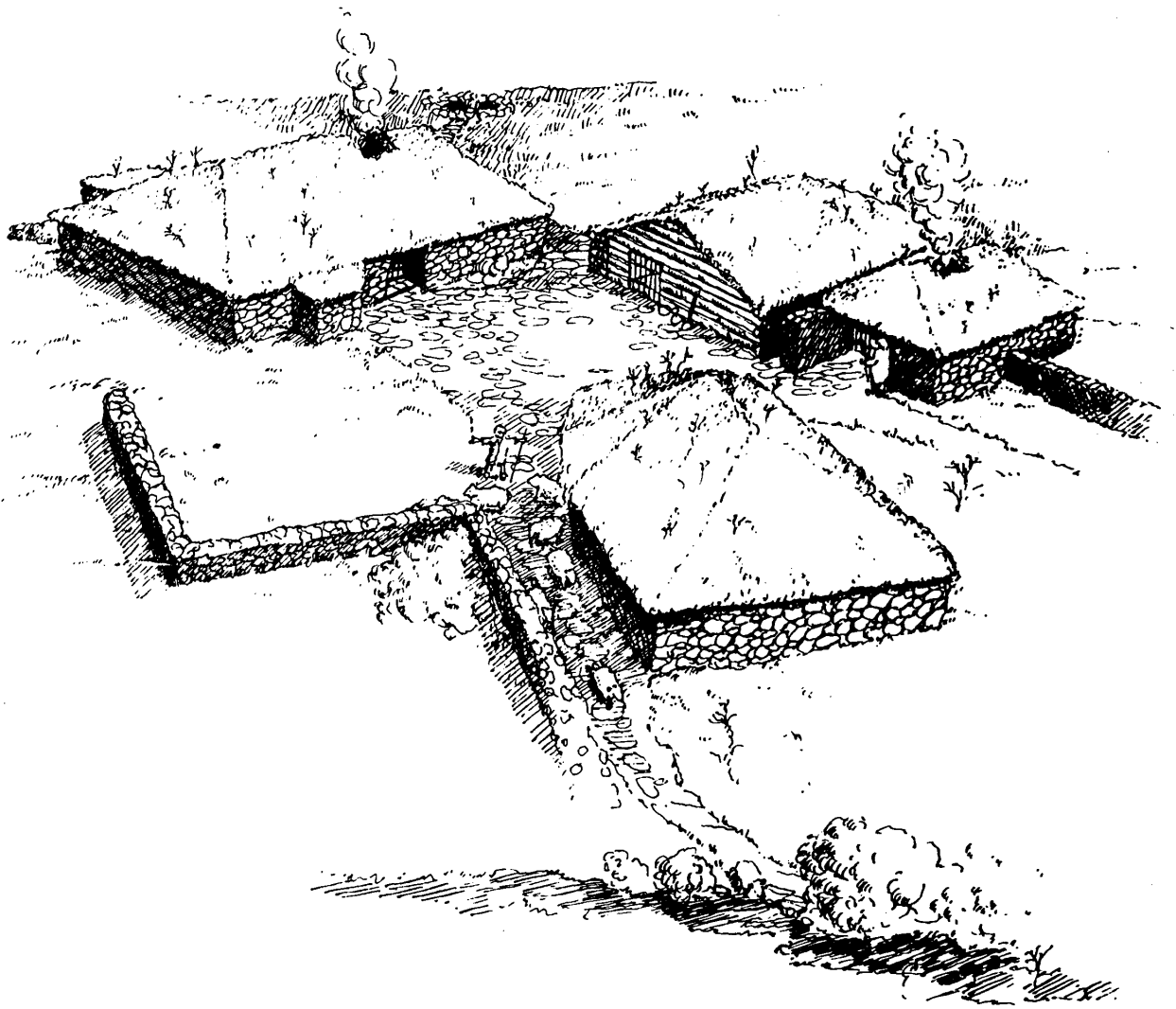

Fig.21. Rekonstruksjonsforsøk fra sørvest av bruket hus 1 - 4 på Kirkeværet. (Tegnet av Kenn Ole Moen).

Gjennombruddet for trearkitekturen må imidlertid være kommet med lafteteknikken, som vi klart ser den i husene 7, 8, 9 og muligens 5. Om det er laftehus i sørnorsk betydning eller skjelterhus, vet vi naturligvis ikke. Takene ble nå lettere, med nevertro i stedet for tre og med et langt mindre torvforbruk. Dette var framtvinget av veggens ringere bæreevne, ikke av mangel på tre. For endringen i byggestil betydde tvert imot et sterkt økt behov for bord og planker - ikke rekved og bjørkestokker, men regulære, gedigne tre-materialer som måtte tilføres utefra. Som jeg skal vise senere, er dette bare et enkelt ledd i stedets vei henimot den totale avhengighet av tilførte varer.

Overgangen fra stein til tre som det viktigste byggemateriale har jeg her datert til sent i 1400-tallet. Det gjelder naturligvis strengt tatt bare for Mjelvik. Men jeg tror at det er et så avgjørende skritt i utviklingen, at en liten avsides bygd neppe kan ha tatt det alene. Min hypotese er at denne overgang er skjedd på dette tidspunkt for den norske befolkning i hele Midt- og Nord-Troms. Ut fra mitt materiale har jeg ingen mulighet for å underbygge denne hypotese ytterligere. Det forekommer kanskje merkelig at steinarkitekturen som på den tid forlengst var forlatt på landsbygden ellers i Vest- og Nord-Norge, skulle ha holdt seg her. Men det må vel sees i relasjon til tømmerpriser og transportavstander for tømmer. Den forsinkede utvikling som jeg har antatt her er antydnet nylig av Jørn Sandnes²⁸), uten at jeg forøvrig er enig i hans resonneringer (se senere).

Ressursbruk og yrkesliv.

Under utgravningene ble det naturligvis foruten gjenstandsmaterialet også innsamlet dyrebein og trekullprøver. Dyrebeinene er bestemt av Kaare Sunde ved Zoologisk Museum i Skjema II. Bergen. På vedføyede skjema er bestemmelsens resultater opp-

summert med fragmenttall for hver art. En mer detaljert oppstilling vil bli brakt av Pirjo Lahtiperä i den samlede behandling av det osteologiske materiale fra Helgøy-undersøkelsene. Den her anvendte oppstilling vil være tilstrekkelig for de følgende resonnementer. Da C-14-analysen jo ennå på undersøkelsenes tid var ukjent i Norge - og heller ikke kunne forutsees - ble trekullprøvene sendt til professor Elias Mork ved Skogbrukslaboratoriet på Ås. Han har foretatt en botanisk bestemmelse som er oppsummert på skjemaet. Også denne eksisterer i en mer detaljert form, men for mitt formål skulle dette rekke. De 2 skjemaer vil sammen med de arkeologiske funn og beskrivelsen av øyas natur i innledningen kunne gi et inntrykk av de ressurser, som sto til befolkningens rådighet og den måte de ble utnyttet på.

Befolkningens eksistens har berodde på 2 parallelle hovedyrker, februk og fiske. Selv under storfisketiden i 1300 - 1400-årene har det ikke eksistert en ren fiskerbefolkning på Kirkeværet, men senere tiders yrkeskombinasjon må ha vært fullt utviklet på denne tid. Det er naturligvis uråd å veie de 2 yrkes betydning mot hverandre. For beboernes ernæring ser februket ut til å ha vært det viktigste, ettersom hver knokle av sau og ku jo representerer en langt større kalorimengde enn hvert fiskebein, og dertil kommer melkeproduktene. Men det må ha vært fisken som har hatt kommersiell betydning, og da befolkningen - som jeg skal vise - var helt avhengig av kjøpevarer utefra, har fisken vært like livsnødvendig som husdyrene.

Februket berodde først og fremst på saueholdet, i andre rekke på kuholdet. Ganske visst er det uråd å skille sauebein fra geitbein, men en kan vel gå ut fra at det med det forholdsvis store kuhold har vært mindre aktuelt med geithold. Dessuten er det jo her tale om måt-

tidsrester, og geit har neppe noen gang vært et kjøttproduserende dyr for nordlendingenes konsum. Hva sau og ku bidrog til husholdningen med foruten kjøtt, viser enkelte av de funne redskaper oss: Et silkar av keramikk er fra osteproduksjon, en kljåstein av kleber er en del av veven, de funne ulltøyrester er formodentlig heimevevde. Hvor mange dyr man har holdt får vi et gløtt av ved betraktning av hus 2 og 3. Hus 2 er et sauefjøs med ca. 12 m² gulvplass, hvilket burde tillate en å overvintre inntil 12 - 15 voksne sauer. Lammingen er neppe foregått inne, og fjøsstorrelsen bør derfor omregnes i livdyr, ikke i total besetning. Hus 3 er kufjøs med mulighet for bås plass til 6 - 8 dyr. Heri inngår ungdyr og okse, slik at antallet av melkekuer neppe kan ha vært mer enn 3, høyst 4. Er dette et normalt bruk? Det vet vi ikke, men etter ruinenes beliggenhet og gruppens utformning vil det være rimelig å anta at gårdsbruket hus 1 - 4 har vært et av de mest velstående på stedet, kanskje det mest velstående. Mange har nok hatt mindre enn 12 sauer og 3 kuer. Forbergingen til dyrene møter vi også i redskapsinventaret, hvor vi finner sigd og lauvkniv, og i huskonstruksjonene, hvor vi ved hus 6 hadde 3 steinbygde fundamenter til å sette høystakkene på. Da vi ikke har noen mulighet for høydeberegning, kan vi intet vite om volum av innberget høy.

Foruten sau, geit (?) og ku har man hatt gris. Det er overraskende å konstatere at så stort grisehold i Troms allerede i senmiddelalderen. Formodentlig henger det sammen med fisket for salg. Dette har produsert store mengder av fiskeavrensning, som da er blitt brukt som dyrefor, ikke minst som grisefor. Det er intet i redskapsinventaret som viser hen til grisehold, og det var vel heller ikke å vente. Heller ikke har vi i de utgravde husrester funnet rom for grisene, hvilket er merkeligere.

Endelig skal det bemerkes at rein har spilt en helt forsvinnende liten rolle for folkene. Hverken til redskaper

Skjema II

Knoklebestemmelser fra Mjelvik Kirkevær.

Landdyr:

Sau eller geit (<i>Ovis aries</i> eller <i>Capra hircus</i>)	194	25%
Ku (<i>Bos taurus</i>)	109	14%
Svin (<i>Sus scrofa domesticus</i>)	61	8%
Rein (<i>Rangifer tarandus</i>)	4	½%
	<hr/>	
	368	
Ubestembare:	46	6%
	<hr/>	
	414	53½%
	<hr/>	

Sjøpattedyr:

Hval (<i>Cetacea</i> sp.)	75	9½%
Sel (<i>Phoca hispida</i> , <i>Phoca vitulina</i> og <i>Halichoerus grypus</i>).		
	19	2½%
	<hr/>	
	94	12%
	<hr/>	

Fugl:

Toppskarv (<i>Phalacrocorax aristotelis</i>)	62	8%
Alke og Lomvi (<i>Alca torda</i> og <i>Uria aalge</i>)	14	1½%
Lundefugl (<i>Fratercula actica</i>)	30	3½%
Grågås (<i>Anser anser</i>)	3	½%
Havelle (<i>Clangula hyemalis</i>)	1	-
Ærfugl (<i>Somateria mollissima</i>)	1	-
Krykkje (<i>Rissa tridactyla</i>)	1	-
Kråke (<i>Corvus corone</i>)	1	-
	<hr/>	
	113	14%
	<hr/>	

Fisk:

Torsk (<i>Gadus morhua</i>)	99	12½%
Lange (<i>Molva molva</i>)	27	3½%
Sei (<i>Polkechius virens</i>)	18	2%
Brosme (<i>Brosme brosme</i>)	9	1%
Hyse (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)	2	-

Kveite (Hippoglossus hippoglossus)
Uer (Sebastes marivus)

1	-
1	-
<hr/>	
157	
3	$\frac{1}{2}$ 8
<hr/>	
160	20 $\frac{1}{2}$ 8
<hr/>	

Ubestembare:

Ialt: 781

Antall poser sendt til bestemmelse:

Hus 1, 2, 3, 4, 5, 6 og 12:

43 poser

Hus 7, 8 og 9:

7 poser

Avfallslag nord for hus 1, øst for hus 3,
vest for hus 2, under hus 5, syd for hus 6
og i brønden:

8 poser +

1 stor papp-
eske.

Naust 10 og 11, kirke og kirkegård:

0 poser

Skjema III

Trekullbestemmelser fra Mjelvik Kirkevær:

Bjørk i 49 prøver, fra alle hus unntatt hus 9.

Furu i 28 prøver, fra alle hus unntatt hus 4, 8 og 10.

Gran i 3 prøver, fra hus 1 og 5 og avfallsgropen under hus 5.

Eike i 2 prøver, fra hus 8 og kirken.

Ialt innsendt: 65 prøver.

eller til konsum finner vi rein som mer enn en ren raritet. Nå har øya naturligvis vært for liten til reinhold, men selvom man måtte over til de større øyer etter reinslakt og måtte kjøpe det, var dette en reel mulighet som man øyensynlig ikke har nyttet.

Noen form for plantedyrkning har vi ikke vitnesbyrd om.

Skjema III.

De beitende dyr - særlig sauene - og høybergingen til vinterfor, må ha betydd like stort inngrep i øyas naturlige vegetasjon som i våre dager. Den opprinnelige skogvekst har derfor hurtig etter koloniseringen blitt redusert til det forblåste bjørkekratt som idag gror i et par vanskelig tilgjengelige daler på vestsiden, og eventuelt de spredte rognetrær i sprekkene i berghamrene. Brenslet har vist seg å være først og fremst bjørk og furu. Bjørkeris har man hatt på øya, men ikke furu, slik at såvel deler av brenslet som alt byggetømmer måtte hentes utefra. I den første tid har man nok kunnet greie seg med å hente fra de større øyer og inne fra fjordene, men med overgangen til laftehus er det oppstått et stort behov for bord og planker som måtte kjøpes sørfra. Til reparasjoner og til taktro har det så vært rekved som ble utnyttet intensivt, og det er formodentlig her de spredte forekomster av grantre kommer inn. At man selv har forarbeidet tre ser vi av forekomsten av jernbor, jerndorr og formodentlig også en del av de eneggede jernkniver, men omfanget av trehåndverk har vi ikke midler til å måle, da alle tresaker er forsvunnet. Bruken av hvalbein som redskapsmateriale antyder dog at man måtte spare på tre.

Det finnes ikke brenntorv på øya i drivverdig omfang. På småholmene har det vært torvmyrer og er spor etter nyere torvtekt. I bosetningstiden på Kirkeværet har disse muligheter naturligvis først og fremst vært nyttet til å dekke det store behov for taktorv og delvis også vegg-

torv, som vi ved utgravningene kunne konstatere. Bruken av torv som brensel er ikke fastslått. Heller ikke har vi noe tegn på at beboerne har drevet jernvinne på eventuelle myrmalmsforekomster på holmene eller over på de andre øyer. De slagger som inngår i funnmaterialet, er smislagger, ikke jernvinneslagger.

Det andre hoveddyrke, fisket, gir seg tydelige utslag både i inventaret og i beinmaterialet. Vi har et fiske-søkk av stein, en garnnål av bein, et par lystertenner og en mengde fiskekroker av jern. Krokene er ikke store, men svarer til våre dagers torskekroker. Knoklematerialet viser at torskefisket har vært det viktigste for befolkningens konsum, etterfulgt av fiske på lange og sei. Også for salg har disse fiskeslag vel være viktigst, men forøvrig har formodentlig salgsfisket for en del vært foretatt som sesongfiske langt borte. Mjelvik har imidlertid et meget godt heimefiske, ja vinterfisket er så godt at Mjelvik opp i nyeste tid har vært rorvær for fremmede fiskere i vintermånedene. Fiskeslag som kveite, brosme og andre har bare tilfeldig vært tatt.

Fangst har en også drevet. Hvalrestene er nok mest av så stor hval at den har vært tatt som rekhval, men mindre hval og sel har vært fanget i sjøen. Derom vitner funnet av en harpunspiss. Allikevel kan man undre seg over at selknokler er så få i materialet. Forklaringen er formodentlig at det nærmeste gode kobbeveide, øya Mekta, var monopolisert for presten i Tromsø i 1600-årene og formodentlig også tidligere. Mjelvikfolkene var derfor delvis utestengt fra selfangsten. Sjøfugl har man fangstet, især skarv og lunde, men også alke. Ærfugl er ikke jaktet og har da allerede dengang ført en fredet tilværelse som dunprodusent. Av landvilt på selve øya er det idag bare ryper, og de forekommer ikke i knoklematerialet.

Den side av produksjonen som ikke gir seg utslag i sjølbergning og som ikke avleires som måltidsrester og annet avfall, men har vært solgt for penger eller byttevarer, må som nevnt være produkter fra fisket. Men var det rett meget? Levde man i en handelsøkonomi eller en overveiende sjølbergingsøkonomi? Kåre Lunden synes i sin nylig publiserte behandling ²⁹⁾ av 1300-årenes økonomi å ville bagatellisere betydningen av handel og eksport i forhold til sjølbergning. Dette gjelder naturligvis landet som helhet, men især de kornproduserende strøk. En plass som Mjelvik faller nok utenfor hans skjema, men da gjør også størstedelen ellers av Kyst-Norge det. Det kan derfor være nyttig med en punktundersøkelse som denne.

Vi kan helt klart fastslå at befolkningen på Mjelvik i hele deres tilværelse var avhengige av handel, og da fortrinnsvis utenrikshandel. Av de gjenstander som finnes i utgravningene er nesten ingen hjemmegjort. Nå er det naturligvis så at bevaringsforholdene har aksentuert dette forhold. Tresaker er ikke bevart. Dem kan det ha vært mange av, og de har sikkert vært av egen produksjon. Bein-saker må være underrepresentert, og her gjelder det samme. Tekstiler har vi lite igjen av. De må i hvert fall delvis være framstilt på stedet, selvom innført klede er et velkjent begrep langt tilbake. Men resten av funnene er nesten alt sammen innportert. Mange jernsaker og alle bronsesaker har vært kjøpt, helt siden Kirkeværet ble grunnlagt. I 1300-årene avløser keramikken og steintøy bruken av kleberkar. Noen produksjon av disse varer har aldri forekommet i nordnorsk middelalder og nyere tid. En del keramikk var naturligvis produsert i byene sørpå, men det meste var utenlandsk, og det var all steintøy. Et århundre senere endres byggeskikken, slik at all husbygging ble avhengig av materialer som måtte tilføres utenfra. Enda hundre år senere, ved den tid da Kirkeværet ble fraflyttet, ser vi ennå en rekke vareslag av fremmed fabrikat dukke opp: Kritt-piper, glassbeholdere, ruteglass,

fajanse m.v. Bakom alt dette står så den viktigste av alle de importerte varer, korn, men den finner vi ikke. Konklusjonen må bli at Mjelvik Kirkevær gjennom alle de 300 år vi kan følge utviklingen blir stadig mer avhengig av varer ute fra, men at allerede ved bosetningens begynnelse i 1300-årene ville man ikke ha klart seg med avsnøring av tilførslene rett lenge. Disse tilførsler kom naturligvis delvis fra sørligere deler av Norge, men den vesentlige del av dem var enten utenlandske eller ble framstilt i Bergen i tysk resji.

Spør vi til sist etter tilstedeværelsen av spesialisert servisevirksomhet på Kirkeværet, da kan bare et eneste yrke komme på tale, smedens. Hus 12 er en smie, hvor jernsaker i hvert fall har vært reparert, formodentlig også i et visst omfang framstilt. Vi har jo fra Kirkeværet en del smislagger. Umiddelbart virker hus 12 som en privat smie, knyttet til bruket hus 1 - 4, som ligger nærmest og som det trafikalt er forvundet med. Bruket ovenfor, hus 5 - 6 med flere, kan ha hatt hus 16 som smie. Dette er imidlertid ikke utgravd og kan derfor ikke funksjonsbestemmes. Men ingen andre hus i hele Kirkeværet har oppfylt de krav som må settes til en smie: Isolert beliggenhet og lett adgang til vann. Hverken i den eldre periode med 4 - 5 bruk eller i den senere med det dobbelte har det vært mer enn 1 eller 2 smier i Kirkeværet. Det er derfor rimelig å tro at virksomheten i smia enten har vært en håndverkers serviseyrke overfor hele været, eller at smia har vært et felleshus hvor alle brukere selv kunne utføre sitt smiarbeid. Noe tegn på at kollektive smier har eksistert har vi ikke andre steder fra, og jeg kan ikke forestille meg at et slikt begrep kan være oppstått og ha fungert helt isolert i en eller noen få små bygder. Men vår viten om samfunnslivet i Nord-Norge er kanskje så ringe at et fenomen kan ha vært ganske utbredt her nord i 1400- og 1500-årene, uten at vi vet det? Var det på den andre siden en professionell smed, måtte han vel ha dukket opp i skattemanntallene i slutten av 1500-årene. Da han ikke gjør det,

har man hittil regnet med små smier på hvert enkelt bruk, slik som vanlig var senere. Men det har det altså ikke vært i Kirkeværet.

Andre spesialiserte håndverkere har det i hvert fall ikke vært. Vevning, snekring, garnbinding o.s.v. har alt vært heimearbeid rundt på de enkelte bruk.

Sosiale og etniske forhold.

Et antall ganger om året fikk Mjelvik besøk av presten. Da brukene som alle andre i landsdelen var leilendingsbruk - bortsett fra det som eides av han som i 1432 ble fradømt det - må de også av og til ha hatt besøk av både skattekreveren og jordeierens representant. Men dette var fremmedfolk. I Kirkeværet selv bodde ingen øvrighetspersoner. Var det da et helt egalitært samfunn? Annen standsforskjell enn mellom utenfor og inne i kirken kan vi ikke konstatere. I skattemanntallet av 1567 betaler 2 brukere hver 2 vog fisk, de 2 andre hver 1 vog fisk ³⁰⁾; i 1610 betaler alle 4 "bønder" hver 1½ daler, mens 3 "drenger" betaler mindre. Noen skipperer eller styrmenn opptrer ikke i listene, men heller ingen husmenn. Fattige som ikke betalte skatt har det sannsynligvis vært, men gårdbrukere var de like fullt. Her er altså kirkegravningen, husgravningene og de historiske kilder enige: Noen stor sosial forskjell eller standsforskjell har det ikke vært mellom beboerne på stedet.

Men i forhold til folk andre steder, var Mjelvik-folket da fattige eller rike eller helt alminnelige? De arkeologiske kilder viser en ganske stor besittelse av kjøpesaker, ikke minst importsaker. Folk kunne utsmykke deres lille kirke med malte glassruter og med en kirkeklokke fra Nederland, begge deler formodentlig kjøpt i Bergen. Dette

er presis samme karakteristika som vi finner i gårdshaugene i Lofoten og Vesterålen og i kirkene over hele Nord-Norge. Tester vi dette mot skattemanntallet så viser det også samme skatteevne som hos folk i andre bygder langs kysten av Troms og Nordland. Man kan altså slå fast at standarden var ganske normal for landsdelen. I forhold til bondebygder og fjordbygder i Sør-Norge må Kirkeværet derimot betraktes som fattigslig. Det var få steder sørpå at en bonde bodde i torv- og steinhus av en standard som Kirkeværets, de fleste var betydelig bedre vant. I to tilfelle har det maksimale beboelsesareal vært henholdsvis $34\frac{1}{2} \text{ m}^2$ og 36 m^2 . Det var på midtryggen. I fellestunet ser beboelsene ut til å ha vært mindre. Det er altså ikke bare arkitekturen, men også romsligheten som gir et fattig preg i forhold til bondebygdene sørpå. Møblementet er tilsvarende. Selvom meget kan være flyttet vekk, når husene ble forlatt, så rokker det ikke ved den kjensgjerning at man i et av de mest velstående - kanskje det mest velstående - hus brukte utildannede hvalhvirler til stoler rundt åren. Og det er ikke i rorbu eller på en sæter, men i stuen på den permanente gård. Hvis bolig og boligutstyr kan tas som et velstandsindisium, har Mjelvik vært en fattig bygd, sammenliknet med Sør-Norge. Men kanskje det bare er uttrykk for en tradisjonell boligkultur eller mangel på en sådan, og de kan ha vært ganske velstående for det ?

Dette siste fører over i det siste spørsmål i rekken: Var befolkningen norsk eller samisk ? I redskapsinventaret finnes ikke et eneste stykke som vi kan forbinne med samisk kultur. Husene viser ingen tilknytning til samiske boligformer. Reinhorn og reinbein har ikke vært nyttet som redskapsråstoffer. Reinkjøtt og rypekjøtt har ikke vært spist. Tester vi dette mot skattemanntallene, så nevnes det intet sted at noen av folkene har vært "finner", i kirkereformatsen betegnes de til og med som "bønder". Og de 10 av de 11 navn på skattebetalere i 1567 og 1610 har rent norske navn. Den ellefte het til fornavn Kalbanus.

Hvor det navn er kommet fra, vet jeg ikke, men samisk er det i hvert fall ikke. Det skulle herav framgå, at den bygd vi i det foregående har lært å kjenne, er en norsk bygd. I 1611 var det dog en Jonn Finndt på Mjelvik. Han må uten tvil ha vært same. Jeg skal senere sammenlikne den med en sjøsamisk bygd og med bygder av mer tvilsom etnisk tilhørighet.

II. VÆRNESET OG DET NYE MJELVIK.

Omtrent midt på østkysten av Sandøy skyver det seg ut et lite nes som kalles "Værneset" ³¹⁾. Innenfor er det en flat, fuktig myr, omgitt av flysandsområder. Midt i myren, ved roten av neset, er det en naturlig forhøyning, 120 meter i nord - sør, 60 meter i øst - vest. Både på nord- og sørsiden av neset går forhøyningen ut til flomål og er under nedbrytning. Forhøyningen er omtrent horisontal oppå, ca 5 - 6 meter over myrflaten, henimot 10 meter over daglig flomål. Den kalles "Været". Tross sandflukten som har utjevnet alle former, synes det over hele overflaten av den en vrimmel av små, kvadratiske tufter. Ved kartlegningen ble det identifisert 24 helt sikre tufter, 4 usikre, samt enkelte murflukter av ennå noen, så det totale tall blir mellom 30 og 35. Det er ingen overlappinger eller konflikter mellom hus, og en får umiddelbart inntrykk av at alle hus har stått samtidig. På overflaten liknet de gammetufter, men utgravningen viste at dette skyltes flysandslagene som lå over det hele. Etterhvert som de ble fjernet vises murene som enkelte syldsteinsrekker. Noen av tuftene - nr. U, V, W, I og K - kan ha vært båtnaust, men sandfykningen har tilslørt detaljene, så det ikke lar seg konstatere uten utgraving.

Fig.3.
Pl.XVI,2.

Fig.22.

I 1953 ble det foretatt en større flategraving nær tuftegruppens sørspiss, omfattende husene A, B og C, litt av D og en del av avfallslagene sør og øst for tuftene. Samtidig ble det gravd et prøvehull midt på forhøyningen, mellom tuftene G og J.

Fig.23.

Prøvehullet var 1 m² stort. Det var her 2 kulturlag, noe som viste seg å være et gjennomgående trekk over hele området. Nederst var det sjøsand, og nedre kulturlag lå

direkte på dette. Bosetningen er altså begynt tidligere enn sandflukten. Det bekrefter min antakelse tidligere, at navnet Mjelvik hentyder til den brede sandfjære på Kirkeværet, ikke til flysandsfeltet her på Østkysten. Oppå nedre kulturlag fantes en helle- brolegning, oppå den igjen øvre kulturlag, og øverst var det flysand. Hellelegningen må formodes å være tunbrolegning til den siste bosetning, hvis tufter er synlige på overflaten rundt om, men det var ingen husrester på dette nivå i selve prøvehullet. Nedre kulturlag må tilhøre en eldre bosetning, hvis tufter kan formodes å ligge skjult. Da det ikke langs forhøyningens kant ble funnet rester av hus i det nedre lag, regnet vi med å finne dem inn mot midten av platået. Men heller ikke fra den eldre bosetning var det husrester i prøvegravningen. Lagserien var ialt 75 cm tykk, nemlig:

Gresstorv: 6 cm

Flysand: 26 cm

Øvre kulturlag: 25 cm

Hellelag: 8 cm

Nedre kulturlag: 10 cm

Prøvehullet inneholdt ingen gjenstander.

Hus B.

Fig.24.
Pl.XVII,1

Hus B ble totalgravd. Det er nærmest kvadratisk, utvendig 4,80 meter i nord - sør, 4,60 meter i øst - vest, innvendig 2,80 meter i nord - sør, 3,40 meter i øst - vest, altså med et indre rom på $8\frac{1}{2} \text{ m}^2$. Veggen besto i nord og sør delvis av fast fjell. Dette vitrer her opp i kammer som går fra øst til vest og mellom 2 slike er huset laget. Nordveggen nedre del er da en 1 meter bred, 0,60 meter høy kam, oppå hvilken er lagt en enkelt syldsteinsrekke. Sørveggen er en 1,80 meter bred, 0,40 meter høy kam. Oppå den har man så å si ikke behøvd å

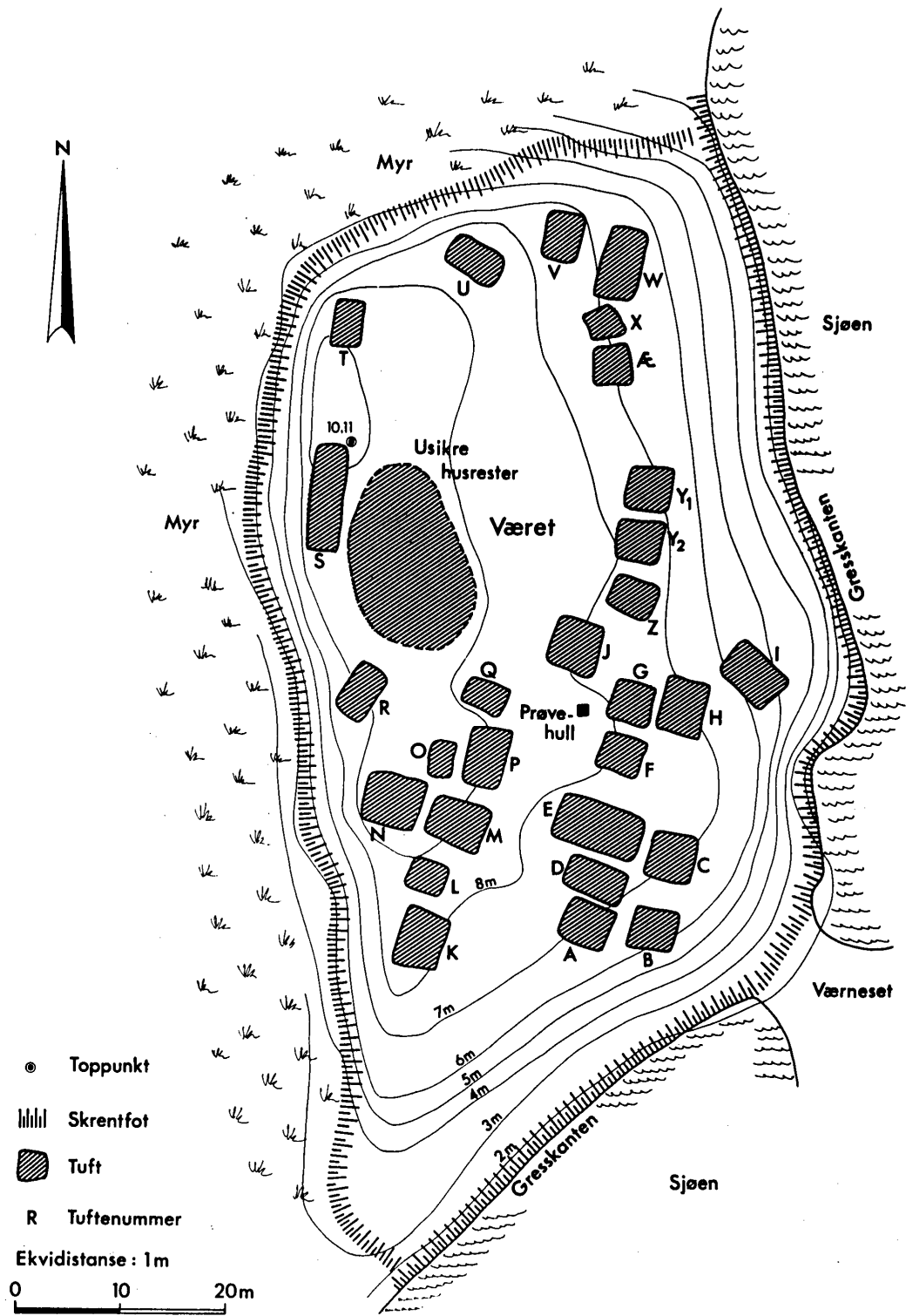

Fig. 22. Kart over Værneset.

Pl.XVIII,1

legge stein, da den danner en god syld i seg selv. I øst er disse 2 forbundet med en mur av kraftig steinpakning, ca. 1 meter bred, ut mot den bratte skrent ned mot flo-mål. Murens kraftige konstruksjon henger nok sammen med den utsatte beliggenhet. Vestveggen er derimot bare en enkelt syldsteinsrekke. Nordlig i vestveggen er døråpning, 0,80 - 0,90 meter bred, med en sterkt slitt terskelstein. Det kan forutsettes at de lavere partier av veggene har vært oppbygd til samme høyde som nordveggen, da det var svære masser av nedrast stein inne på gulvet. Dette var omhyggelig lagt av store, flate heller i samme nivå som terskelsteinen. Men terskelsteinen synes etter sin plassering å ha vært utenfor fotstokken.

Pl.XVII,2

Midt på gulvet var et kvadratisk, kasseformet ildsted, pent og omhyggelig satt av kantstilte heller. Dets indre rom var 60 x 65 cm stort, 25 cm dypt, fylt med trekull. Direkte nedskredne lag av taktorv ble ikke konstatert, omenn det nok var jord- og sandlag som kunne se ut til å stamme fra taket. Formodentlig har sandflukten omdannet og delvis blåst bort taktorven. Øvre kulturlag var oppå hellegulvet. Under dette var det nedre kulturlag i nord-øst- og sørvest-hjørnene av rommet og videre ut under murene, mens storparten av gulvets heller lå rett på berget. Det var ingen konstruktive detaljer å iaktta i nedre kulturlag. Lagfølgen var da enten:

Grasstorv: 7 cm
Flysand: 9 cm
Ras-stein: 7 cm
Øvre kulturlag: 10 cm
Hellegulv: 7 cm
Nedre kulturlag: 5 cm
Derunder sjøsand.

eller:

Gresstorv: 7 cm
Flysand: 8 cm
Ras-stein: 10 cm

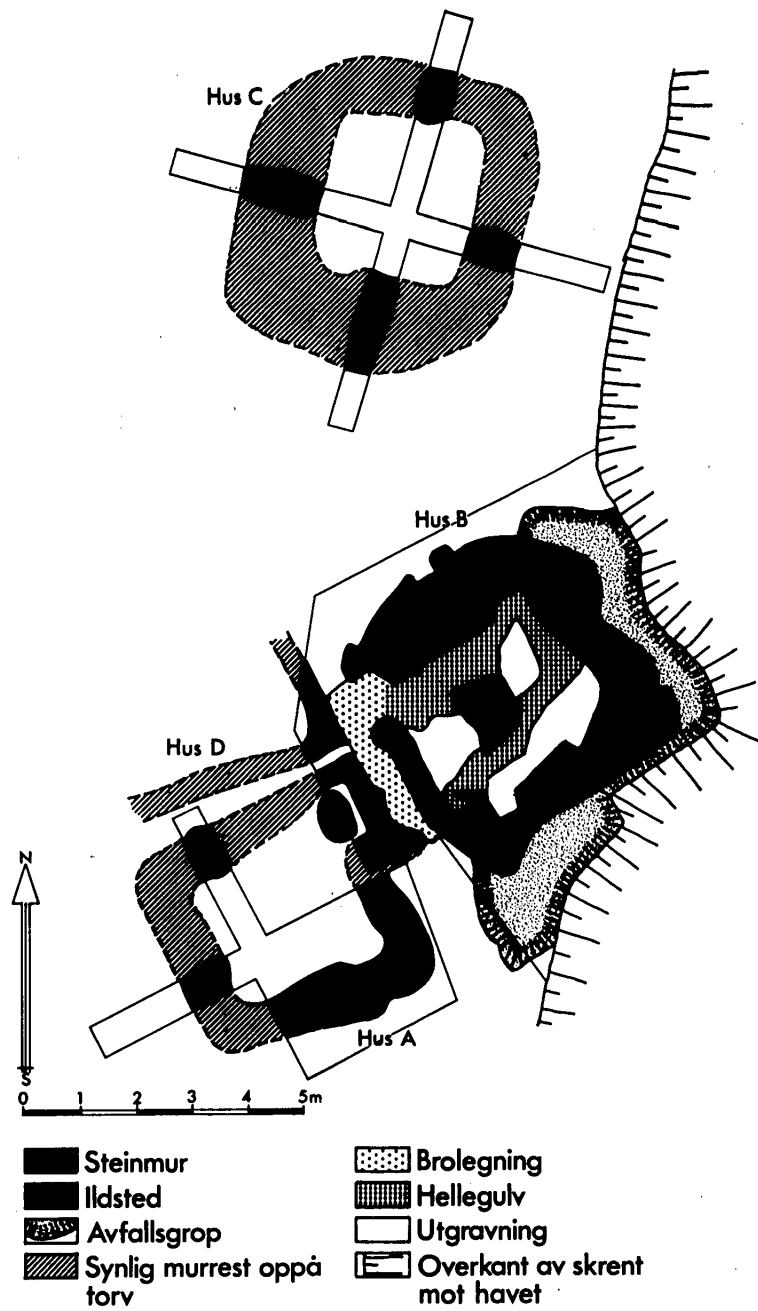

Fig.23, Oversiktsplan over Værneset, hus A - D.

Øvre kulturlag: 12 cm

Hellegulv: 7 cm

Derunder berg

Nedre kulturlag under murene var 3 - 6 cm tykt.

Pl.XVIII,2

Hus B var omgitt av smale smug. Mot nord, mellom B og C var en 1,20 meter bred passasje; mot vest, mellom B og A + D, var den 50 - 60 cm bred. Den sistnevnte var utstyrt med en rekke flate stein til å gå på, og til den var det at døren i hus B vendte ut. I sør og øst vendte B derimot ut til havet, og her lå foran husveggen kraftige avfallslag (se senere). Funnene fra hus B er Ts.4919 e - g, i, l - o, r og t - v og tilhører alle det øvre lag. Det er:

33 jernspiker

4 båtsaum og 2 avbrukne niteplater

1 kavl og 1 sidelager til vabein av hvalbein

4 fyrflinter og 1 liten spon av importert, sørskandinavisk flint.

2 stumper av en riflet bakstehelle av skifer

4 steintøyskår

8 keramikkskår av stjertpotter

2 brente leireklumper av leireklining

Hus A.

Fig.25.

Pl.XIX,1

Bare deler av hus A er utgravd, men tilstrekkelig til å vise konstruksjonsdetaljene. Huset er omtrent kvadratisk, utvendig 4,60 meter i nord - sør, 4,25 meter i øst - vest, innvendig 2,45 meter i nord - sør, 2,90 meter i øst - vest, altså med et indre rom på 7 m². Veggene besto av en enkelt eller 2 rekker stein, unntatt sørveggenes østre del som vendte ut mot skråningen og som var en kompakt steinpakning. Gulvet var steinfritt og besto av et 2 - 3 cm

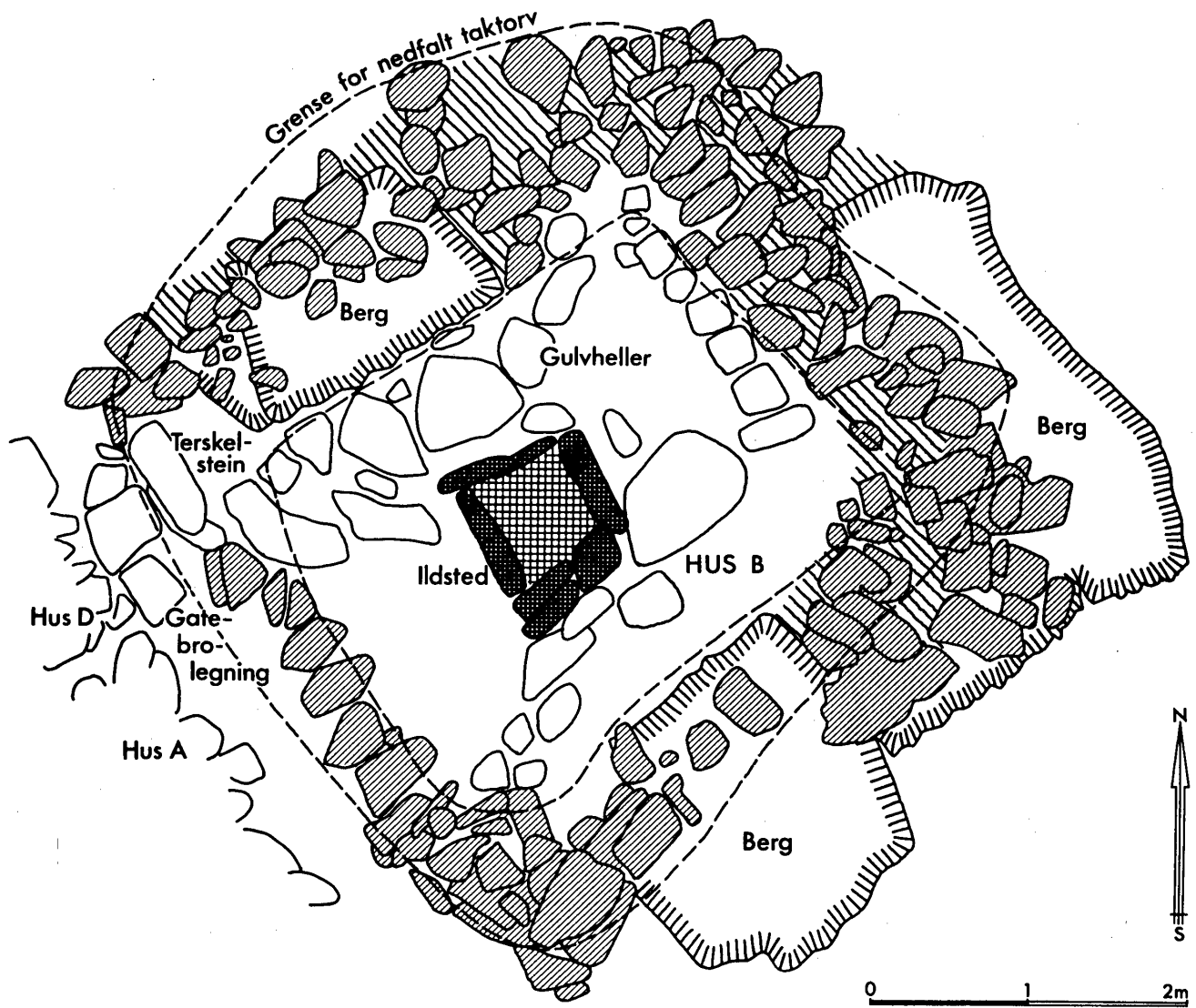

Fig. 24. Værneset, plan av hus B.

tykt, hårdstampet leirelag. Ildstedet var helt opp til veggen i rommets nordøst-hjørne, bare markert ved et aske- og kullag. Oppå gulvet var det øvre kulturlag, sine steder nesten et rent trekullag, og det var tydelig at huset var brent til sist. Bare på innersiden av østmuren lå en del nedrast veggstein. Av takkonstruksjonen fantes intet spor. Oppå kulturlaget var tykke lag av flysand. Nedre kulturlag fantes under leiregulvet og ut under murene. En normal lagfølge var:

Gresstorv :6 cm

Flysand : 10 - 25 cm

Øvre kulturlag med brannrester: 21 cm

Leiregulv: 2 - 3 cm

Nedre kulturlag: 17 cm

Derunder sjøsand.

Døråpning ble ikke iakttatt, men må ha vært i vestveggen, da den ikke ble funnet mot sør eller øst, og da passasjen mot nord mellom husene A og D bare var 20 cm bred, altså et dråpefall, ikke et smug.

Funnene fra hus A er Ts. 4918 a - q. De kan deles i de 2 lag. Fra øvre lag er:

13 jernspiker

4 båtsaum

1 steintøyskår

2 skår av stjertpotter

5 keramikkskår med glasurmønstre

Fra nedre lag er:

1 avbrukket niteplate av jern

3 stk. bronseblikk

1 jernhake

5 steintøyskår

2 skår av stjertpotter

1 fragmentert salvekrukke av typen Grieg, fig. 151 - 153, altså fra 1400-årene.

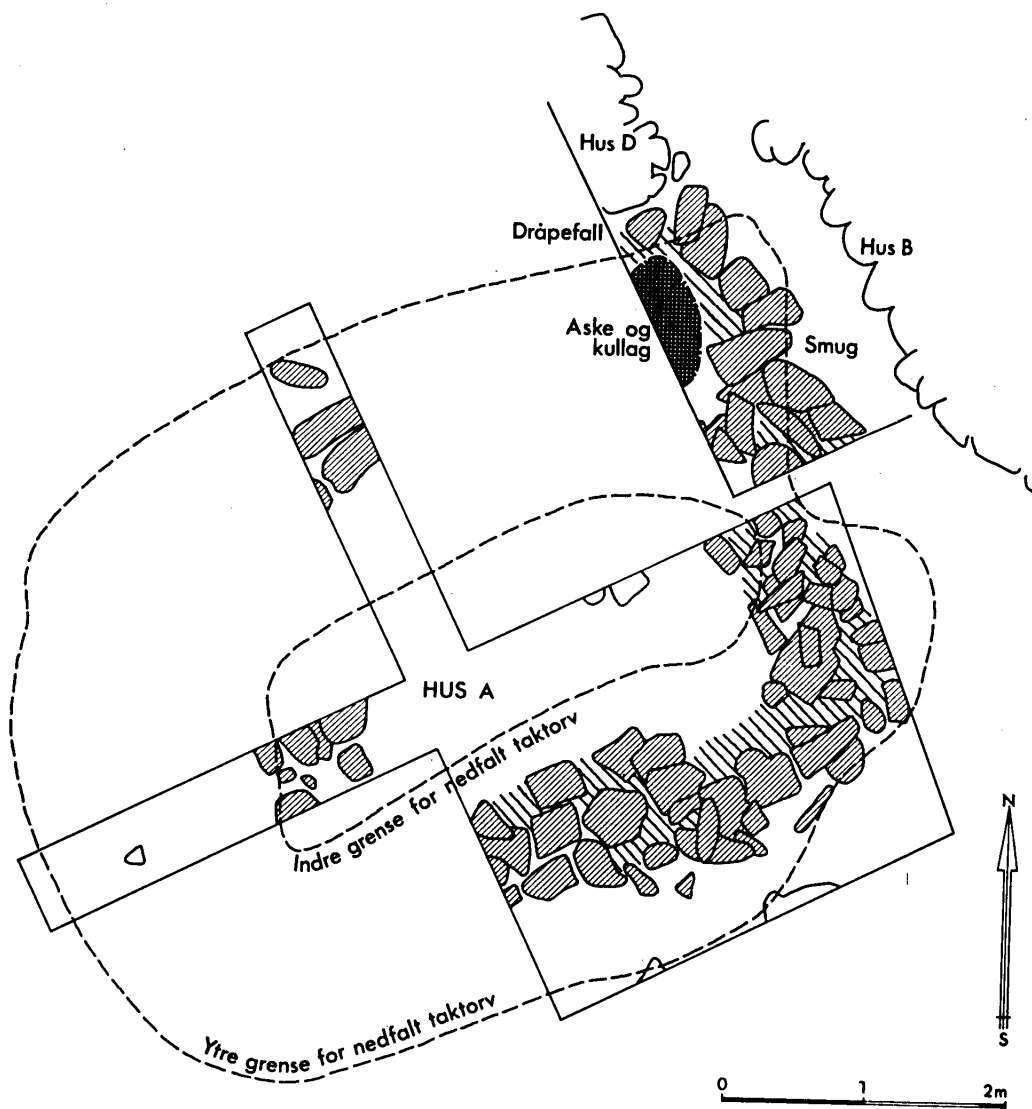

Fig. 25. Værneset, plan av hus A.

Hus C og D.

Fig.23. I hus C ble det bare gravd en korsformet prøvegrøft som skar hver av murene midtpå. Murene i nord, vest og sør besto av enkelte sykdsteinsrekker, mens østveggen besto av en jordvoll, og vegglinjens plassering derfor ikke kunne bestemmes nøyaktig. Huset var tilnærmet kvadratisk, utvendig ca 6,00 meter i øst - vest, 5,40 meter i nord - sør, innvendig ca. 3,50 meter i øst - vest, 2,80 meter i nord - sør, altså med en gulvflate på ca. $9\frac{1}{2} \text{ m}^2$. Gulvet var steinfritt. Hverken ildsted eller døråpning ble funnet innom de utgravde deler av huset. Det var et tynt kulturlag, fattig på funn. Det må motsvare øvre kulturlag i husene A og B og høre sammen med husrestene. Noe nedre kulturlag var det her intet spor av. Over kulturlaget var det 10 - 35 cm flysand.

Funnene fra hus C er Ts. 4920 a - d, nemlig:

- 3 jernspiker
- 1 båtsaum og 2 avbrukne, rombiske niteplater
- 2 skår av stjertpotter

Av hus D ble bare - i forbindelse med gravningene i husene A og B - utgravd sørøst-hjørnet. Det så ut til å være en steinpakning, noe mer enn en enkelt syldsteinsrekke, men ikke så kompakt som de mot sjøen vendende husmurer.

Avfallsdungen.

Pl.XIX,2. Sør og øst for de utgravde hus falt terrenget bratt ned mot havet. Dette eroderer her, og en avfallsdyngel er under nedbrytning. Hva som var tilbake av den var en 1 - 2 meter bred stripe som kunne følges over en lengde av

12 - 13 meter. Under et gresstorvs- og flysandslag fulgte her et inntil 12 cm tykt kulturlag som svarer til husene og det øvre kulturlag i dem. Så er det igjen et flysandslag, og under det et ca. 30 cm tykt kulturlag som fortsetter inn under husmurene og altså er en del av det nedre kulturlag. Det ble utgravd 2 partier av avfallsdyngen, ialt $5 \frac{3}{4} \text{ m}^2$. Funnene er Ts. 4608 a - c, 4921 a - r og 4919 a - d, h, k, p - q, s og w.

Fra nedre lag stammer:

- 1 dørlås og 1 nøkkel av jern
- 1 enegget jernkniv med et bronseskift som øverst ender i en krone og derfor må være fra 1500-årene.
- 2 skår av stjertpotter, derav et skift
- 1 båtsaum av jern
- 1 jernslagg

Fra øvre lag stammer:

- 3 jernspiker og 1 jernbolt
- 1 jernpinne
- 1 fiskekrok av jern
- 3 eneggede jernkniver
- 2 stik. bronseblikk
- 2 fyrflinter
- 1 emne til en vabeinskavl og 2 til sidelagre, av hvalbein
- 1 skift til en stjertpotte
- 4 steintøyskår
- Overdelen av en tyskfabrikert steintøyskanne som Grieg, fig. 133. Ifølge Grieg kan den neppe være senere enn 1500³³⁾.
- 1 beinskje med ornamentikk, av middelaldertype. Fig.26.

Fra uvisst lag, men formodentlig tilhørende den eldre bebyggelse, stammer:

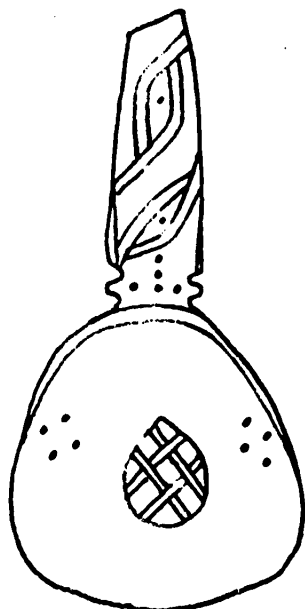
- 3 jernspiker
- 1 båtsaum og 2 avbrukne, rombiske niteplater
- 3 skår av jerngryter
- 3 skår av stjertpotter
- 1 pimpstein

Funn og kronologi.

Skjema IV.

De funne gjenstander er satt opp i et skjema etter samme retningslinjer som for Kirkeværet ovenfor. Inventaret fra de 2 lag er nokså likt, bortsett fra at vi ikke har jernspiker fra nedre lag. Det er ganske naturlig, ettersom vi der ikke har gravd i hustuffer. Av de funne gjenstander fra nedre lag legger man især merke til salvekrukken, som bør være fra 1400-årene, og knivskaftet av bronse, som bør være fra 1500-årene. Fra øvre lag har vi stumper av baksteheller, som i Kirkeværet bare forekommer i det eldste lag, en steintøyskanne, som ikke bør være senere enn 1500, og en beinskje av klar middelaldertype. Men skjetyperne kan kanskje leve lenge parallelt med nye typer. Etter dette skulle begge lagene kunne dateres til tiden mellom ca. 1450 og 1600, og noen merkbar aldersforskjell mellom dem er det ikke. At bosetningen ikke har fortsatt senere enn begynnelsen av 1600-årene mener jeg å kunne slutte av det totale fravær av kritt-piper, glass og fajanse. Jeg har tidligere ³¹⁾ uttalt meg for en senere datering, men fornyet gjennomgang av funnmaterialet viser at jeg da tok feil. De tolkninger som den forkjerte datering da førte meg til, er derfor også forkjerte.

Fig.26.

Ts. 4608a.

1/1.

Fig. 26. Beinskje fra Værneset, Tromsö k.

Hus, yrkesforhold, etniske forhold.

Fig.22. Bygningsrestene stammer alle fra ganske små hus, helt likt bygd. Det var nærmest kvadratiske trehus, innvendig 7 - 9½ m² store, og alle tre utgravde var våningshus. Disse ialt minst 25 våningshus og minst 5 naust har stått tett i tett på den lille forhøyning, adskilt av snevre smug med hellelagte fotstier gjennom. Jeg kan neppe finne noen andre tolkninger enn at det enten er kirkestuer eller rorbuer. Kirkestuer ville man dog neppe ha plassert over 2 km fra kirken, bakom et fjell. Dessuten er det her avleiret så tykke kulturlag med så rike måltidsrester at det neppe lar seg forene med funksjonen til en gruppe kirkestuer. Derimot vil en tolkning som rorbuer passe godt med anleggets karakter og med de rikelige spor etter husholdning. Om dette er et rorbuvær, er det også naturlig at de fremmede fiskere som her satte opp sine sesongbuer, gjorde det langt fra den faste befolknings boplass, utenfor disses mulige beiteland.

Skjema V. Om det er den rette tolkning, vil det kunne sees ved en sammenlikning av knoklefunnene her og på Kirkeværet. De fastboende har utnyttet alle tilgjengelige ressurser på stedet, mens fremmede fiskere på sesongbesøk ville konsentrere seg om den ene ressurs som lokket dem til stedet, nemlig fisken. Vi ser da også at konsumet av husdyrkjøtt har vært langt mindre her i forhold til fiskekonsumet. Torsk og lange alene står her for over halvdel av knoklene, som husdyrene gjorde det på Kirkeværet. Omregnet i kalorimengde vil en muligens finne ut at fisk og fugl står for over halvdel. Samtidig er det tydelig at svinekjøtt spiller en langt større rolle her enn på Kirkeværet, sammenliknet med sauekjøtt. Også dette er naturlig, hvis man forestiller seg at kjøtt her er medbrakt proviant, mens det ble produsert på Kirkeværet. Sel og hval har heller ikke her vært noen viktig ressurs og det formodentlig av samme grunn som for de fastboende.

Skjema IVFunn fra Mjelvik Værneset.

	Nedre lag	Øvre lag	Uvisst lag	Ialt
<u>Jern:</u>				
Fiskekroker	-	1	-	1
Fragment av gryter	-	-	3	3
Dørlåser	1	-	-	1
Nøkler	1	-	-	1
Eneggede kniver	1	3	-	4
Spiker	-	52	3	55
Bolter	-	1	-	1
Båtsaum	1	9	1	11
Niteplater	1	4	2	7
Haker	1	-	-	1
Jernpinner	-	1	-	1
Slaggeklumper	1	-	-	1
<u>Bronse:</u>				
Stk. blikk	3	2	-	5
<u>Stein:</u>				
Baksteheller	-	2	-	2
Fyrflinter	-	6	-	6
Flintsponer	-	1	-	1
Pimpstein	-	-	1	1
<u>Bein:</u>				
Fragment av vabein	-	5	-	5
Beinskjeer	-	1	-	1
<u>Leire:</u>				
Stjertpotter, skår	4	13	3	20
Glaserte fat m.v.	-	5	-	5
Salvekrukker	1	-	-	1
Steintøyskår	5	10	-	15
Leireklining	-	2	-	2
	20	118	13	<u>151</u>

Endelig kan man vel gå ut fra at selve navnet "Været" er lagt på stedet av de fastboende og da som et klart nedvurderende navn i forhold til deres eget "Mjelvika". Ordet "Kirkeværet" har jo neppe vært i bruk, mens folkene bodde derute. Et "vær" er på dialekten gjerne navnet på en sesongplass, ikke på selve gården.

De 3 ressurser man trenger å utnytte på en sesongfiskeplass er den lokale fisk, den medbrakte proviant og nødvendig brensel. Den første vil sette seg spor i knoklematerialet, som domineres av fiskebein, og i redskapsinventaret - fiskekroker, kniver, haker, vabein. Den andre synes i knoklematerialet - sau, ku og svin - mens det karakteristisk nok ikke er en eneste gjenstand som viser hen til februk eller til forarbeidning av februksprodukter. Det tredje - brennved - har man måttet skaffe på samme måte som de fastboende. Vi ser da også av skjema VI at trekullbestemmelsene gir samme resultat som de fra Kirkeværet: Det meste var bjørkeris, litt furu kan være hentet annet sted fra eller fra rekved, eik forekommer og må være rekved.

Skjema VI.

Det er ikke her synlige sosiale forskjeller beboerne imellom. Importsaker og kjøpesaker synes å vise samme bilde som i Kirkeværet. Man kan derfor anta at de fremmede fiskere sosialt og med hensyn til velstand har stått på lik fot med de fastboende. Der hvor disse fremmede bodde fast, har de formodentlig levd et liv omtrent som livet på Kirkeværet. Forskjellen har vært at de har bodd lengre fra godt helårsfiske, for eksempel inne i fjordene, og derfor har måttet reise heimefra på sesongfiske. Vi vet fra de historiske kilder og fra gravningene i Vestvatn i Salten ³⁴⁾ at folk allerede tidlig i middelalderen reiste lange veier på sesongfiske. Dette funn viser at ikke bare Lofoten var målet for slike reiser, men også småplassene opp over Tromskysten.

Skjema V

Knoklebestemmelser fra Mjelyvik Værneset.

Landdyr:

Sau eller geit (<i>Ovis aries</i> eller <i>Capra hircus</i>)	36	12%
Ku (<i>Bos taurus</i>)	17	5½%
Svin (<i>Sus scrofa domesticus</i>)	27	9%
Rein (<i>Rangifer tarandus</i>)	1	-
	<hr/>	<hr/>
	81	27%

Sjøpattedyr:

Fjordseel (<i>Phoca vitulina</i>)	5	2%
Hval (<i>Cetacea sp.</i>)	8	3%
	<hr/>	<hr/>
	13	5%

Fugl:

Alke (<i>Alca torda</i>)	15	5%
Lundefugl (<i>Fratercula arctica</i>)	9	3%
Toppskarv (<i>Phalacrocorax aristotelis</i>)	5	2%
Gråmåke (<i>Larus argentatus</i>)	1	-
	<hr/>	<hr/>
	30	10%

Fisk:

Torsk (<i>Gadus morhua</i>)	135	45%
Lange (<i>Molva molva</i>)	19	6%
Sei (<i>Pollachius virens</i>)	1	-
Hyse (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)	1	-
Brosme (<i>Brosme brosme</i>)	9	3%
Kveite (<i>Hippoglossus hippoglossus</i>)	10	3%
	<hr/>	<hr/>
	175	58%

Ialt: 299

Dette er innsendt i: Hus A og B: 7 poser
Hus C og D: Ingen
Avfallsdungen: 3 poser

Skjema VI

Trekullbestemmelser fra Mjelvik Vårneset.

Bjørk i 10 prøver

Furu i 2 prøver

Eik i 1 prøve

Ialt innsendt: 11 prøver

Vi visste også at det i Lofoten fantes rorbuvær allerede i høymiddelalderen ³⁵⁾. Her konfronteres vi første gang med restene av et slikt vær.

Men forskjellen mellom å dra til Lofoten og å dra ut på nærmeste ytterkyst kunne jo være etnisk betinget. Var det norske eller samer som brukte Værneset? Igjen må vi slå fast at reinhorn er ikke brukt til redskapsråstoff unntatt i ett tilfelle, at redskapsinventaret bare viser et eneste tilfelle av samisk innslag - og det er det samme tilfelle -, at rein og rype ikke har inngått i kosten, og at hustypene ikke viser noe slektskap med samisk husbygging. Det nevnte unntakstilfellet er den ornamenterte beinskje, skåret i reinhorn. Den er uten tvil et samisk arbeid, men den beviser vel neppe at dens eier har vært same, men bare at samisk kulturområde ikke lå langt borte. Fiskerne på Værneset har etter alt å dømme vært norske - liksom folkene i Kirkeværet og liksom flertallet av de som dro på Lofotfiske.

Det nye Mjelvik.

Resultatet av utgravningene med hensyn til fraflytting er da, at Kirkeværet ble øde i begynnelsen av 1600-årene, og at Værneset dels aldri har vært en permanent bosetning, dels ble øde senest på samme tid som Kirkeværet. Men dateringene på Værneset gir rikelig mulighet for at det kan være forlatt tidligere enn Kirkeværet, kanskje allerede tidlig i 1500-årene. Mitt neste problem blir derfor: Hvor flyttet folk hen, da Kirkeværet ble øde? En fortsatt permanent bosetning et eller annet sted på øya framgår av skattemanntallene og folketellingene som bevitner kontinuerlig tilstedeværelse av 4 familier opp gjennom 1600- og 1700-tallet.

Fig. 3.

Det har vært foretatt en del rekonogseringer og prøve-stikk rundt om for å ettersøke denne bebyggelse. Bare 3 steder finnes det synlige bosetningsspor: Nordvest for Kirkeværet, i en liten vik på øyas vestside er der 2 tufter; på holmen straks sør for Kirkeværet er det en tuft og en brønn; og ved sørgjerdet for den nåværende innmark på østkysten er en tuft. Den siste er etter pålitelige utsagn på øya rester av et sommerfjøs; på holmen har det vært mennesker ennå i en tid som er i levende erindring; og de 2 tufter på vestsiden er etter prøve-stikk fra ny tid og var neppe våningshus. Alle 3 steder er tuftene senere enn 1850. Tilbake blir da det nåværende bosetningsområde på østkysten, sør for Værneset. Lokal tradisjon vil vite at folkene på øya flyttet derhen, da de forlot Kirkeværet.

Det nåværende Mjelvik var for 70 år siden 3 bruk, beliggende rett langt fra hverandre. Det nordlige ble først delt i 2, hvorav det nordligste ble øde igjen ca 1920 og senere er tatt av flysandet; senere er bygd et våningshus på den nordlige eiendom, slik at det ved 1953 var to eiendommer, men bare den opprinnelige av dem drev landbruk ved siden av fiske. Hele bebyggelsen er her nord svært spredt, og det er ingen spor av at den er gammel. Det mellomste bruk er udelt. Foran våningshuset er det tydelige kulturlag og her er i et potetland oppsamlet adskillige "gamle" gjenstander. Det ble gravd en del prøve-stikk, men ingen av dem viste bosetning lenger tilbake enn ca. 1800. Det sørlige bruk er i dette århundre delt i to, som fortsatt står på en slags "fellestun" tett inn mot den bergknaus som begrenser bebyggelsen mot sør. Det er her mange bygninger tett sammen, og jeg har ikke hatt anledning til å grave på dette sted. Her kan høyst tenkelig plassen være for det nye Mjelvik som oppsto ved flyttingen tidlig i 1600-årene. Men funn er altså ikke gjort, og inntil videre må det betraktes som et helt uløst problem hvor de mennesker bodde som i folketelling-

ene ca. 1620 - 1800 figurerer som beboere på øya. Da mine undersøkelser fant sted i årene 1951 - 53 var dette heller ikke en aktuell, arkeologisk problemstilling, og jeg har ikke hatt anledning til å komme tilbake til den, etter at arkeologien i de allerseneste år har begynt å beskjeftige seg også med en så sen periode.

III. F A G E R F J O R D .

- Fig.1. Fagerfjord er en liten fjord som skjærer seg fra Skagøysundet inn i nordsiden av den store øy Ringvassøy. Den ligger ca. 20 km øst for Mjelvik. Mens Mjelvik tilhører den ytre øygaard og er eksponert mot åpent hav, ligger Fagerfjord beskyttet inn i seilleia, i en slags mellomposisjon mellom ytter- og innerside. Fjorden går nord-sør, er et par kilometer lang og halvt så bred, og - som alle fjordene på nordsiden av Ringvassøy - brattlent og lite bebodd på vestsiden, flatere og oppdyrket på østsiden. Ennå da utgravningene fant sted i 1954 bodde det 5 familier på de 5 eiendommer i fjorden, men i de følgende tyve år ble alle fraflyttet, og idag er fjorden helt øde. Som vi senere skal se, er dette ikke første gang. De fem eiendommer ligger alle på den ytre halvdel av østkysten, og innmarken er her samlet rundt husene, slik at den indre halvdel av østkystens flatland er utmark, delvis beite, delvis lynggrodd. Her inne - på Nicoline Engenes eiendom, senere overtatt av William Hansen, grd. nr. 9, br. nr. 2 av Helgøy sogn, Karlsøy kommune - finner vi tuftene fra eldre tid. Det skal poengteres at heller ikke den nåværende innmark har vært pløyd eller omspadd, så fraværet av tufter der må virkelig bety at bosetningen tidligere lå lenger inne i fjorden enn nå.

Flatlandet er 300 - 500 meter bredt her inne og består mest av myrlent terreng, adskilt fra sjøen av en lav rygg, formodentlig en bred, flat strandvoll. Ved noe høyere vannstand enn i våre dager har det neppe vært flatland av betydning, og det er da heller ikke funnet spor av eldre bosetning enn den som her skal beskrives. Langs henover ryggen vrimler det med tufter, ialt av ca. 35 hus. De er samlet i grupper på 4 - 5 hus i hver, og da hver

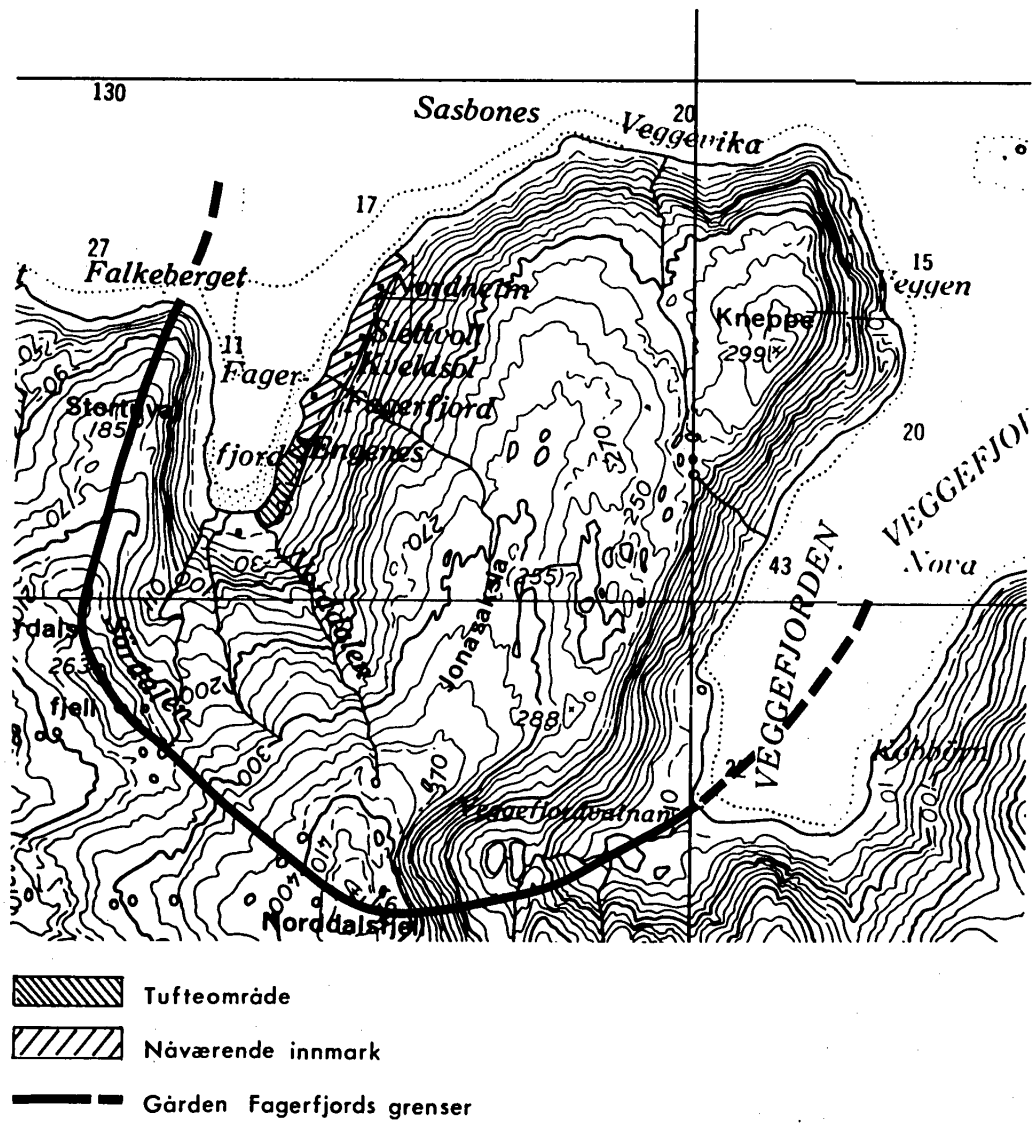

Fig. 27. Kart over Fagerfjord.

inneholder tuften av ett utpreget våningshus, betrakter jeg dem som bruksenheter parallelt med gruppene på midt-ryggen i Mjelvik Kirkevær. Det skulle da ha bodd 7 eller 8 familier i Fagerfjord dengang, hvis alle tufter er like gamle. Det er et forbausende høyt tall, etter som gården ved begynnelsen av dette århundre var udelt, og senere rummet maksimalt 5 familier.

Samtidighet kan naturligvis ikke bevises uten omfattende gravninger, men de 3 ytre bruk synes i alle fall å ha eksistert samtidig. Våningshusene er nemlig her helt like, T-formede, det vil si at hovedhuset ligger parallelt med sjøen, og midt fra dets bakside utgår en sidefløy vinkelrett opp over skråningen. Slike T-formede hus er ikke kjent for meg noen andre steder i området, og alene dette vakte vår interesse for utgraving. T-formede våningshus er nemlig velkjent fra vikingtid og tidlig middelalder i Island og Grønland ³⁶⁾. Man kunne da formode enten en ganske stor alder eller en uvanlig tradisjonstroskap i Fagerfjord. Hustuftene i hele tufteområdet hadde forøvrig samme karakter som på Kirkeværet, nemlig steinmurer, delvis overdekket, delvis flankert av torvvoller, og alle av firkantet grunnplan. Heller ikke slike steintufter er vanlige i disse strøk av øyområdet. En sammenlikning med Kirkeværet falt derfor naturlig, og under hensyn til hustypen kunne det tenkes at Fagerfjord snarest var eldre. Dette viste seg under gravningene ikke å være tilfellet, tvertimot.

Da den ytterste av tuftegruppene delvis lå inne i innmark - som på utgravningens tid ennå ikke var slått - konsentrerte vi oss om det nestytterste bruk og grov her våningshus (tuft 1) og deler av resten av komplekset. Dessverre viste det seg å være langt mer komplisert og vanskelig en gravning enn forutsett, og da været i august - september 1954 samtidig var uvanlig dårlig og med mange regndager, ble det ikke på langt nær undersøkt så

meget som planlagt blant annet ble det ikke oppmålt noen hovedplan over hele området. En videreføring av gravningene ble forhindret dels av bygdens fraflytning, dels av at butikken på Holmesletta på den andre siden av sundet opphørte. Dermed ble det så store rent praktiske vanskeligheter forbundet med gravningens fortsettelse at denne ble oppgitt. Allikevel er resultatene viktige nok til å rettferdiggjøre en framlegning her. Til nå er Fagerfjordfunnene bare omtalt på trykk en eneste gang, nemlig i 1958 i et "gløtt" i de nordnorske aviser, gjenopptrykt i tidsskriftet "Ottar" ³⁷⁾.

Tuftegruppen 1 - 4.

Denne tuftegruppe består av et nesten 13 meter langt hovedhus, tuft 1, som ligger parallelt med sjøen ca. 4 meter fra flomål, orientert nord - sør. Det har bare en eneste dør, midt på vestsiden som vender mot sjøen. Tett inn til husets nordgavl ligger det øst-vest-orienterte hus 2, som går helt ut til flomål og har vært naust. Det er 10½ meter langt og dekker altså også nordsiden av "tunet" foran hus 1. Mot sør var tunet begrenset av hus 4 som også lå øst-vest og gikk nesten fram til flomål. Da hus 4 ikke er utgravd, kan en ikke vite om dets dør har vært på nordveggen ut mot tunet. Hus 2 derimot har helt sikkert ikke hatt dør mot tunet. For å komme fra våningshuset til naustet måtte man ned i fjæren og inn naustets nedre, åpne gavl. Derimot var det en eller 2 dører i naustets nordside. Naust og våningshus var sammenbygd eller lå i alle fall så tett sammen at det ingen utgang var fra tunet i dettes nordøst-hjørne. Men det var et par meter mellom våningshuset og hus 4, slik at det i tunets sørøst-hjørne var en åpning, hvor en brolagt sti førte rundt våningshusets sørgavl fram til hus

Fig.28.

3, hvis inngangsdør lå rett for enden av stien. Brukets 4 bygninger utgjorde da en enhet rundt tunet, med brolagte trafikklinjor imellom.

Pl.XXI,1. "Tunet" begrenses altså i øst av hus 1, i nord av hus 2, i sør av hus 4 og i vest av kystlinjen. Det er ikke noe stort område, 15 meter i nord - sør, 4 meter bred lengst i nord, bare 1½ meter lengst i sør. Det er for det meste tett brolagt, men lengst i sør er det dog bare spredte stein. Brolegningen fortsetter helt plant i stien til hus 3 og inn gjennom døren i hus 1. Mot sjøen avsluttes det i en forstøttningsmur, hvis overkant er plan med brolegningen, men som framtreder som en lav mur, sett fra sjøsiden. Denne mur er dog ikke noen del av tunbrolegningen, men er en helt selvstendig oppbygning, muligens eldre enn denne. Vi har frigravd den både nordover og sørover i en samlet lengde av 20½ meter, hvor den bare var avbrutt av naustet hus 2's gavldør mot sjøen. Muligens går den som en forstøtning langs den nedre grense for hele bebyggelsen i Fagerfjord, ikke bare for det utgravde bruk.

Lagfølgen på tunet var ganske simpel. Under en 3 - 8 cm tykk grastorv fulgte hellelaget, ca. 15 cm tykt, og derunder grusbunden. Alle funne gjenstander lå i de nederste 2 cm av grasstorvslaget, altså rett på hellebrolegningen. Det var ingen mulighet for å skille mellom slike gjenstander som stammet fra bosetningstiden og eventuelle senere. De funne saker var Ts. 5236a -11 nemlig:

Av jern:

- 3 eneggede kniver
- 1 spiralsnoet bor
- 3 fiskekroker
- 1 sauesaks
- 1 grytebrott
- 1 gangjern
- 1 båndformet beslag
- 1 hake
- 15 spiker
- 7 båtsaum.

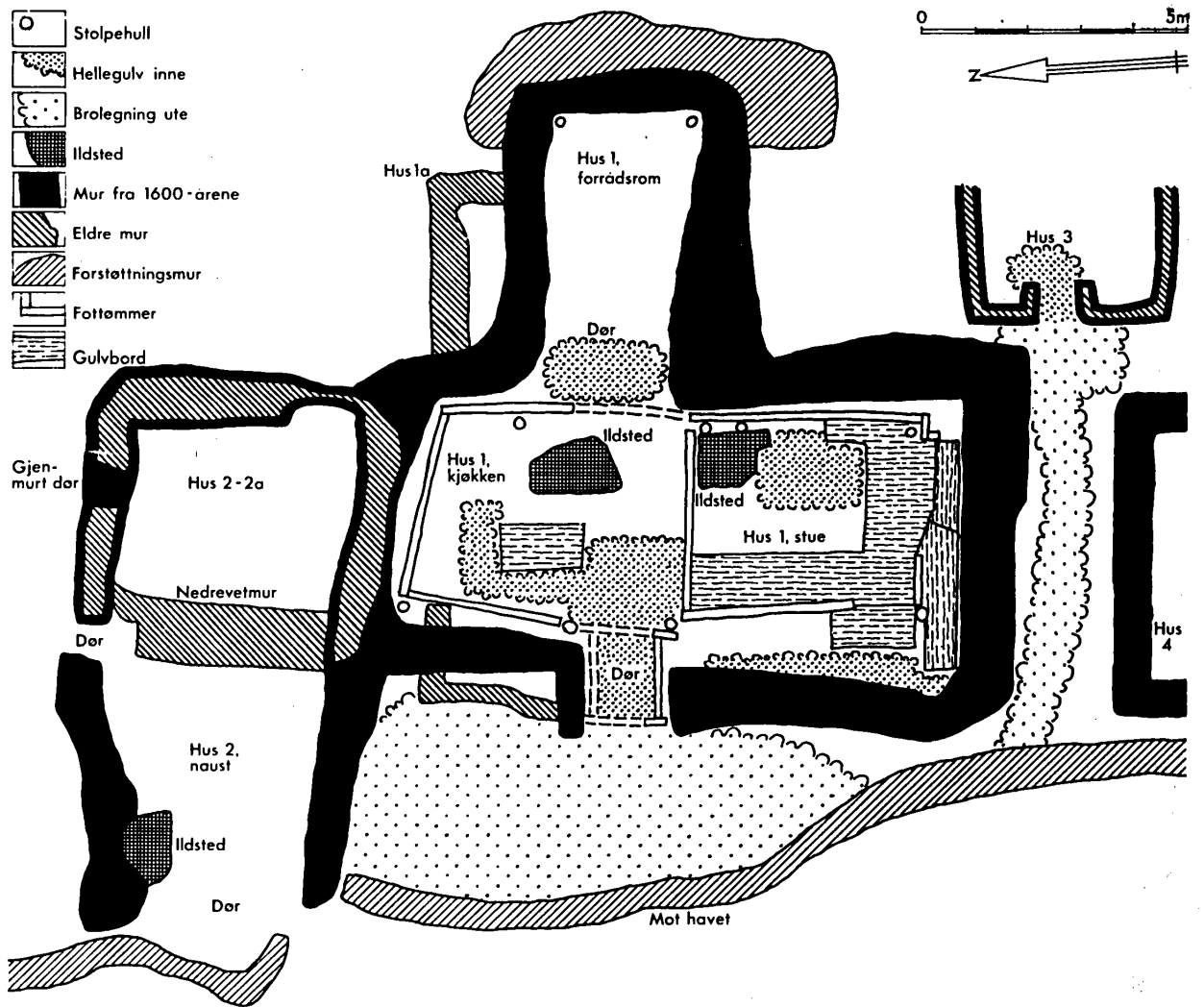

Fig.28. Plan av Fagerfjord, hus 1-4.

Av leire:

- 17 skår av stjertpotter
- 19 skår av annen keramikk
- 2 fajanseskår
- 1 krittpestilk

Annet:

- 1 holk av bronse
- 1 skår av grønt flaskeglass
- 1 ubestemmelig fragment av et beinredskap
- 1 pimpstein

Av disse gjenstander ble 1 jernspiker og 11 skår av stjertpotter funnet i den nedenfor beskrevne kloakkrenne. 1 skår av mønsterglassert keramikk fra hellelegningen er av samme skål som flere skår funnet inne i hus 1. Vi ser altså her bevis for samtidighet med hus 1, men allikevel synes keramikken fra kloakken å vise et eldre preg enn den fra hellelegningen, hvor den mønsterglasserte keramikk er i flertall i forhold til stjertpottene.

Pl.XX,2 Under tunets brolegning går kloakkrennen fra hus 1. Den begynner vel en halv meter inne i husets gulv som en bordbygd renne, hvis bund er 14 cm lavere enn gulvplanet. Det er bevart 2,30 meter av det 27 cm brede bundbord i rennen. I løpet av disse nesten 2½ meter passerer rennen under husets yttermur og ut under tunet og har et fall på 22 cm, det vil si 10 cm pr. meter. Murgjennombrytningen er 35 cm bred, og steinkanten på begge dens sider er samtidig en del av muren. Utenfor huset ligger rennen først rett under tunets hellebrolegning, lengere vest har det på grunn av rennens fall vært nødvendig å gi den spesielle dekkheller og legge hellebrolegningen oppå dem igjen. Hele veien under tunet er rennens bunn dekket av et slamlag av ca. 65 cm's bredde. Ialt er denne strekning 2,90 meter lang og har et fall på 49 cm, det vil si 16 cm pr. meter. Tilsammen er denne renne altså 5,20 meter lang og faller 71 cm fra utgangspunktet

inne på gulvet til utmunningen i forstøttningsmurens front mot sjøen. Denne utmunning er omhyggelig oppbygd av 2 side- steiner i hver side og en stor dekkhelle. Her er en del fjæregrus senere skyllet inn i rennens nederste del. Pl.XXI,1.

Forstøttningsmuren og kloakkrennens utmunning kan gi anledning til visse betraktninger over vannstanden i bosetningstiden. Foten av forstøttningsmuren er ca. 30 - 40 cm høyere enn nåværende flomål. Men naturligvis er det av og til ekstraordinært høyvanne, ved storm og springflo, slik at vannet i våre dager av og til rekker foten av muren hele veien, men aldri høyere. Dette burde vise at strandlinjen i husets funksjonstid har vært temmelig nøyaktig den samme som idag. Men opp mot forsiden av muren ligger en sekundær oppskylning av fjærestein, opp til 52 cm over nåværende flomål, det vil si inntil ca. 20 cm opp mot murfronten. Overensstemmende hermed er altså kloakkrennens nedre ende blokkert av grus, og - som jeg senere skal beskrive - det går rullesteinslag ca. 3 meter innover gulvet i naustet. Man må altså regne med at det siden huset ble forlatt har funnet et sted en mindre "landsenkning", etterfulgt av en fortsettelse av den generelle landheving. At disse 2 motgående bevegelser i løpet av ca. 350 år temmelig nøyaktig har vært like store og derfor opphever hverandre, er naturligvis et tilfelle.

Hus 1.

Murene i hus 1 var svære steinmurer, som i sørøst var en Fig.29. dobbelt skallmuring med jordfylt indre murliv, ellers massiv Pl.XXI,2. mur. Murtykkelsen var 0,80 - 1,50 meter, og murene var bevart i 0,50 - 0,75 meters høyde. Det er derfor ikke tvil om at dette er steinmurer, ikke syld for trevegger. Bygningen Pl.XXV,1. besto av hovedhuset og det østre, vinkelrette tilbygg. Utvendig var hovedhuset 12,80 meter langt, 7,80 meter bred,

innvendig 10,40 x 5,30 meter. Tilbygget - som forøvrig ikke er tilbygget, men ser ut til å være helt samtidig med hovedhuset - var utvendig 6,20 meter langt, 4,40 meter bredt, innvendig 4,25 x 2,40 meter. Hovedhuset var orientert nord - sør, tilbygget øst - vest. Bygningens ytre totaldimensjoner blir derfor 12,80 x 12,40 meter. Det var ikke før utgravningen tegn på innvendige skillevegger, slik at det hele så ut som ett T-formet rom, 65,3 kvadratmeter stort. Da tilbyggets ytre gavl sto betenkelig nær ved kanten av myren på strandvollens bakside, hadde man forsterket den med en 40 cm høy "bastion" av stein, ca. 1 meter bred, langs gavlen og den østligste meter av sideveggene. Dette er helt parallelt til hus 3 på Mjelvik Kirkevær.

Utgravningene viste imidlertid at vår forhåndstolkning av huset var forkjert. Husets indre har ikke bestått av ett rom, men av minst 3. Steinmurene har ikke vært det eneste takbærende element i huset, men det har vært innvendige bærestolper. Likheten med Mjelvik-husene var derfor ikke så stor som antatt. Når dette kan fastslås helt sikkert, er det fordi meget store deler av husets trekonstruksjon var bevart. Tredelene lot seg med forsiktighet frilegge og oppmåle, men var ikke så velbevart at de kunne tas vare på. Sentralt i trekonstruksjonen var et system av 11 kraftige loddrette stolper, hvorav de 10 var bevart opp til noen sentimeter over gulvnivå, mens den ellefte var borte. Men den må antas å ha vært til stede, da huset sto. Stolpene er runde, 8 - 11 cm tykke. Plasseringen av stolpene var slik: Hovedhuset hadde 1 stolpe i hvert hjørne. Tilbygget hadde tilsvarende 1 i hvert hjørne, altså i de 2 gavlhjørner og i hver side av overgangen til hovedhuset. Disse 2 siste var da i hovedhusets østre langside, og her var det også en tredje stolpe, men dens funksjon har tydelig relasjon til ildstedskonstruksjonen, ikke til selve huskonstruksjonen. Den skal derfor omtales nærmere senere. Også i hovedhusets vestside var det 2 stolper. Disse flankerte døren. De fleste stolper sto tett inn mot steinveggene, men

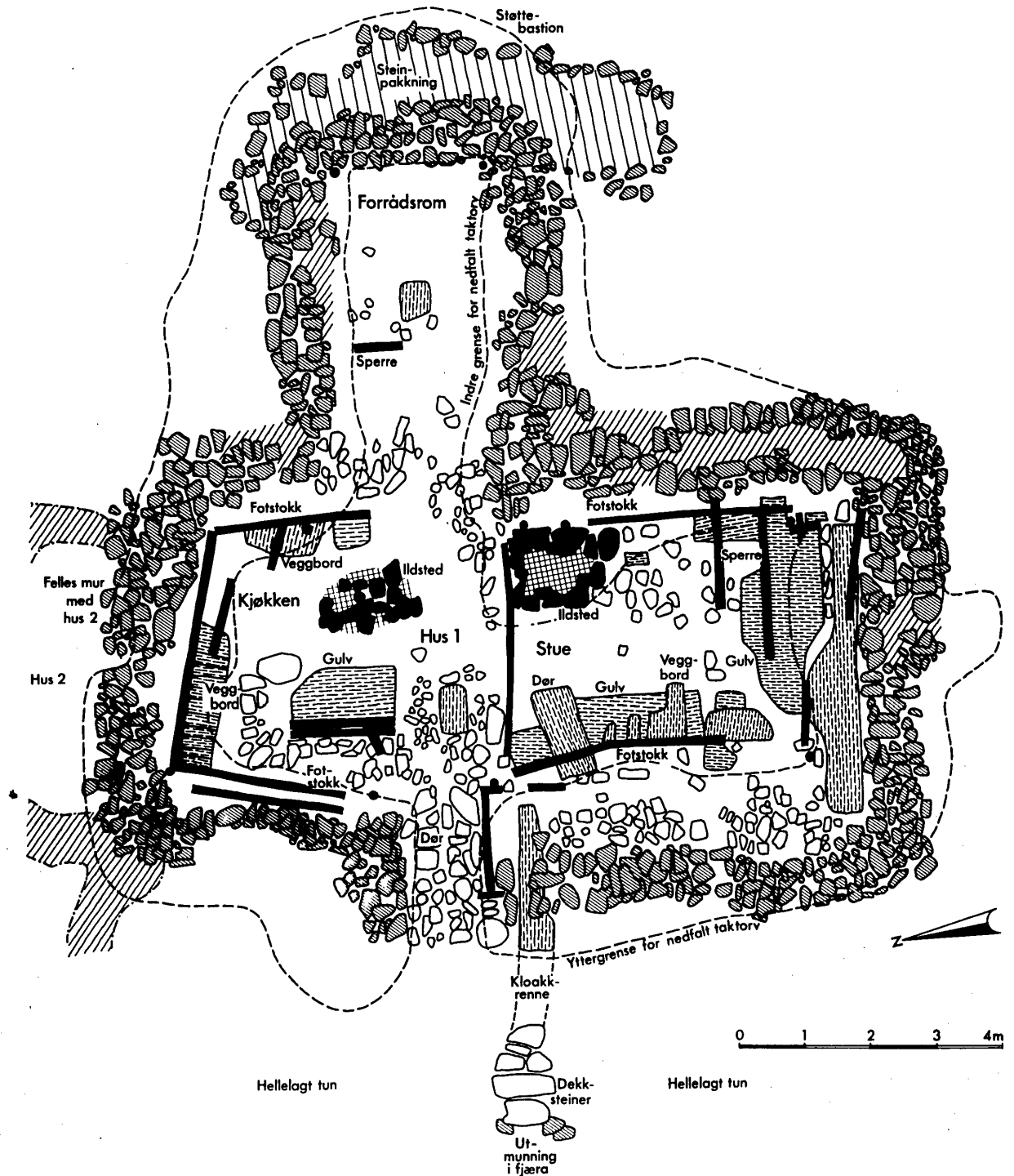

Fig.29. Plan av Fagerfjord, hus 1.

de 3 sørvestlige stolper i hovedhuset var 0,80 - 1,50 meter innenfor veggen og må betegnes som fristolper. Her er imidlertid rommet bredere enn lenger nord, slik at hele stolpesetningen blir ganske regelmessig. Vi må regne med at stolpene har båret vannrette bjelker som i høyde med steinmurenes overkant har fulgt disse rundt som en ramme om rommene. Av sjølve takkonstruksjonen er intet sikkert bevart, men da det ikke er midtstolper i gavlene, har den snarest vært en sperrekonstruksjon, formodentlig med helvalm over alle 3 gavler. Vi har da også 2 steder i hovedhuset og ett sted i tilbygget stumper av tømmerstokker liggende vinkelrett på veggen inn over gulvet, i skillet mellom kulturlaget og den nedraste taktorv. Disse 3 stumper kan meget vel være rester av taksperrer, men de er for korte til at noe sikkert kan sies herom. Taket har vært av samme type som på de eldre hus på Mjelvik Kirkevær. På sperrene har vært spikret et tretak som for en stor del har bestått av gamle båtsider og annet rekved. Det er jernspiker, båt-saum og avbrukne niteplater spredt overalt på gulvet. Over dette tretak har det vært grastorv. Da stolpene inne råtnet ned, styrtet torvmassene ned og kom - som på Kirkeværet - til å ligge som en voll langs innersiden av steinveggene.

- Pl. XXIII, 1. De loddrette stolper har ikke bare hatt en bærefunksjon, men også tjent til å fastholde husets innvendige trepaneler og skillevegger. I tilbygget er det ikke bevart spor av slike paneler, men i hovedhuset har stolpene overalt vært forbundet langs gulvet med firsidede planker, stilt på kant, 3 - 8 cm brede, 14 - 17 cm høye. Bare i vestveggens nordre del og i hovedhusets skillevegg er dette fottømmer på plass, mens det ellers overalt er veltet innover gulvet med den
- Pl. XIII, 2. opprinnelige ytterside oppover. Panelet har bestått av loddrette, 14 cm brede bord, som nederst har vært spikret til innersiden av fotplankene. At man her har spikret, mens man på Kirkeværet har satt panelbordene i en fure midt i fotplankens overside, betrakter jeg som et tegn på at Fagerfjord er senere enn Kirkeværet. Men mer enn en antakelse

kan det naturligvis ikke bli. Da husets takkonstruksjon raste sammen, veltet panelet innover gulvet fra alle sider. Rester av det sees i denne stilling innenfor hovedhusets nordgavl og begge langveggene, men især i sørvest. Det er ved denne omveltning at fotplankene er blitt vridd 90° , så de nå har yttersiden oppover. Hvor høyt panelet har vært, kan vi ikke vite. Treverk av denne type har da eksistert flg. steder: Langs hovedhusets østvegg, nordgavl og den nordre halvdel av vestveggen har det vært panel tett langs steinmurenes innerside. Langs hovedhusets sørgavl og den søndre halvdel av vestveggen har det vært et frittstående panel ca 0,8 - 1,5 meter inne på gulvet, liksom flere steder i hus 1 på Kirkeværet. Det har altså her vært et rom bakom veggen. Endelig har et frittstående "panel" dannet skillevegg tvers over gulvet, slik at hovedhuset ble delt i to omtrent like store rom. Ialt har hus 1 bestått av 5 rom: Forgang, kjøkken, tilbygg, stue og rommet bakom panelet. Jeg skal beskrive dem et om gangen.

Fra tunet kommer man inn gjennom steinmuren gjennom husets eneste ytre døråpning, 120 cm bred. Murene svinger litt utover på sidene av døren, så murtykkelsen her er nesten 2 meter. Innenfor står på hver side en stolpe. Fottømmeret har fortsatt tvers over åpningen som dørtrin. Også i flukt med steinveggens ytterside er det rester av et dørtrin. Det har derfor mellom dørene vært en liten forgang. Til sidene har den vært panelert mot steinmurene liksom rommene inne. I sørsiden er panelets fotstokk bevart, i nordsiden er det en fure i steingulvet. Forgangen har da vært 110 cm bred, 150 cm mellom dørene, ialt $1 \frac{2}{3} \text{ m}^2$ stor. Gulvet har vært hellelagt i helt samme plan som tunet utenfor og kjøkkenet innenfor.

Fra forgangen kom man inn i sørvest-hjørnet av hovedhusets nordre rom, her kalt "kjøkkenet". Det var et firkantet rom, 4,75 m i nord - sør, 3,75 m i øst - vest, altså nesten 18 m^2 stort, overalt panelert på veggene. Rett innom inngangs-

døren fortsatte hellelegningen inn over rommets sørvest-del, og derfra gikk den som en 1 meter bred stripe nord-over gulvet og vinkelrett derfra østover. Midten av gulvet var altså steinfritt, og her var bevart 1,90 x 1,00 meter av et tregulv med årene i husets lengderetning og merkelig nok hvilende på planker, nedfelt i steingulvets kant, likeledes på langs i huset. På yttersiden av "hellegangen" var det mellom den og panelveggen en 0,6 - 1,00 meter bred stripe, hvor det hverken var stein eller spor av tregulv. Sannsynligvis har det her langs rommets vest- og nordvegger vært veggfaste benker eller "paller". Kokeildstedet var fritt på gulvet i dettes østre del. Det var en nærmest oval steinlegning av flate heller, 155 x 90 cm stor, dekket av et trekullag. Midt oppi trekullet lå skjering-kroken av jern. Fra kjøkkenet førte det dører videre til husets to andre rom, nemlig midt på rommets sørvegg, husets skillevegg, inn til stuen, og sørligst på østveggen, rett overfor inngangsdøren, inn til tilbygget.

- Pl.XXII.1. Døren til tilbygget vises ikke ved noen avgrenset åpning eller noen dørstokk. Men det er i åpningen en brolegning av mindre stein. Den fungerer som et trinn opp, idet gulvet i tilbygget ligger høyere enn kjøkkengulvet. I tilbygget har det ikke kunne konstateres spor hverken av panel eller tregulv. Formodentlig har det vært nakene steinvegger og jordgulv. Noe ildsted er det heller ikke. Gulvet er dessuten ikke horisontalt, men stiger kraftig fra vest til øst, fra døren innover mot bakveggen. Det er derfor nærliggende å oppfatte rommet som et kott eller forrådsrom. Dette bekreftes av funnene: Tett innfor døren var til høyre, i rommets sørside, et opplag av pinneved, nå en lav vedstabel, 65 x 70 cm stor og 25 cm høy. Avstanden ut gjennom døren til kjøkkenildstedet er her bare 2½ meter, så det er en meget praktisk anbringelse av det daglige vedforråd. I den andre side av rommet, opp mot dets nordvegg, var hele bygningskompleksets største konsentrasjon av keramikkskår. Her må det ha vært hyller på veggen, og da de falt ned er ad-
- Pl.XXII,2.

skillige fat og skåler blitt knust. Man er derfor nok på sikker grunn, når man betegner tilbygget som forrådsrom. Slik vil det bli omtalt i det følgende, ikke minst for å forebygge den mistolkning av ordet "tilbygg" som kunne lede til antakelsen av at dette rom er senere enn hovedhuset, hvilket som nevnt ikke er tilfelle. Rommet er innvendig 4,25 x 2,40 meter stort, hvilket gir 10 1/4 m².

Døren mellom kjøkken og stue må ha vært midt på skilleveggen, og fotstokken har gått tvers over og fungert som terskelstokk. Vi er her i den nokså enestående situasjon at selve døren er bevart. Den lå som en firkantet tre- Pl.XXIV,1 plate inn over stue-gulvet med det nedre gangjern ennå på plass og viste at døråpningen har vært 60 cm bred og 135 cm høy. Man skal ikke undre seg over en døråpning som intet voksent menneske har kunnet gå oppreist igjennom. Så lave dører er snarest regelen i bevarte bonde- og fiskerhus fra gammel tid i de fleste deler av Norden. Stuen er et firkantet rom, 4,50 x 3,70 meter, d.v.s. 16 2/3 m² stort. Det har hatt trepanel-vegger helt rundt. Gulvet var i sørsiden og vestsiden av rommet tregulv med bordene i husets lengderetning. I rommets østside var et gulvparti med brolegning og i midten og den nordlige del av stuen var det stampet leiregulv. Denne merkelige kombinasjon av ulike sorter gulvbelegg hadde sin forklaring i at man ville isolere ildstedet fra tregulvet av hensyn til brannfaren. Heller ikke i kjøkkenet grenset det tregulv umiddelbart opp til gruen. Stuens ildsted er en peis i det nordøstre hjørne. Den er bygd opp av en Pl.XXIV,2. firkantet ramme av kantstilte heller. Innom dem er det fylt leire, slik at leirens overflate danner et plan høyere enn gulvet, men ikke ganske så høyt som den øverste kant av rammesteinene. Oppå leiren var ett trekullag. Ildstedet er 120 x 155 cm stort. Dets nordkant går inn over skilleveggen fotstokk som er delvis forkullet, hvilket viser at panelbordene må ha vært spikret på stokkens nordside, inn mot kjøkkenet. Ildstedets østside begrenses

av panelen mellom 2 loddrette stolper i veggen. Man har her foruten rommets bærestolpe i hjørnet innskutt en stolpe i veggen ca. 60 cm lenger sør. Dette arrangement har hatt den funksjon at disse 2 stolper har båret ett røkfang, en ljoreromme eller liknende. Endelig skal jeg nevne at det er fra nordvest-hjørnet av stuen at kloakkrennen utgår, slik som jeg tidligere har beskrevet det.

Langs stuens vest- og sørsider er de førnevnte rom mellom panel og steinmur. Det var helt tydelig at det her har vært 3 alkover med ialt 5 soveplasser, Den ene er bakom den sørlige del av vestveggen. Det har her vært en 120 cm bred åpning i panelet, markert av et avbrott i fotstokken. Dette avbrott er opprinnelig, idet det i begge sider er gammel Pl. XXIII, 1. avskjæring av stokken, understøttet av en stein. Bakom åpningen er det i mellomrommet et tregulv, 2 meter langt, 1 meter bredt, som angir soveplassens størrelse. Den neste alkove er bak den vestre del av sørveggen, med en inngang gjennom panelet tett ved enden av den 2,20 x 0,90 meter store soveplass, igjen markert av et tregulv, men denne gang med treets årer på tvers av husets lengderetning. Den tredje alkove er bakom den østre del av sørveggen. Den må også ha hatt inngang gjennom panelet, men fotstokken var her ødelagt, så detaljene ikke lot seg fastslå. Tregulvet inne i alkoven var en fortsettelse av det i den andre gavl-alkove, 2,25 meter langt, men her bare 55 cm bredt og altså en enkelt soveplass i motsetning til dobbeltsengene i de 2 andre alkover. Det totale areal av soveplassene blir da $5 \frac{1}{3} \text{ m}^2$.

Ialt blir boligarealet i Fagerfjordgården 52 m^2 . Dette er adskillig mer enn den plass som Kirkevær-familien hadde å røre seg på, og også innretningen med påspikrede paneler, hjørnepeis, tregulver, alkover og en mer differensiert romdeling synes å vise hen både til en senere tid og en økt boligstandard.

Lagfølgen i hus 1 var naturligvis omvekslende i de ulike

rom. En typisk profil i kjøkkenet var:

Grastorv 5 - 10 cm tykt.
Kulturlag 10 - 18 cm tykt.
Derunder hellegulvet.

I stuen var tilsvarende:

Grastorv 4 - 6 cm tykt.
Nedfalt taktorv 13 cm tykt.
Rester av panelbord, 1 cm tykt.
Kulturlag 5 - 8 cm tykt.
Derunder de ulike typer gulvlag.

I forrådsrommet fant vi:

Grastorv 6 - 18 cm tykt.
Nedfalt taktorv 3 - 13 cm tykt.
Kulturlag 7 - 15 cm tykt.
Derunder undergrunnsgrus.

I alkovene:

Grastorv 6 cm tykt.
Nedfalt taktorv 10 cm tykt
Kulturlag 10 cm tykt.
Tregulv i alkoven 3 cm tykt.
Derunder undergrunnsgrus.

I alkoven i vestveggen var det under tregulvet en grop i grusbunden. Dette er det eneste sted innom hus 1, hvor det syntes spor av en bosetningsfase eldre enn husets oppførelsestid. Gropen og dens innhold vil bli omtalt under hus 1a. Ellers var kulturlaget overalt ensartet. Det er under bearbeidningen av det store funnmateriale fra hus 1 gjort flere forsøk på en underdeling: En hel det gjenstander er innmålt og det øvrige materiale sortert etter gravefelt. Men dette har ikke vist forskjeller. Det er mange sammenhørende keramikkskår hvor skår av det enkelte kar er spredt over 2 eller 3 gravefelter. Det er også blitt gravd

i 2 lag, slik at hele materialet kan deles i funnene fra et øvre og et nedre lag. Men ved nærmere analyse viser dette seg å være uten kronologisk verdi. Det er her adskillige tilfelle av sammenhørende keramikkskår fra de to lag. Det samme gjelder fajanseskårene og fragmentene av de roterende slipesteiner. Fajanse, kritt Piper og flaskeglass - altså sene elementer - finnes i like høy grad i det nedre som i det øvre lag, og kleberfragmenter og stjertpottter - tilsynelatende eldre elementer - forekommer i øvre lag. Det eneste trekk som kanskje kunne tyde på en aldersforskjell mellom gravelagene er at stumper av riflede baksteheller bare er funnet i det nedre lag. Men jeg har ansett dette for et for spinkelt grunnlag til å opprettholde en deling på, og her skal hele materialet anføres under ett, undtatt naturligvis funnene fra gropen under alkovegulvet.

Funnene fra hus 1 er Ts. 5234a - gg (undtatt dh), nemlig:

Av jern:

- 2 arbeidsøkser
- 10 fiskekroker, derav de 2 rett store
- 6 fragmenter av ljåblad
- 14 eneggede kniver, derav 3 med bevart treskaft, 2 med sylindrisk, ornert beinskaft, 1 med dito skaft av hjortehorn og 1 med beinplater nitet på tangen.
- 1 tvilsom foldekniv
- 2 to-grenede gafler, den ene med bevart treskaft og på det initialene AM.
- 3 gangjern, det ene fra en liten lem el. likn., de to andre fra dører (det ene av dem fra den bevarte stuedør).
- 1 dørlås, meget forrustet
- 3 hengelåser, de to kuleformede (Grieg fig. 37), den tredje trekantet. Disse bør iflg. Grieg være fra tiden 1400 - 1600 ³⁸).
- 3 skrinbeslag og 11 båndformede jernbeslag.
- 1 skavjern

Fig.32.

Fig.33.

Fig.33.

- 1 jernhank til et spann
- 6 brott av jerngryter
- 1 hempe
- 2 ringer
- 1 bolt
- 11 jernpinner, derav 1 ombøyd i enden til et øye
- 1 hake
- 3 kramper
- 4 jernstenger
- 77 spiker
- 77 båtsaum og 29 avbrukne niteplater

Av annet metall:

- 1 fingerbøll av bronse
- 1 brott av en bronsegryte
- 1 stk. bronseblikk
- 1 bronsepinne
- 1 stump av et blyrør

Av stein:

- 9 skiferbryner
- 1 spinnehjul av kleber
- 2 fragmenter av en tykk kleberplate
- 4 fragmenter av riflede baksteheller av skifer
- 7 stk. roterende slipestein, nemlig 1 hel og 6 fragmenter
- 1 spon av importert, sørskandinavisk flint.

Av leire:

- 68 skår og bein av stjertpotter
- 70 skår av keramikk med flerfarget glassur
- 1 hel salvekrukke, som Grieg fig. 159, som skal være fra 1600-årene ³⁹⁾.

- 4 vanlige steintøyskår
- 1 skår av en grå steintøysstob med fiolett mønster på. Formodentlig senere enn 1600.
- 19 skår av fajanse, delvis hvit, delvis med blå mønster.
- 4 krittpipehoder med tverrskåret hel og 22 stumper av pipestilker
- 1 klump av brent leireklining

Dessuten:

- 4 skår av glassflasker, derav de 3 grønne, det fjerde et bunnparti av klart glass
- 1 synål av bein
- Fig.33. 1 merlespir av bein
- Fig.33. 1 ornamentert beinskje med initialene OJS. på skaftet
- 1 tiløkst "stav" av hvalbein
- 1 stk. vevd tøy

Hus la.

Fig.30. Selv om det ikke inni hus 1 ble funnet andre rester av eldre bosetning enn gropen under alkoven, er det allikevel sikkert at det ikke er det eldste hus på stedet. Man har bare ved oppførelsen ryddet uvanlig grundig opp i restene etter den eldre bebyggelsen. Allikevel dukket under utgravningen restene av det eldre hus 1 a opp, nemlig der hvor det hadde gått utenfor det senere hus. Dette eldre hus har vært orientert øst - vest, utvendig 10,50 meter langt, innvendig 9,25 meter langt, mens bredden har vært minst 3,00 meter utvendig, minst 2,60 meter innvendig. Det har bare hatt ett rom, som altså var minst 24 m² stort. Yttermuren har vært en smal steinsyld, det meste av veien bare en enkelt steinrekke, visse strekninger noe bredere, men aldri over 0,60 meter bred. Man kan derfor gå ut fra at huset var et tømmerhus. I dets nordøst-hjørne ser vi

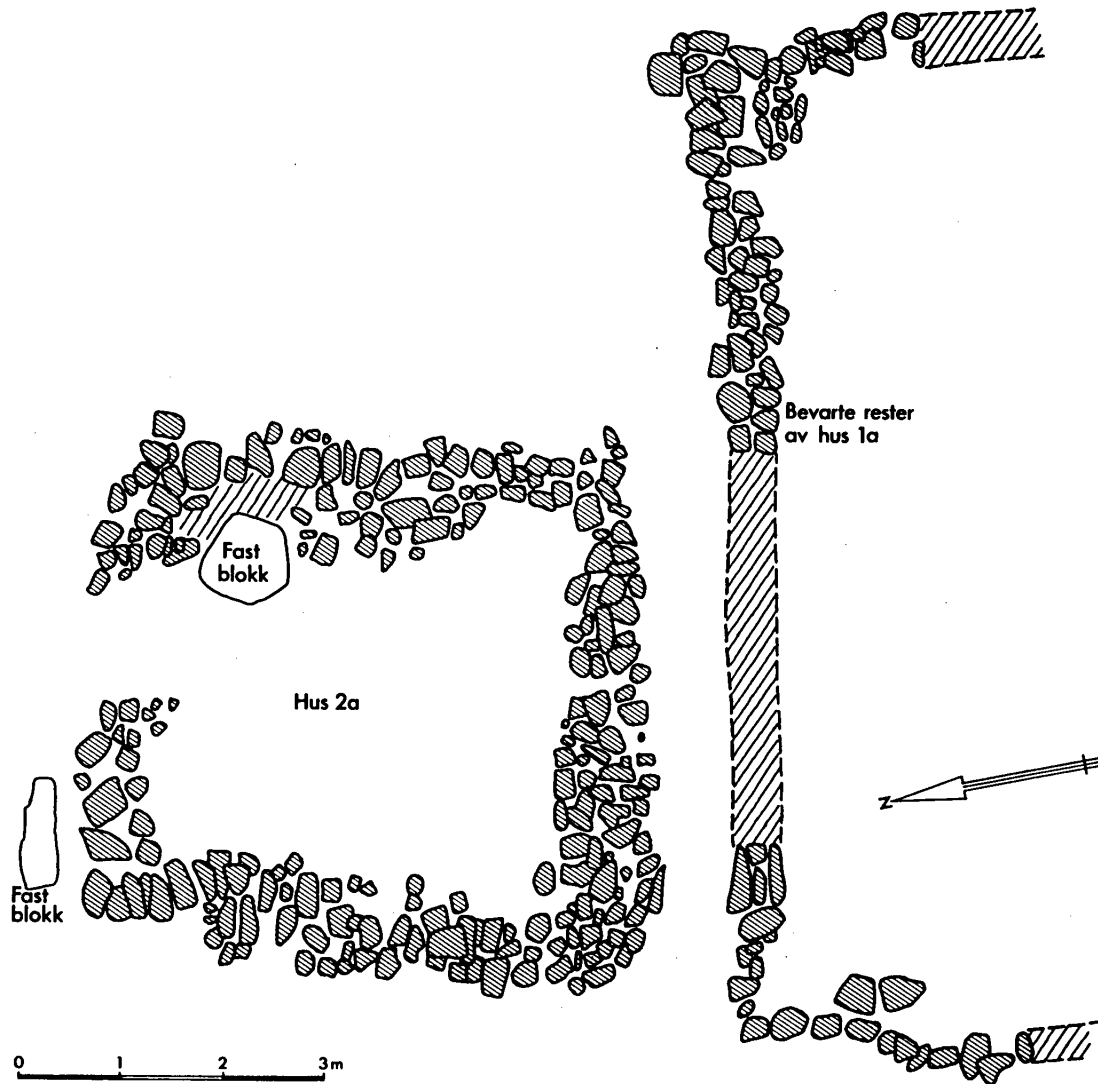

Fig.30. Plan av Fagerfjord, hus 1 a og 2 a.

samme tendens til at syldrekkene krysser hverandre som i Kirkeværets hus 7 og 9. Formodentlig har det da vært av liggende tømmer i lafteteknikk. Det kan kanskje høres rart ut at et tømmerhus her skal være blitt avløst av et steinhus, et problem jeg skal komme tilbake til nedenfor.

Av hus 1 a's syldmur var flg. bevart: Mot sørvest begynner bevart mur tett innenfor midten av vestveggen i det senere kjøkken, går så under hus 1's vestvegg og fram til det opprinnelige nordvest-hjørne utenfor hus 1's nordvest-hjørne. Ialt er det her bevart 2,90 meter av 1 a's vestvegg. Av husets nordmur er bevart 2 strekninger, nemlig fra nordvest-hjørnet inn til og under hus 1's vestvegg, og så igjen under og utenfor hus 1's østvegg fram til 1 a's nordøst-hjørne. Strekningen inne i det senere kjøkken er naturligvis helt fjernet, men da vi har begge ender ser vi, at 1 a's nordvegg var 10,50 meter lang. Av østveggen er bevart strekningen fra nordøst-hjørnet inn til og under det senere forrådsroms nordvegg, ialt 2,60 meter, mens fortsettelsen inne i forrådsrommet er vekk. Huset kan ikke ha vært så bredt at gropen under alkoven har vært innendørs. Den må ha ligd ute, utenfor 1 a's sørvegg.

Noe kulturlag som kan bevises å høre til hus 1 a har vi ikke. Inne i hus 1 - i kjøkkenet og forrådsrommet - er alt fjernet. I nordøst og nordvest er en del av gulvet i hus 1 a utenfor hus 1. Her kunne kulturlag fra den eldre bosetning tenkes å eksistere urørt, men vi fant intet. Tilbake blir da to muligheter. Mest rimelig er det å henføre gropen under alkoven i hus 1 til samme eldre bosetning som hus 1 a. I den ble funnet en del husdyrsknokler, men av gjenstander bare Ts. 5234 dh: Sideplate til et vabein med roterende kavl, av hvalbein. Det er en type som har vært uendret i bruk fra ca. 1400 til omkring 1850. Den annen mulighet er vanskeligere å bedømme. Den består i at man under bortrømmingen av det eldre kulturlag ved oppførelsen av hus 1 har fått gjenstander fra det eldre lag blandet

opp i senere lag. Jeg tenker her blant funnene fra hus 1 især på de 3 hengelåser av jern og de 4 fragmenter av riflede baksteheller av skifer (Se listen ovenfor), men kanskje også på en del av skårene av stjertpotter. Dette er saker som bør være eldre enn det øvrige funnmateriale. Men noe sikkert om denne mulighet kan jeg ifølge sakens natur ikke nå fram til.

Hus 2 og 2a.

Også hus 2 har en bygningshistorie i to utviklingsfaser. Jeg skal først beskrive det hus 2a som må være samtidig med hus 1a. Det var en firkantet bygning av svære steinmurer, utvendig 5,75 meter i nord - sør. 5,25 meter i øst - vest, innvendig 4,15 x 3,70 meter stort, altså med et innvendig areal på vel $14\frac{1}{2} \text{ m}^2$. Gulvet inne var sterkt skårnende, og da det hverken er spor av bærestolper, panel eller tregulv, må det formodes å ha fungert som forrådsrom eller hatt noen annen slags uthusfunksjon. Taket har vært torvtak, men det er uvisst hvilken vei det var røstet. Den østre mur er lav og helt utflytende. Da terrenget her er høyest, har formodentlig takkanten gått nesten ned til bakken og bare vært understøttet av et enkelt steinlag. Mellom husene 1a og 2a har det vært en smal passasje, 20 - 40 cm bred. Det har derfor ikke vært dør i 2a's sørvegg, men døren har vært i nordveggen. Den er bare 50 - 60 cm bred.

Dette hus er senere - formodentlig samtidig med oppførelsen av hus 1 - blitt ombygd til hus 2. Man har revet husets vestvegg og forlenget nord- og sørveggene helt ned til flomål. Av vestveggen er blitt igjen bare et trinn inni det nye hus, nokså praktisk da terrenget som nevnt stiger ganske sterkt fra vest mot øst. Det nye hus har ikke fått noen vestgavl, men mot sjøen er det en døråpning i husets fulle bredde, 2,50 meter bred. Dette bestemmer husets funksjon som båtnaust. Naustet har kraft-

ige steinvegger, 0,60 - 1,00 meter tykke, i østgavlen som nevnt mer. Langs hele sørmurens innerside er en kraftig voll av nedskredet torv som viser at det har vært gras-torvstak med mønet i retningen øst - vest. Bygningen er utvendig 10,40 meter lang, 6,20 meter bred, innvendig 9,50 x 3,20 meter. Dette gir et innvendig areal på $30\frac{1}{2} \text{ m}^2$. Lengden svarer til naustene på Mjelvik Kirkevær, og de benyttede båttyper må derfor ha vært de samme som der. I den tilbygde, nedre del var det stampet leiregulv, I den øvre del fortsatt grusgulv. Høyden under taket må ha avtatt betydelig lengst inne mot østgavlen. Foruten døren mot sjøen, har det i den tilbygde del vært en bare 0,50 meter bred dør i nordveggen. De to smale dører i nordveggen kan ha eksistert samtidig, men det behøver ikke å være tilfelle, da man vel neppe ved å stenge den gamle dør lenger oppe fra sjøen har bygd fotmur forbi den. Naustet har et ildsted som ligger tett innenfor den åpne vestgavl i en nisje i nordmurens innerside. Det består av en steinramme, utvendig 0,9 x 0,9 meter stor, innvendig fylt opp med trekull. Det har i eldre tid vært skikk å ha ildsted i naustet til tjærekoking og til å varme litt, om man måtte arbeide i bygningen vinterstid. På den andre siden måtte et slikt ildsted naturligvis ikke ligge i veien for båtens transport inn og ut eller for dens plassering i naustet. Her er problemet løst ved å bygge ildstedet inn i veggen, så det bare stikker 20 cm ut over gulvet.

Endelig skal det bemerkes at man ved oppførelsen av hus 1 skjøv dettes nordende så langt nordover at man som gavl kunne bruke sørveggen i det gamle hus 2 a. Passasjen mellom husene forsvant, og husene fikk felles steinmur på den strekning som er nordgavl i hus 1, østre del av sørveggen i hus 2. Tunet ble altså lukket i nordøst-hjørnet.

Lagdelingen i hus 2 er ulik i de to deler. Øverst i huset, i det gamle hus 2 a målte vi:

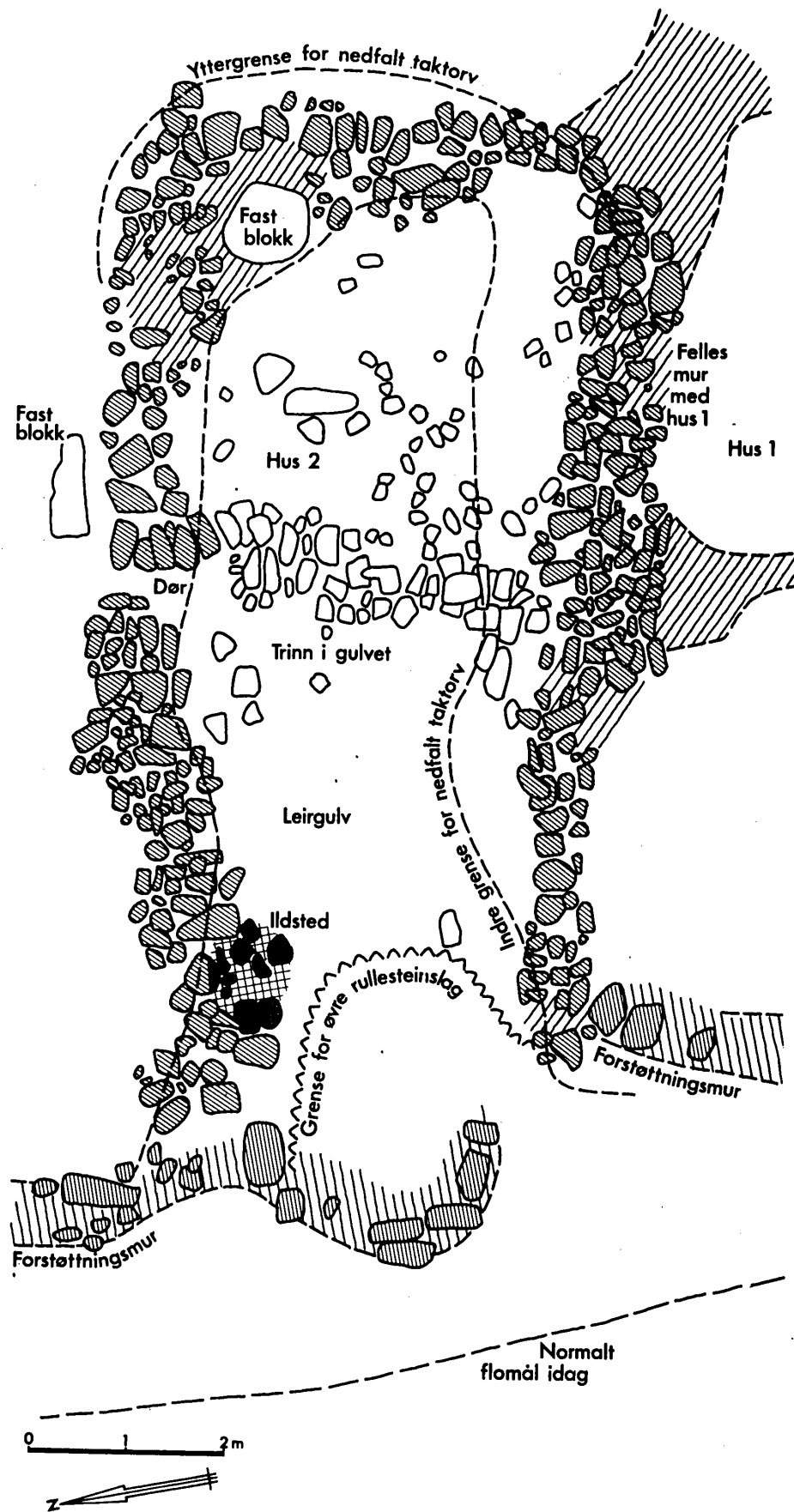

Fig.31. Plan av Fagerfjord, hus 2.

Grastorv, 2 - 5 cm tykk.

Stein på gulvet i hus 2, 13 - 15 cm tykk.

Kulturlag fra hus 2 a, 3 - 10 cm tykt.

Derunder grusbrunn.

Lenger ned mot sjøen var det:

Gresstorv 4 - 7 cm tykk.

Kulturlag fra hus 2, 2 - 12 cm tykt.

Leiregulv, 2 cm tykt.

Derunder grusbunn.

De nederste 3 meter av huset mot flomål ligger det oppå leiregulvet et ca. 10 cm tykt lag av rullesteiner. Det må betraktes som en helt naturlig avleiring, skyllet inn ved høyvanne som har vært høyere enn det forekommer nå tildags og også høyere enn man har kalkulert med, da naustet ble bygd. Naustgulvets nedre ende er 6 cm høyere enn nåværende graskant, mens øvre grense for rullesteinslaget er 34 cm høyere enn nåværende graskant. Om dette konsekvens for mitt syn på kystlinjens forskyvning, se ofr. i avsnittet om tunet.

Funnene fra hus 2 er sparsomme, og fra nedre lag i husets øvre ende - altså fra den eldre bosetning - er det ikke gjort funn i det hele. Forøvrig skal jeg her, liksom under hus 1, anføre alle funn under ett uten hensyn til gravefelter og gravelag. Det dreier seg om Ts. 5235 a - gg, nemlig:

Av jern:

- 1 fragment av en arbeidsøks
- 1 kniptang
- 2 eneggede kniver
- 1 fragment av et ljåblad
- 2 fiskekroker
- 1 jernhank til et lite spann
- 2 båndformede beslag

- 1 jernpinne, bøyd sammen til en ring
- 16 spiker
- 7 båtsaum og 14 avbrukne niteplater
- 23 helt nye niteplater, funnet i en bunke ved veggen overfor ildstedet.

Av stein:

- 1 skiferbryne
- 1 fragment av en tykk kleberplate
- 1 børseflint
- 2 sponer av importert, sørskandinavisk flint
- 2 pimpsteiner

Av leire:

- 11 skår og 1 skaft av stjertpotter
- 1 skår av keramikk med mønster i glassuren
- 3 skår av keramikk i "sgraffito"-teknikk
- 1 steintøysskår
- 1 stump av stilken til en krittpipe

Dessuten:

- 1 fragment av en blyplate

Det samlede depå av ikke anvendte niteplater og funnet av en kniptang bekrefter tolkningen som naust. "Sgraffito" - keramikken og børseflinten skal nedenfor vise seg å være av betydning for dateringen. Det er ikke noen typologiske urimeligheter for at hele dette inventar kan stamme fra samme tid.

Hus 3.

Fig. 28. Dette hus ble bare delvis utgravd. Dets dimensjoner kan derfor ikke angis med nøyaktighet. Bredden ved vestgavlen var utvendig 4,40 meter, innvendig 3,30 meter. Orienteringen har vært øst - vest. Døren var 70 cm bred og var midt i vestgavlen ut til den brolagte "gate" som mellom husene 1 og 4 førte ned til tunet. I selve døråpningen var det en svær terskelstein. Innover fortsatte det med helle-brolegning over hele den del av gulvet som ble utgravd. Det er ikke i hus 3 konstatert trekonstruksjoner, heller ikke nedfalt taktorv. Veggene var en enkelt rekke av store steiner, omhyggelig lagt i jevn høyde, altså syld for en trevegg. Det kan formodes at dette er gårdens fjøs eller sauehus. Også hus 4 har hørt til samme bruksenhet, men her er ikke gravd, og funksjonen av dette hus er helt uviss.

Funnene ved gravningen i hus 3 er kun Ts. 5237 1 - n, nemlig: 2 jernspiker, 2 pimpsteiner og beinet av en stjertpote. Om dette skal jevnføres med funn fra hus 1 - 2 eller fra hus 1a - 2a, er naturligvis uvisst. Da husets veggkonstruksjon er helt lik den i hus 1 a, men forskjellig fra den i hus 1, er jeg dog tilbøyelig til å henføre funnene og selve huset til den eldre bebyggelse, men noe sikkert kan ikke sies om dette.

Diverse funn.

De funn som ikke kan henføres til noen av de beskrevne bygningskonstruksjoner er enten slike som er fra arealene utenfor husenes murer, eller de er funnet etterpå i den avtakne torv. Den siste gruppe må være fra slutten av bosetningen, da den har ligget øverst i kulturlaget. Til den første gruppe hører både forholdsvis sene gjenstander - ruteglass, krittpipestilker - og fragmenter av samme tykke kleberplate og av

samme mønsterglasserte keramikkfat, som det er deler av både i hus 1 og hus 2. Det er derfor grunn til å tro at en vesentlig del av også disse funn hører til den sene bosetning. Det dreier seg om Ts. 5237 a - k og o - x og Ts. 5238 a - b, nemlig:

Utenfor husene:

- 1 enegget jernkniv
- 1 båndformet jernbeslag
- 17 spiker
- 6 båtsaum og 1 avbruket initeplate
- 1 stump av en tykk kleberplate
- 2 pimpsteiner
- 5 skår og 1 skaft av stjertpotter
- 1 skår av mønsterglassert keramikk
- 2 stumper av krittpestilker
- 1 stk. grønt ruteglass med retusjert kant

Fagerfjord, uvisst sted:

- 1 skår av en stjertpote
- 1 stump av en krittpestilk

Funn og kronologi.

Det vil av det foregående være klart at det i Fagerfjord er spor av 2 perioders bosetning, selvom de eventuelt ligger rett i forlengelse av hverandre og med hensyn til materiell kultur ikke nødvendigvis behøver å vise en merkbar forskjell. Sikkert tilhørende den eldre har vi bare en eneste gjenstand, samt noen delvis ufullstendige huskonstruksjoner. Sikkert tilhørende den yngre har vi derimot et uvanlig rikt inventar i et uvanlig velbevart bygningskompleks. Det er derfor nødvendig først å datere

den yngre bosetning, som samtidig danner et terminus-antequem for den eldre. På skjema VII er i 3 kolonner oppført det sikre funn fra den eldre bosetning, bare en eneste gjenstand, de sikre funn fra yngre bosetning, ialt 595 gjenstander, samt de mer tvilsomme funn, 46 gjenstander.

Fig.32-33. Av saker fra den yngre bosetning som man umiddelbart kan datere til perioden etter 1600 er fingerbøllet, børseflinten, salvekrukken, steintøyskåret med blått mønster, krittpipe, fajansen og glass-skårene. Alt dette er typer som f.eks. ikke forekom på Mjelvik Kirkevær fra dette steds bosetningstid, heller ikke på Værneset, men derimot innom det senere inventar fra torvlaget på Kirkeværet. Det meste av det kan like gjerne være fra 1700-årene som fra 1600-årene. Men krittpipehodene med tverrskåren, stemplet hel og den rikelige mengde av stjertpotteskår synes klart å peke på 1600-årene, og det samme gjelder uten tvil salvekrukken. Stjertpottenes mengde og krittpipenes dog ennå rett beskjedne tall kan med forsiktighet vise tilbake til en tidlig del av århundret. Det samme gjelder det faktum at den glasurmønstrede keramikk utelukkende opererer med omløpende linjer eller bølgelinjer, aldrig med flerfargede bilder, årstall eller bokstaver. Den avgjørende type med hensyn til dateringen er dog de 3 skår av "sgrafitto-keramikk".

Denne keramikk er framstilt på en spesiell måte, slik at de flerfargede mønstre både er fordypede, smale linjer og deri glasur i en farge som avviker fra glasurfargen på den omliggende flate. I det forhånden værende tilfelle - og alle 3 skår synes å være fra samme fat eller tallerken - består mønstret av brune linjer og især prikker på blekgul bunn. Dette er et velkjent mønster fra begynnelsen av 1600-årene. Det best kjente og mest nøyaktig daterte, arkeologiske eksempel på et slikt funn er fra utgravningene av Jamestown i Virginia. Her grunnla engelskmennene i 1607 sin første koloni på Amerikas østkyst. Den ble ødelagt av

Skjema VII

Funn fra Fagerfjord.

	Nedre lag	Øvre lag	Tvilsom alder	Ialt
<u>Av jern:</u>				
Økser	-	3	-	3
Kniptenger	-	1	-	1
Fiskekroker	-	12	-	12
Ljåblad	-	7	-	7
Eneggede kniver	-	17	1	18
Gafler	-	2	-	2
Skavjern	-	1	-	1
Grytebrott	-	6	-	6
Gangjern	-	3	-	3
Låser	-	1	3	4
Beslag	-	16	1	17
Hanker	-	2	-	2
Hemper	-	1	-	1
Ringer	-	3	-	3
Bolter	-	1	-	1
Pinner	-	11	-	11
Haker	-	1	-	1
Kramper	-	3	-	3
Stenger	-	4	-	4
Spiker	-	93	19	112
Båtsaum	-	84	6	90
Niteplater	-	66	1	67
<u>Av annet metall:</u>				
Fingerbøll av bronse	-	1	-	1
Brott av bronsegryte	-	1	-	1
Stk. bronseblikk	-	1	-	1
Bronsepinner	-	1	-	1
Blyrør	-	1	-	1
Stk. blyplate	-	1	-	1

	Nedre lag	Øvre lag	Tvilsom alder	Ialt
<u>Av bein:</u>				
Synåler	-	1	-	1
Merlespir	-	1	-	1
Skjeer	-	1	-	1
Vabein	1	-	-	1
Økst hvalbein	-	1	-	1
<u>Av stein:</u>				
Bryner	-	10	-	10
Spinnehjul	-	1	-	1
Roterende slipestein	-	7	-	7
Baksteheller	-	-	4	4
Kleberplate-stumper	-	4	-	4
Børseflinter	-	1	-	1
Flintsponer	-	3	-	3
Pimpsteiner	-	2	4	6
<u>Av leire:</u>				
Skår av stjertpotter	-	81	7	88
Glasurmønstret keramikk	-	72	-	72
"Sgraffitto"-keramikk	-	3	-	3
Salvekrukker	-	1	-	1
Skår av steintøy	-	6	-	6
Skår av fajanse	-	19	-	19
Stumper av kritt-piper	-	30	-	30
Klumper av leireklining	-	1	-	1
<u>Diverse:</u>				
Skår av glassflasker	-	4	-	4
Skår av ruteglass	-	1	-	1
Fragmenter av vevd tøy	-	1	-	1
	1	595	46	642

indianerne i 1623. Under utgravningene er funnet "sgraffito"-keramikk ⁴⁰⁾ så nøyaktig lik skårene fra Fagerfjord at man kan gå ut fra at de må stamme fra samme pottemakerverksted. Kolonistenes medbrakte bagasje har naturligvis overveiende vært engelske produkter, og det er lite sannsynlig at de i koloniens 16-årige tilværelse har fått tilført rett meget av nye forsyninger f.eks. av bordservise. Jeg går derfor ut fra at "sgraffito"-keramikken fra Jamestown er av engelsk fabrikkat, sannsynligvis fra tiden kort før 1607, i hvert fall ikke senere enn 1623. Fagerfjord-fatet må være av samme alder og opprinnelse. Men samtidig tillater krittpipene fra Fagerfjord ikke en datering tidligere enn tidligst 1610, da tobakk kom i bruk her nord. Således må tidsrommet 1610 - 1625 ligge innom bosetningstiden. Men den kan naturligvis gjerne ha begynt tidligere og fortsatt senere. Første halvdel av 1600-tallet turde være en solid begrunnet tidsfestelse av den yngre bosetning på stedet.

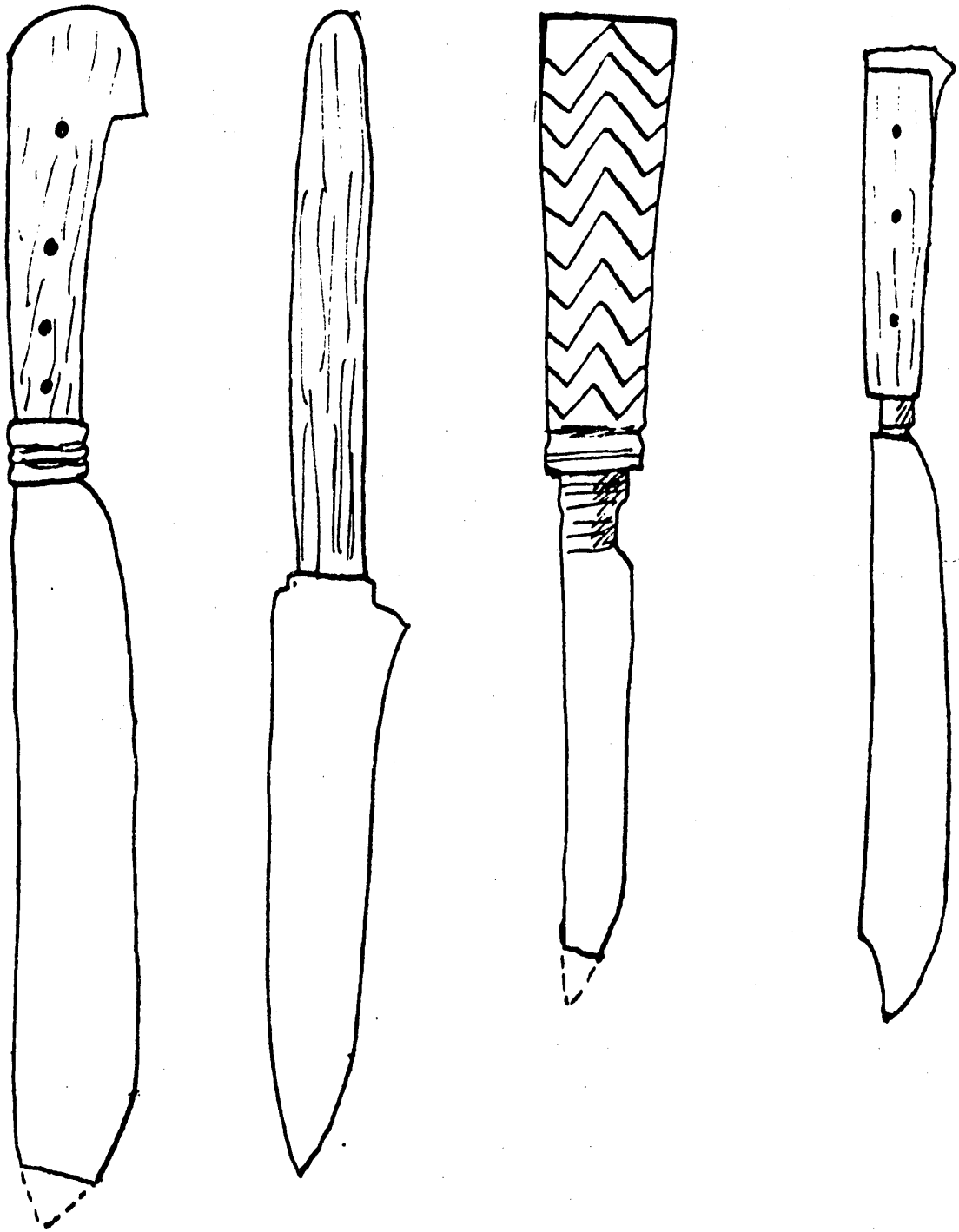
Den tidlige bosetning bør da være tidligere enn 1610, formodentlig tidligere enn 1600. Men hvor tidlig? Vabeinsplaten - vår eneste sikre gjenstand fra denne bosetning - kan være så tidlig som fra 1400-tallet. Blant de mere tvilsomme saker med hensyn til funnomstendighetene er de 3 hengelåser, som kan dateres til tiden 1400 - 1600, og stumpene av riflede baksteheller som helst leder tankene hen på tiden før 1400. Endelig skal som et daterende element nevnes at husene la og 3 arkitektonisk helt svarer til de senere, trebygde hus på Kirkeværet, ovenfor datert til tiden 1475 - 1600. Jeg vil derfor anta at Fagerfjords eldre bosetning er fra 1500-tallet, den yngre fra første halvdel av 1600-tallet.

Test av kronologi og bosetning.

En test av denne kronologi kan følge 2 veier, nemlig den muntlige tradisjon og de skrevne kilder. Den muntlige tradisjon

er formidlet meg av de 3 brødre Nilsen, eiere av 3 av brukene i Fagerfjord og i 1954 i aldersgruppen 55 - 60 år. De berettet at deres bestefar hadde eid hele fjorden som da var udelt. Dette må ha vært ca. 1880 - 1900. Videre berettet de at de var syvende generasjon fra far til sønn på gården. Med en generasjonslengde på ca. 30 - 33 år skulle da deres stamfar være kommet til stedet ca. 1700 - 1720. Da skal gården ha vært ubebodd og ha ligget øde i 80 år. Vi kommer altså til en avfolkning ca. 1630 - 1640. Om beboerne før den tid vet tradisjonen ikke å berette annet enn at tuftene inne i fjorden stammer fra dem, mens de nye innflyttere slo seg ned lenger ute på østsiden. Om de eldre beboere var norske eller samiske er helt uvisst. En muntlig tradisjon av denne art må naturligvis tas for, hva den er, og jeg har ikke i sinde å legge vekt på den. Men det er jo påfallende at den faktisk plasserer avfolkningen av tuftegruppene til samme tid som de arkeologiske vitnesbyrd - tiden mellom 1620 og 1650 -, og at den regner med en påfølgende flytting av bygden til der, hvor brukene er idag.

Går vi nå til skattemanntall, folketellinger og lensregnskaper ⁴¹⁾, får vi imidlertid et helt annet inntrykk. Fagerfjord er ikke nevnt i 1567, hvilket kan være tilfeldig, men det kunne jo tenkes å falle i en ødeperiode mellom den eldre og den yngre bosetningstid ifølge de arkeologiske funn. Eller det kan tenkes at det da bare har vært beboere som var så fattige at de ikke betalte skatt. Første gang vi møter navnet Fagerfjord er i 1610, og fra da av har vi ikke bare oppgivelser for nesten hvert eneste år, men gjerne 2 eller 3 fra samme år. Sjansen for at oppsittere da ikke er kommet med er derfor svært liten. Snart etter begynner også folketellingene, altså lister som pretenderer å være fullstendige. Vi kan derav se at det i hele tiden 1611 - 1720 har vært beboere i Fagerfjord, altså i den tid som ifølge den muntlige tradisjon skulle være ødetid. Så er gården øde ca. 1720 - 1740 og deretter bebodd igjen. I ødeperioden brukes den under gården Rødgammen. Kan det være at tradisjonen om ødetid i 80 år i virkeligheten henspiller på

Ts. 5234 s.
1/1.

Ts. 5234 bf.
1/1.

Ts. 5234 ~~af~~
1/1.

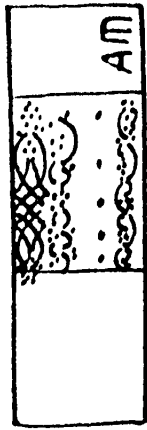
Ts. 5234 gb.
1/1.

Fig. 32. Jernkniver med skaft av tre (bf), hjortehorn (ag) og bein.
Fra Fagerfjord, Karlsøy k.

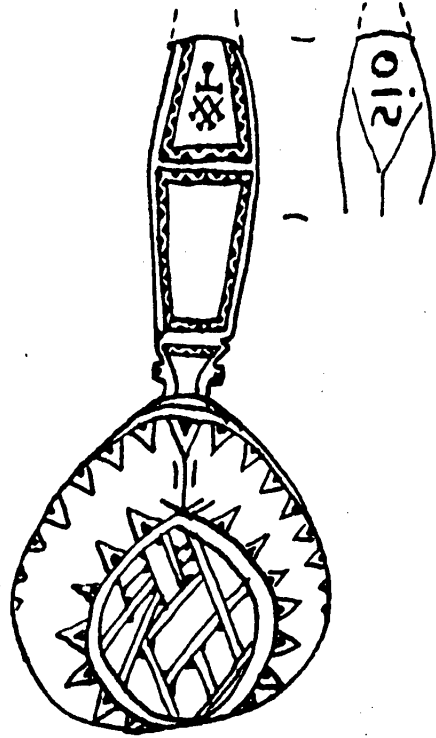
denne ødetid av ca. 20 år? Det ville da bli en uforklarlig uoverenstemmelse med de arkeologiske funn. Men det er et annet og enda mer betenkelig avvik: I alle årene 1611 - 1720 og 1740 - 82 er det aldri mer enn noen ganske få bruk. De fleste år angis bare ett bruk, noen år sies det uttrykkelig at det er enda ett, men det ligger øde⁶⁵). Et antall ganger er det folk på begge brukene. Spredt over de nesten 200 år treffer vi fire korte perioder med 3 - 4 brukere, bare i årene 1622 - 1623 er det 4. Dette stemmer svært dårlig med en tuftegruppe på 7 - 8 bruksenheter. Det er neppe annen forklaring enn at tuftene langs strandvollen ikke kan være like gamle, men må representere et lengere bosetningsforløp, hvor aldri mer enn halvdelen av dem kan ha eksistert på en gang. Dessverre tillater utgravningene oss bare å uttale oss om den arkeologiske alder av ett bruk, nemlig det nestytteste. Dette kan arkeologisk dateres til første halvdel av 1600-årene og må være ett av de 3 - 4 bruk som har vært bebodd en kortere eller lengere del av perioden 1611 - 1637.

Nabobrukene, det ytterste og det tredjeytteste, har precis samme type våningshus som hus 1, mens de 4 - 5 bruk lenger inne har våningshus av simpel firkantet type. Det kan være grunn til å tro at disse 3 ytre bruk har utgjort bosetningen ca. 1620, og at de 4 - 5 andre er rester av en eldre eller yngre bosetning. Steinhus av type som disse 4 - 5 er ikke kjent fra senere tider i området, men de svarer til de fra den tidligste bosetning på Mjelvik Kirkevær. Det kan være grunn til å anta at de er eldre en tømmerarkitekturens introduksjon i området kort før 1500. Mellom de to hustyper passer da hus 1a og 3 inn som en parallell til husene fra 1500-tallet i Kirkeværet. Og hus 1 er da vitnesbyrd om en arkitektonisk utvikling etter 1600, det vil si etter at Kirkeværet var avfolket. Dette rummer da heller ingen hus av den T-formede type med innvendige bærestolper. Mer enn en hypotese kan dette naturligvis ikke være, så lenge det ikke er gravd mer, men det ville gi overenstemmelse mellom de arkeologiske kilder og de skrevne.

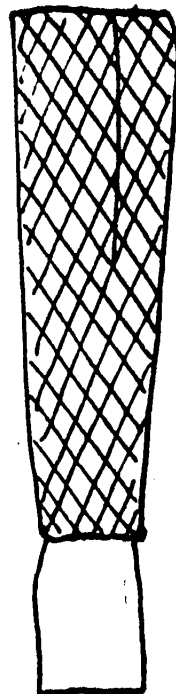
Skisse.

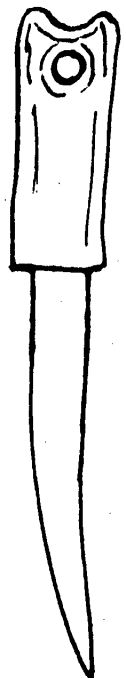
Ts. 5234 aö. 1/1.
Beinskje av reinhorn.

Ts. 5234 fu. 1/1.
Jerngaffel med treskaft.

Fig. 33. Funngjenstander fra
Fagerfjord, Karlsøy k.

Ts. 5234 kk. 1/1.
Jernkniv med beinskaft.

Ts. 5234 ae. 1/1.
Merlespir av
reinhorn.

Hva da med den muntlige tradisjon? Vi tvinges til den slutning at den muntlige tradisjon i familien Nilsen i virkeligheten ikke handler om gårdens historiemenn om ett enkelt bruks utvikling. Det har i 1700-årene vært 2 bruk hvorav det ene er tatt opp etter ødeperioden ca. 1740 - 45, det andre først i året 1770. Også i 1886 - da det ifølge den muntlige tradisjon skal ha vært bare ett bruk - var det ifølge matrikkelen 2⁴²⁾. Familietradisjonen bør derfor handle om det ene av disse to bruk, nemlig det som ble gjenopptatt i 1740-årene. Den totale ødetid forut var imidlertid, som nevnt, bare ca. 20 - 25 år, ikke 80 år.

Før ødetiden var det et varierende antall brukere. Det ser etter skattelistene ut til at et bruk er blitt øde 1624, et annet 1687, det tredje ca 1720. Hvilket av dem er det som er utgravd? Der er vi i den heldige situasjon at vi blant brukerne har en rekke personer med skiftesvis David som fornavn og Davidsen som etternavn fra 1613 til 1720 og derfor må tro at dette er en slekt som har sittet uavbrutt på det sist forlatte bruk i over 100 år. Videre har vi far og sønn Mogens Thorsen og Thor Monssen tilsammen i alle kilder fra 1620 til 1687. Dette må være slekten på det nest sist forlatte bruk. Endelig har vi noen enkelte, spredte navn som må være knyttet til det tredje - eventuelt også et fjerde bruk - inntil 1624. En av disse er Ole Jonsen som bare nevnes i 1622 - 23. Men hans initialer OJS. er det jo nettopp som finnes på den beinskje som framkom under utgravningen av kjøkkenet i hus 1. Vi har dermed fått en skriftlig bekreftelse på den arkeologiske datering ovenfor til perioden ca. 1610 - 25. Det er samtidig en bekreftelse på at det bruk som ble øde i 1624 ifølge de skriftlige kilder, er identisk med det utgravde bruk. Dette kan jo ikke arkeologisk følges lengere enn til "før midten av 1600-tallet".

Det annet sett initialer stammer fra skaftet på en gaffel, funnet i forrådsrommet i hus 1. Det består av bokstavene AM. Nå kan man naturligvis ikke være sikker på å gjenfinne denne person i de skrevne kilder. Det har vært mange drenger og

brukersønner, hvis navn er oss ukjent og som kan ha begynt på A. Men den angjeldende bør ha hatt en far, hvis døpenavn begynte på M, og han bør kunne gjenfinnes. Hvem har vi da med døpenavn på A og hvem med døpenavn på M? Det er 3 av den første gruppe i kildene: Antonius (etternavn ukjent) er omtalt 1627 - 28, Anders Snedker (det andre navn er vel ikke et familienavn, men et kallenavn) har vært bruker av en eiendom i 1614 - 1620, og navnet Andersen forekommer i 1769 - 92 og kan antyde en ny Anders i Fagerfjord ca. 1750. Den siste kan vi av kronologiske grunner se bort fra, men begge de to første er mulige eiere av gaffelen. Hvis den har vært Anders Snedkers da har Ole Jonsen overtatt eiendommen etter han. Av den andre gruppe, med forbokstaven M, har vi bare en, Mogens Thorsen, eier av et av brukene fra 1620 til 1638. Han kan foruten sønnen Thor ha hatt en sønn med forbokstaven A, ja den førnevnte Antonius kan for alt vi vet ha hetet Monssen til etternavn. Lenger kommer vi ikke, men man ser at det nettopp omkring 1614 - 24 har vært gode muligheter for å treffe en AM i Fagerfjord, kanskje enda på samme bruk som OJS.

Hus og gårdsbruk.

Det er tydelig at vi i Fagerfjord har å gjøre med 3 ulike måter å bygge hus på, og at disse delvis følger etter hverandre, delvis er samtidige. Men de to av dem er så sparsomt belagt ved utgravingene at vi kun kan ane problemstillingene, ja vi ville formodentlig slett ikke ha sett dem, hvis ikke materialet fra Mjelvik Kirkevær hadde gitt oss visse forutfattete meninger.

Trebygde, formodentlig laftede hus har eksistert i Fagerfjord på et tidspunkt som ligger forut for ca. 1600. Disse

bygninger, hus 1a og 3, må ha tilhørt 1500-årene og motsvarer i tid og konstruksjon husene 7 - 9 på Kirkeværet. Forut for dem er det ingen sikkert dokumentert bosetning i Fagerfjord. På Kirkeværet var det steinhus i tiden forut, nemlig hus 1 - 4 og 6. Det er i den indre ende av bosetningen i Fagerfjord tufter av slike steinhus, og etter de eksisterende skriftlige kilder kan disse ikke være samtidige med husene i området rundt hus 1. Jeg har derfor antatt at disse hus lengst inne er fra 1300- 1400-tallet som de tilsvarende på Kirkeværet, men det er ikke gravd der, og intet bevis foreligger. Nå er jo uthuset hus 2a og dets etterfølger hus 2 steinhus. De er fra henholdsvis 1500-årene og første halvdel av 1600-årene. At de eksisterer er ikke så merkelig. Også på Kirkeværet har jo eldre steinhus vært i funksjon helt fram til ca 1600. Og spesielt båtnaust faller ofte utenfor tidens motesvingninger. Naustene på Kirkeværet var arkitektonisk anderledes enn sin samtids våningshus. Ennå opp til våre dager har det i Sør- og Midt-Troms stått mange steinnaust, er delvis også blitt nybygd slike. De representerer en byggetradisjon som er eldre enn den øvrige, samtidige byggeskikk i de samme bygder. Man kunne fristes til å si at steinnaust er et nokså tidløst fenomen som kanskje kan brukes som argument for at den angjeldende bygd på et tidligere tidspunkt har hatt en generell byggeskikk i stein. Men meg bekjent er det ikke foretatt noen undersøkelser av, om en slik argumentasjon er holdbar, ikke i alle fall i Nord-Norge.

Fig.29. Den tredje byggeskikk er den som vises i hus 1. Her har den indre stolpesetning hatt konstruktiv betydning, formodentlig vært takbærende. I kjøkken og stue har stolpene vært forbunnet oppe og nede med vannrett tømmer. Det er altså en bindingsverkkonstruksjon. Fyllingene i bindingsverket har vært fylt ut ved påspikring av loddrette panelbord. Men utenfor denne trevegg står så steinmuren. Har den også vært takbærende? Eller er det bare en isolerende "iling" med stein? Det lite det kan sies om tak-

konstruksjonen, eksistensen av lukkede bruksrom - alkover - bakom panelet, samt veggens solide konstruksjon av stein, ikke torv, viser at taket i alle fall har gått ut til den ytre murflukt formodentlig har hvilt på muren. Jeg vil regne med at bindingsverket og muren hver har tatt sin del av vekten fra det tunge tak. En slik konstruksjon kan lede ankene i to retninger, dels bakover til middelalderhuset på Atlanterhavsøyene, dels framover til den nordnorske s.k. "Nordmannsgamme" eller "sjøsamegammene". På Færøyene og i Island og Grønland hadde vi i middelalderen hus av tilsvarende konstruksjon og med samme T-formede grunnplan. På Sandnes i Vesterbygden (i Grønland) var det i et av husene inngang midt på fronten mot sjøen til en gang, hvorfra det var dører til et stort rom til hver side, og fra et av disse videre til tilbygning på baksiden. Omtrent samme skjema finner vi på våningshuset i husgruppe 20 i Eriksfjorden i Østerbygden ⁴³⁾. Disse hus har vært i bruk så sent som i 1300-årene, men typen er kjent i Grønland allerede fra den tidligste bosetningstid. I 1300-årene har den nok vært betraktet som gammeldagse og måtte se seg distansert av andre og nyere typer, korridorhuset og sentralhuset ⁴⁴⁾. Avløpsrenner i gulvet og ut under murene finnes flere steder, f.eks. på Brattahlid ⁴⁵⁾. Veggene er ganske visst oftest av torv, men på Sandnes var de av stein. I Island finner vi det indre bindingsverk, den kraftige yttermur og tilbygget på baksiden på Skallakot, Støng, Snjaleifartottir og Aslaktunga Fremri ⁴⁶⁾, gårder som alle er ødelagt tidlig i 1100-tallet. Men her var veggene alltid av torv og bar lite eller intet av takets vekt. Det samme gjelder Midaldabyggd ³⁶⁾. Rommene i langhuset betegnes ulikt i de norrøne bygder. Snart brukes ordet hall eller skåle, snart stue, og tilbygget bakover kan være forrådshus, islandsk "skemman", men i Midaldabyggd var det badstue. Vi gjenfinner også i disse hus den veggfaste benk langs veggen - som her i kjøkkenet - og alkovene bakom panelet - som her i stua. Likhetene er på mange punkter større mellom disse tidlig - middelalderlige hus og Fagerfjord enn mellom begge deler og Mjelvik Kirkevær. Er det tvers over stor avstand og flere århundrer en

sammenheng? Eller er det bare en konvergens som kanskje er klimatisk betinget? Saken lar seg naturligvis ikke avgjøre på grunnlag av bare et eneste eksempel i Nord-Norge. Dette kan i alle fall ikke brukes som argument i en diskusjon om beboernes etniske tilhørighet, så lenge det står så isolert i vårt materiale.

Den annen parallell - framover i tid - er "nordmannsgammen". Her har vi igjen bindingsverkskonstruksjonen, den ytre mur av torv eller stein, torvtaket, inngangen midt på den ene langside, den indre oppdeling i to rom. Men inngangspartiet er oftest formet som en liten ytre forstue, hvorfra adskilte dører fører inn til de to rom, og disse har ingen mellomdør. Ideen i bygningen er at det ene rom er våning, det andre fjøs. Noe tilbygg på baksiden kjenner jeg ikke her. Tross alle likheter er Fagerfjord hus 1 da ikke en nordmannsgamme. Kan det være et skritt på veien under utviklingen henimot typen? Eller en variant i et noe mer velberget miljø enn der hvor vi i ny tid har møtt typen? Jeg skal ikke spekulere nærmere over dette, før etter nedenfor å ha beskrevet Elvejordhusene og Kveldstua-huset. Men igjen må det poengteres at huset heller ikke under denne synsvinkel kan tjene til etnisk bestemmelse. Som navnet "nordmannsgamme" antyder, og som bygningens firkantete form synes å vise, er typen ikke opprinnelig samisk. Senere har den i lange tider vært en hustype felles for begge etniske grupper, og det har den formodentlig vært i 1600-årene, hvis den allerede da fantes i fullt typisk form.

Som et siste trekk ved hus 1 skal igjen erindres om hjørneildstedet, en ildstedstype som ikke hører hjemme i middelalderen, men dukker opp i overgangen til nyere tid ⁴⁷⁾.

Dets tilstedeværelse her bekrefter at Fagerfjord hus 1 tilhører en annen tid enn Kirkeværets ulike våningshus.

Husenes plassering i relasjon til hverandre viser at Fagerfjord-brukene har ligget langs stranden i en kortere eller lengere rekke, alt etter hvor mange som kan ha eksistert samtidig. Hvert bruk har vært en sluttet enhet, hvor husenes dører vendte ut mot det sentrale tun. Tunet var et knutepunkt for all intern trafikk innenfor bruksenheten. Gruppen av hus snudde "ryggen" til utenverdenen. I alt dette svarer Fagerfjord til Kirkeværets eldre bosetning på "midtryggen", men er forskjellig fra den senere klyngebosetning der og andre steder. Forskjellen mellom Mjelvik og Fagerfjord er at man det siste sted er mer direkte orientert mot havet som danner fjerde side i sjølve tunet. Og naustet ligger ikke ved stranden for seg sjøl, men er en del av brukets husgruppe.

Igjen blir konklusjonen at Fagerfjord har gitt oss et faserende og interessant materiale, men at en meget gjerne skulle ha gravd adskillig flere steder på denne plass.

Ressurser og økonomi.

Fagerfjords ressurstillgang er tilsynelatende dårligere enn Mjelviks. Det dyrkbare land utover langs fjordens østside er ganske visst nærmere bygden enn Mjelviks østkyst er til Kirkeværet, men viddene er mindre, jorden av dårligere bonitet, og klimaet er langt dårligere, idet innmarksområdet ligger eksponert mot nordvestvinden. Denne får enda ekstra kraft, fordi Fagerfjorden er den direkte fortsettelse av Bårsetsundet som fører mellom øyene helt ut til åpent hav. Det er nok ingen tilfeldighet at Fagerfjord i 1600-årene har 1 - 3 oppsittere, Mjelvik hele tiden 4; at Fagerfjord i 1700-årene har sin ødetid og igjen idag er ubebodd, mens ingen tenker på å la Mjelvik ligge øde. Tidens annet hovedyrke, fisket, skulle derfor ventes å være desto viktigere.

Fjorden og sundene har da også et mer stabilt helårsfiske til husholdningsforbruk enn det åpne hav omkring Mjelvik, men vi finner herinne ikke de store fiskesesonger som basis for et kommersielt fiske. Det kan derfor forventes en kanskje like bra sjølvforsyningssituasjon som på Kirkeværet, men neppe det eksportoverskudd som har vært nødvendig for å sikre den omfattende innhandling av helt nødvendige artikler som 1400- 1500-årene og i ennå høyere grad 1600-årene ser ut til å ha vært avhengig av. Fordelene ved Fagerfjords beliggenhet burde derfor søkes innom ressurser som slett ikke er til stede lengre ute, nemlig det som følger av å bo på den store Ringvassøy med dens utstrakte utmarksmuligheter: Ferskvannsfiske, jakt, trevirke, brennsle, eventuelt reindrift. Selve Fagerfjorden byr ikke på noe av dette, og veien til øyas indre er ganske ulent, men ikke umulig. Vi finner i matrikkelen av 1667 flg. karakteristikk av fjorden: De to oppsittere regnes helt like, idet hver har 3 kuer og 6 sauer og betaler i landskyld $\frac{1}{2}$ våg, det vil si det halve av skattebetalingen fra gårdene på midtryggen på Kirkeværet. Om fjorden som helhet står det: "Intet af brende eller andre tilfelde i nogen maade" ⁴¹⁾. Dette skal nok taes med noen tvil, da slike karakteristikker veksler i sin vurdering fra år til år og i Fagerfjord bare forekommer denne ene gang. I våre dager kan fjorden ikke prestere hverken brenntorv, brennved eller nyttevirke, men eiernes felles utmark omfatter også halve Veggefjorden, og derfra hentet de ved med båt ennå i 1950-årene. Veggefjorden er den østlige nabofjord. Den har så vidt vites aldrig vært bebodd. Jeg har saumfart den; men ikke funnet bosetningsspor. Om den allerede i 1600-tallet og tidligere lå under Fagerfjord, kan vi ikke vite. I begynnelsen av 1700-årene var jo Fagerfjord som ødegård drevet under Rødgammen, og Veggefjorden kan gjerne ha hørt dertil og først være blitt lagt til Fagerfjord da denne i 1740-årene igjen ble en fungerende bruksenhet.

Fig.27.

Jeg skal nå gjennomgå funnene utfra det motiv å belyse de her berørte forhold med arkeologiske data. Foruten funnene, skjema VII, og de utgravde konstruksjoner, må vi her ta med de innsamlede dyreknokler. Disse er liksom de fra Kirkeværet og Værneset bestemt av Kaare Sunde i 1950-årene. Tallene er stilt til rådighet av førstepreparant Pirjo Lahtiperä, Bergen, som skal bruke dem i sin behandling av Helgøyprosjektets samlede osteologiske tilfang. Her skal de derfor bare omtales i det omfang som er nødvendig for min undersøkelse. De er stilt opp på skjema VIII. Det sees straks at hele knoklemassen har vært langt mer knust enn den fra Mjelvik, så vi her har 47% ubestemte knokler.

Skjema
VIII.

Hovedfordelingen av knoklene gir et annet inntrykk enn Kirkeværet og Værneset. Husdyr (landpattedyr) var 53½% på Kirkeværet mot fisk og sjøpattedyr tilsammen 32½%; på Værneset var samme grupper henholdsvis 27% og 63%; i Fagerfjord har vi 54% overfor 46%. Det er klart at landbruket har hatt omtrent samme betydning i de to permanente bygder, men vært helt underordnet på Værneset. Derimot har fisket vært viktig på Værneset og i Fagerfjord, men av mindre betydning på Kirkeværet. Dette gjelder konsumfisket og sier ingenting om eksportfisket. Den tredje gruppe av knokler, fuglebeinene, er 14% på Kirkeværet, 10% på Værneset, men bare 0,15% i Fagerfjord. Dette kan ikke være tilfeldig. Jeg skal vende tilbake til det under detaljgjennomgangen.

Hoveddyrket innom sjølvbergingen har vært landbruket. Herfra stammer over halvdel av knoklene, hvilket må representere den vesentligste del av proteinmengden. Sau (eller geit) er det viktigste husdyr, etterfulgt av ku, dette helt i overenstemmelse med den omtalte folketelling fra 1667. Som på Kirkeværet forbauses vi igjen over omfanget av griseholdet, representert ved 10% av husdyrknoklene, mot 17% på Kirkeværet. Av redskapene er det bare de 7

Skjema VIII

Knoklebestemmelser fra Fagerfjord.

Landdyr:

Sau eller geit (<i>Ovis aries</i> eller <i>Capra hircus</i>)	122	14%
Ku (<i>Bos taurus</i>)	52	6%
Svin (<i>Sus scrofa domesticus</i>)	20	2½%
Hjort (<i>Cervus elaphus</i>)	1	-
Rein (<i>Rangifer tarandus</i>)	3	½%
	<hr/>	
	198	23½%
Pattedyr ubestembart	263	30½%
	<hr/>	
	461	54%
	<hr/>	

Sjøpattedyr:

Hval (<i>Cetacea</i> sp.)	3	½%
Sel (<i>Phoca</i> sp.)	2	-
Hvalros (<i>Odoboenus rosmarus</i>)	1	-
	<hr/>	
	6	1%
	<hr/>	

Fugl:

Teiste (<i>Cepphus grylle</i>)	1	-
	<hr/>	
	1	-
	<hr/>	

Fisk:

Torsk (<i>Gadus morhua</i>)	155	17½%
Sei (<i>Pollachius virens</i>)	54	6%
Hyse (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)	25	3%
Brosme (<i>Brosme brosme</i>)	9	1%
Lange (<i>Molva molva</i>)	2	-
Kveite (<i>Hippoglossus hippoglossus</i>)	3	½%
	<hr/>	
	248	28½%
Fisk ubestembart	143	16½%
	<hr/>	
	391	45%
	<hr/>	

Ialt: 859.

Antall poser sendt til bestemmelse:

Hus 1, yngre bosetning, samt tunet:	21 poser
Hus 1, eldre bosetning:	1 pose
Udaterte lag utenfor husene:	2 poser
Hus 2 og 3:	0 poser

ljåblad som direkte taler om arbeidet med jorden, men et spinnehjul og et fingerbøll viser jo hen til bearbeidning av en del av februksproduksjonen til klær.

Fisket manifesterer seg dels gjennom et vabein, et merlespir og 12 fiskekroker, dels gjennom nesten halvdelen av dyreknoklene. De 45% fiskeknokler representerer naturligvis en langt mindre prosent av befolkningens proteintilgang. Men allikevel er det klart at fisk har spilt en stor rolle i husholdningen. Artssammensetningen er påfallende. Mens vi på de to boplasser på Mjelvik hadde nesten bare torsk, har vi her mange bein av sei og hyse, særlig sei. Dette stemmer helt med at det vi møter er et helårs heimefiske i Fagerfjorden og Skagøysundet. Særlig i sommertiden vil sei der hevde seg ved siden av torsk. Gav dette heimefiske også mulighet for eksportproduksjon? I noen grad kan det naturligvis over tid være samlet opp et tørrfiskoverskudd, men vi mangler de store sesongfiskerier herinne i de indre farvann. Dro Fagerfjordfolkene da på sesongfiske annet sted, deltok f.eks. i Lofotfiskeriene eller benyttet rorbuvær av typen Værneset? Det må vi nesten tvinges til å tro, når vi konstaterer deres behov for kontanter eller byttevarer, som jeg kommer til nedenfor. På et enkelt punkt kan påstanden underbygges. Vi hadde på Kirkeværet og Værneset ganske mange knokler av dypvannsfisken lange, en fisk som neppe kan fiskes på lavere vann enn vel 100 meter's dybde. Ved Mjelvik er det gode langefiske så nært at det kan betegnes som heimefiske. Slik ikke i Fagerfjord. Der må man dra lange veier, mange timers roing, for å finne høvelige plasser for langefiske. I knoklematerialet spiller lange derfor heller ingen rolle. Men tross alt er det 2 langeknokler fra Fagerfjord. I liten grad må det derfor i konsumet ha inngått også fjernttransportert fisk, neppe fra Lofoten, men kanskje fra yttersiden av øyene nærmest ved. Det ser derfor ut til at Fagerfjordfolkene er presis den type folk som sesongvis har befolket rorbuvær av Værnesets type.

Jakt og sjøfangst har ikke vært drevet. Av selbein er det 2, samt det helt tilfeldige hvalrossbein. Å dra langt ut til havet for å fangste har derfor ikke kommet på tale, dels på grunn av avstanden, dels igjen kanskje fordi de beste kobbeveider kan ha vært monopolisert som Mekta. Av landvilt er det intet spor, ikke av ryper heller, og av sjøfugl bare en eneste teisteknokle. Det siste skyldes vel igjen især avstandene, men den totale mangel på utnyttelse av Ringvassøys ville dyre- og fugleliv må tilskrives kulturelle og sosiale forhold. 3 dyr viser på en merkelig måte parallellitet, nemlig rein, hjort og hval. Alle 3 forekommer, men bare som redskapsråstoff, ikke som matdyr. For hjorts vedkommende er forklaringen naturlig. Det er et knivskift som må være innført fra fjerne områder. Hval har man ikke utnyttet, hvilket må henge sammen med at man ikke utnyttet sel. Villrein har det neppe vært på Ringvassøy i 1600-årene. Reinhorn er da fra tamrein, og når den ikke forekommer i måltidsrestene kan vi gå ut fra at beboerne ikke sjølv har drevet reindrift. Da må reinhorn være skaffet fra andre, som råstoff eller som ferdige gjenstander.

Redskaper til heimehåndverk har vi i langt større tall enn på Kirkeværet, nemlig økser, en kniptang, et skavjern, eneggede kniver, bryner og slipesteiner. Baksteheller, spinnehjul og merlespir er jo også arbeidsredskap. Og i naustet har man drevet med klinking av båt, i hvert fall for reparasjon. Vi ser altså her især snekker-, smed- og båtbyggerarbeid bli gjort på stedet, men uten at vi har spor av spesielle verkstedshus, f.eks. smie. Det kan allikevel tenkes å ha vært et tilløp til spesialisering. Jeg tenker her på skattelistenes Anders Snedker, som kanskje har bodd på dette bruk; hvis dette ikke har vært tilfelle, må han ha bodd på et av nabobrukene. Da kan det jo ha vært et spesielt snekkerverksted, som vi bare ikke har funnet.

Handel med omverdenen har vi mange spor av. Beboernes avhengighet av tilførte handelsvarer har vært like stor som

på Mjelvik i sluttfasen der; Bronse og bly, jern- og bronsegryter, keramikk, steintøy, fajanse, kritt Piper, glassflasker, ruteglass o.s.v. Videre i hvert fall en del av jernsakene, en del av det vevde tøy og en hel del av trevirket, selvom Ringvassøy har helt anderledes gode treforekomster enn de ytre øyer. Brendsle har man neppe behov å dra langveis etter, men dessverre har vi ingen botaniske tre- og trekullbestemmelser fra funnmaterialet. Av bordtøyet er en del sørnorsk eller trøndersk, men meget av det er importert fra Tyskland, Nederland og England liksom kritt pipene. I hvert fall noen av jernknivene er kjøpevarer sørfra, det ser vi på de bevarte beinskafter, ikke minst det av hjortehorn. Endelig har vi de store nødvendighetsartikler sørfra som ikke er bevart, især korn, men også salt og tobakk. Alt dette har skullet betales. Da vi intet spor har av reindrift, pelsjakt, fuglejakt eller kobbefangst, må byttemidlet ha vært fisk, som jeg ovenfor har framstilt det.

Til slutt er det kanskje grunn til å fastslå at en bygd med 2 - 3 husholdningers brenslebehov, 6 kuers og 12 sauers beite og fôrberging for vinteren til de samme dyr, har grepet svært så lite inn i naturen. Ringvassøy er stor, det var langt til nabobygder i alle retninger. Noen endring av utmarksområdenes hele vegetasjon som på Mjelvik kan ikke tenkes. Mens den begrensede faktor for husdyrholdet på den lille øy ute i havet har vært utmarks herlighetene, må den i Fagerfjord ha vært innmarkens maksimalt mulige størrelse.

Sosiale og etniske forhold.

Bønderne i Fagerfjord har vært fattigere enn i hvert fall de mest velstående på Mjelvik. Deres fiske for eksport var besværligere og må ha gitt mindre daglønn, deres husdyrhold var mindre, de betale mindre i skatt. Men

prinsipielt tilhørte de allikevel samme befolkningslag, og heller ikke i Fagerfjord har det vært andre befolkningslag representert enn dette ene. Den vesentligste forskjell mellom de to bygder lå i at Fagerfjord-mennene måtte dra bort i fiskesesongene, mens Mjelvik-mennene kunne fiske fra heimplassen. Dermed gir det lille samfunn i Fagerfjorden tross sine beskjednere kår inntrykk av større åpenhet og en videre kontaktflate utover. I dets forsyning med fremmede og kjøpte varer sto det da heller ikke tilbake. Om det ikke presis var fra Værneset, Fagerfjord-mennene rodde fiske om vinteren, så må det ha vært fra et helt liknende sted, f.eks. Flatvær, Torsvåg eller Nord-Fulgøy. Og om det ikke presis var til Kirkeværets lille kirke de søkte på søndagene, så måtte de i hvert fall dra bort fra deres fjord for å komme i kirke, formodentlig på Helgøy.

Når deres utstyr synes rikere og deres hus større og mer velinnredet enn de på Kirkeværet, så kommer det av at vi her er et århundre senere. I løpet av denne tid var slike ting kommet på mote som fajanse, tobakksrøking og glassruter, og i husene var innført tregulv, hjørneildsted og alkove. Men vi må tro at dette er nyheter som i 1620-årene har vært alminnelig utbredt⁶²⁾.

Den sterke vekslen i antallet av familier, fra 1 eller 2, til 3 eller 4, av og til i en periode ingen må ha bevirket en sterkere befolkningsutskiftning enn på Mjelvik. Hvor folk kom fra, og hvor de dro hen, sier det arkeologiske materiale intet om.

Heller ikke gir det sikre opplysninger om befolkningens etniske tilhørighet. Husene er ikke nær så eksklusivt norske som de på Kirkeværet; den utskårne beinskje er av samisk type og dekorasjon, men Ole Jonson kan sjølv ha skåret den. I det øvrige materiale er det intet som peker mot samisk, materiell kultur. Rein og rype som mat finner vi ikke, reinhorn som redskapsråstoff bare i ytterst be-

skjedent omfang. I de skrevne kilder ⁴¹⁾ nevnes beboerne ved vanlige, norske navn, en av dem altså med tilnavnet "Snedker", en annen "Bergensfar" og de betegnes som bønder, unntatt en som er strandsitter. Det er ikke noe merkelig i dette, men heller ikke noe avgjørende. Hva som for meg veier tyngre er at vi i de samme kilder uttrykkelig ser Dåfjorden lengre øst betegnet som "finnefjord" og beskattet etter et annet system. Myndighetene har på hele Ringvassøys nordkyst bare oppfattet folkene i Dåfjord som samer, ikke dem i de andre fjorder. Noe tidligere, i andre halvdel av 1500-årene, noteres det sjø-samer i Skogsfjord og Grunnfjord, men heller ikke da i Fagerfjord. De bofaste samer på øya har i senere tider gjerne hatt et lite reinhold hver ⁴⁸⁾, og da dette ble omtalt som deres "arverein" kan vi gå ut fra at det har eksistert allerede i 1600-årene. Men folkene i Fagerfjord hadde ingen rein. Jeg finner det derfor overveiende sannsynlig at de var norske, men forholdene er ikke helt så entydige som på Kirkeværet.

IV. E L V E J O R D.

Lyngenfjordens vestsida forløper noenlunde rettlinjet fra Lyngseidet nordover, bare med noen små bukter og vikar, f.eks. Årøybukt, Koppangen og Strupen. Det er her et ganske bredt forland mellom fjell og sjø, idet bruddlinjen på østsida av gabbromassivet Lyngenfjellene er selve fjellfoten, så det blir bare knauser og enger mellom den og sjøen. Bergarten øst for bruddlinjen er en glimmerskifer, hvis fruktbare vitringsprodukter utgjør den indre del av lavlandet, mens den ytre del naturligvis er marine lag. Området er meget oppdyrket, hvilket bevirker at forholdsvis få fortidsminner er bevart, mens desto flere gjenstander er funnet av eierne og enten levert til Tromsø Museum eller kommet til dets kjennskap gjennom mellommenn. De nordligste 4 gårdsenheter, Koppangen, Drabbeng, Årøybukt og Elvejord har i eldre tid sammen med øyene Årøyholmen og Bunkholmen utgjort en enhet ved skattelegging og ved oppregning av de derboende, samiske skattebetalere. Å plassere den enkelte person innom området er umulig, og å angi antall av familier særskilt for f.eks. Elvejord lar seg heller ikke gjøre.

Fig.1.

Funn og fortidsminner på gården Elvejord konsentrerer seg om 3 områder. Lengst i sør på begge sider av Elvejordselva, har vi de funn og fortidsminner som her er nummerert 1 - 15, samt 23. Hovedgravningene fant sted her. Et par hundre meter lenger nord er nummer 18 - 22a og funnstedene a og d. Enda en halv kilometer nordligere, på det nordligste bruk av Elvejord, er funnstedene b - c. Elvejordselvas utløp er ca. 8 kilometer nord for Lyngseidet.

Fig.34.

Hovedgravningen fant sted på grd. 97, br. 1, som eies av Aksel Elvejord. Årsaken til den var funn av flere

steinalderredskaper, bl.a. skiferkniven Ts. 7216 (funnsted 3) og grønnsteinsøkse Ts. 7217 (funnsted 15). Vi gikk derfor til arbeidet i den tro at det dreide seg om tufter fra yngre steinalder. Men det viste seg hurtig at forholdene var svært innfløyte. Her var levninger både fra yngre steinalder, vikingtid og 1600-årene, og da særlig fra den sistnevnte periode. Det er disse seneste levninger jeg her skal konsentrere meg om, men det skal på forhånd understrekes at vi på Elvejord - i motsetning til Mjelvik og Fagerfjord - har spor av flere tusen års bosetning forut for ca. 1600. Da flere kronologiske forhold syntes uklare, selv etter omhyggelig utgraving av hele tuftegruppen, fortsatte vi i den mellomste tuftegruppe lenger nord. Også her var det spor både fra yngre steinalder og fra 1600-årene, men stratigrafien var langt klarere her. Alle utgravingene var i kultureng i innmark.

Tunet på den sørlige gård.

Fig.35. Sør for elva, på riksveiens vestside lå den største samlingen av fortidsminner. Etter utgraving viste tuftene seg å ligge langs vest- og sørsidene av et delvis brolagt gårdstun. Dette så nå trekantet ut, men før anlegget av veien i ny tid, må det ha vært tilnærmet firkantet. Elva begrenset det i nordøst og øst, våt eng i nord. Ved dets vestside lå husene 8 - 10, ved sørsiden hus 13. Men husenes plassering røpet ingen gjennomtenkt orden, og tunet var ikke avlukket fra omverdenen i noen retning. Det var 35 meter i øst - vest, 20 meter i nord - sør, og noenlunde plant. Deler av det hadde leirebunn, andre steder lå berget nesten i dagen. På de leirede steder har det nok kunnet knipe med dreneringen, og man har derfor brolagt store deler av tunet. Broleggingen var imidlertid flekkvis og uregelmessig.

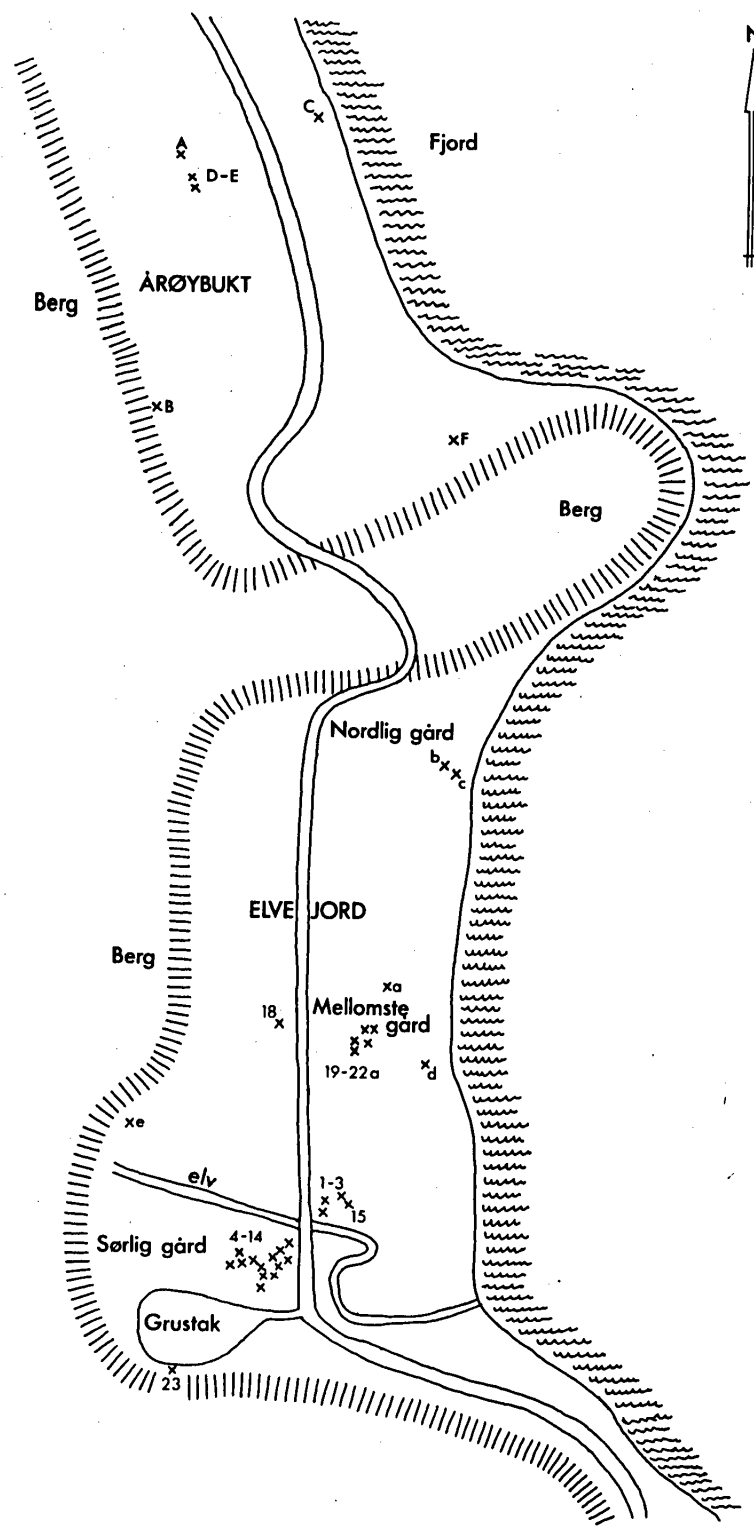

Fig. 34. Kartskisse over funnplassene på gårdene Elvejord og Arøybukta.

Noen av de brolagte områder rommet imidlertid ganske store forhøyninger i terrenget. Man kunne undre seg over at beboerne ikke før brolegningsarbeidet har foretatt en viss planering av det blivende tun, men det har de tydelig nok ikke gjort. Vi snittet flere av disse forhøyninger, og de viste seg da å være røysgraver fra en langt eldre tid. Lengst i nordøst var røys 4, $3\frac{1}{2} \times 2$ meter stor, 30 cm høy. Under røysa var et gravrom, delvis markert ved steinramme, og innenfor den var tilført grus. Graven har vært 1,80 meter i nordvest - sørøst, 0,75 meter bred. Det var 8 - 9 stein igjen av steinrammen, dels i nordøst-siden dels i nordvest-enden. Det ble hverken funnet oldsaker eller skjelettspor. 4 meter sørvest for denne røys lå røys 5, $4,30 \times 2,10$ meter stor, 40 cm høy. I midten av den var et tilført gruslag, 2 meter langt i nordvest - sørøst, 0,70 meter bredt. Parallelt med dets langsider, men litt lengre ute i røysa var 2 steinrekker fra nordvest til sørøst, 1,20 meter fra hverandre. I sørvest-hjørnet av gruslaget lå en rød kljåstein eller søkkestein av skifer (Ts.7222a). Ellers var det ingen oldsaker, og spor av skjelett ble ikke iaktatt. 3 meter sørvest for røys 5 var røys 6. Den var sirkulær, 7 meter i diameter, 35 cm høy. Det ble ikke funnet noe avgrenset gravrom under den og heller ingen andre sikre bevis for, at dette er en gravrøys. $1\frac{1}{2}$ meter sørøst for den var røys 7, sirkulær, 6 meter i diameter, 50 cm høy. Under den var et blandet fyllag uten skarp avgrensning i noen retning. I dette fant vi, midt under røysa, sikre skjelettspor. Oldsaker ble ikke funnet. I nordøst-kanten av røys 7 var en liten, vollformet steindunge "steinsamling 7a", orientert vest-nordvest - øst-sørøst, $3 \times 0,70$ meter stor, 25 cm høy. Under steinene var det oppå undergrunnsgruset samme blandede fyllag som under røys 7; men mellom 7 og 7a, var en smal stripe, hvor det ingen steiner var, men derimot lyst, påfyllt sand. Noen forklaring på dette anlegg kan jeg ikke gi. 17,80 meter sør for røys 6 var

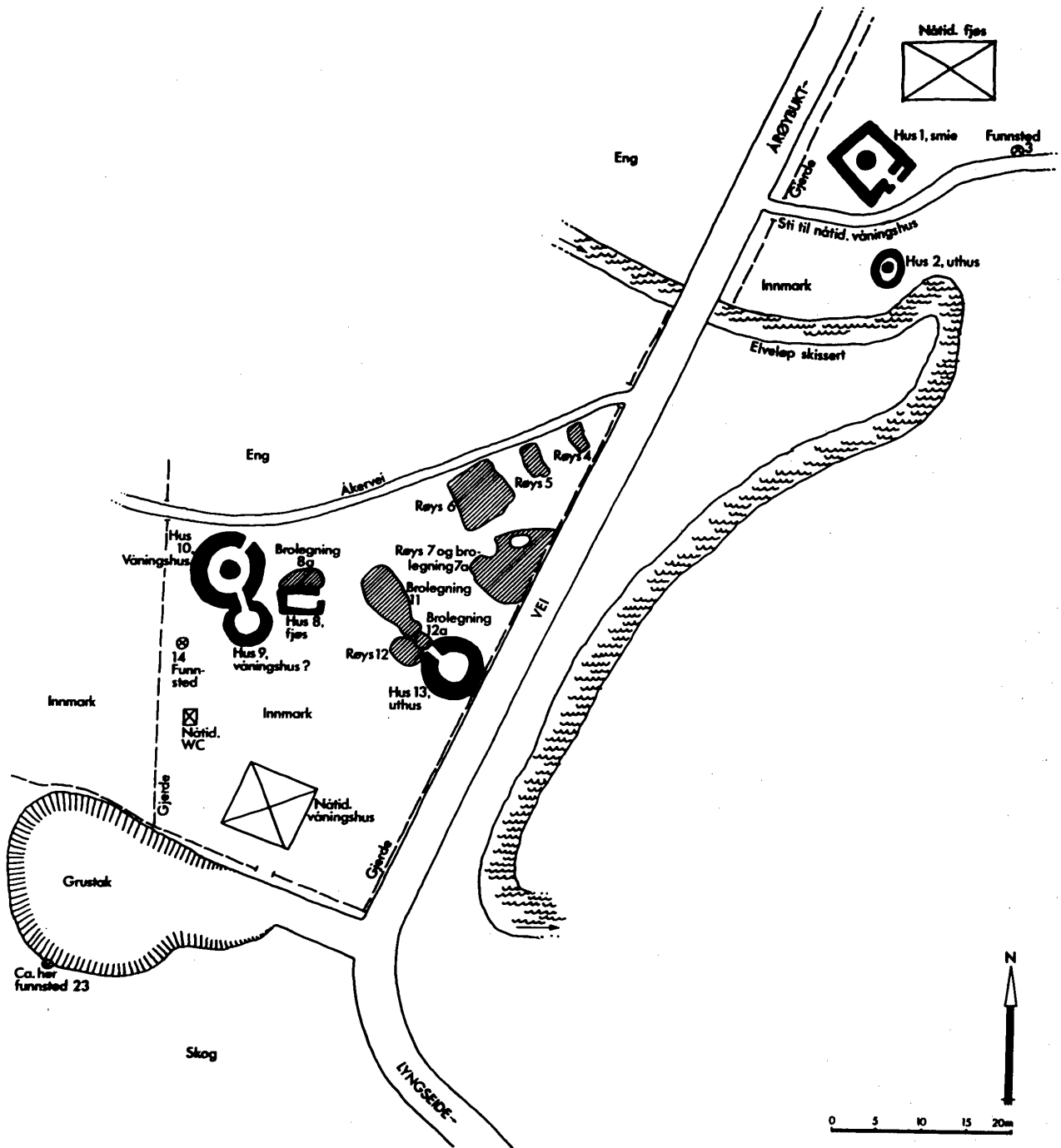

Fig. 35. Oversiktsplan av den sørlige gård, Elvejord.

Pl.XXVII,1.

det en helt liknende formasjon, steinsamling 12, 2,60 meter i nordvest - sørøst, 1,40 meter bred, 25 cm høy. Under den var det intet fyllag. Den lå rett på undergrunnen. Vi har altså under tunet 4 gravrøyser og 2 uforklarte steinsamlinger. Fler kan være dekket til ved anlegg av veien som her er fylt opp. I alle tilfelle kunne det ses at disse anlegg har vært dekket av vegetasjon, formodentlig kratt. Det er blitt brent av, slik at det har dannet seg et trekullag over hele området, og oppå det ligger brolegningen som er samtidig med husene. Vegetasjonsavbrenningen må ha vært en forberedende ryddeaksjon ved anlegget av 1600-tallsgården. En nærmere velbegrunnet datering av gravplassen lar seg naturligvis ikke utføre, da kljåsteinen er udaterbar og skjelettsporet ikke er C14-datert. Den kan vel neppe være senere enn ca. 1100, da den jo er klart førkristen. Hvis den er eldre enn ca. 900, er den det eldste spor av "norsk" jernalder i hele Lyngen - Ullsfjordområdet. Jeg vil derfor finne det rimelig å datere den til vikingtid, en periode som er belagt med adskillige andre funn på egnen. Imidlertid er jo dette uten relevans for de problemer som skal behandles i det følgende.

Gjenstander fra tunet samtidige med tuftene er Ts. 7221 a - m, 7222 b, 7223 a - b og 7224 a - b, nemlig:

Av jern:

- 1 tappjern
- 1 fragment av et jernspann
- 11 fiskekroker
- 16 spiker
- 1 jernpinne, i den ene enden ombøyd til et øye
- 1 ubestemmelig fragment

Av leire:

- 1 keramikkskår
- 1 steintøyskår

- 3 fajanseskår
- 1 krittpestilk

Dessuten:

- 9 brott av ruteglass
- 4 skår av krumt, meget tynt glass
- 1 skiferbryne
- 1 skosåle av lær

Hus 9 - 10.

Disse 2 runde gammetufter vistes på forhånd som to ring- Fig.36.
voller, som berørte hverandre og dannet et 8-tall. De
var ca. 1½ meter tykke, og selvom dyrkning hadde jevnet
dem meget, var de klart synlige oppå grastorven. De lå
lengst nord ved tunets vestside, nesten i kanten av eng-
en. Utgravingen viste at det var 2 gammetufter, sammen-
bygd og med en indre dør imellom. Hus 10 var det nord- Pl.XXIX,1.
lige, utvendig 7 - 8 meter i diameter, innvendig 4½ - 5
meter i diameter. Vollen besto av typisk torvstabling
og var nesten steinfri, bevart i inntil 25 cm's høyde.
Ytterdøren var i nord-nordøst, 80 cm bred. Døren inn
til hus 9 var i sørøst, 90 cm bred, og midt i åpningen
lå en slitt terskelstein. Gulvet var plant og stein-
fritt, men midt på det var en stor grue av flate stein-
er, 7 - 7,2 meter i diameter, med store mengder av tre-
kull oppå. Oppi dette sto en steikepanne av jern og et
keramikkfat. Litt fra grua, på dens østside, var en
enkelt, større stein. Den bar spor av å ha vært benytt-
et som ambolt eller liknende. Gjennom mellomdøren mot
sørøst kom man inn i hus 9. Det var utvendig 6½ meter i
diameter, innvendig 3 meter i diameter. Vollen var typ-
isk torvstabling, nesten steinfri, bevart i inntil 30

cm's høyde. Gulvet var plant og omhyggelig brolagt, unnatt på et lite parti nærmest døren. Denne brolegning fortsatte ut under torvvollen til dens ytterside. På sørvest-siden var den dog et trinn lavere under vollen enn inne på gulvet. Man så altså at oppførelsen var begynt med at brolegning var lagt over hele det planlagte "byggeområdet", og oppå den hadde man etterpå oppført gammen. Denne byggemåte ble iaktatt også ved andre av husene. Som på tunet var det også her under brolegningen et trekullag fra den forutgående avbrenning av vegetasjonen. Det var ikke ildsted i hus 9.

Funnene fra dobbelthuset 9 - 10 er Ts. 7210 a - f, nemlig:

- 1 steikepanne av jern, nå i 8 stumper
- 25 keramikkskår med glassur i flerfargede mønstre og av 3 ulike kar.
- 2 krittpestilker
- 1 kantestrimmel av lær til en sko

Det synes sikkert at dobbelthuset var gårdens våningshus med 2 rom, forrest stue/kjøkken, bak ved formodentlig et sengekammers. Huset er innvendig 27 m² stort.

Hus 8.

Fig.37.
Pl.XXVIII,1.

Tett øst for hus 9 - 10 ligger hus 8, som arkitektonisk er av en helt annen type. Det er orientert presis øst - vest, er rektangulært, og vegglevningene er rettlinjede like høye rekker av syldsteiner. Det er bare 1 stein i bredden, men hvor det har vært nødvendig for å oppnå like høyde, er det 2 stein i høyden. Dette gjelder den søndre langside og begge gavler, mens nordsiden er ødelagt. Her er det bare 3 - 4 steiner igjen, men plasser-

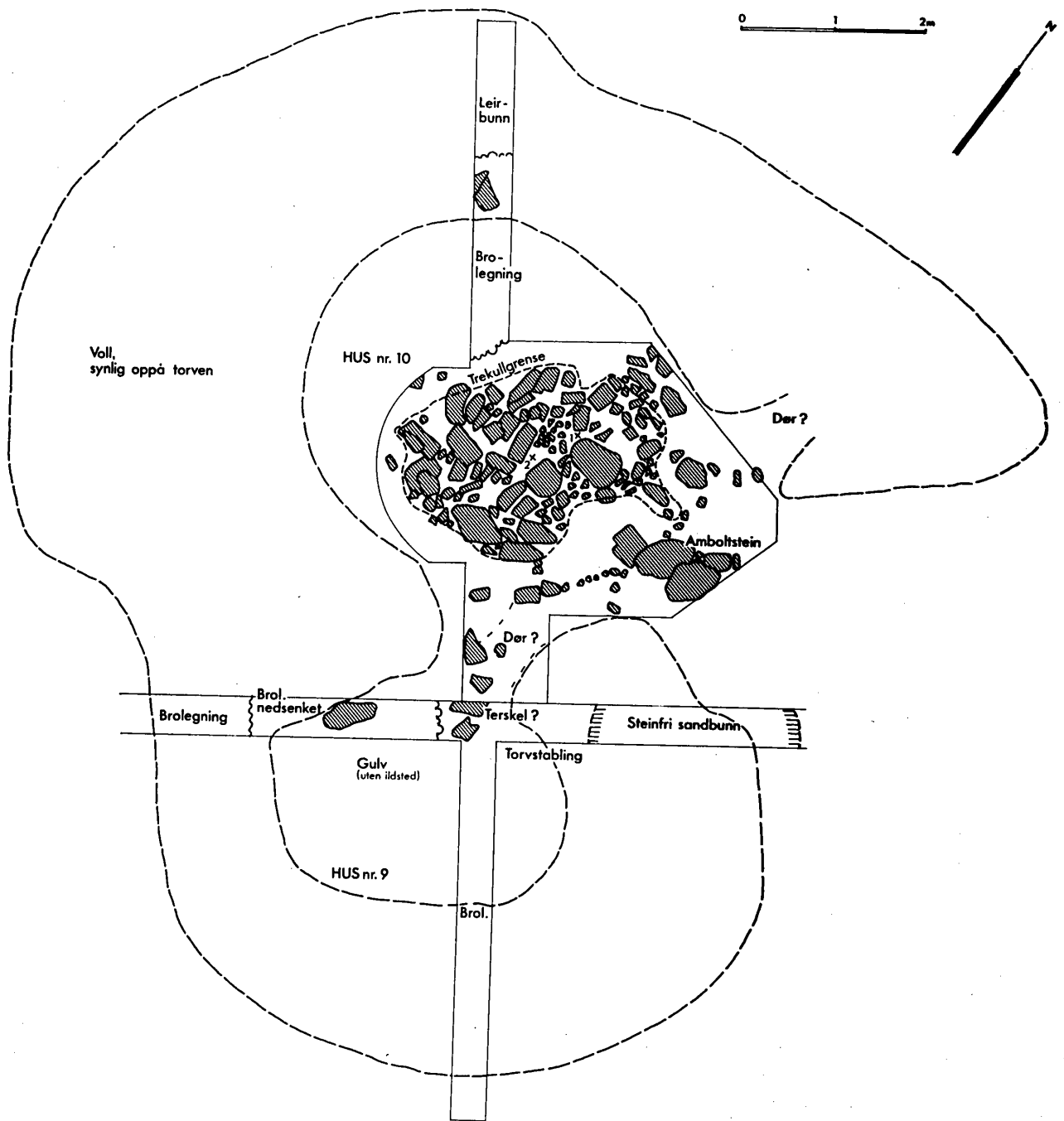

Fig.36. Plan av Elvejord, hus 9-10.

ingen angis tydelig av gulvets avgrensning. Formodentlig er denne vegg ødelagt ved stedets oppdyrking i ny tid. Huset er utvendig 5,20 x 3,20 meter stort, innvendig ca 4,75 x 2,70 meter. Sørøst-hjørnet har samme kryssvise fortsettelse av syldsteinsrekkene som Kirkeværets hus 7 og 9 og Fagerfjords hus 1 a. Huset må altså ha vært et trehus, formodentlig bygd i lafteteknikk. Gulvet er helt plant, av stampet leire, uten grue. Døren må ha vært i den forsvunne nordvegg, idet det her er en brolegning langs hele langveggen, fra vegglinjen 2 meter utover. Leiregulvet går ikke fram til sørveggen, idet det er en 60 cm bred grusstripe langs denne. I grusen er det 4 flate steiner ca. 40 cm fra veggen, og ennå en femte utenfor den vestligste av dem. Det kan gis 2 forklaringer: Enten har disse stein vært støtte for takbærende stolper - men at slike skulle ha noen funksjon i et så lite og til med laftebygd hus er uforståelig -, eller de er rester av båsadskillelser. Det skulle da langs sørveggen ha vært 3 båser, hver ca. en meter bred og langs vestveggen en $1\frac{1}{2}$ x $\frac{1}{2}$ meter stor bingje. Den siste forklaring synes den rimeligste. Da har man hatt 3 storfe, det vil si 1 - 2 melkekyr, og da bingen er for liten til dyr, kan den tenkes å ha vært for oppbevaring av høy.

Pl. XXVIII, 2.

Hus 8 var brent; leiregulvet var hardbrent, og over gulv og utendørs brolegning (planens "brolegning 8 a"), samt et stykke utover i alle retninger, var det tykke trekullag. Også flere av syldsteinene var ødelagt av varmen. Huset er uten tvil samtidig med hus 9 - 10, men kan godt være oppført etter disse. I alle fall var dets plassering inne på tunet, innenfor hus 9, skjevt i forhold til det øvrige anlegg, neppe resultat av noen overtenkt planlegging. De få funn fra hus 8 er Ts. 7209 a - d, nemlig:

- 1 liten jernspiker
- 2 steintøyskår
- 2 skår av grønt ruteglass

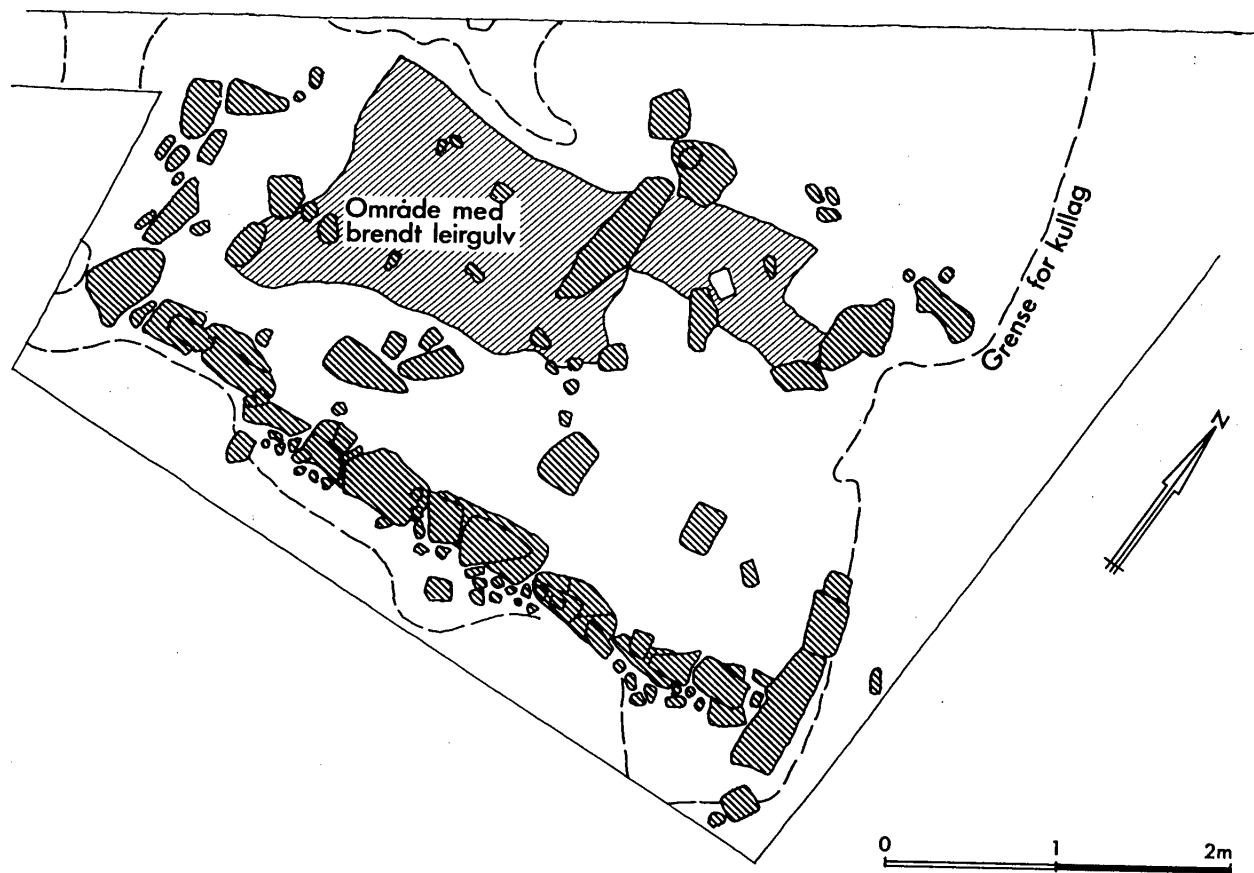

Fig.37. Plan av Elvejord, hus 8.

Jeg betrakter det som overveiende sannsynlig at hus 8 er eiendommens fjøs.

Hus 13.

Fig.35.

Dette hus ligger ved sørsiden av tunet og går tett inn til kanten av den moderne veifylling. Det syntes på forhånd som en lav, men tydelig ringvoll, 2 meter bred. Utgravningen bekreftet også at det er en gammetuft, hvor vollen er rester av en oppstabet grastorvvegg, nesten steinfri, bevart i 20 cm's høyde. Gulvet inne er plant og spredt steinlagt. Ildsted ble ikke funnet. Døren er i nord, ca. 80 cm bred. Utenfor den er en brolegning, 2,40 x 3,30 meter stor, av meget store steiner. Den runde torvgamme er utvendig 7 meter i diameter, innvendig 3 x 2,80 meter stor. Hverken i huset eller på brolegningen utenfor (planens "brolegning 12 a") er det gjort funn.

Det er derfor helt umulig å funksjonsbestemme hus 13, bortsett fra at det må ha hatt en eller annen uthusfunksjon. Man kan tenke seg at det har vært sauehus eller stabbur, men neppe oppbevaringsrom for redskaper.

Hus 1 og ildsted 2.

Fig.38.
Pl.XXIX,2.

Nordøst-hjørnet av tunet grenset opp til elva. Rett ovenfor på den andre siden av denne lå hus 1, ca. 10 meter opp fra elvestranden. Mellom huset og elva består overflaten idag delvis av en tynn grastorv, delvis av nakne svaberg. I tidligere tid har den uten tvil vært

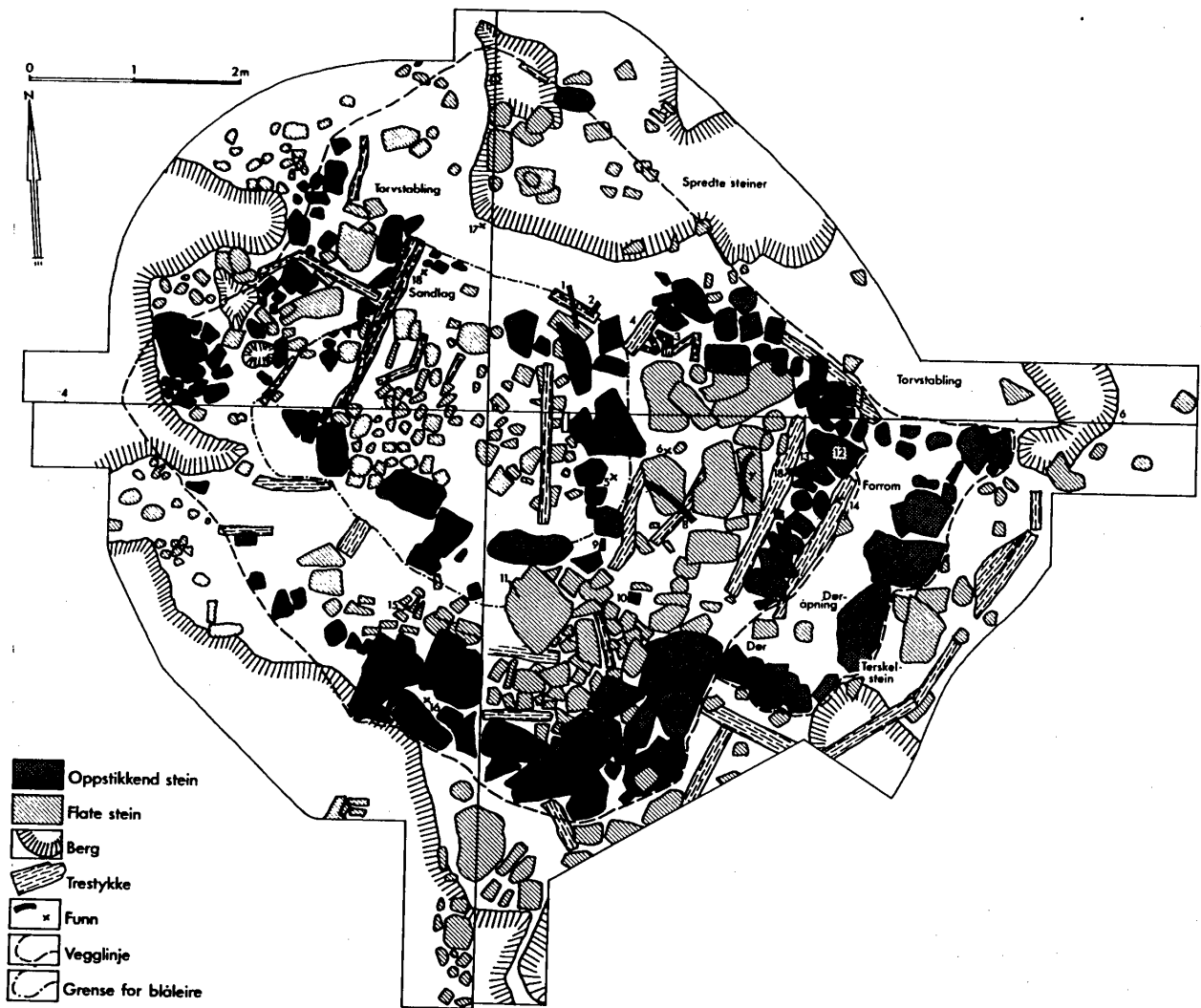

Fig. 38. Plan av Elvejord hus 1, Smia.

nesten bare svaberg. I en senkning i bergflaten, tett ved elva, trodde vi å ha lokalisert en gammetuft, som ble kalt "hus 2". Men utgravingen viste at ringvollen var torv uten noen lagdeling og helt tydelig naturgrodd på stedet. Innenfor ringen var derimot et ildsted, lagt av små, flate steiner, 1,35 x 1,35 meter stort, med trekull på. Dette ildsted har da uten tvil vært utendørs og må funksjonsmessig ses i relasjon til hus 1. I torven omkring ildstedet var det adskillige gjenstander fra samme tid som hus 1's funksjonstid og sikkert utkastet avfall fra dette hus.

Pl. XXVI, 2.

Pl. XXXI, 1.

Hus 1 er det eneste hus som ikke på forhånd hadde synlige veggvoller. Det liknet en svak, rund forhøyning, høyest midtpå, ca. 10 meter i diameter og 50 cm høy. Da tuften syntes rund ble profilene lagt etter verdenshjørnene. Imidlertid viste det seg, at huset har vært firkantet, og da ble våre profiler diagonale i huset, hvilket er nokså uheldig. Etter utgravinga fortøner tufta seg slik: Det er et kvadrat av spredte syldsteiner, 5 x 5 meter stort. På alle 4 sider var det bevart deler av fottømmer. I sørøst-veggen lå tett innenfor fotstokken en annen stokk, som må være en del av andre omfar. Huset har altså vært laftetømret. På de 3 sider var det jevn bergflate utenfor veggen, og det syntes ikke sannsynlig at det kan ha vært en torvvegg eller -iling, nå totalt forsvunnet. Døren var i midten av sørøst-veggen, men var nå uklart markert. Den førte ut til et forrom, 3 meter langt i sørvest - nordøst, 1,80 meter bredt. Dettets 3 yttervegger var klart markert av spredte syldstein og bevarte fotstokker. Utenfor dem var det inntil 2 meter tykke fundamenter av en oppstabet torviling. Ytterdøren var midt på forrommets sørøst-vegg og var markert ved en stor, slitt terskelstein. Hus 1 er altså et laftehus med 2 rom, av hvilke det ene har hatt en utvendig torviling på 3 sider, det andre har stått med udekkede tømmervegger. Inne var for-

rommet $5\frac{1}{2}$ m² stort, hovedrommet 25 m². Hovedrommet hadde adskillige steiner spredt over gulvet og midt på dette et åpent ildsted av flate heller, 1,64 x 1,57 meter stort, altså meget stort, både i seg selv og - især - i forhold til rommets størrelse. Oppå stein og kulturlag var adskillige stumper av trebord og -stokker, men det lot seg ikke gjøre å se, hvorfra de var fallet. Kulturlaget viste tydelig at huset er en smie. Her var det slagger, trekull og hardbrent leireklining - vel fra ljørerammen - spredt overalt. Dessuten en forhammer, en svær jernbarre, et skiferbryne og andre smieskaper. Det var også jernsaker som kan ha vært oppbevart her, men også kan være brakt hit for reparasjon, f.eks. sigd, ljå, spadebeslag og kniver. Endelig var det alminnelige bosetningsrester, som funnlisten vil vise. 2 gjenstander må særlig nevnes, nemlig en jernnøkkel, liggende i døråpningen mellom de 2 rom, og et uvanlig stort krittpephode med dronning Elisabeth I's kronede navnetrekk i relieff på siden. Det siste skal jeg komme tilbake til under dateringen av bosetningen. Alle disse funn lå oppå steinene, dels under, dels mellom trerestene.

Pl.XXX,1.

Pl.XXX,2.

Funnene fra hus 1 og mellom dette og elven er Ts. 7207 a - fg og 7208 a - af, nemlig:

Av jern:

- 2 økser
- 1 forhammer
- 1 dorr
- 1 spadebeslag
- 4 eneggede kniver
- 1 S-formet taustrammer
- 1 opphengning til en kole
- 2 bøttehanker
- 2 synåler
- 4 fragment av ljåer og sigder

Pl.XXX,1.

Fig.40.

2 drakthekter
57 fiskekroker av sterkt varierende størrelse
3 grytebrott
2 dørnøkler og 1 nøkkelskilt til dør
1 nøkkelskilt til et skrin
1 fragment av en lås
2 gangjern til vinduer
6 små jernkiler til samling av vindusrammer
eller dører.
3 slagbolter
65 spiker
13 båtsaum og 6 avbrukne niteplater
2 jernhaker
2 jernstenger og 3 pinner
2 ringer
1 avbrukket holk
3 flate beslagband
Pl.XXX,1. 1 barre
2 ubestemmelige fragmenter
1 slaggklump

Av leire:

33 stk. hardbrent klining
100 keramikkskår
2 steintøyskår
51 fajanseskår
2 porselensskår
50 fragmenter av hoder og 191 av stilker av
kritt Piper

Av glass:

105 stk. ruteglass
118 skår av flasker og drikkeglass.
2 glassperler, en blå og en orangerfarget

Av stein:

- 2 fiskesøkk
- 4 bryner
- 43 sponer av importert flint

Pl. XXX, 2.

Dessuten:

- 1 beinskje, uornert
- 1 taljehjul av pokkenholt
- 1 tinnknapp med rosettmønster
- 1 stk. blytetting til et vindu
- 2 stk. bronseblikk
- 29 fragmenter av lærsko
- 9 stumper læravfall

Det er hevet over tvil at hus 1 er eiendommens smie⁶⁷⁾.
Hertil passer den isolerte beliggenhet godt, nærheten
til vann, og det utendørs ildsted nede ved elva.

Den mellomste gård.

Mens disposisjonsplanen for den sørlige gård i all sin rotethet allikevel klart var en konsentrasjon av bygninger rundt et tun, lot et slikt seg ikke påvise i den mellomste gård. Imidlertid var her svært meget oppdyrket, og flere omgravde potetland lå mellom de forskjellige funnplasser, så viktige trekk kan være helt utslattet.

Sentralt i området, på Nils Johansens og Ragnar Elvejords eiendommer av grd. 97, var et potetland, ca. 25 meter i sørvest - nordøst, ca 10 meter bredt. I dets sørvestlige ende er funnet gjenstander fra 1600-årene, og det samme er tilfellet lengst i nordøst. Om det her er tale om avfallsdunger, ompløyde tufter eller bare et

tynt kulturlag under torven, vet vi naturligvis ikke (funn 19 og 22). Midt for nordvest-siden av potetlandet, på det høyeste punkt i terrenget innom stor omkrets, var tuft 20 som ble utgravd (se ndf.). 16 meter nordøst for den, utenfor potetlandets nordøst-ende, er en rund gammetuft med stein- og grastorvsvoll, utvendig ca. 4 meter i diameter (tuft 22 a). 10 meter sørøst for tuft 20, midt for potetlandets sørøst-side, var inntil 1961 en lav forhøyning, ca. 8 meter i diameter. Den ble jevnet ut av Ragnar Elvejord i høsten 1961. Det viste seg da at den var en avfallsdyngge fra 1600-årene, inneholdende sort jord, oldsaker og mange dyrebein (funn 21). Men den inneholdt øverst yngre saker som av finneren ble blandet med de eldre.

Alle de nevnte funn ligger innom et område med en diameter av under 30 meter, vel 40 meter fra sjøen. Til denne gård hører kanskje også tuft d, som lå ca. 40 meter sørøst for det nevnte område, tett oppfor naustet på Sigmund Hansens eiendom av grd. 97. Tuft d var en gammetuft, rund, med en voll rundt et plant gulv. Da den ble ryddet for adskillige år siden, fant man i midten et steinsatt ildsted, men det ble ikke gjort funn av gjenstander. Det er rimelig å tro at støen nedenfor har vært landingsplass også dengang, slik at naustet til den mellomste gård er blitt ødelagt, da det nåværende naust ble bygd.

Funnene fra de her oppregnede funnsteder er følgende:

Funnsted 19 (Ts. 7212 a - b):

Fig.40.

1 beinskje med utskåret skaft, og et fragment av en krittpestilk.

Funnsted 21 (Ts. 7214 a - v):

4 hoder og 7 stilker av kritt Piper, et knivskaft av bein til en enegget jernkniv, 2 lystertenner av jern, 3 skår av ruteglass og 3 av en glassflaske, 10 fajanseskår, 39 keramikkskår, hvorav 3 av sgrafitto-keramikk, samt en skosåle av lær.

Funnsted 22 (Ts. 7215 a - d):

3 fragmenter av krittpestilker, 1 flat slipe-
stein, 1 fajanseskår og 1 keramikkskår.

Funksjonene av husene d og 22 a innom bruksenheten lar seg naturligvis ikke bestemme.

Hus 20.

Dette ser ut til å ha ligget sentralt i gruppen. Det var firkantet, orientert nordøst - sørvest. Utvendig var det 4 x 3,70 meter stort, innvendig 3,70 x 2,20 meter stort, veggene bevart i inntil 20 cm's høyde. Forøvrig var disse vegger så uensartet lagt opp, at det var vanskelig å komme til klarhet over den opprinnelige konstruksjon: I sørøst og sørvest en enkelt rekke av kraftige syldesteiner, i nordvest dels mange mindre steiner, dels en rekke tynne, kantstilte heller, og i nordøst en voll av mindre steiner. Spor av torvstabling fantes ikke. Imidlertid var det flere avbrytelser i muren, forårsaket av nyere dyrking, og det utsatte sted på bakketoppen kan ha gitt opphav til jordfykning. Jeg tør derfor ikke avvise at det kan ha vært torvstablede ilinger langs veggens ytterside. Formodentlig har vi da her en trebygning. Døren var i vestenden av sørvestveggen, 0,83 meter bred. Inne var gulvet for største delen steinfritt. I sentrum var noen flate heller, men de var ikke merkt av varme, og det finnes i det hele intet tegn på at huset har hatt ildsted. Over kulturlaget var ganske tykke torvlag inni tuften og tett rundt den. De viste ingen torvstablings-struktur, men kan gjerne være nedfalte takmaterialer fra et torvtak. Funnene fra hus 20 var mange. En del var fra steinalderen og skal omtales senere. De øvrige - som hørte

Fig. 39.

Pl. XXXII, 1.

Pl. XXXII, 2.

sammen med tufta selv - er Ts. 7213 a-ea, nemlig:

Av jern:

- 13 fiskekroker av ulike størrelser
- 1 enegget kniv
- 1 kryss-saks
- 5 grytebrott
- 27 spiker
- 3 båtsaum
- 1 liten kile fra vindu eller dør
- 1 hake
- 1 krampe
- 1 klype
- 5 bolter
- 1 pinne
- 6 slagg-klumper
- 6 stk. båndformet beslag
- 2 ubestemmelige fragmenter

Av leire:

- 272 keramikkskår, derav 27 av sgraffito-keramikk
- 88 fajanseskår
- 12 steintøyskår
- 2 porselenskår
- 13 hoder og 37 fragment av stilker av kritt Piper

Av stein:

- 1 bryne
- 1 flintspån av importert flint
- 1 pimpstein
- 27 stk. ruteglass
- 66 stk. av glassflasker og drikkeglass

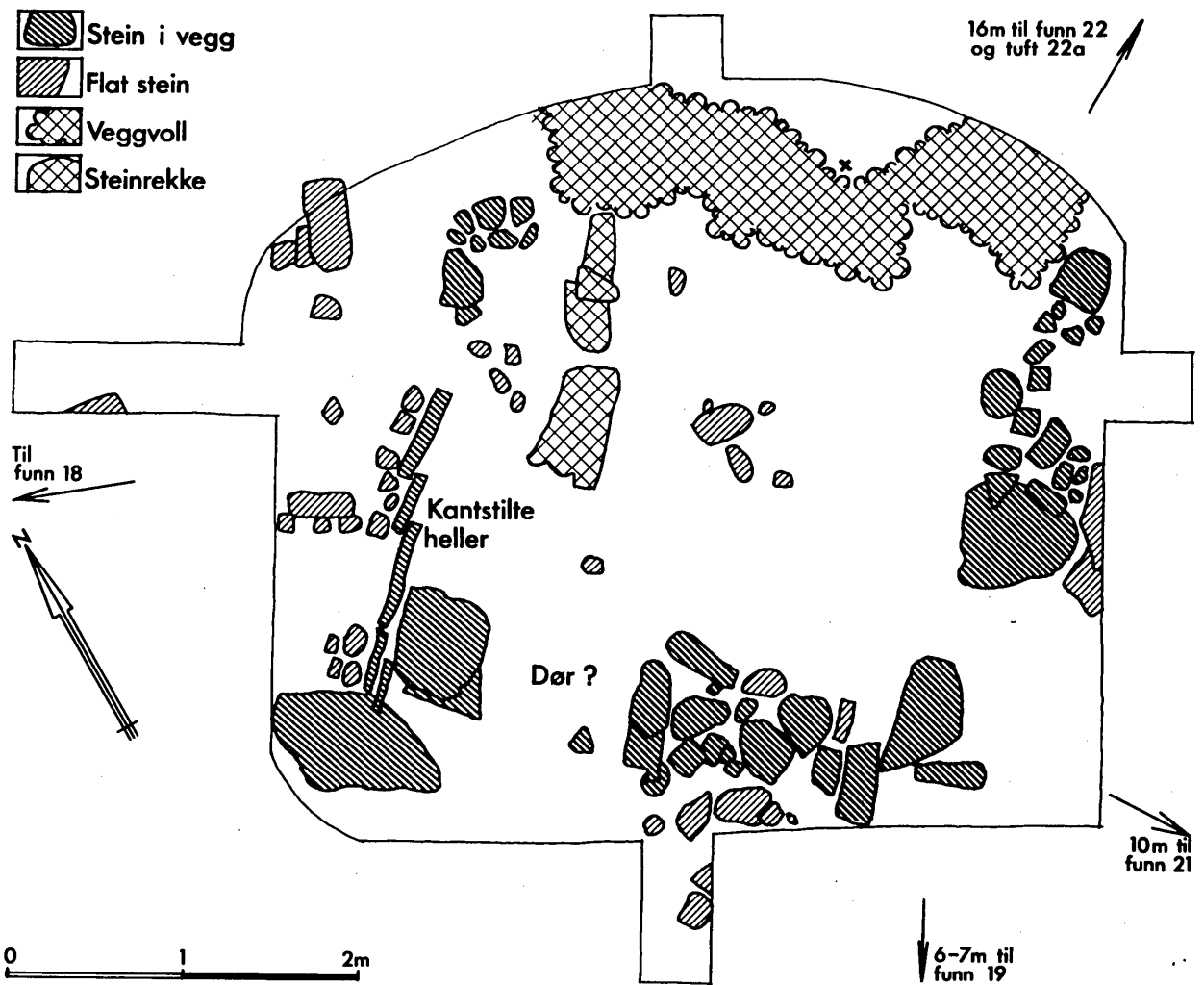

Fig.39. Plan av Elvejord, hus 20.

Dessuten:

1 stk. bronseblikk
Lærrester av en sko

Tross de rike funn som her er oppregnet, må hus 20 allikevel regnes for et uthus. Det inneholdt hverken grue eller andre tegn på permanent beboelse.

Den nordlige gård.

Lengst nord i innmark til det nåværende Elvejord er gjort 2 funn fra 1600-tallet, på grd. 97, br. 11, som eies av Hans Hansen. Sørøst for det nåværende våningshus ble funnet 1 spinnehjul til håndtein og 1 jarstein, begge av kleberstein (funn b). Øst for dette sted, nærmere stranden, er funnet 3 salvekrukker av 1600-tallstypen, Grieg fig. 156⁴⁹) (funn c). Det er ikke der noen synlige rester etter bosetning, og utgravninger er ikke foretatt; men det kan neppe betviles at det her har vært en bruksenhet, samtidig med de 2 sørligere.

Steinalderlevningene.

I Elvejordområdet ble, som nevnt ofr. funnet adskillige spor etter en steinalderbosetning. Jeg skal kort forsøke å plassere den innom dens utgravningsmessige sammenheng.

Det dreier seg om følgende sikre steinalderfunn: I hus 1 og rundt ildsted 2 er funnet 17 avslag og 1 kjerne av kvartsitt og kvarts; i området på og rundt det sørlige tun 3 avslag og 1 kjerne; i hus 20 en flatehugd spyd-

spiss av kvartsitt, 1 kantstikkel av importert, sørskandinavisk flint, 2 kjerner og 14 avslag av kvarts og kvartsitt. Hertil kommer av løsfunn utenfor utgravningsfeltene 1 slipehelle, 2 spissnakkede grønnsteinsøkser og 1 støvelformet skiferkniv (se Ts. 7216 - 20). Disse ialt 44 gjenstander utgjør en så stor konsentrasjon av funn, at det må ha vært tale om virkelig bosetning. Hertil kan legges en ukjent del av de 44 sponer av importert flint som er framkommet ved tuftegravningene. En del av dem er nok fra 1600-årene, men bare et eneste stykke har en tilhugning som kan minne om en børse eller fyrflint. Det forsterker derfor inntrykket av tilstedeværelsen av en steinalderkomponent i Elvejords bosetningshistorie.

Det sentrale stykke i argumentasjonen er kvartsittspydspissen fra hus 20. Den lå inne i torvmassene på en måte, så det kan betraktes som helt sikkert at den har vært i en taktorv. De øvrige minst 37 steinaldergjenstander fra husene har da sannsynligvis også vært transportert til stedet ved oppleggingen av torvvegger og -tak. Et eller annet sted i området må det ha vært en steinalderboplass med så overflatiske kulturlag at store deler av dem er fulgt med ved 1600-talls befolkningens avhentning av grastorv fra stedet. Vi lette meget etter denne boplass, men fant den aldrig. Det kan naturligvis tenkes at den i sin helhet er "oppbrukt" ved grastorvproduksjonen. Men det er lite sannsynlig. Litt bør det vel ha vært levnet. Her kommer et funn inn som sentralt, nemlig den store, tunge slipehelle som ble funnet øverst i kanten av vegvesenets grustak sør for den sørlige gård, funnsted 23. Den lå på primært leie i skillet mellom grus og torv. Ved torvskjæring vil den ha vært for tung til ubemerket å kunne være tatt med. Dette åpner for muligheten av at boplassen har vært, hvor grustaket nå er, og at vegvesenet altså har fjernet det som 1600-tallsfolkene lot igjen. Det

område som er grustak må før uttaket av grus ha dannet en skråning fra en terrassekant på 23½ m.o.h. ned til en flate på ca. 19 m.o.h. Den vanlige funnhøyde for skiferredskaper i området Lyngseidet - Koppangen er 15 - 18 m.o.h. Blant de aktuelle funn synes den flatehugde spydspiss og de 2 spissnakkede trinnøkser å tyde på en tidlig datering innom yngre steinalder, og den støvelformede kniv kan være et løsfunn uten forbindelse med en eventuell boplass. Dermed blir grustakets høyde helt rimelig.

Men det skal innrømmes at den kronologiske utredning av forholdene på Elvejord ikke har vært ukomplisert: Nederst vikingtid, derover 1600-tallet, øverst yngre steinalder. Først utgravningen av hus 20 ga nøkkelen til forståelse herav.

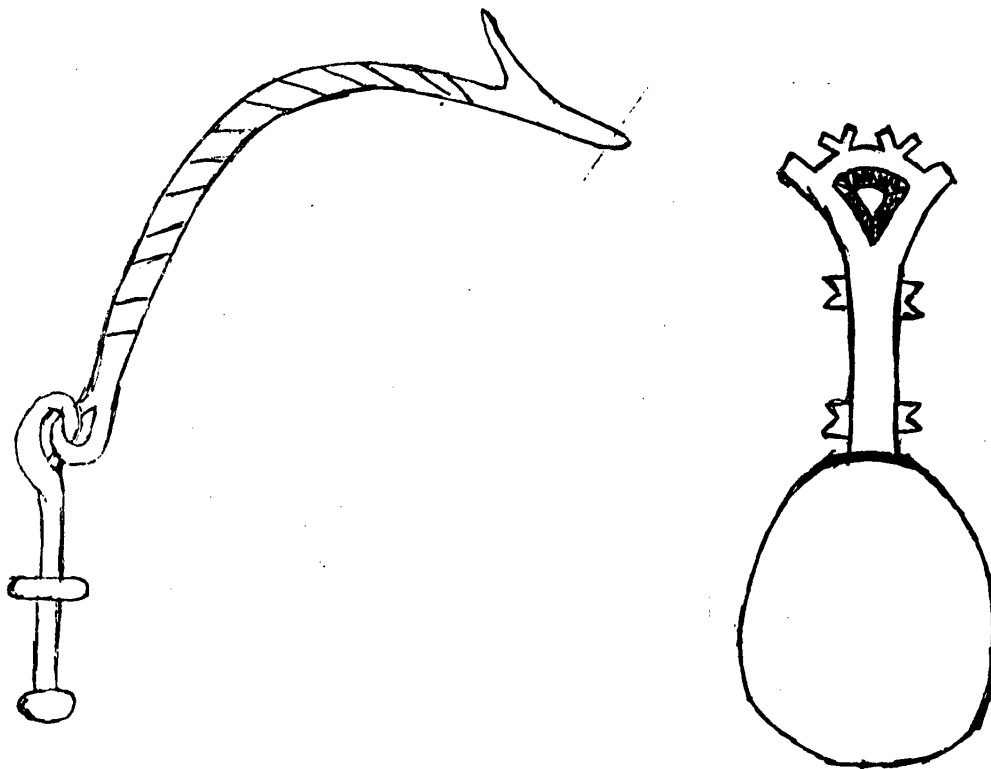
Funn og kronologi.

Når jeg overalt i det foregående har betegnet hovedbosetningen på Elvejord som værende fra 1600-tallet, er dette naturligvis en etterpåklokskap som er gjort for letthets skyld. Først i dette avsnitt skal jeg anføre argumentene for en slik datering. Jeg skal da se helt bort fra såvel steinalderfunnene som de formodede vikingtidsfunn.

Skjema IX.
Fig.40.

På skjema IX er i 3 kolonner oppført alle funn fra den sene bosetning, heri iberegnet all importert flint, selvom en del av den kanskje hører til steinalderbosetningen. Jeg har tatt de 3 bruksenheter hver for seg, idet det jo er viktig ikke bare å få en generell datering, men også bevis for samtidighet mellom dem. Fra den sørligste gård har vi 1040 gjenstander, derav 869 fra

Ts. 7207 dc. Litt under 1/1.
Opphengningsledd til en jernkole.

Ts. 7212 b. 1/1.
Beinskje av reinhorn.

Fig. 40. Funngjenstander fra Elvejord, Lyngen k.

hus 1; fra den mellomste gård er 674 gjenstander, derav 596 fra hus 20; fra den nordlige gård er bare 5 gjenstander. Naturligvis bringer det adskillig usikkerhet inn i bildet, at 85% av funnene stammer fra bare 2 av de utgravde hus. Det er derfor grunn til å slå fast at både funn og stratigrafiske iakttagelser beviser samtidighet mellom hus 1 og resten av den sørlige gård og mellom hus 20 og resten av den mellomste gård. Alle 3 steder er det bare rester av én bosetning. Denne må da dateres uavhengig hvert enkelt sted.

Den mellomste gård er lettest å datere. Her har vi 30 skår av samme sgrafitto-keramikk som i Fagerfjord. Fatene er så like at de må være presis like gamle og formodentlig fra samme verksted. Jeg har tidligere datert dem til første halvdel av 1600-årene, mer presist kanskje tiden mellom 1600 og 1625. Også den rikelige forekomst av fajanse, steintøy, flerfarget glassert keramikk, ruteglass og annet glass viser hen til tiden etter 1600, de mange krittpipefragmenter til etter 1610. Samtidig merker man seg det totale fravær av stjertpotter, liksom det ikke er funnet spor av baksteheller⁶¹⁾. Avslutningen av bosetningen er vanskeligere å fastslå. I avfallsdyngen var det uten tvil en del senere innblanding, bl.a. noen krumme glasskår som kan være av et lampeglass, og i hus 20 ble funnet et par porcelenskår. Men det var ingen fat med bilde- eller blomstermotiver, ingen spor av jerntaker for flatbrødbaking eller andre av 1600-tallets tekniske forbedringer. Selv med fare for her å overse en forsinket innføring av slikt på en perifer egn, tror jeg å kunne regne med en øvre bosetningsgrense ikke senere enn ca. 1650.

Den sørlige gård har alle de samme karakteristika, bare at sgrafitto-keramikk ikke er funnet der. Til gjengjeld har vi et opphengningsledd til en jernkole, en type som var ny på den tid. Pipehodet med Elisabeth I's navne-

Skjema IXFunn fra Elvejord.

	Søndre gård	Mellomste gård	Nordre gård	Ialt
<u>Av jern:</u>				
Spiker	82	27	-	109
Båtsaum	13	3	-	16
Niteplater	6	-	-	6
Haker	2	1	-	3
Kramper	-	1	-	1
Barrer	1	-	-	1
Båndformede beslag	3	6	-	9
Ringer	2	-	-	2
Stenger og pinner	6	1	-	7
Bolter	3	5	-	8
Små kiler	6	1	-	7
Klyper	-	1	-	1
Drakthekter	2	-	-	2
Bøttehanker	2	-	-	2
Gangjern	2	-	-	2
Låser	1	-	-	1
Nøkkelskilt	2	-	-	2
Nøkler	2	-	-	2
Grytebrott	3	5	-	8
Stk. av bøtter	1	-	-	1
Fiskekroker	68	13	-	81
Ljå- og sigdblاد	13	-	-	13
Synåler	2	-	-	2
Opphengning til kole	1	-	-	1
Taustrammer	1	-	-	1
Spadebeslag	1	-	-	1
Dorr	1	-	-	1
Forhamre	1	-	-	1

	Søndre gård	Mellomste gård	Nordre gård	Ialt
Økser	2	-	-	2
Eneggede kniver	4	2	-	6
Tappjern	1	-	-	1
Steikepanne	1	-	-	1
Saks	-	1	-	1
Lystertinner	-	2	-	2
Slaggklumper	1	6	-	7
Ubest. fragmenter	4	2	-	6
<u>Av annet metall:</u>				
Bronseblikk	2	1	-	3
Blytetting	1	-	-	1
Tinnknapper	1	-	-	1
<u>Av stein:</u>				
Søkk og jarstein	2	-	1	3
Bryner og slipe- stein	5	2	-	7
Flintsponer	43	1	-	44
Spinnehjul	-	-	1	1
Pimpstein	-	1	-	1
<u>Av leire:</u>				
Sgrafitto- keramikk	-	30	-	30
Salvekrukker	-	-	3	3
Annen keramikk	126	282	-	408
Steintøy	5	12	-	17
Fajanse	54	99	-	153
Porselen	2	2	-	4
Fragment av kritt Piper	244	65	-	309
Leireklining	33	-	-	33

	Søndre gård	Mellomste gård	Nordre gård	Ialt
<u>Av glass:</u>				
Skår av ruteglass	116	30	-	146
Skår av flasker og glass	122	69	-	191
Glassperler	2	-	-	2
<u>Annet:</u>				
Beinskjeer	1	1	-	2
Taljehjul av tre	1	-	-	1
Stk. av lærskor.	31	2	-	33
" " læravfall	9	-	-	9
	1040	674	5	<u>1719</u>

trekk på kan jo ikke være eldre enn tobakkens innførelse ca. 1610, men neppe heller meget senere, da hun jo døde i 1603. Det synes derfor sikkert at bosetningens begynnelse er samtidig med anlegget av den mellomste gård. Avslutningen kan derimot gjerne være senere. Foruten et par porselensskår har vi her et taljehjul av det søramerikanske treslag pokkenholt som dukker opp i Norge i løpet av 1600-årene, og krittpipefragmentene, som i den mellomste gård utgjorde 9% av materialet, er her 24% av alt. Bosetningen kan tenkes å ha gått inn også i andre halvdel av 1600-årene.

Den nordlige gård dateres først og fremst på de 3 salvekrukker. Disse er helt sikkert fra 1600-tallet, men fra hvilken del av århundret tør jeg ikke avgjøre. At kleberjarsteinen ikke på bosetningstiden er avløst av jernjarstein kunne tyde på en tidlig datering, men igjen kan vi mistenke at nye oppfinnelser kanskje kommer senere her enn mange andre steder. Det sikreste er derfor å holde seg til en datering til 1600-årene generelt.

Tilsammen får man altså en enstemmig datering til tiden mellom 1610 og 1700, og at de 3 bruk formodentlig har vært bebodd samtidig. Elvejord bør derfor i 1600-årene skjønnsmessig ha hatt en befolkning på ca. 15 - 20. Men det kan naturligvis ha vært flere familier som vi ikke har funnet spor etter. Når vår viten plutselig glipper i slutten av århundret, slik at vi fra 1700-årene ikke har et eneste arkeologisk vitnesbyrd om befolkningen, bør det vel henføres til en overgang til trehus og et mer effektivt jordbruk, to trekk som tilsammen vil gjøre levningene vanskeligere å spore i terrenget. Samtidig blir gjenstandsinventaret mer og mer likt vår egen tids, så at de nåværende beboere ikke har festet seg ved og innrapportert eventuelle funn.

For Mjelvik og Fagerfjord har jeg foretatt en direkte historisk test av de arkeologiske vitnesbyrd om krono-

logi og folketall. Det er dessverre umulig for Elvejord. Som nevnt ofr. er Elvejord, Årøybukt, Drabbeng, Kopp-
angen og holmene i alle 1600-talls skatte- og manntalls-
lister regnet for en enhet, og utspesifiserte opplys-
ninger om Elvejord finnes ikke før i langt senere
skriftlig materiale.

Hus og gårdsbruk.

Husene på Elvejord faller i 2 klare grupper, runde Fig.35.
gammer og firkantete tømmerhus. De siste kan kanskje
igjen deles i "fritstående" og torvilte, men det er her
overganger. Noen kan være ilt på en side, ikke på de
andre; mens i andre tilfelle iling kan ha vært tilfelle,
men er forsvunnet ved vinderosjon. Det er utgravd 3
gammer, mens ennå 2 er målt oppå torven; av tømmerhus
er det utgravd 3, hvorav sikker torviling bare fantes
på noen vegger av det ene. Dette er jo et nokså lite
materiale, men visse antydninger kan dog gis.

Funksjonen smie og funksjonen fjøs var helt sikkert
underbrakt i tømmerhus, mens funksjonen våning var
plassert i runde torvgammer. Vi vet ikke sikkert, hvor
lenge samene i Lyngen på den tid hadde drevet jernsmi-
ing og storfehold. Kanskje det hadde pågått i et halvt
årtusen, kanskje det var helt nye kulturtrekk. Det får
framtidige undersøkelser vise. Men i alle fall var begge
deler fremmede kulturtrekk som de hadde lært av deres
naboer, formodentlig av nordmennene. Det virker da på-
fallende at nettopp disse fremmede funksjoner utøves i
hus av fremmed, tillært type, svært like norske hus til
samme funksjoner i nabobygdene, ja likheten mellom 1600-
årenes smie på Elvejord, 1500-årenes på Mjelvik og 1100-
årenes på Veøy i Romsdal er påfallende ⁵⁰⁾. Derimot har
rammen om beboernes egen, daglige tilværelse - vånings-

huset - vært utformet etter egne, nedarvede byggetradisjoner. Om man slutter seg til den nærliggende antakelse at smiing og storfehold var relativt nye yrker, f.eks. innført senere enn ca. 1475, vil man få en sannsynlig dynamikk i skiftet i hustyper: Nye former innføres først som ramme om nye funksjoner, brer seg senere til andre deler av gården.

Vi har altså i dette miljø en nedarvet gammearkitektur av runde torvgammer og en nykommet tømmerarkitektur av firkantede hus. Den siste passer bra inn i det bilde som vi har fått på de tidligere beskrevne utgravningssteder. Men på det samtidige Fagerfjord var denne hus-type nettopp i første halvdel av 1600-tallet ved å endre seg til det torvilte hus. Samme utvikling ser vi her i hus 1, smia, hvor forrommets vegger var beskyttet av en utvendig torvstabling. Mot slutten av 1600-årene har vi de eldste skrevne belegg for eksistensen av "nordmannsgammen" eller "sjøsamegammen" ⁵¹⁾. Det er rimelig å forestille seg at den nye boligform i Nord-Troms og Finnmark er blitt til i løpet av første halvdel av århundret, og at Fagerfjord hus 1 og Elvejord hus 1 er stadier i denne prosess ⁶⁸⁾.

Men i våningshuset på Elvejord, hus 9 - 10, merker vi intet av det nye som var å finne i Fagerfjord hus 1. På Elvejord var det ikke panellering, tregulv, hjørneildsted eller alkover, men en helt uendret, gammeldags boligskikk, innpasset i en hustype som aldri hadde eksistert på Mjelvik og i Fagerfjord. Familiens boligområde var bare 27 m², altså langt mindre enn de 2 andre steder.

Bruksenhetene er på Elvejord - som før nevnt - især karakterisert av den spredte beliggenhet, hvor det fra den sørlige gård til den nordlige gård var nesten en halv kilometer, og av plasseringen inne på flatlandet

uten umiddelbar kontakt med sjøen. Innom det enkelte bruk synes det å ha vært en ganske løs komposisjon, ikke en avsondrethet mot omverdenen med en ensidig orientering innover mot det sentrale tun.

Ressurser og økonomi.

Som landbruksområde er Elvejord langt bedre enn Fagerfjord og Mjelvik. Det flate forland er bredt og består av god jord, klimaet er bedre på grunn av regnskyggen på østsiden av fjellene, adgangen fra flatlandet til skog og fjell er lettere, utmarksherlighetene langt større, og bygda ligger så langt inne at den er beskyttet for de fleste vinder. Lyngseidet, 8 kilometer mot sør, var det siste sted i Nord-Troms, hvor man forsøkte å holde korndyrkningen oppe i slutten av 1800-tallet. I dette århundre har gårder som Elvejord, Årøybukt og Drabbeng hatt jordbruk som fulltidsyrke, mens Fagerfjord og Mjelvik alltid har basert seg på kombinasjonsbruk. Det indre av Lyngenshalvøya har gode rein- og sauebeiter, og skråningene rikelig skog til brennved og til og med til tømmer, ettersom bjørk her helt til våre dager har vært nyttet til byggematerialer. Fisket i fjorden er nok som i Fagerfjord et helårsfiske for konsum men til de fleste sesongfiskerier måtte man reise lange veier. Fiskerne inne i Lyngenfjorden har i nyere tid især rodd fra Nord-Fugløy. Dog var det tidligere et enkelt sesongfiske som regelmessig kunne slå til inne i fjorden, nemlig sildefisket. En forhåndsbedømmelse av de yrkesmessige forhold vil derfor måtte komme til at Elvejord i alle retninger var et bedre sted å bo enn Fagerfjord, i de fleste også bedre enn Mjelvik, dog at Mjelvik ligger bedre til for eksportfiskeriene.

Skjema X

Knoklebestemmelser fra Elvejord.

Landdyr:

Sau eller geit (<i>Ovis aries</i> eller <i>Capra hircus</i>)	165	28%
Ku (<i>Bos taurus</i>)	86	15%
Svin (<i>Sus scrofa domesticus</i>)	20	3½%
Rev (<i>Vulpes vulpes</i>)	1	-
Rein (<i>Rangifer tarandus</i>)	13	2%
	<hr/>	
	285	49%
Pattedyr ubestemt	212	36%
	<hr/>	
	497	85%
	<hr/>	

Sjøpattedyr: Ingen

Fugl:

Rype (<i>Lagopus lagopus</i>)	1	-
Alkefugl (<i>Alca torda</i> og <i>Uria aalge</i>)	4	½%
Lundefugl (<i>Fratercula actica</i>)	8	1½%
	<hr/>	
	13	2%
Fugl ubestemt	2	½%
	<hr/>	
	15	2½%
	<hr/>	

Fisk:

Torsk (<i>Gadus morhua</i>)	29	5%
Sei (<i>Pollachius virens</i>)	2	½%
Hyse (<i>Melanogrammus aeglefinus</i>)	5	1%
Lange (<i>Molva molva</i>)	1	-
	<hr/>	
	37	6½%
Fisk ubestemt	34	6%
	<hr/>	
	71	12½%
	<hr/>	

Ialt: 583

Jeg skal nå se, hvorledes dette stemmer med funnene, dels de funne gjenstander, dels materialet av dyrekno-
 ler. Dette siste er bestemt i 1978 av Pirjo Lahtiperä, Skjema X.
 Zoologisk Museum i Bergen, med hvis tillatelse jeg på
 skjema X gjengir en summarisk oversikt, supplert av meg
 med enkelte knokler og reinhorn som inngår i gjenstands-
 materialet som råstoff. Antallet av ubestemmelige
 knoklefragmenter utgjør 42% av det totale antall.
 Knoklenes knusningsgrad er altså langt større enn på
 Mjelvik-boplassene, omtrent den samme som i Fagerfjord.

Hovedfordelingen av knoklene viser stort avvik fra de
 tidlige beskrevne funn. Husdyr (landpattedyr) var på
 Kirkeværet 53½%, i Fagerfjord 54%, men er her 85%. Sum-
 men av fisk og sjøpattedyr var på Kirkeværet 32½%, i
 Fagerfjord 46%, på Elvejord 12½%. Endelig var fugl på
 Kirkeværet 14%, i Fagerfjord under 1%, og her finner vi
 2½%. Det framgår herav at jordbruket har spilt en langt
 større rolle på Elvejord enn på begge de andre steder
 og konsumfisket en tilsvarende mindre. Med hensyn til
 jakt, så står Elvejord og Fagerfjord nærmest på linje -
 det er jo små tall det dreier seg om -, mens den har
 hatt langt større betydning på Kirkeværet. Denne for-
 deling passer bra med både Elvejords beliggenhet langt
 inne i en fjord, stedets langt bedre landbruksmulighet-
 er enn de to andre steder, og selve bebyggelsens plas-
 sering i terrenget - noe tilbaketrukket, midt i de
 presumptive innmarksområder, delvis uten direkte sjø-
 kontakt.

Hvis vi rekner summen av de egentlige husdyr til 100%,
 finner vi følgende fordeling:

	Kirkeværet	Fagerfjord	Elvejord
Sau + geit	53%	62%	60%
Ku	30%	27%	32%
Gris	17%	11%	8%

Her er altså få og små innbyrdes variasjoner. Mest markant er variasjonen i griseholdet som blir mindre, jo lengre man kommer fra ytterkysten - hvor føring med fisk er lett og billig -, eller jo lengre opp i tid man kommer - 200 år senere var griseholdet helt ukjent i dette distrikt -, eller i takt med at man beveger seg fra norsk kulturgrunn over på samisk. Hvilken av disse 3 forklaringer som er den rette, skal jeg vende tilbake til senere. Det er tilsynelatende en motsigelse i dette at husdyrholdet kanskje er forholdsvis nytt i området, som jeg har antydnet ovenfor, og at det samtidig er det dominerende yrke. Denne motsigelse hadde dog hatt større vekt, om vi hadde vært langt fra grensen for et gammelt, tradisjonelt jordbruk enn her, hvor 1000 år gamle jordbruksbygder bare er få mil borte. Av redskap som viser forbindelse med jordbruk har vi 13 ljå- og sigdblå, 1 spadebeslag og 1 spinnehjul.

Fiskets betydning i husholdningene synes gjennom tilstedeværelsen av 81 fiskekroker, 2 lystertenner, 3 søkk og jarsteiner, 1 taljehjul og 1 taustrammer. Men i knoklematerialet gjør det seg lite gjeldende, og i proteinmengde må det ha vært forsvinnende i forhold til husdyrproduktene. Her må vi dog innskyte at hverken sild eller laks etterlater spor som vi har hatt mulighet for å erkjenne, slik som bevaringsforholdene var. Dette er fisk som man skulle vente i langt høyere grad her enn nærmere ytterkysten. Allikevel skulle jeg tro at den rikelige tilstedeværelse av fiskeredskaper snarere avspeiler deltakelse i bortefiske for eksport enn i heimefiske for konsum. At nemlig Elvejordfolkene har dratt utover mot ytterkysten og der deltatt i sesongfiskeriene, ses av tilstedeværelsen i knoklematerialet av lange, såvel som av alkefugl og lundefugl, arter som ikke finnes i nærheten av Elvejord. Fiskevær lengre ute, f.eks. Karlsøy og Nord-Fugløy har også vært steder hvor eksportproduksjonen kunne selges og tiende betales, så heimlassens berøring med sesongfisket har

lik som for Fagerfjord innskrenket seg til litt uvante innslag i konsumpsjonen, brakt med tilbake ved fiskernes hjemkomst fra sesongfisket.

Jakt og sjøfangst har vært uten betydning for beboerne⁶⁶⁾. Av sel- og hvalbein er det ingen i måltidsavfallet, og heller ingen er benyttet som redskapsråstoff eller byggematerialer. Rype dukker opp med en eneste knokle, ikke nok til å vise rypejakten som en beskjeftigelse av viktighet, men nok til å vise at man ikke direkte har unngått rype som konsumvare. Det hadde man jo inntrykk av var tilfellet på Kirkeværet og i Fagerfjord. Endelig skal jeg feste meg ved tilstedeværelsen av rein i både redskapsmaterialet og måltidsavfallet. De ialt 13 reinknokler og -horn utgjør 2% av knoklematerialet eller 4½% av summen av rein og husdyr. Det er langt mer enn de øvrige steder. Om man sammenlikner med beretninger fra Ringvassøy fra tidlig 1800-tall, hvor husdyrhold og "arverein" har inngått i samme husholdninger⁴⁸⁾, vil prosentforholdet forekomme ganske rimelig. Man kan nok slutte av materialet at beboerne har drevet tamreindrift, men bare i beskjeden målestokk. Tilstedeværelse av villrein på øya kan tenkes, men er mindre sandsynlig. Håndverksvirksomheten viser etter redskapsfunnene hen til smiing og snekkerarbeid. Vi har økser, forhammer, tappjern, dorr, kniver, bryner og slipestein og noen få slagglumper. Men det forteller jo ikke om det har vært professionaliserte håndverk eller gårdsarbeid. Smien viser samme jernhandtering som i Kirkeværet, men våre undersøkelser på Elvejord kan ikke avgjøre hvor stort et "marked" den arbeidet for. Kanskje den har vært en serviceinstitusjon for et større område, men den kan like godt eller snarere ha betjent bare den sørlige gård.

Innhandling av varer har ifølge funnene hatt samme omfang som i Fagerfjord og har - fordi vi er senere i tid

- overgått Kirkeværet. Men vi må huske at Elvejordfolkene neppe har hatt behov for å kjøpe trematerialer. Dels bodde de i et treproduserende område, dels ga den utbredte bruk av runde torvgammer mindre behov for reelt tømmer og bord. Også korn kan de til en viss grad ha produsert selv. Allikevel er kjøpevarelisten imponerende: Låser, gryter og andre jernsaker, bronsekar, blytetting og glass til vinduer, flasker, keramikk, steintøy, fajanse og litt porselen, kritt Piper og glassperler. Også på Elvejord må vi derfor forutsette produksjon for salg. Den skinnvareproduksjon som reinknoklene og den ene reveknokkel avspeiler, er naturligvis et alternativ som vi ikke har funnet i Fagerfjord og på Kirkeværet. Men den er ikke forklaring nok. Pengene kan stort sett bare være kommet fra en eneste kilde: sesongfiskeriene som mennene deltok i fjernt fra hjemmet.

Sosiale og etniske forhold.

Når de sosiale og etniske forhold skal belyses ut fra funnstoffet og i sammenlikning med de tidligere beskrevne plasser, kommer det etniske moment i forgrunnen og skal derfor tas først. Utgangspunktet er den sikre, historiske viten, bygd på skatte- og manntallslistene, at Elvejord i 1600-årene var en samisk bygd. Dette har jeg nevnt tidligere, og det nytter ikke å ville hemmeligholde det for seg selv til etter en analyse av funnene. Ubevisst ligger det bakom vurderingene. Det er derfor mer forsvarlig åpenlyst å ta det som utgangspunkt og så spørre, hvilke ulikheter fra gjenstandsmaterialet på Kirkeværet som det kan være relevant å feste seg ved.

Den mest iøynefallende forskjell er husformen. Den runde torvgamme forekommer ikke i de bygder jeg har beskrevet som mer eller mindre sikkert norske. Dernest

boliginnetningen: Hele den utvikling av boligen som er foregått på norsk grunn i tiden ca. 1300 - 1600 - alkove, panel, tregulv, hjørneildsted m.v. - finnes det ikke spor av på Elvejord. Men en hel del av det dukker opp i "sjøsamegammen" hundre år senere. I den gruppe vi her beskjeftiger oss med er det altså tale om en kulturretardasjon, og Elvejord er presis fra den korte periode, hvor den er mest uttalt. Dernest er det gulvarealet: På Kirkeværet hadde to familier henholdsvis $34\frac{1}{2}$ m² og 36 m² å røre seg på ; på den hundre år senere gård i Fagerfjord hadde man 52 m². Men våningshuset på Elvejord var bare 27 m² innvendig. Videre ser vi at reinhorn og -knokler vitner om at Elvejordfolkene må ha hatt et beskjedent reinhold foruten februk og fiske, og at reinprodukter har vært utnyttet både i husholdningen og som redskapsråstoff. Blant 53 bevarte beinsaker fra Kirkeværet var ingen beinskjeer av reinhorn. Fra Værneset var det 1 beinskje av 6 beingjenstander, fra Fagerfjord 1 av 5. I Elvejordmaterialet er de 2 beinskjeer de eneste beingjenstander. Bevaringsforholdene de fire steder tyder ikke på at vitrings-utvalget er vesentlig ulikt. Hvalbein som råstoff forekommer ikke på Elvejord. Andre ulikheter i redskapsinventaret kan jeg ikke påpeke, som naturlig er, ettersom nesten alle de funne gjenstander er kjøpevarer. Som et siste trekk skal nevnes at Elvejordfolkene ikke bare har spist reinkjøtt, men heller ikke kan ha hatt noen motvilje mot rypekjøtt som mat. Vi har altså en lang rekke trekk, hvor Kirkeværet og Elvejord skiller seg sterkt fra hverandre. Ingen av dem er direkte og nødvendig avhengig av resurstilgang og beliggenhet. Forklaringen må være at vi har krysset den etniske grense, og de skrevne kilder har vist at dette faktisk er tilfellet. Ved senere undersøkelser vil man derfor som kjennetegn på funnenes etniske tilhørighet måtte se etter ikke et enkelt kulturtrekk, f.eks. arkitekturtypen, men summen av en hel rekke trekk.

Er det da karakteristisk for sjøsamiske bygder at gårdene ligger spredt, at man bor i en viss avstand fra kysten, og at jordbruket er langt viktigere innom selvbergingen enn fisket? Her er nok materialet for spinkelt. Det har vært slik på Elvejord. Funn fra de nordlige nabogårder Årøybukt, Drabbeng og Koppangen viser i samme retning. Men dette lille området kan være en unntakelse. Allikevel er det værd å stille et spørsmålstegn ved, om den normale vurdering av sjøsamene som "fiskerlapper" er korrekt. Kanskje de i virkelighet først og fremst var jordbrukere?

Det har ikke megen mening å sammenlikne sosiale forhold tvers over en etnisk grense. Verdinormer og forutsetninger er like forskjellige mellom Elvejord og Kirkeværet som de var mellom Kirkeværet og dalene på Østlandet. Det nytter derfor ikke å spørre om, hvem som er rik og hvem som er fattig her. Heller ikke kan vi med de sterkt begrensede utgravningsområder vente svar på, om alle på Elvejord var like eller det eksisterte sosiale ulikheter familiene imellom. Mitt materiale synes dog stort nok til å imøtegå Else Johansen Kleppe i hennes sosialt/etniske vurderinger av Mortensnesfunnene fra Varanger⁵²⁾. Hun postulerer der at et samisk samfunn er klasseløst, mens enhver annen etnisk gruppe på Nordkalotten har levd i klassesdelte samfunn. Dette kan nok være sant generelt, men det holder ikke stikk, hvis det arkeologiske materiale bare belyser forholdene i en liten bygd eller et fiskevær. Hvor det hverken var kjøpmann, jordeier, prest eller fogd, levde også nordmennene i et klasseløst lokalsamfunn. Det betyr at en arkeologisk undersøkelse av en enkelt bygd aldrig vil kunne avsløre klasseforskjeller, og slike er derfor ikke brukelig ved forsøk på etnisk bestemmelse.

V. KVELDSTUA.

Det sørligste funnsted som jeg skal ta med i behandlingen, er Kveldstua på Tromsøya. Det ligger i selve Tromsø, i utkanten av tettbebyggelsen, bare ca. 2 - 3 km sørvest for byens sentrum. Denne nærhet til et sted som allerede for flere hundre år siden fungerte som distriktets sentrum gir oss større muligheter for å vurdere, hva det har vært og ikke vært av bosetning, enn hva vi hadde i utkantstrøkene. Undersøkelsens resultat vil også uvilkårlig ses i relasjon til det nære sentrum. Jeg kan ikke helt unngå å beskjeftige meg med dette aspekt, men hovedsiktepunktet her vil naturligvis bli å sammenlikne Kveldstua-gravningen med de tidligere beskrevne resultater fra Mjelvik, Fagerfjord og Elvejord. Fig.1.

Tromsøya ligger i selve hovedleia, ved munningen av den store Balsfjord. Stedet ligger altså ikke så langt inne som Elvejord, men har desidert en mer beskyttet posisjon enn Mjelvik og Fagerfjord. Øya har vært bondebygd helt siden jernalderen, og det er gjort mange oldfunn. Steinalderfunnene samler seg især mot øst og nord på øya, jernalderfunnene nordligst på vestkysten, mens middelalderfunnene er fra østkysten og må ses som forløpere for framveksten av byen der. Kirken ble bygd midt på østkysten i 1200-årene, fra middelalderen er også et festningsanlegg, og opp gjennom 1600- og 1700-årene dro kirkestedet både handel og bosetning til seg, allerede lenge før stedet ble by i 1794. I hele denne utvikling synes øyas sørlige og sørvestlige del å ha vært utenfor. Dette var prestegårdens eiendom, grd.119, delvis utmark, delvis innmark, offisielt ubebodd helt fram til 1800-årene. Om utkantforhold har rådet noe sted på øya, må det ha vært der, selvom avstanden fra sentrum i virkeligheten var ganske kort.

Pl.XXXIII,1. En interessert mann, nå avdøde Øystein Mortensen, som ferdes meget i skog og mark, meldte i 1975 inn til Tromsø Museum iakttakelsen av hustuffer på eiendommen "Brødrenes Minde" av Kveldstua grd. 119, br. 19, eier: Arne Grundvåg. Stedet er eksponert mot sørvest, ligger helt oppe i øvre kant av nåværende innmark, tett inn mot en berghammer, ca. 30 m. o. h. Det er bevokst med en glissen bjørkeskog. Mot sørvest og vest er det vid utsikt over Sandnessundet til Sør-Kvaløy. Her ligger tuft I. Tett bakom tuften er et oppkomme ved foten av den ca. 10 meter høye skrent av berget. Denne skrentfot er i virkeligheten en strandlinje fra langt tilbake i eldre steinalder. Nordvest for tuft I er det to mindre tuffer, nr. II - III, av et hus og en gamme. Utgravningen ⁵³⁾ omfattet bare en del av tuft I. Den fant sted i juni 1975.

Tuft I.

Pl.XXXIII,2. Tuften er orientert nordvest - sørøst, med gavlen inn mot berget. Den er utvendig 12,00 x 7,70 meter stor, innvendig 9,70 x 5,10 meter stor. Veggene markeres av en steinsyld, klart rektangulær. Utgravningen viste at huset har hatt 2 rom. I sørøst var et 5½ meter langt, 5 meter bredt rom med dør i sørøstgavlen, 1,20 meter bred. Dette rom har hatt tregulv, hvilende på en rekke tverrgående stokker som igjen lå direkte på undergrundens sand. Eieren av eiendommen har tidligere brutt disse stokker opp, men avtrykkene av dem sto klart igjen. Rommet hadde intet ildsted. Ytterdøren førte rett ut til oppkommet som har forsynet dyr og mennesker med vann. Det er uvisst, om det var en indre dør mellom de to rom. Det sørøstlige rom var etter alt å dømme fjøs.

.XXXIV,1.

Det nordvestlige rom var 4 x 5 meter stort, ialt ca. 20 m². Også her har det vært tregulv, med bordene gående i husets lengderetning. Det var bevart adskillige partier av dette trelag, også deler av de underliggende, tverrgående stokker. I gulvet var det mange loddrettstående jernspiker, men også spredt oppå gulvet lå det mange spiker. De siste må ha vært anvendt i taket og være falt ned derfra. Midt på gulvet var en åpen åre, utvendig 100 x 80 cm stor, satt av 4 stein og fylt med trekull inni. Utenom ildstedet besto gulvet i et firkantet felt av påført sand, idet dette felt ikke hadde tregulv - av hensyn til brannfaren. Ellers ble det ikke funnet spor av rommets innretning. Ytterdøren i nordvestgavlen var 1,30 meter bred; da veggen her var 0,55 meter tykk, har det vært et lite "bislag" i veggtykkelsen. Dette bislag var panellert på sidene med loddrette bord, festet til en vannrett fotstokk. I nordøst-siden av den ytre døråpning var et kraftig stolpehull, 10 cm i diameter, fra dørkarmen. Veggen var i den sørvestlige langvegg og i gavlene en dobbelt kistemur med jord i det indre murliv; den nordøstre langvegg sto oppe i skråningen og var dels meget tilfeldig bygd, dels direkte skredet inn. Murverkets overkant var av sterkt skiftende høyde, slik at det er helt utelukket at det kan være syldmur for en tømmervegg. Nærmest liknet det på de 3 sider Mjelvik 1 - 4, altså rester av et hus, hvor torvtaket har hvilt direkte på den lave mur. Men da den fjerde side lå så meget høyere i terrenget og var så tydelig ustabil, er det kanskje snarere fundament for en torviling på yttersiden av langveggene, mens gavlene godt kan ha vært av tre - i stavteknikk.

Overalt i husets beboelsesavdeling var det samme lagdeling: Øverst 4 - 6 cm grastorv, så et 2 - 3 cm trekullag, deretter 3 - 5 cm kulturlag med gjenstandsfunn, så tregulvet og under det i husets sørvest side leire-

bunn, i nordøst-siden bergflate. Uten tvil var huset brent til sist. De funne gjenstander omfattet især jernspiker, fajanseskår, flaskeskår og enkelte stumper av keramikk, en krittpipe og ubestemmelige jernfragmen-ter, samt en bronseknapp. De er Ts. 7196 a - m. Man legger merke til at det ikke var ruteglass - huset har altså ikke hatt glassvinduer -, ikke båtsaum - det var altså ikke brukt rekved i taket -, og ingen luksusvarer så som mønsterglassert keramikk eller porselen. Dyre-bein og eventuelle beinsaker var ikke bevart.

Tolkning.

Funnene er satt opp i skjema XI. De mange fajanseskår og skår av glassflasker og drikkeglass, sett i forhold til brukskeramikkenes nesten totale fravær, viser at vi er senere her enn i noen av de hittil beskrevne utgravninger. Dateringen må være senere enn 1700. Når allikevel porselen og vindusglass mangler, og krittpi-per bare finnes i et enkelt eksemplar, kan dette ikke tas som kronologiske trekk, men må skyldes at vi beveger oss i et meget fattig sosialt miljø. Skjema XI.

I 1700-årene var det ifølge de skrevne kilder ingen selvstendige jordbrukseiendommer sør på Tromsøya. Allikevel finner vi her boligen til en familie som uten tvil har ernært seg ved en eller annen form for jordbruk. Gjennom matrikuleringen kan det slåes fast at stedet på den tid tilhørte prestegården⁴²⁾. Eiendommen har ifølge funnene bare hatt en ganske kort eksistens og er forsvunnet uten å sette seg spor i stedets senere bosetningshistorie. Det er med andre ord et husmanns-sted under Tromsø prestegård.

Skjema XI

Funn fra Kveldstua.

<u>Av jern:</u>	<u>Kveldstua, tuft I</u>
Spiker	44
Bolter	1
Pinner	1
 <u>Annet metall:</u>	
Bronseknapp	1
 <u>Av leire:</u>	
Keramikkskår	1
Fajanseskår	24 (derav de 23 av samme kopp).
Krittpipestilk	1
 <u>Av glass:</u>	
Skår av flasker og drikkeglass	<u>78</u>
Ialt:	<u><u>151</u></u>

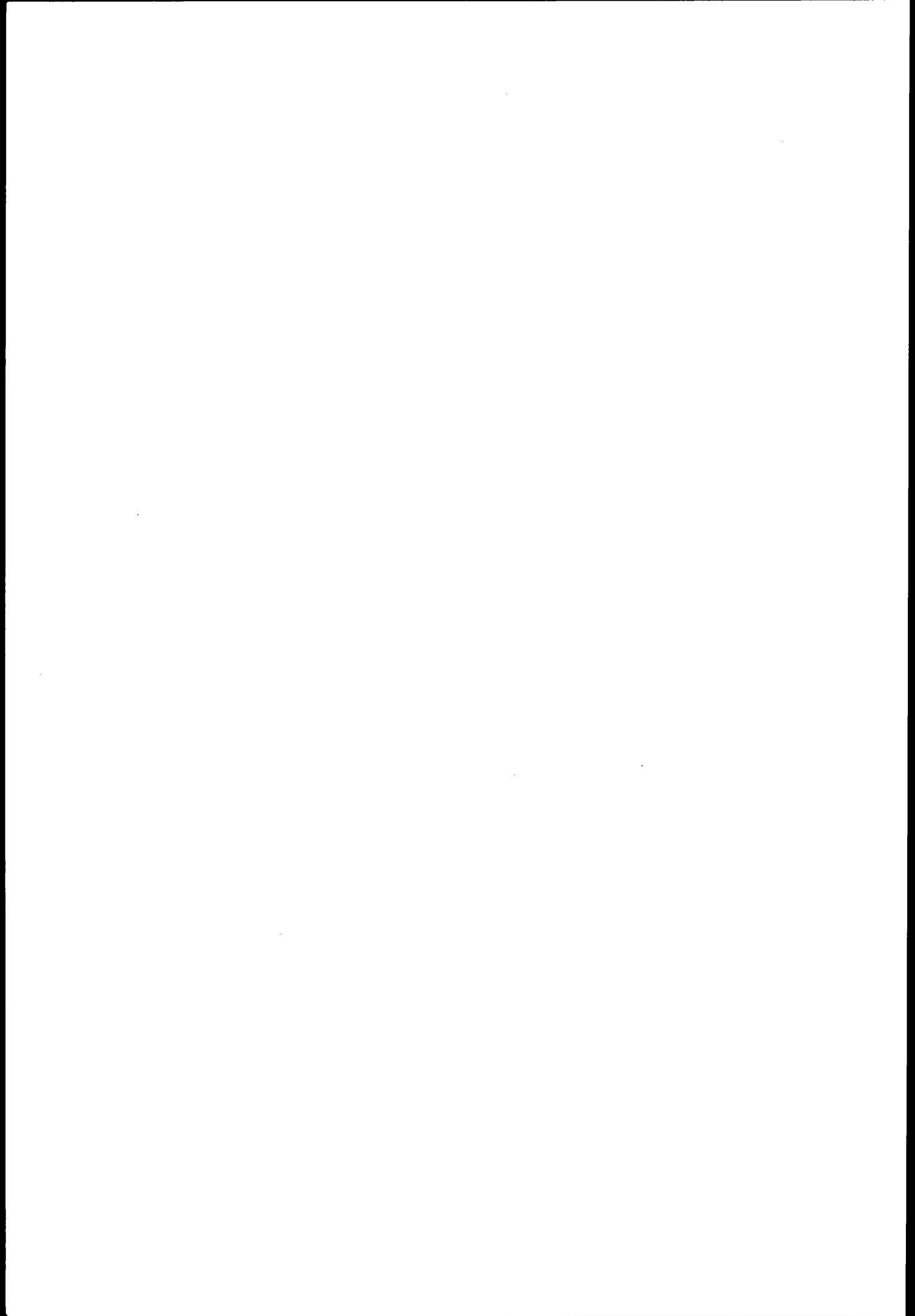
Våningshuset er i sin romdisponering en "nordmannsgamme" eller "sjøsamegamme". I sin byggeteknikk er det kanskje en slik gamme, nemlig hvis de bevarte vegger skal oppfattes som ilinger, og nordøst-veggen ser ut til å være det. Men kanskje er huset i virkeligheten et steinhus, en etterkommer etter den eldre byggeskikk på Mjelvik. Jeg tør ikke avgjøre det sikkert. Mest rimelig er det dog at vi her ser utviklingen fra Fagerfjord hus I og Elvejord hus I gå videre. Vi er nå oppe i 1700-tallet, og funnene og de skrevne kilder ⁵¹⁾ skulle da stemme overens om, at "nordmannsgammen" nå er utformet i sin karakteristiske form, slik som den ble seende ut helt fram til 1944 i Finnmarks fjordbygder. Hva hus II på Kveldstua har vært, vet vi ikke, men hus III var en rund gamme. I sin beliggenhet innom helheten er det fristende å parallellisere den med uthuset Elvejord hus 13. Men Kveldstua er ikke noe tun, bare en tilfeldig, fattigslig beboelse uten noe helstøpt preg.

Den sosiale tolkning er altså ikke vanskelig. Ved å nærme oss sentrumsstedet Tromsø har vi forladt de små klasseløse samfunn. Her på Tromsøya er det tale om et klassedelt samfunn. Bare en halv times gange fra Kveldstua bodde samfunnets overklasse - presten, kjøpmennene, fogden o.s.v. -, hvis levevis vi kjenner ganske godt fra samtidens beskrivelser, og hvis bolighus er bevart, om ikke i Tromsø så på tilsvarende steder. Avstanden mellom dem og husmannen på Kveldstua har vært enorm, i egentligste forstand uoverstigelig. Men også i relasjon til de mennesker, vi har møtt i Fagerfjord og på Mjelvik Kirkevær er det stor forskjell. Kveldstua-familien hadde 20 m² bolig, Elvejord-familien 27 m², Fagerfjord-familien 34 m². Og Kveldstua er den seneste av disse tre. Fra Mjelvik til Fagerfjord har jeg påpekt 100 års nyskapninger i boliginnretning. Her er vi enda 100 år senere, men her er det ingen av disse nyskapninger, ikke alkover,

ikke hjørneildsted, ikke glassvinduer o.s.v. Uansett hvilken målestokk man la på folkene de øvrige steder, så måtte man imponeres av deres allsidige utstyr av kjøpevarer, for størstedelen importert fra utlandet. Naturligvis er også fajansen og glassflaskene og den enslige krittpipe fra Kveldstua kjøpt. Men utvalget av kjøpevarer er her så langt mindre og helt uten noen luksuspreg.

Kan det være et spørsmål om etnisk forskjell? Det er ikke fra Kveldstua et eneste trekk som tyder på samisk tilhørighet, hverken i gjenstandsmaterialet eller bolighuset. Allikevel kan beboerne naturligvis være samer, men det er lite sannsynlig, trass i at hus III var en uthusgamme.

Som hovedkonklusjoner av Kveldstua-utgravningen vil jeg derfor sette to: Først at vi ser samfunnets underklasse, de som er fattigere enn både fiskerbønder og kystsamer. Dernest at vi formodentlig har neste skritt i utformingen av "nordmannsgammen" etter det vi tidligere har sett fra 1600-årene.

VI. G A M H A U G E N.

I årene 1975 og 1976 foregikk en vesentlig del av Helgøyprosjektets arbeid på selve Helgøya. Heri inn-
gikk min kartlegging av kirkestedet. Kartet omfatter
den gamle og den nye kirkegård, kirken, tuftegruppen
Gamhaugen, gårdshaugen med omgivelser, holmen Martin-
holmen med en gruppe gravrøyser o.s.v. Et utsnitt av Fig.42.
dette kart anføres her, omfattende Gamhaugen sam-
tidig med at jeg gjengir en forminskjet skisse av hele Fig.41.
området, slik at man får en riktig forestilling om
Gamhaugens beliggenhet i forhold til gårdshaugen og
det gamle kirkested. Det hele ligger på en fram-
springende, sørvestvendt odde ut i Helgøysundet. Det
er ingenting som tyder på at det i området har bodd
mennesker andre steder enn på Gamhaugen og på gårds-
haugen. Da utgravingen av gårdshaugen viste kontinu-
erlig bosetning i hvert fall tilbake til 1300-årene,
måtte det være samtidighet mellom en eller flere fa-
ser av denne bosetning og tuftene på Gamhaugen. Også
kirkestedet må ha eksistert samtidig med bosetningen
på Gamhaugen. Selv en overflatisk betraktning av tuf-
tens ringe utstrekning og tilfeldige oppbygging lot
formode en sosial forskjell mellom beboerne av gårds-
haugen og Gamhaugen. A priori reknet vi med at det
lille samfunnets sentrale personer - handelsmann, prest
eller likn. - bodde på Gårdshaugen, mens Gamhaugen var
tilholdsted for småkårsfolk, som formodentlig - men
ikke sikkert - var økonomisk, og kanskje også juridisk
underordnede. Teoretisk kunne bosetningen på Gamhaugen
representere 3 ulike muligheter:

- 1) Strandsittere med permanent opphold der og under-
ordnet mannen på gårdshaugen; eller 2) tuftene kunne
være fra rorbuer, hvis innbyggere da økonomisk måtte

ses i relasjon til gårdshaugens beboere, eller 3) fra kirkestuer, hvor beboernes opphold da var betinget av nærheten til kirken. I begge de senere tilfeller måtte benyttelsen av husene ha vært sesongbetont, ikke av permanent art. Utgravingene, som jeg foretok i 1975-1976, tok da sikte på å oppklare disse forhold, noe som langt på vei lyktes. Samtidig var vi på forhånd klar over at den historiske testing som jeg ovenfor har forsøkt på Kirkeværet og i Fagerfjord ikke her lot seg praktisere. Sesongvise tilholdssteder nevnes aldri i de eldste skrevende kilder, enn mindre navn eller tall på de folk som holdt til der. Vi må altså se bort fra de historiske kilder og behandle problemene som "forhistoriskarkeologiske". Gamhaugen er 140 m i NØ-SV, d.e. utover mot spissen av halvøya, 80 m brde, delt i 2 like store deler ved et SØ-NV-gående dalsøkk. På den ytre er det 6 tufter, på den indre 4. Dernest ligger det langs den nordvestre kyst i alt 20 tufter, i engen utenfor haugens sørøstside 17 tufter. Endelig er det mot NV nedenfor den nåværende kirkegård 3 tufter. Dertil kommer enda en tuft ute på en liten holme utfor halvøyas SV-spiss. Dette gir i alt 51 tufter. De er av ulike form og konstruksjon - runde og firkantede, flate og nedgravd, men jordvoller og med enkelt syldsteinsrekke - og alene av den grunn kunne man formode ulikhet i alder og funksjon. Det ble utvalgt 4 gravningsfelter:

Tuft I-II beliggende i engen mot sørøst; Tuft III beliggende oppe på haugen; Tuft IV-VIII nede ved den nordvestre strand; og tuft IX lengst i nord, nedenfor kirkegården. Fra den sørøstligste tuft i engen er det bare 20 m mot SØ. til gårdshaugen, fra den nordligste tuft 10 m til torvgjerdet rundt den elste kirkegård. Tross dette nære naboskap er der fullt rimelig å skille de nevnte 51 tufter ut som en spesiell fortidsminne-gruppe. De har til enhver tid utgjort en bosetnings-enhet, om enn naturligvis alltid i funksjonsavhengighet

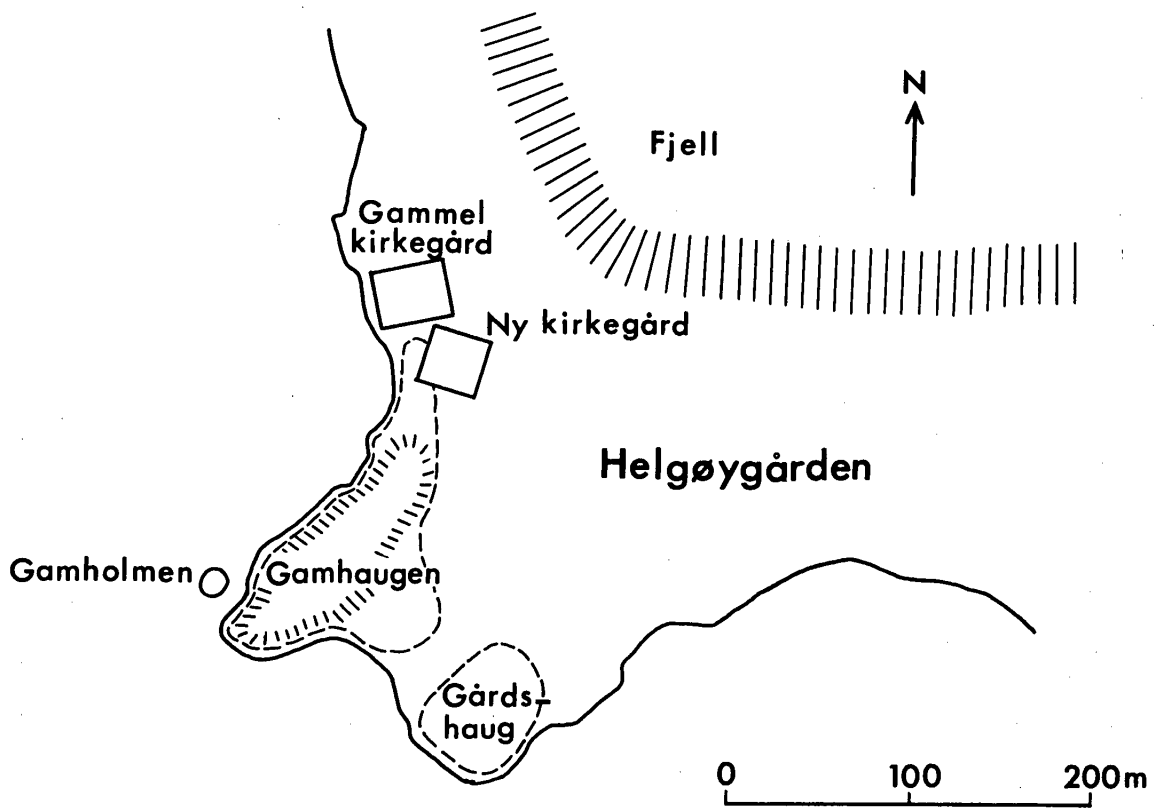

Fig. 41. Gamhaugens beliggenhet på Helgøygården.

av sine naboer, kirkestedet og gårdshaugen. Disse to vil bli publisert annet sted i forbindelse med Helgøy-prosjektets resultater. Her skal bare gravningsresultatene fra de 4 gravningsfelter på Gamhaugen beskrives og diskuteres.

Tuft I-II.

Fig.43. Tuft I virket før utgravningen oval, innvendig 4,50m l. i NV-SØ, 3 m br. Den var omgitt av valler, inntil 15cm høye, normalt ca. 1,25m br., så tuftens ytre mål ble 7 x 7,50m. I forhold til den omgivende engoverflate dannet det indre rom en gryteformet fordypning, 26cm dyp. Døråpningen syntes å være skjeft inn fra sør, 0,75 m br. Tuft II var av en helt annen type. Den har vært en firkantet gamle med meget kraftige vegger. Etter at taktorv og veggtorv er skredet ned innover, syntes gulvflaten bare å være 1,75 m br., men 5,40 m l. i SØ-NV, men den har naturligvis opprinnelig vært meget større. Vollene er inntil 3 m brede, inntil 40cm høye. De ytre dimensjoner blir da 9,75 x 8,50m. Gulvet er plant og i høyde med terrenget utenfor. Denne tuft kunne ha vært moderne, idet den likner de husrester som i dag er igjen i Finnmark etter brenningen i 1944. Hus I derimot kunne etter sit ytre utseende gjerne ha vært en steinaldertuft. De to tufter lå så tett ved hverandre at SV-veggen til hus II overlappet hus I's NØ-vegg formentlig med mer enn 1 m. Man fikk dermed en klar relativ kronologi mellom "steinalderhus" og "moderne gamle".

Fig.44. Utgravningen ble lagt som en 80cm br. grøft fra SV til NØ, gjennom begge tufter og gjennom deres overlapping. Den oppmålte profil ble dermed tverprofil i husene. I hus II ble også målt en lengdeprofil, idet vi utgrov 2 strekninger av en prøvegrøft vinkelrett på den andre. I alt omfatter utgravningene i hus I-II 20m grøft av

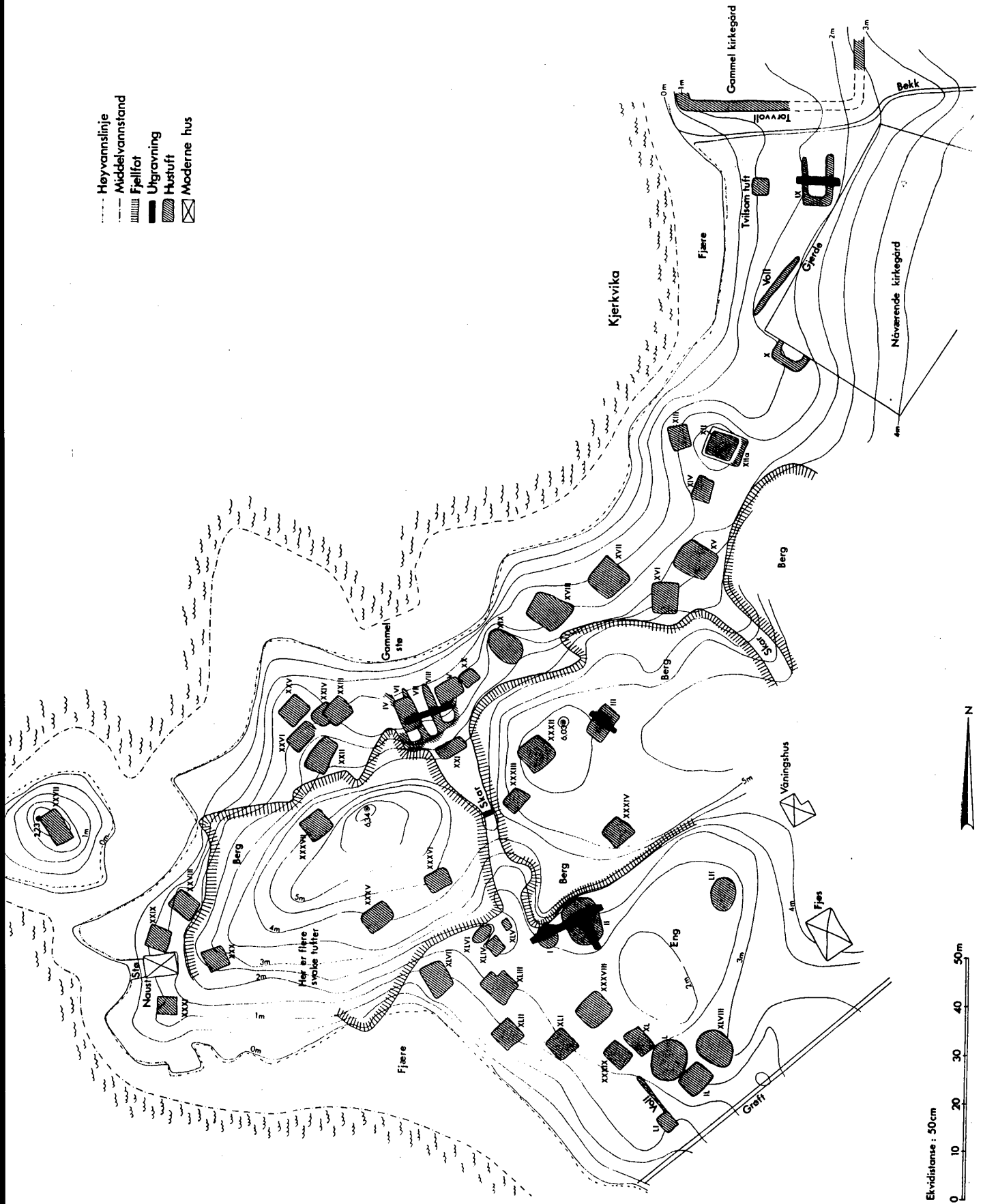

Fig. 42. Oversiktsplan av Gamhaugen.

Pl. XXXV, 1.

Fig. 44.

0,80m's bredde, eller $16m^2$. Tuft I viste seg ved undersøkelsen å ha hatt sprettede steiner i en vegg som ellers besto av lagdelt torv. Veggen i SV. var 1,30m br., mens NØ-veggen var for ødelagt til å kunne måles. Ved den indre veggfot var en 27cm dyp, steil nedgraving i bunnen slik at gulvet har ligget i denne dybde under opprinnelig overflate. Gulvet ble dermed plant, ca 3m i bredden. Undergrunnen var lys sand. Utenfor SV-veggen var en tunbrolegging av flate heller. Den ble fulgt nesten 3m utover, uten at vi fant noen grense for den. Formodentlig danner den en del av et brolagt tun mellom 3 - 4 gammer her. Oppå tunbroleggingen var et 5 - 8 cm tykt, sort kullag. Samme lag ble gjenfunnet inne i huset. I dettes SV-side var det inntil 40cm tykt, mens det i NØ-siden var 15 - 20cm tykt. Gulvet var imidlertid helt ødelagt midtpå ved senere gravning av avfallsgrop, 3m i diameter. I SV var det bare en 30 cm br. stripe gulv uforstyrret, i NØ praktisk talt intet. Denne avfallsgrop, som midtpå var 115 cm dyp og traktformet var fylt med svart jord, avfall og - i 2 distinkte lag store steiner. Ved samtaler med gamle folk på stedet ble det klart at gropen hadde stått åpen i deres barndom, men var fylt igjen ca. 1910-15. Disse årstall ble bekreftet av funnene i avfallslagene. Til hvilket formål en omkring århundreskiftet har gravd denne grop er uklart, men den kan meget vel helt fra starten ha vært beregnet på tømning av søppel. I alle fall står dens tidsmessige plassering helt klar, og hverken den eller dens innhold vil bli behandlet ytterligere. P.gr.a. denne forstyrrelse av gulvområdet i hus I er det ikke bevart spor av husets ildsted.

Tuft II's vegger var konstruert som dobbelte steinrekker og mellom dem torvstabling. Imidlertid var torvstablingen forsterket ved at det med mellomrom var lagt inn flate heller mellom grastorvslagene. Dette er typisk også for senere gammekonstruksjoner. Veggene var fra 0,75 til 1,50 m tykke. Langs deres innerside var nedskredet torvmateriale

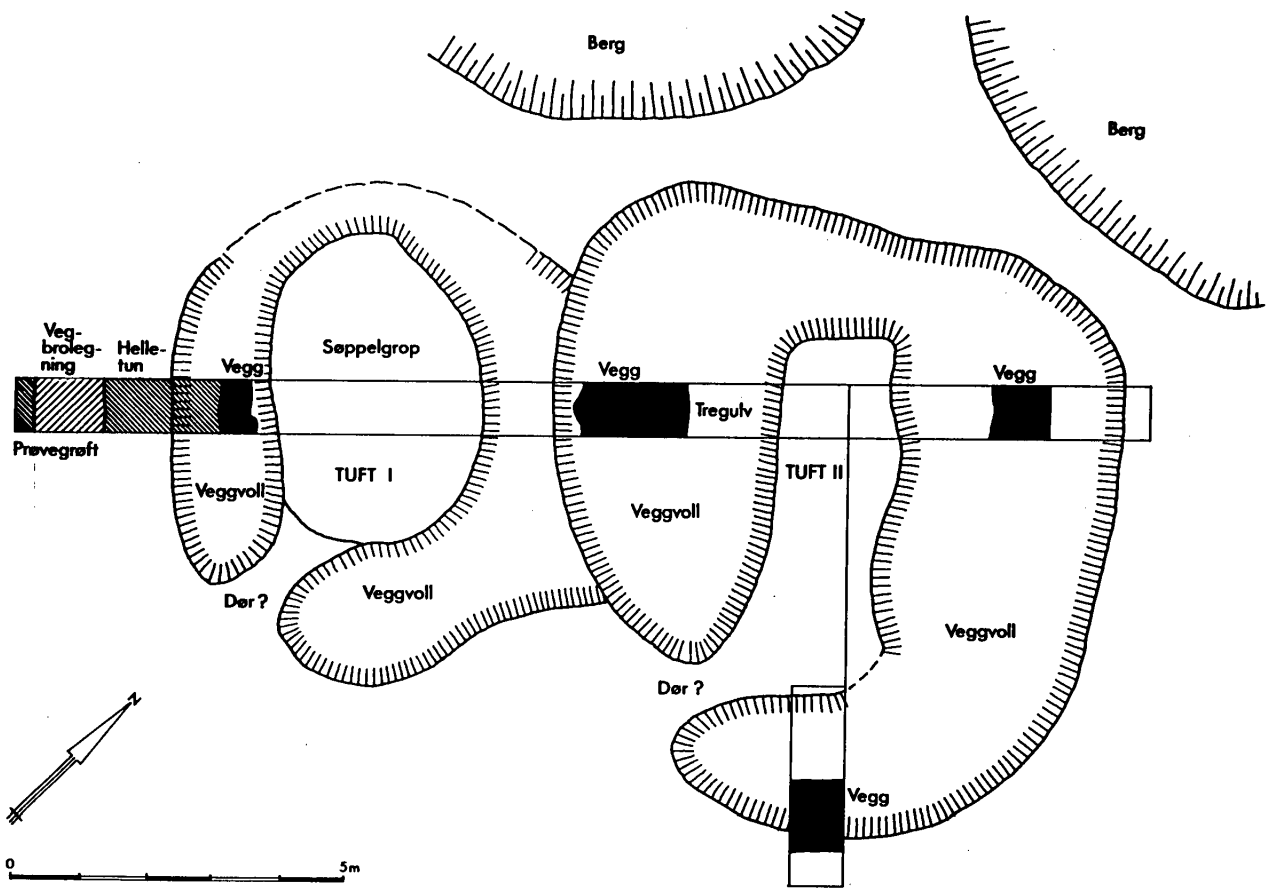

Fig. 43. Gamhaugen, plan over tuft I-II.

fra taket. Gulvet inne har vært 4,75 m br. i SV - NØ. SØ-gavlen var av samme konstruksjon som langveggen, 1m tykk, og også her lå det nedskredet taktorv langs inn-siden. Huset indre lengde må ha vært ca. 7 - 7,50 m. Inne på gulvet var det rester av et tregulv, bestående av gulvbord i husets lengderetning spikret med jern-spiker på tvergående stokker. Disse hvilte igjen på et 5 - 10 cm tykt skjellsandlag som må være påført da huset ble bygd. Det ble ikke funnet spor av ildsted. Om et sådant eksisterer må det være i et av rommets hjørner, ikke utpå gulvet. Over tregulvet var et 5 - 20 cm tykt svart kulturlag. Det ble gjenfunnet utenfor veggene i alle de retninger hvor grøftene ble ført utover. I SV hvilte det igjen som inne i huset på et tynt lag av påført skjellsand, men i SØ og NØ hvilte det direkte på kulturlag som hører til hus I (se nedf.). Overlappingen mellom de 2 hus så slik ut i profil:

5 cm grastorv.

17 - 20 cm kulturlag, hørende til hus II.

5 - 10 cm påført skjellsand.

16 cm kulturlag, hørende til hus I.

Naturlig, lys sandbund.

Dette er målt ved yttersiden av hus II's vegg. Under vegg-en er det ikke gravd, men det er helt klart at vi her har lagfølgen:

Grastorv.

Hus II's veggvoll.

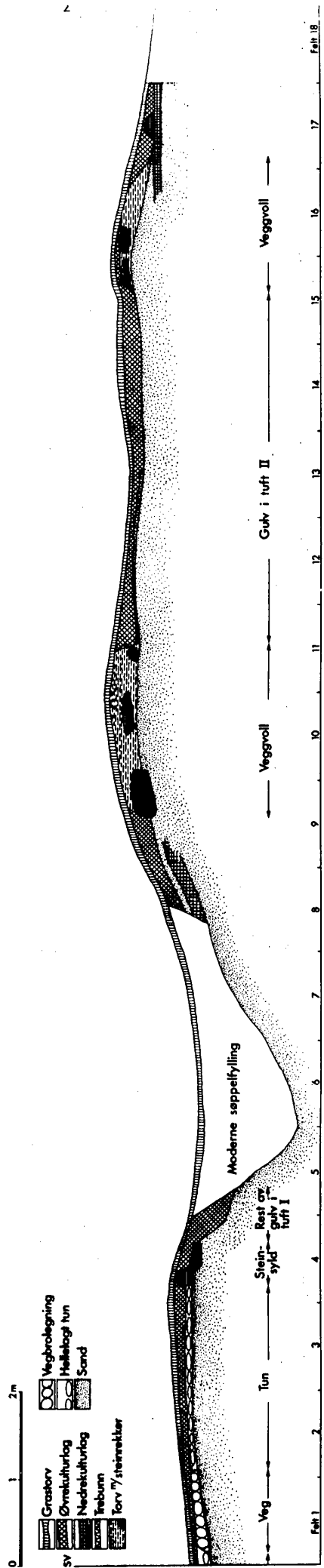
Påført skjellsand.

Kulturlag, hørende til hus I.

Naturlig, lys sandbund.

Fig. 44. Gamhaugen, snitt av
hus I - II.

Imidlertid viste det seg at det nedre kulturlag fortsatte under hele hus II og kunne gjenfinnes som et kulturlag under hus II's kulturlag utenfor såvel NØ-veggen som SØ-veggen, altså i hvert fall 8 - 9 m utenfor hus I's NØ-vegg. Det er en markant forskjell mellom de 2 kulturlag. Det nedre er mørkere, inneholder mer trekull og umåtelig mengder av dyrebein, især fiskebein. Det øvre er noe lysere og tørrere og har lite innhold av dyrebein. Det er klart at hus I representerer en eldre, mere permanent fase av bosetningen, mens hus II er fra en senere periode, hvor stedet bare sesongvis var beboet, og husholdsavfallet bare ble produsert i små mengder. Hus I kan ha vært en bæljegamme, men noe sikkert herom kan ikke sies. Hus II er uten tvil en slags nordmannsgammene, dog uten fjøsdel. Taket har skrånet pyramideformet opp fra alle 4 vegger, har altså hatt helvalm. Begge hus må betraktes som våningshus, hus I med et indre rom på 13 - 14m², hus II på 33 - 35m². Funnene fra de 2 hus er disse (TS. 7197 a-m):

Fra hus I og nedre kulturlag:

- 1 ornamentert beinskje av reinhorn.
- 16 fragmenter av kritt-piper.
- 7 skår av flaskeglass
- 3 porselensskår.
- 1 skår av hvit fayanse.
- 3 steintøyskår.
- 7 keramikkskår av stjertpotter.
- 15 skår av annen ensfarget keramikk.
- 1 skår av keramikk med flerfargede glassurmønstre.
- 5 fyr- eller børseflinter.
- 1 jernspiker
- 7 ubestemmelige jernfragmenter.
- 3 jernslagge.
- 59 stumper av gule tegelstein.

Fra hus II og øvre kulturlag:

- 1 sidelager av hvalbein fra et vabein.
- 71 fragmenter av kritt Piper.
- 12 skår av ruteglass.
- 2 skår av flaskeglass.
- 21 fayanseskår.
- 12 stentøyskår.
- 1 blå glassperle.
- 46 skår av stjertpotter.
- 64 skår av annen ensfarget keramikk.
- 7 skår av keramikk med flerfargede glassurmønstre.
- 13 jernspiker
- 6 båtsaum av jern, samt 1 niteplate av kopper.
- 1 jernbolt.
- 1 gaffel av jern.
- 2 eneggede jernkniver.
- 1 jernnøkkel.
- 2 fiskekroker av jern.
- 1 ljåblad av jern.
- 1 grytebrott av jern.
- 1 båndformet jernbeslag.
- 5 ubestemmelige jernfragmenter.
- 1 fyr- eller børseflint.
- 2 stk. blytetting.
- 1 toskilling av sølv fra 1677.⁵⁴⁾
- 72 fragmenter av gule tegelstein.
- 4 fragmenter av røde tegelstein.

Fra uvisst lag og fra avfallsgropen:

- 10 fragmenter av kritt Piper.
- 13 skår av flaskeglass.
- 19 skår av ruteglass.
- 2 skår av drikkeglass.
- 5 porselenskår.
- 34 fayanseskår.
- 2 steintøyskår.
- 4 skår av stjertpotter.

10 skår av annen ensfarget keramikk
1 skår av keramikk med flerfarget glassur
1 fyr- eller børsflint.
1 fiskekrok av jern
3 jernspiker.
1 jernhakke.
2 jernslagge.
101 fragmenter av gule tegelstein.
2 fragmenter av røde tegelstein.

Som man ser er inventaret nesten identisk i de to lag. I nedre lag mangler vi ruteglass og røde tegelstein, typer som finnes i øvre lag. Ellers ser vi ingen forskjell. Den eldre bosetning kan neppe være eldre enn 1620-årene, snarest senere. Den yngre bosetning dateres av 1677-mynten, som neppe kan ha vært gammel da den kom i jorden, ettersom den er funnet sammen med stjertpotter, en da utdøende keramikktype. Begge bosetninger bør derfor høre hjemme inntil tiden 1620 - 1700. Man kunne meget vel tenke seg at det var tale om en kontinuerlig beboelse, hvor da et hus naturligvis avløser et annet, når det blir gammelt. Dette vil bety at tilsvarende husutskiftning andre steder på Gamhaugen ville være skjedd på andre tidspunkter, og noen "periode 1", alvøst av en "periode 2" ville ikke kunne oppstiles. Imidlertid er de to hus av såpass ulike hustyper og bosetningen av så ulik karakter, at man allikevel vil formode et relativt markant tidsskifte mellom den eldre og den yngre bosetning. Bare flere gravningsresultater kan oppklare dette. I alle fall gir noe grunnlag for å klassifisere andre tufter som "tidlig" eller "sene" uten utgravning seg ikke herav.

Tuft III

Fig.45. Hus III lå på den øverste flate av selv Gamhaugen, på et sted hvor det var lite løsmaterialer over bergflaten, og

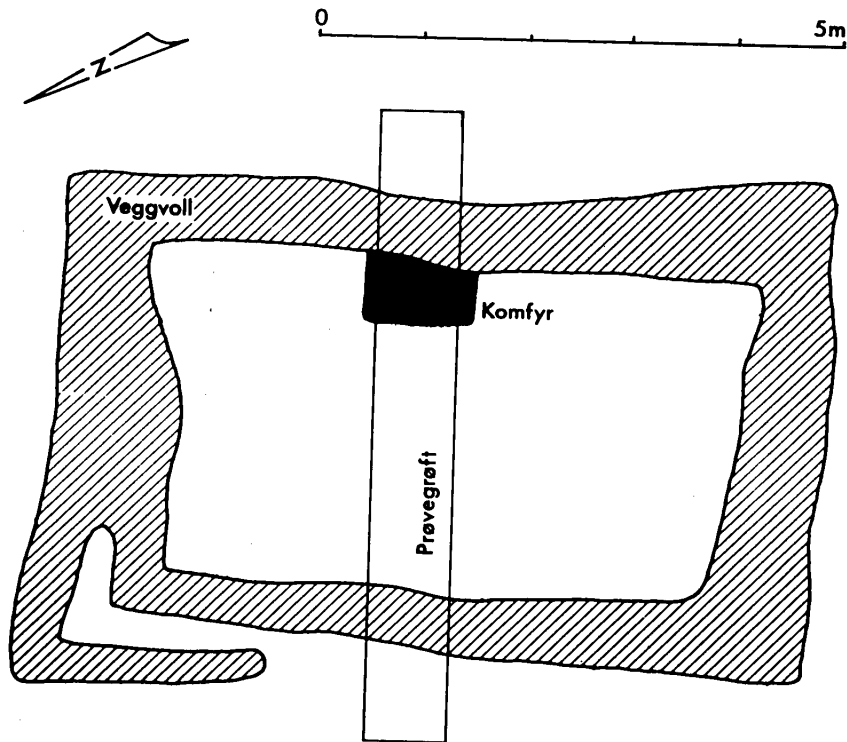

Fig. 45, Gamhaugen, plan av hus III

utgravningen viste at det ikke var kulturlag utenfor husets vegger. Det tegnet seg som en rektangulær tuft, utvendig 7,5 m l. i NØ-SV 4,75 m br. Den besto av en bare 0,5 - 0,8 m br., men inntil 0,43 m h.voll og innenfor den en plan gulvflate i høyde med terrenget utenfor, 5,4 x 3,15 m st. Utgravningen besto i en 80cm br. prøvegrøft på tvers av huset og gjennom begge langvegger. Grøften var 6 m l., utgravd område altså $4 \frac{3}{4}m^2$. Veggene viste seg ved utgravningen å bestå av enkelt Steinrekke med tilnermet horisontal overflate, altså syldsteiner for en trebygning. Denne syld var spinkel og lite ombyggelig lagt og har neppe kunnet bære et laftehus. Jeg gjetter på at det har vært en reisverksbygning. Da lag av nedfalt taktorv ikke fantes, har også taket formodentlig vært av en lett konstruksjon. Med en omløpende fotstokk vil det ikke framkomme noen døråpning i syldsteinsrekken, og en slik fantes da heller ikke. Langs yttersiden av steinrekken var det en steinfri jordvoll, 40 cm br. som må være rester av torviling på veggens ytterside. På begge sider av nordhjørnet var det utenfor den igjen en ny steinrekke, hvilket må bety at veggen her har trengt en ekstra forsterkning, formodentlig mot fallvinder fra fjellet. Gulvet inne, som var $14 m^2$ stort, var plant og bygd i 2 omganger, som det framgikk av lagfølgen:

Fig.46.

- 3 - 6 cm grastorv.
- 5 - 14 cm sort jord med funn.
- 2 cm tykke gulvbord av tre.
- 6 - 10 cm blandet fyll med få og sprette funn.
- Derunder sprett brolegning av heller.
- Derunder bergflaten.

Huset har altså først hatt steingulv, over visse områder bestående av hellebrolegning, men andre steder av bergflaten selv. Senere har man lagt inn et tregulv. Dette

besto av 10 -15cm brede bord, 2cm tykke, i husets lengde-
retning, fastgjort på tverrgående stokker, 8cm tykke. Det
er imidlertid utenfor tvil at det nye gulv ble lagt inn
i den allerede stående bygning, slik at disse 2 perioder
av husets historie hører til samme bygning og ikke er
adskilte i tid.

Midt for den sørøstre langvegg fantes ildstedet, også det Fig.46.
ombygd, da tregulvet ble lagt inn. Svarende til stein- Pl. XXXVII, 1
gulvet var et steinfundament av 2 blokker med en tredje
oppå. Rundt disse var meget brent leire og omrotete
steiner. Heri var en del funn. Oppå dette lag har vært
bygd et nokså primitivt og dårlig bygd komfyr, bestående
av 8 støpte ovnsplater fra minst 3 ulike ovner, flikket Fig.47.
sammen ved hjelp av steiner og leireklining. Dette kom- Pl. XXXVI, 2
fyr, som har gått 110cm fram foran veggen og vært over
80cm bredt, var knust av den nedraste pipe, hvis forbrente
steiner dannet en lav røys opp mot veggen. Pl. XXXVI, 1

Kulturlagene var svært funnfattige og især fattige på
dyrebein og trekull - det siste naturligvis bortsett fra
komfyrplassen. De funne saker var (Ts.7198 a -ii):

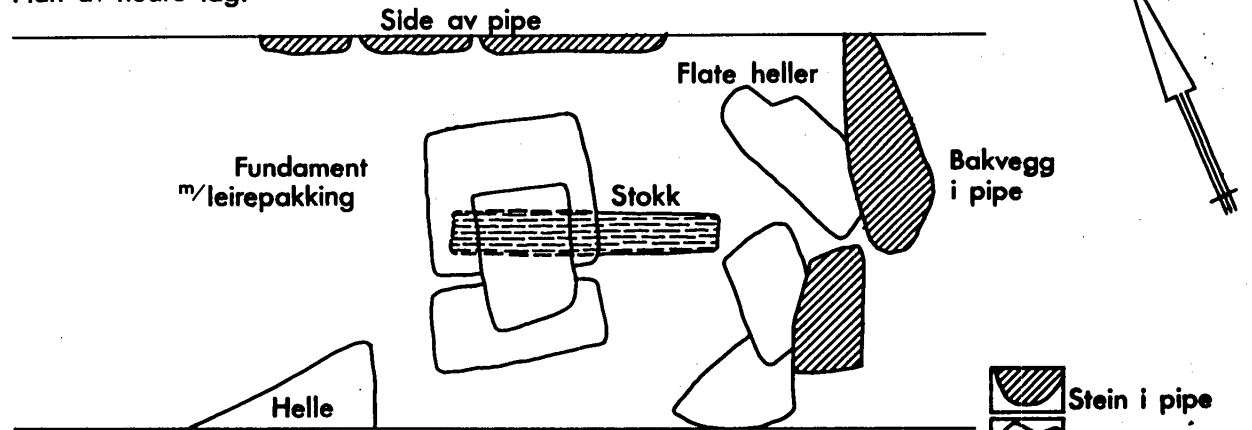
- 9 stumper av kritt-piper.
- 1 stk. grønt ruteglass.
- 10 keramikkskår med ensfarget glassur.
- 7 dito med flerfargede glassurmønstre.
- 5 fayanseskår.
- 8 jernspiker, formodentlig alle fra gulvet.
- 1 båtsaum.
- 1 grytebrott av jern.
- 1 jernholk.
- 9 fragmenter av 8 ovnsplater av jern.
- 1 fragment av en ovnsrist.
- 2 ubestemmelige jernfragmenter.

Det eneste helt sikre funn å datere på er ovnsplatene.
2 av dem er relieffdekorerte. Den ene er en stump av Fig.47.
en bileggerovn fra Brunlanes fra 1680,⁵⁵⁾ den andre er av Pl. XXXVI, 2.
mer ubestemmelig type, men er formodentlig fra Barum Verk
ca. 1730.⁵⁶⁾ Vi kan nok gå ut fra at det er kaserte ovner

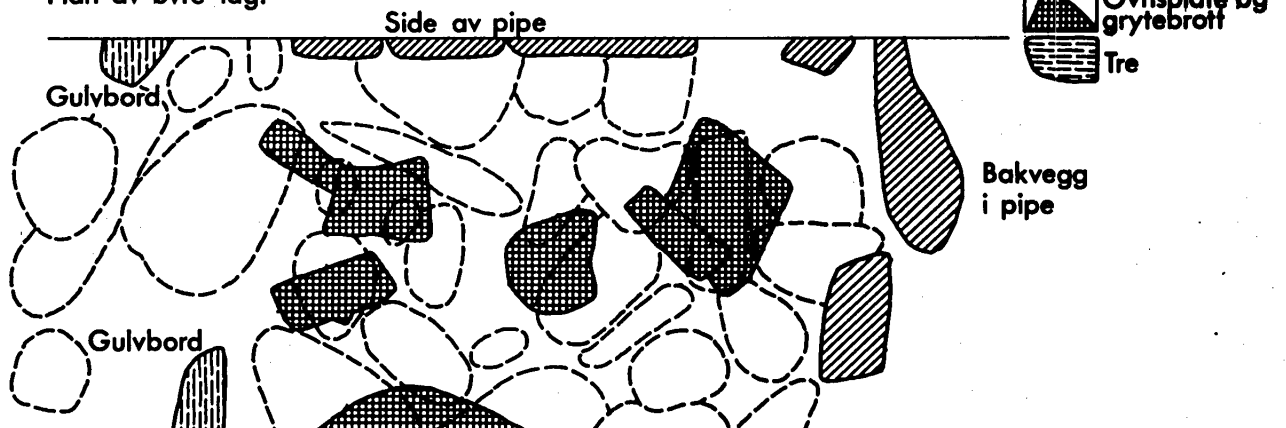
Plan og snitt av komfyr

0 0,25 0,50 m

Plan av nedre lag:

Plan av øvre lag:

Snitt:

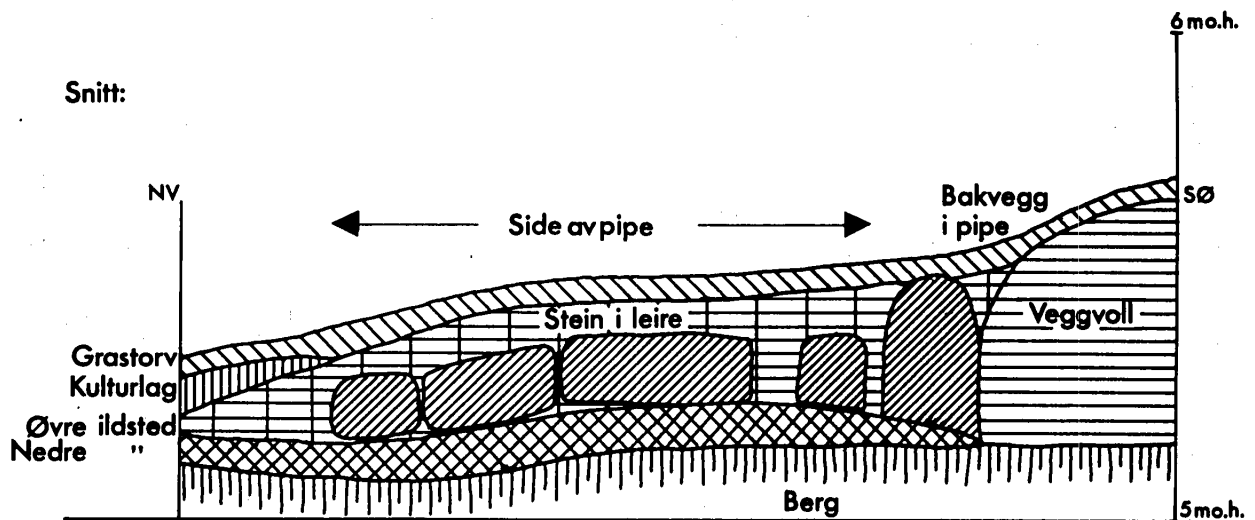
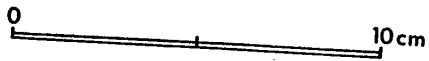
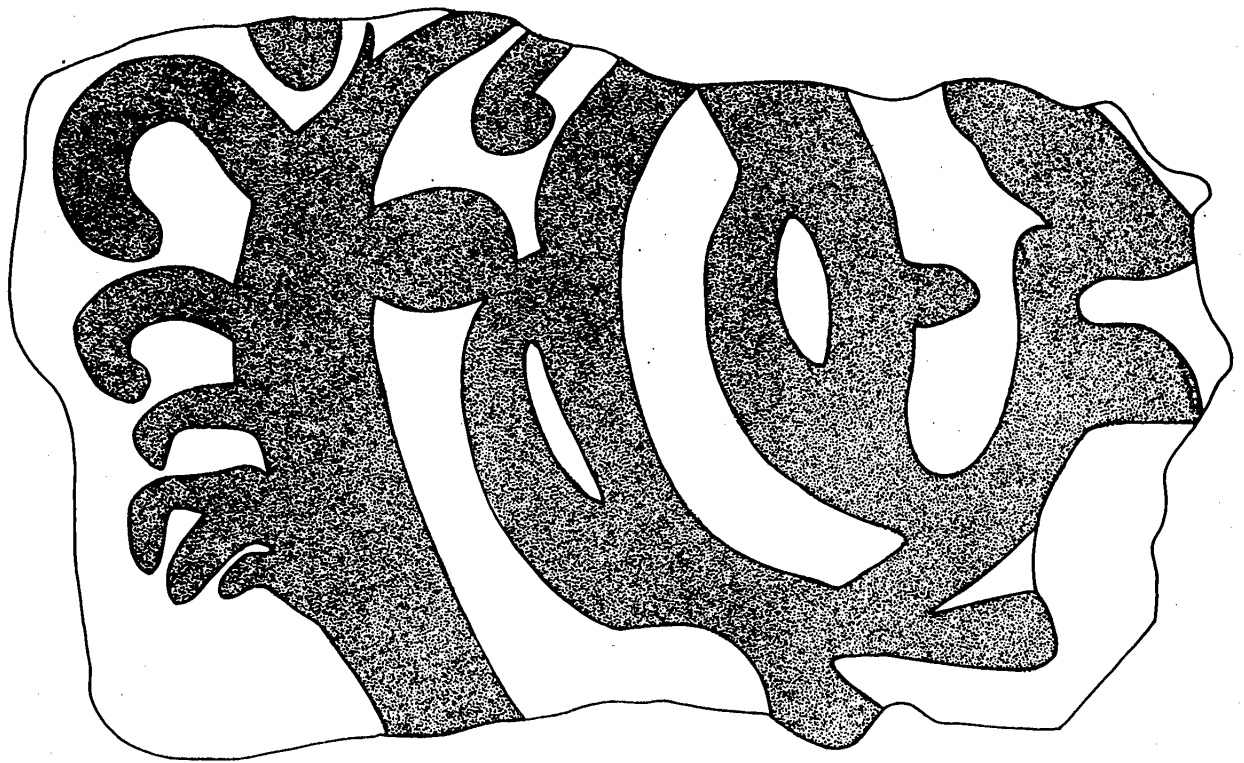

Fig. 46. Gamhaugen, plan og snitt av komfyren i hus III.

GAMHAUGEN, hus III
Ovnsplate - fragmenter

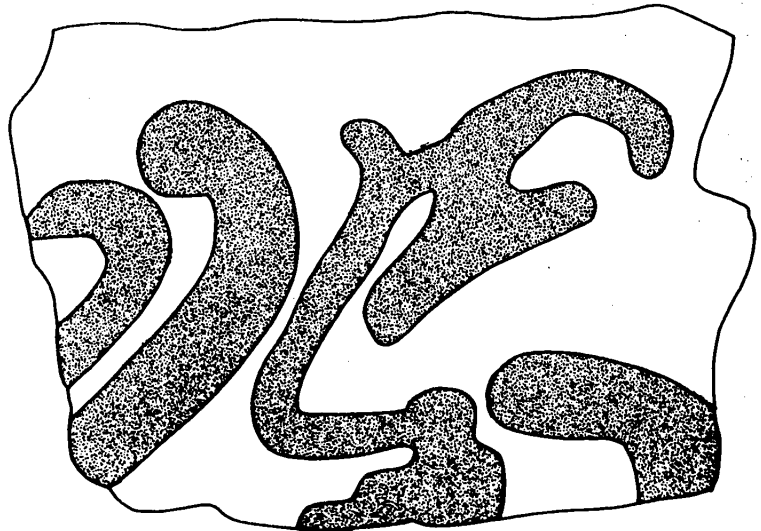

Fig. 47. To dekorerte ovnsplater fra hus III, Gamhaugen.
Den øverste fra Brunlanes Verk, ca. 1680, den nederste
fra Bærum Verk, mellom 1730 og 1746.

fra hus, som har tilhørt en høyere sosial klasse enn beboerne av hus III. Dette hus må da ha fått innlagt tre-gulv og komfyr en bra stund senere enn 1730, neppe før ca. 1750 - 60. Husets senere funksjonstid må da være vesentlig yngre enn hus II, men det eldre hus III med steingulv kan gjerne være samtidig med hus II. Huset synes aldrig å ha vært permanent bebodd, men har sesongvis vært benyttet, Noen husholdning av betydning har det ikke vært først i det, dertil er kulturlaget for fattig på bein, og i tilfelle vil der også ha forekommet avfallslag utenfor veggene.

Tuft IV - VIII

Fig.48. På Gamhaugens NV-side er en rekke meget velbevarte gamle-tufter helt nede ved flomål. Rett utfor det skar som deler haugen i 2 ligger tuftene IV og V. De ser ut til å være bygd oppi 3 parallelle nausttufter, tuft VI - VIII. Foran er der ennå synlige, ryddede støer ut i Kjerkvika. Tuft IV er 5,40 m l. i NØ-SV, 3 m br. innvendig. Med vuller er den utvendig 7,40 x 5,75 m st. og bortimot rektangulær. Vollene var inntil 2 m br. og 0,70 m høye, med en flate oppå. Gulvet inni var plant. Tuft V var innvendig 3,50 x 2,00 m st., utvendig 6,50 x 3,80 m st., orientert NV-SØ. I motsetning til tuft IV synes det å være stein i vollene. Tuft IV har en 0,70 m br. døråpning ut mot sjøen, mens det ikke er noen synlig døråpning i tuft V. Nausttuften VI er en traufomet senkning, helt åpen i NV-gavlen mot sjøen, i SØ-gavlen noe inngravd i skråningen og med vinklede indre hjørner. Den er 11,50 m l., 3,30 m br. og inntil 35 cm fordypet i terrenget. Dens midterste del er ødelagt av tuft IV, men både den øvre del og den nederste ende er velbevart. Døråpningen er 1,30 m o.h. Den skilles ved en 1,75 m br.voll fra nausttuften VII. De to tufter er helt like, går like langt opp i terrenget, mens tuft VII's NØ-vegg går lenger ned, så den ender bare 1 m o.h., 7 m fra nåværende flomål.

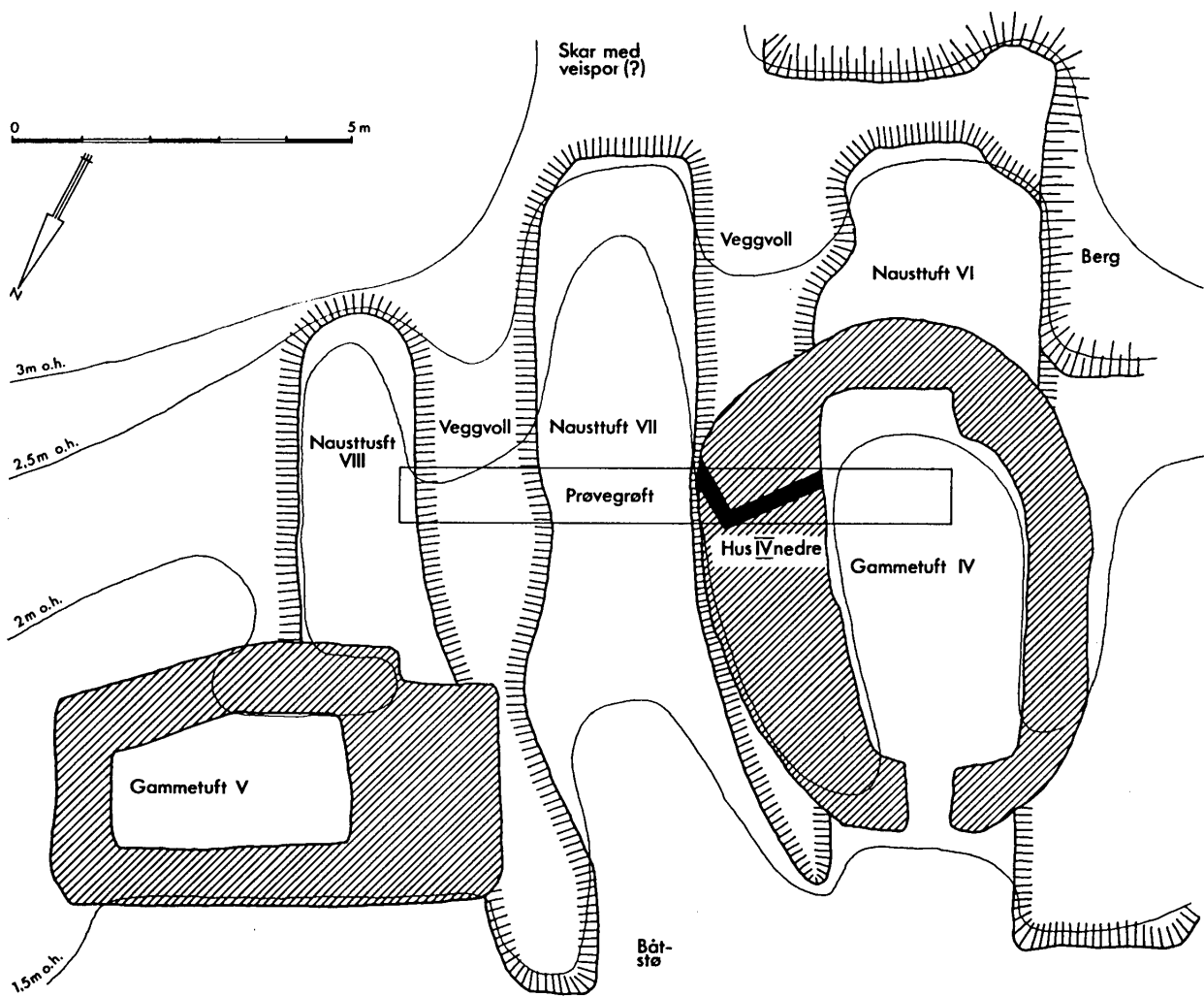

Fig. 48. Gamhaugen, plan over tuft IV-VIII.

Tuft VII er da 12,30 m l., 2,75 m br. og 30 cm dyp. Den skilles fra nausttuften VIII ved en 1,80 m br.voll. Tuft VIII er meget mindre, øvre ende er avrundet, og mens døren mot sjøen ligger på linje med tuft VII's dør, så går den øvre ende 3,50 m kortere opp i skråningen. Tuft V er bygd opp i tuft VIII og har ødelagt dens nedre halvdel. Formodentlig har den vært 8,50 - 9,00 m lang. Bredden er 1,75 m, dybden 15 cm. Gulvene i naustene stiger skrått oppover fra dør til bakvegg, mest i tuft VI, nemlig 79 cm. De 3 naust hører uten tvil sammen og er like gamle. De 2 gammetufter er senere, men behøver ikke å være like gamle. Det ble gravd en prøvegrøft fra SV til NØ, begyndende midt på gulvet i tuft IV, avsluttet midt på gulvet i nausttuft VIII. Den skjærer derved hus IV's NØ-vegg og de 3 nausttufter på tvers, ialt var den 8 m l., 80 cm br. eller ca. 6,5m². Det ble i grøften funnet spor av ikke 2 men 3 bosetningsperioder, nemlig eldst nausttuftene, derover en syldsteinsrekke og et kulturlag under gulvet i tuft IV, og øverste gammetuften IV. Den samlede profil inne på tuft IV's gulv er da:

6 - 8 cm grastorv.

10 - 12 cm sort kulturlag, hørende til tuft IV.

4 - 8 cm grov, jordblandet grus med funn, hørende sammen med syldsteinsrekken.

2 - 3 cm steinet, tørt kulturlag, hørende til nausttuft VI, men funnløs.

Derunder urørt marint grus.

Jeg skal beskrive de 3 bosetningshorisonter hver for seg. Hus IV's NØ - voll var innover begrenset av en steinrekke lagt oppå det eldre kulturlag og tydeligt beregnet som underlag for en syldstokk til en reisverkskonstruksjon.

Pl.XXXVIII,1. Utenfor den var selve vollen bestående av sort jord med skjellsandstriper, funn og mange dyre - og fiskebein. Materialet har altså vært grastorv, skåret på overflaten av eldre kulturlag eller avfallsdyng. Yttersiden av jordvullen ble markert av en lav "steinmur", 30 cm h., bestående av 3

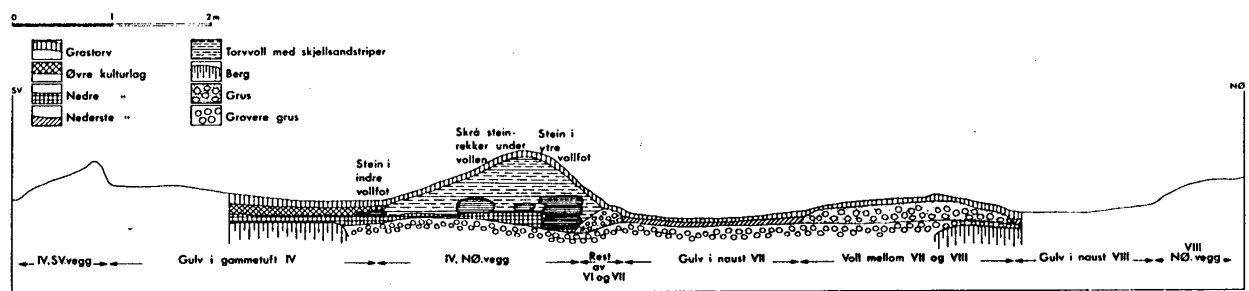

Fig. 49. Gamhaugen, snitt av hus IV - VIII.

skifter stein, lagt oppå hverandre i en 18cm dyp fotgrøft, som var gravd ned i det eldre kulturlag. Denne støttemur har ikke vært høyere og er heller ikke jevn nok oppå til å kunne være underlag for en trekonstruksjon. Ialt består veggen da av inderst en reisverksvegg, så en torviling og ytterst en støttemur til ilingen, tilsammen 2,20 m tykk. Fra veggens innerside går det øvre kulturlag inn over gulvet, som bare var den faststampete overflate av det nedre kulturlag. Det senere i dette, nedre kulturlag var en steinrekke med horisontal overflate altså formodentlig syldsteinene til et hus. Den går skrått over prøvegrøften fra sør mot nord og består her av 5 steiner, så bøyer den vinkelrett mot øst, og her er 2 stein bevart, før man når det punkt, hvorfra den er ødelagt ved oppførelsen av hus IV. Det dreier seg altså om NV-hjørnet av et hus, som har stått i en vinkel på ca. 45° til det senere hus IV. Til det eldre hus hører nedre kulturlag. Vi kan naturligvis ikke vite om hus IV's vullfyll er hentet fra et kulturlag tilhørende samme hus eller i hvert fall samme tid, men det er overveiende sannsynlig. Endelig har vi under dette eldre hus igjen sporene etter den eldste bebyggelse, nemlig de 3 parallelt liggende naust med tilhørende stø. I prøvegrøften viser naustene seg som lave, flate senkninger, i sidene begrenset av uregelmessige steinrekker og utenfor dem igjen av lave grusvoller, som er felles for naustene to og to. Bortsett fra de steinrekker som har ligget i overgangen mellom gulv og vegg i hvert naust, og hvis funksjon ikke lot seg bestemme p.gr.a. prøvegrøftens ringe bredde, framkom det intet vedrørende naustene, som vi ikke hadde kunnet se oppå torven før utgravningen. Det var et tynt, steinet kulturlag inne i naustene, men uten daterende funn. Dette nederste kulturlag var både til stede i naust VI - altså under de 2 senere bygninger - og i VII og VIII, hvor det ikke senere hadde vært bygget. Funnene fra prøvegrøften var (Ts 7199 a - ak.):

Nederste kulturlag: Ingen funn.

Nedre kulturlag: 24 fragmenter av kritt Piper
2 fyr- el. børseflinter.
3 stk. rute glass
2 stk. flaske glass.
1 steintøyskår.
11 skår av ensfarget, glassert og
uglassert keramikk.
5 skår av keramikk med flerfargede
glassurmønstre.
1 enegget jernkniv.
4 jernspiker.
2 ubestemmelig jernfragmenter.

Øvre kulturlag
og vollfyllen:

34 fragmenter av kritt Piper.
4 fyr- le. børseflinter.
1 stk. rute glass.
7 steintøyskår.
10 fayanseskår.
19 skår av ensfarget keramikk.
28 skår av flerfarget keramikk.
1 jernhake.
5 jernspiker.
1 niteplate til et båtsaum.
1 båndfarget jernbeslag.
11 ubestemmelige jernfragmenter.
1 tinnknapp.
1 toskilling av sølv fra 1666⁵⁷⁾

Dateringen av husene er ikke god. Øvre lag er yngre enn 1666, og da stjertpotter ikke forekommer, kan det være ganske meget yngre. Mynten behøver jo ikke å ha vært ny, da den kom i jorden. Nedre lag er eldre enn det øvre, men behøver ikke å være meget eldre. På den andre side kan det gjerne være fra før 1650, men ikke meget før.

Nederst lag er eldre enn nedre lag, men iøvrig er det helt udatert. For så vidt er det intet i veien for å parallellisere øvre lag og hus IV med hus II - og evt. hus III - , mens nedre lag kan være jevngammelt med hus I. Om dateringen av nederste lag og naustene, se ndf. Hus IV er uten tvil samme hustype som hus II, altså liten nordmannsgamme uten fjøsdel, og bosetningen synes heller ikke her å kunne være permanent. Huset fra det nedre kulturlag kan ikke bestemmes til type. Kulturlaget tyder på permanent bosetning eller i hvert fall at det her har vært drevet både yrke og husholdning.

Tuft IX - XI.

Fig. 50.

L. XXXVII, 2.

Lengst i nord ved foten av Gamhaugen mot Kjerkvika og nedenfor den nye kirkegård ligger tuft IX. Den er et langhus, orientert NNV - SSØ., utvendig 12,25 m l., 8 m br., med rundet sørgavl og helt åpen nordgavl. Man kunne etter formen tenke seg at tuft IX er en nausttuft. Den ligger ganske vist med langsiden mot sjøen, men dette forekommer blandt eldre, eksisterende naust i N. Norge av og til, og her er det rett utenfor døren en bekk nedover mot sjøen. Det vil ikke være unaturlig om man der har dreiet båten under opptrekk og sjøsetting. En helt tilsvarende beliggenhet har det gamle naust på Klokkergården mellom Gamhaugen og gårds- haugen, bygd ca. 1840. Veggene i tuft IX er meget svære og bevart i inntil 40 cm's høyde. Det synes å ha foregått innrasing av både vegger og tak. Den indre gulvflate var i alle fall før utgravingen bare et plant felt 1,60 m br., 5 m l. Den søndre gavl/veggvoll var like bred som langveggene. Utgravingen besto i en 1 m br. og 9 m lang prøvegrøft på tvers av huset, omtrent midt på langveggene.

Snittet i veggene viste at begge veggvoller opprinnelig har vært meget tykke, den nedre var 2,80 m br. nå 35cm h.,

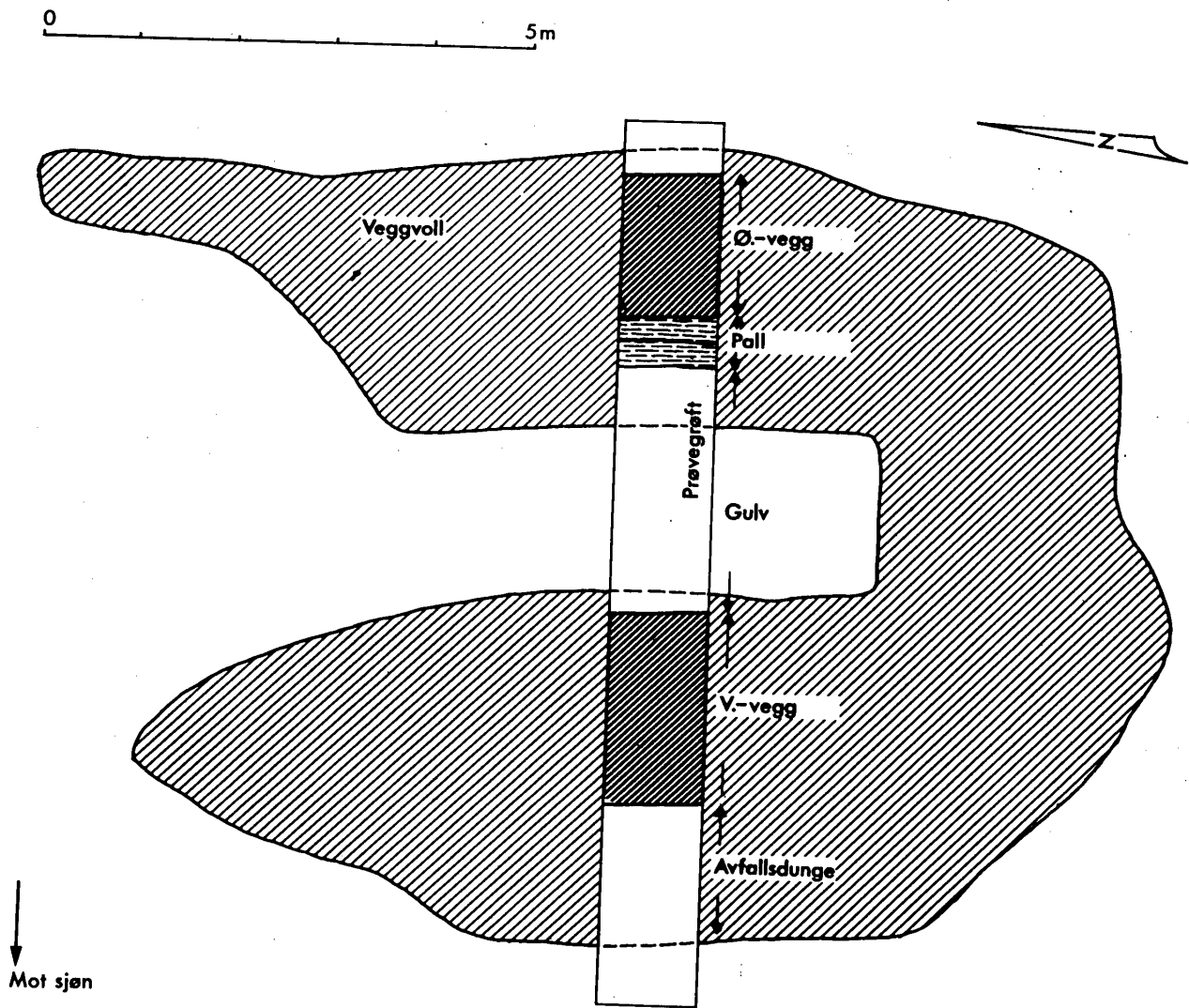

Fig. 50. Gamhaugen, plan av hus IX

den øvre 1,75 m br., nå 1 m h. De besto av stablet grastorv. I begge var det en steinrekke litt utenfor veggens midtlinje. Steinrekkene sto begge oppe på adskillige skifter av veggtorv, og deres funksjon er uklar. Kanskje de har skullet hindre utoversklidning av veggene. Rommet mellom de 2 vegger blir da 2,75 m br. Det består av 2 deler nemlig en 2,40cm br. gulvglate og en pall langs østveggen, 40 cm br.

Pallen var 20 cm h., bygd av grastorv, og oppå den var den dekket av 2 langsgående bord, 19 cm br., 2cm tykke, plassert kant i kant eller muligens pløyd sammen. Gulvflaten var hvit sand. Oppå den og på pallen var et 10 - 15 cm tykt, mørkt kulturlag. Det var meget fattig på funn. Utenfor vestveggen, d.e. nedover mot sjøen, var det opp mot veggens ytterside en dyngge av kullblandet sand, 30 cm h., 1,20 m br. fra veggen og nedover mot sjøen. Heller ikke denne avfallsdyngge ga rett mange funn.

Funnene fra tuft IX var (Ts 7200 a-r):

I kulturlaget og avfallsdyngen: 4 jernspiker.

- 1 ubestemmelig jernfragment.
- 2 skår av stjertpotter.
- 9 andre keramikkskår med ensfarget glassur.

I torven oppå østvollen:

- 2 skår av grønt ruteglass.

Dette er jo ikke mye å bygge en datering på. Tilstedeværelsen av stjertpotter og fravære av såvel kritt-piper som glass og fayanse synes å føre tuften tilbake til omkring eller før 1600, kanskje langt tilbake i 1500 - årene eller 1400 - årene. De sparsomme funn og like sparsomme dyrebein motsier en permanent beboelse, og derav bekreftes formodningen om at hus IX har vært et torvbygd naust. I så tilfelle vil vel takfoten ha hvilet på de 2 steinrekker i veggvollene, altså et takspend på ca. 6 m. Oppfor tuft IX ligger en rest av en tuft X, orientert langsetter stranden, med brede, torvbygde veggvøller og en avrundet sørgavl. Det meste av huset er dessverre

utjevnet ved anlegget av kirkegården i 1930 - årene. Sør for den er tuft XI, en kvadratisk tuft ved foten av selve Gamhaugens nordende. Tuft XI er i folkeoverleveringen benevnt "Prestestua" og satt i relasjon til beliggenheten til den gamle kirke på den gamle kirkegård, tett nord for tuft IX. Kanskje denne tolkning har en sandhetskjerne. Den høres rimelig ut. Da vil tuft IX være naustet for prestens reisebåt under hans besøk her i annekssoknet.

Veien.

Et enkelt trekk i utgravingen av tuft I - II er ennå Fig.43. ikke omtalt. Ca. 2 m SV. for tuft I's vegg, midt i Pl.XXXV,2. det hellelagte tun, ble dette krysset fra NV mot SØ av en stripe steinlegging av en helt annen karakter enn hellelågningen. Det var en 0,80 - 1,00 m br. brolegning av kulerunde rullesteiner, nevestore og så å si like store alle. Stripen forsvant inn i profilen til begge sider. Dette må være en slags brolagt vei eller sti, som har eksistert fra før tunet ble hellelagt. Rullestein av denne type finnes ikke på Helgøygården, men er derimot vanlige på øyas mer eksponerte ytterside. Den nærmeste forekomst er på Kvalneset, øyas vestligste punkt, litt over 2 km fra Gamhaugen. Herfra må man ha hentet store mengder av slike stein. Noen funn som kunne datere denne vei framkom ikke ved utgravingen.

Imidlertid må en vei jo forbinne to punkter. Hvor kom Fig.42. denne fra, og hvor førte den hen? I retning SØ peker den på gårdshaugen, såvidt man da kan bestemme retningen på grunnlag av en utgravd strekning på bare 0,80 m. Under gravningen av gårdshaugen ble det funnet et liknende veianlegg, orientert i samme retning og bestående av eksakt like store rullesteiner. Den gikk over gårdshaugen i retningen NØ - SV. Er det samme vei? Det kan vi ikke vite, selvom noe tyder på det.

Derimot kan vi sikkert si, at det helt like byggemateriale - transportert til stedet - og den helt like konstruksjon må bety lik alder. Veien i gårdshaugen lå midt i en lagserie, som lag for lag kan dateres, så selvom ingen gjenstander kan knyttes til veien selv, har vi en C14-datering av den til 1460± 50 år.

Veistumpen ved hus I var eldre enn helleleggingen som igjen må være jevngammel med huset, og dette var fra første halvdel av 1600 - årene. Dette passer jo bra. I retning NV. peker veistumpen mot skaret mellom Gamhaugens to kuller. Dette er da også den eneste rimelige passasje over Gamhaugen. Hvor skaret er smalest, grov vi derfor en grøft fra side til side, 2,50 m l., 0,40 m br. Den ender hvor bergflaten i begge sider trær fram i overflaten. I grøftens øvrige forløp, nesten 2,5 m, var det rett under grastorven en naturlig strandvoll, en horisontal overflate av grov grus og små rullesteiner. Stedet behøver ingen ytterligere plannering eller drennering for å være kjørbart. Det ble heller ikke funnet noe spor av kunstig veianlegg. Teorien om at veien har passert igjennom kan hverken bekreftes eller avkreftes, men at det i alle fall i visse perioder har gått trafikk her er sikkert, for det er den eneste landvårts adgang til tuftegruppen IV - VIII, og selvom husene fra denne bosetnings 2 senere faser ikke forutsetter mer enn en fotsti, så bør det vel ha vært noe mer, da naustene sto.

Min teori - som ikke lar seg bevise - er da at det har eksistert en vei, på visse strekninger brolagt, som har ført fra gårdshaugen etter en rett linje gjennom skaret til de 3 naust, tuft VI, VII og VIII. Disse blir dermed funksjonsmessig knyttet til bosetningen på gårdshaugen på et tidspunkt, da det ennå ikke bodde folk på Gamhaugen hverken permanent eller sesongvis såvidt vi kan slutte av utgravningene. Men det kan jo eksistere ikke utgravde hus på Gamhaugen som er like gamle.

Dette tidspunkt bør ifølge utgravingene i tuft IV og i tuft I ha vært tidligere enn ca. 1620, men hvor meget tidligere vet vi ikke. Om min parallellisering med - evt. identifikasjon med - veistumpen i gårdshauggravingen holder, er da både veien og nausttuftene fra 1500 - årene. Meget tyder på at dette er rett datering.

En konsekvens av dette resonnement, nemlig at naustene VI - VIII hører til gårdshaugbebyggelsen, og at tuft IX er prestenaustet, er imidlertid at det i det hele ikke er nausttufter som hører til selve Gamhaugens bosetning. Såvel i den eldre som den yngre fase må de folk som permanent eller sesongvis holdt til på Gamhaugen ha greid seg uten naust.

Funn og kronologi.

På skjema XII er bosetningen på Gamhaugen delt i 4 deler Skjema kronologisk. Eldst er nausttuftene VI - VIII og muligens XII. tuft IX. Vi må her tilbake i 1500 - årene. Dernest følger tuftene I og nedre tuft IV, fra tiden Ca. 1620 - 1660, så tuftene II, III og IV fra Ca. 1670 - 1750, og yngst er glassbrottet i torven over tuft IX, samt naturligvis funnene fra avfallsgropen i tuft I. I skjemaet er de 2 elste perioder slått sammen som "tidlig bosetning", men derav utgjør den eldste periode jo bare et ganske lite funnstoff. Den tredje periode, samt det nevnte glassbrott er rubrisert som "sen bosetning". Endelig er funnene fra avfallsgropen tatt med som "uviss tid" i det omfang de kan formodes å være innblanding av eldre materiale, mens det åpenlyst moderne materiale i gropen ikke er metatt.

De kronologiske holdepunkter er flg.: I den eldste periode ingen kritt Piper, av keramikk bare stjertpotter. I den følgende tid kritt Piper, stjertpotter, annen keramikk, glass og fayanse. Så følger den tredje periode, hvor stjertpottene er borte, vi finner drikkeglass, men her

Funn fra Gamhaugen:

Skjema XII.

	Tidlig bosetning	sen bosetning	uviss tid	Ialt
<u>Av jern:</u> Fiskekroker.	-	2	1	3
Ljåblad	-	1	-	1
Nøkler.	-	1	-	1
Eneggede				
kniver.	1	2	-	3
Gafler.	-	1	-	1
Grytebrott	-	2	-	2
Ovnsrist-				
fragment.	-	1	-	1
Ovnsplate-				
fragment.	-	9	-	9
Holk.	-	1	-	1
Hake	-	1	-	1
Båndgfrm.				
beslag.	-	2	-	2
Båtsaum+				
niteplater.	-	8	-	8
Spiker.	9	26	3	38
Ubestemte				
fragmenter	9	18	-	27
Slagger.	3	-	2	5
Bolt	-	1	-	1
<u>Annet</u>				
<u>metall:</u> Niteplate				
av kopper.	-	1	-	1
Blytetting.	-	2	-	2
Tinnknapp.	-	1	-	1
Sølvmynter.	-	2	-	2

	Tidlig bosetning	Sen bosetning	Uviss tid	Ialt
<u>Av leire:</u> Stjert-				
potter.	9	46	4	59
Annen				
keramikk.	41	135	11	187
Steintøy.	4	19	2	25
Fayanse.	1	36	34	71
Porselen.	3	-	5	8
Krittpipe-				
fragment.	40	114	10	164
Gule tegel-				
fragment.	53	72	101	226
Røde tegel-				
fragment.	-	4	2	6
<u>Stein og</u>				
<u>glass:</u> Flint.	7	5	1	13
Ruteglass.	3	16	19	38
Flaskeglass.	9	2	13	24
Drikkeglass.	-		2	2
Glassperler.	-	1	-	1
<u>Av bein:</u> Beinskje.	1	-	-	1
Vabein.	-	1	-	1
	193 ^{x)}	533 ^{xx)}	211	937

x) Heri også 3 jernspiker fra nederste lag i nausttuft VI.

xx) Heri også 1 skår av ruteglass fra torven over tuft IX.

også de 4 konkrete årstall: Sølvmyntene fra 1666 og 1677, ovnsplatene fra 1680 og 1730 - årene, de siste formodentlig gamle og gjenbrukt i hus III. Man kunne herav tro, at hus II og IV var fra sen 1600 - tallet, hus III fra midt i 1700 - tallet. Dette er høyst tenkelig også tilfellet, men er for så vidt av mindre interesse her. Det vesentlige er, om husmassene på haugen er blitt fornyet litt etter litt, eller om min andre og tredje periode kan skilles skarpt, kanskje til og med adskilles av en kortere ubebodd periode ca. 1660 - 70. For den første mulighet, langsom utskiftning av husene, taler den store likhet i funnmaterialet, men for den andre, et brudd mellom to perioder, kan man argumentere med husenes helt ulike arkitektoniske utforming og bebyggelsenes ulike funksjon, som jeg skal komme inn på i det følgende.

Hus og bosetningsmønster.

Fig.42. Bosetningen på Gamhaugen er av en helt annen type enn på Kirkeværet, Fagerfjord og Elvejord, mens den til en viss grad kan minne om Værneset. Alle utgravde hus er enten våningshus eller naust. Naustene som er av samme dimensjoner som de utgravde naust på Kirkeværet og i Fagerfjord, ser ut til å høre enten til familien på gårdshaugen og da å være eldre enn bosetningen på Gamhaugen, eller å være knyttet til kirken og da å være samtidig med eller eldre enn bosetningen på Gamhaugen. Noen tegn på at beboerne av Gamhaugen har hatt naust har vi ikke. Heller ikke har vi funnet uthus for husdyr eller andre gårdsfunksjoner. Men det er jo bare få av områdets mange hus og gammer som er utgravd, og blandt de ikke undersøkte kan det meget vel være fjøsgammer. Som vi skal se nedenfor tyder knoklefunnene på at det har vært husdyrhold i hvert fall i en periode av

Gamhaugens historie, men vi står altså helt blankt m.h.t. disse husdyrs underbringelse. Tilbake er da selve våningshusene.

Bosetningen er ovenfor inndelt i 2 perioder. Husrester fra den eldre har vi i hus I og i husrestene under hus IV. Begge var dog så ødelagt at noe bestemt om arkitekturen ikke kan sies, bortsett fra at hus I virket rundt. Husrestene fra den senere periode, husene II, III og IV, samt av de ikke utgravde hus i hvert fall hus V, vet vi adskillig mer om. De kan beskrives som "nordmannsgammer uten fjøsdel". Sylden for bindingsverksveggen er regelmessigst og best lagt i hus III, samtidig som torvilingen her er tynnast og svakest, men prinsipielt er det ingen forskjell. De 3 utgravde hus har ingen tykke og rikholdige kulturlag eller avfallsdynger. I de 2 er det ikke funnet ildsted, mens hus III hadde et svært slurvet oppbygd komfyr, flikket sammen av gamle ovnsdeler i sekundær anvendelse. Selvom det i anleggenes utforming er stor forskjell mellom de små, kvadratiske, tett sammenliggende hus på Værneset og de spredte hus på Gamhaugen, så har de bl.a. det til felles at de ikke virker som permanente boliger. Sesongvise oppholdssteder for folk kan helst forklares enten som rorbuer eller kirkestuer. På Værneset valgte jeg forklaringen rorbuer, også fordi de lå langt fra kirkestedet. På Gamhaugen ligger de tett ved kirken, men også tett ved gårdshaugen, hvor det lokale samfunns mest kapitalsterke mann må ha bodd. Begge forklaringer kan altså her være mulige, 2 fiskekroker og |vabein kan naturligvis peke i retning av at det herfra har vært drevet fiske, liksom 1 ljåblad viser mot fehold, men ialt er det en forsvinnende liten del av funnstoffet og kan neppe tillegges vekt.

Husenes indre dimensjoner varierer meget: Hus II har vært helt opp imot 35m^2 stort, hus III var 14m^2 , hus IV 16m^2 , mens det ikke utgravde hus V har vært mellom $7,5\text{m}^2$ og 15m^2 . Disse tall kan best sammenliknes med

"Prestestua" i Kirkeværet, 15,5 m², - Værneset hus B, 8,5 m², - Værneset hus A, 7 m², - Værneset hus C, 9,5 m². Endelig må det bemerkes at den rikelige forekomst av stumper av gule tegelstein i begge perioder, i den siste også enkelte av røde tegelstein, ikke må tas som tegn på at disse har inngått i husbygningen på stedet. Ingen av dem lå igjen som del av vegger eller ildsteder. De måliksom ovnsplatene - være hentet hit fra et annet sted og her ha fått en sekundær anvendelse, f.eks. som pukking på sølete steder. Så vidt jeg vet ble det ikke i gårdshaugen funnet spor av tegelarkitektur, men det er jo bare en ganske liten del av den som er utgravd, så noe negativt bevis har vi ikke. Derimot ble det ved gravningen på den gamle kirkegård funnet mengder av tegelstumper tilhørende en eldre kirke enn den som ble bygd ca. 1660.⁵⁸) Enten dens forgjenger eller dennes forgjenger igjen må ha rummet arkitektoniske elementer, bygd i tegel, f.eks. en ovn eller et eller flere gravkammer under gulvet. Disse stein kan da ved kirkefornyelsen ca. 1660 eller tidligere være blitt spredt over bygda og delvis benyttet igjen. Men noe sikkert herom kan vi naturligvis ikke vite. Vi har ikke så velbevarte tegelstein at dimensjoner på Gamhaugen og på kirkegården kan sammenliknes.

Knoklematerialet.

Dyreknoxlene fra Gamhaugen er, som fra flere av de andre her publiserte plasser, bestemt av Pirjo Lahtiperä, Bergen. Det beløper seg ialt til 7843 stk. hvorav dog bare $43\frac{3}{4}\%$ lot seg artsbestemme, hvilket gir et bilde av, hvor knuste beinene var. Dessverre har jeg ikke til rådighet noen fullstendig analyse av materialet, idet øvre og nedre lag i hus II felt for felt er slått sammen, og materialet fra moderne tid og hus I, slik som det fantes blandet i avfallsgropen inne i hus I, utgjør en enhet. Jeg har derfor vært nødt til å betrakte forholdene i 2 etapper.

Første etappe er da det periodebestemte materiale, satt opp i skjema XIII. Det utgjør ialt 2159 knokler. Som man ser har jeg her - men under litt tvil - regnet nausttuftene VI - VIII og IX sammen til en eldste periode, 1500 - tallet. Her er 705 knokler, hvorav hele 84% er fisk, mens 15% er landpattedyr. Fugl og sjøpattedyr forekommer i praksis nesten ikke, bare i form av 6 lundefuglebein. Blandt fiskebeinene er torsk sterkt dominerende, men lange viser hen til dyphavsfiskeri - og lange plassene ligger ikke langt fra land på Helgøya. Også hyse forekommer. Det totale fravær av sei tyder ikke på sommerfiske. Nesten hele materialet er fra tuft IX, som er tolket som prestnaustet, og hvis dette er rett, vil knoklespektret jo ikke avspeile en yrkessituasjon, men et provianteringsutvalg. Dess merkeligere er det i hvor høy grad husdyrknoklene virker "normale". Husdyr utgjør bare 6½ % av hele knoklemassen. Settes husdyrsummen - ialt 46 knokler - til 100% blir det 56% småfe, 26% storfe og 18% gris. Det er flere grisebein enn noen andre steder, men dette kan være et overklassefenomen. Samtidig har vi like meget rein som gris, hvilket kanskje - sammen med fiskebeinenes vintersesongpreg - lokker ved tolkningen som prestenaust og snarere viser hen på samisk sesongfiskebruk. Den følgende periode, 1600 - tallet, er representert av hus I og det eldre hus under hus IV. Herfra er 1350 knokler. Fisk utgjør 62½ % og blant dem er torsk ikke nær så dominerende. Det er også adskillige seibein, slik at vi her får inntrykk av et helårsfiske. Både sel og sjøfugl forekommer, tilsammen med 4 - 5 % av materialet, derimot mangler rein helt. Husdyrene er her 18% av knoklemassen og fordeler seg, hvis vi setter dem til 100 % med 66 % småfe, 25 % storfe og 9 % gris. Det samlede inntrykk svarer helt til Fagerfjord og Kirkeværet, altså en bofast fisker-bondebefolkning uten innslag av rein og skogsfugl i kostholdet.

Skjema
XIII.

Bestemmelse av dyreknokler fra Gamhaugen. Skjema XIII.

	Eldste bosetning (tuft VI + IX)	Eldre bosetning (tuft I+ IV nedre)	Sene bosetning (tuft III + IV Øvre)	Periode- bestemt materiale
Landdyr:				
Sau el. geit (<i>Ovis aries</i> eller <i>Capra hircus</i>)	26 4%	159 12%	32 30%	217 10%
Ku (<i>Bos taurus</i>)	12 1½%	60 4½%	18 17%	90 4%
Svin (<i>Sus scrofa domesticus</i>)	8 1%	21 1½%	2 2%	31 1½%
Rein (<i>Rangifer tarandus</i>)	8 1%	-	-	8 ½%
Otter (<i>Lutra lutra</i>)	1 -	1 -	-	2 -
Smågnagere (<i>Rodentia</i>)	11 1½%	-	-	11 ½%
	66	241	52	359
Ubestembare	42 6%	191 14%	14 14%	247 11%
	108 15%	432 32%	66 63%	606 27½%
Sjøpattedyr:				
Sel (<i>Phocidae</i>)	-	9 ½%	-	9 ½%
	- -	9 ½%	- -	9 ½%
Fugl:				
Ærfugl (<i>Somateria mollis-</i> <i>sima</i>)	-	1 -	-	1 -
Dalrype (<i>Lagopus lagopus</i>)	-	1 -	-	1 -
Enkeltbekkasin (<i>Gallinago</i> <i>gallinago</i>)	-	1 -	-	1 -
Alke (<i>Cepphus grylle</i>)	-	7 ½%	2 2%	9 ½%
Lundefugl (<i>Fratercula</i> <i>arctica</i>)	6 1%	37 3%	8 8%	51 2½%
Kråke (<i>Corvus cornix</i>)	-	1 -	-	1 -
	6	48	10	64
Ubestembare	-	20 1½%	1 1%	21 1%
	6 1%	68 5%	11 11%	85 4%

	Eldste bosetning (tuft VI + IX)	Eldre bosetning (tuft I + IV nedre)	Sene bosetning (tuft III +IV øvre)	Periode- bestemt materiale
<u>Fisk</u>				
Torsk (<i>Gadus morhua</i>)	93 13%	95 7%	3 3%	191 9%
Lange (<i>Molva molva</i>)	14 2%	35 2½%	-	49 2%
Sei (<i>Pollachius virens</i>)	-	19 1½%	-	19 1%
Hyse (<i>Melanogrammus aeglefinnus</i>)	9 1½%	3 ½%	1 1%	13 ½%
Kveite (<i>Hippoglossus hippoglossus</i>)	-	7 ½%	2 2%	9 ½%
	116	159	6	281
Ubestembare.	475 67½%	682 50½%	21 20%	1178 55%
	591 84%	841 62½%	27 26%	1459 68%
Ialt.	705 100%	1350 100%	104 100%	2159 100%

Den tredje periode, ca. 1670 - 1750, er da funnene fra hus III og hus IV, ialt bare 104 knokler. I dette lille tall inngår fisk med bare 26%, fugl med hele 11% og husdyr med ikke mindre enn 63%. Fiskene er bare for halvdelens vedkommende torsk, fuglene er alke og lunde-fugl; og blandt husdyrene er det en fordeling - summen regnet til 100% - av 60% småfe, 35% storfe og 5% gris. Tallene er delvis direkte forvirrende, og uten tvil for små til statistisk behandling, men husdyrsammensetningen er igjen helt som på de andre plasser. Det oppsiktsvekkende ved disse tall er faktisk nettopp de lave tall for den sene periode. Fra både den eldre og den yngre bosetning omfatter statistikken bein-materialet fra 8 m², men mens dette gir 169 knokler pr. m² i den eldre tid, gir det bare 13 pr. m² i den yngre. Dette underbygger klart at den eldre periode er en fast helårsbosetning av fiskebondetypen, mens den yngre er enten en sesongbosetning eller tilfeldige besøk. Da sammensetningen slett ikke svarer til Værneset eller til, hva man ville vente av rorbuer for sesongfiske, vil jeg regne tilfeldige besøk for den rimeligste forklaring. Dermed tolker jeg den yngre bosetning som kirkestuer knyttet til den nærliggende Helgøy kirke. Da husdyr-spektret virker nesten ens i de 3 periodebestemte materialegrupper, finner jeg det forsvarlig å dra inn også materialet fra tuft II og fra avfallsgropen i sammenlikningen på skjema XIV. Husdyrspektret stemmer igjen, som flg. lille oppstilling viser:

	Tuft VI + IX	Tuft I + IV nedre	Tuft III + IV øvre	Tuft II	Avfalls- gropen	Ialt
Småfe	56%	66%	60%	65%	63%	64%
Storfe	26%	25%	35%	22%	31%	24½%
Gris	18%	9%	5%	13%	6%	11½%
Ialt.	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Jeg mener av dette å kunne slutte at gjennom alle eventuelle funksjonsendringer har det vært samme befolkningsgruppe som har utnyttet Gamhaugen, herfra kanskje undtatt den allereldste periode, da gris er overrepresentert, og dessuten også rein er til stede (se ofr.). Ensartetheten fortsetter helt opp til nåtiden, til den moderne komponent i avfallsgropens innhold. Om den vet vi at den stammer fra fastboende småbrukere/fiskere ved siste århundreskifte. Den eneste radikale forskjell mellom dette moderne stoff og de tidligere komponenter er de 10 bein av tamhøne. Den er et husdyr som ikke forekommer i noen annen del av mitt materiale og som derfor må være innført senere enn ca. 1750, kanskje meget senere.⁶³⁾ Men det er et problem som faller utenfor mitt emne her.

Den gjennomgående ensartethet fra ca. 1600 og utover Skjema XIV. gjør det forsvarlig å bruke siste kolonne i skjema XIV, den totale sammentelling av hele materialet, ialt nesten 8000 knokler. Fisk utgjør 66 1/4 %, landpattedyr 27 1/2 %, fugl 5 1/2 % og sjøpattedyr 3/4 %. Av fiskene er torsk ca. 3/5, mens sei er 1/4, den tredje hyppigste fisk er lange, mens kveite er den fjerde. Dette tyder på et alsidig helårsfiske på varierende vanddybde. Blandt pattedyrene er det noen smånagere som formodentlig er en sekundær innblanding, og 1/2 % rein. Ellers er det de vanlige husdyr. Fuglene er så å si utelukkende sjøfugl. Av sjøpattedyr er en del sel, mens hval bare er representert ved et eneste bein blant avfallet. Av de 2 bevarte beinredskaper er det ene av reinhorn, det andre av hvalbein, begge er slitte gjenstander som ikke behøver å være framstilt på stedet.

Sosiale og etniske forhold.

Hvem bodde da på Gamhaugen, da stedet var permanent bebodd? Jeg har gått ut fra at det var småkårsfolk, både sett i forhold til Kirkeværet og Fagerfjord og til gårds-

Oversikt over alle dyreknokler fra Gamhaugen. Skjema XIV.

	Bestemt materiale	Tuft II	Avfallsgruppen	Ialt.
Landdyr:				
Sau el. geit (Ovis aries el. Capra hircus)	217	468	109	794 10%
Ku (Bos taurus)	90	160	58	308 4%
Svin (Sus scrofa domesticus)	31	92	21	144 2%
Rein (Rangifer tarandus)	8	27	-	35 ½%
Otter (Lutra lutra)	2	-	-	2 -
Smågnagere (Rodentia)	11	1	-	12 -
	359	748	188	1295
Ubestembare.	247	516	95	858 11%
	606	1264	283	2153 27½%
Sjøpattedyr:				
Sel (Phocidae)	9	29	12	50 3/4 %
Hval (Cetacea)	-	2	-	2 -
	9	31	12	52 3/4%
Fugl:				
Grågås (Anser anser)	-	1	-	1 -
Sjørørre (Melanitta nigra)	-	1	1	2 -
Ærfugl (Somateria mollissima)	1	17	-	18 1/4%
St. fiskeand (Mergus merganser)	-	4	-	4 -
Dalrype (Lagopus lagopus)	1	7	-	8 -
Enkeltbekkasin (Gallinago gallinago)	1	-	-	1 -
Storspove (Numenius aquata)	-	1	-	1 -
Alke og lomvi (Cepphus grylle og Uria aalge)	9	48	7	64 1%

Lundefugl (Fratercula arctica)	51	163	5	219 3%
Kråke (Corvus cornix)	1	-	-	1 -
Tam høne (Gallus gallus domesticus)	-	-	10	10 -
	64	242	23	329
Ubestembare.	21	64	14	99 1 1/4%
	85	306	37	428 5 1/2%
Fisk:				
Torsk (Gadus morhua)	191	745	143	1079 13 1/2%
Lange (Molva molva)	49	135	17	201 2 1/2%
Sei (Pollachius virens)	19	273	26	318 4%
Brosme (Brosme brosme)	-	15	-	15 1/4%
Hyse (Melanogrammus aeglefinus)	13	9	3	25 1/2%
Kveite (Hippoglossus hippoglossus)	9	78	23	110 1 1/2%
Uer (Sebastes marinus).	-	1	-	1 -
	281	1256	212	1749
Ubestembare	1178	2004	279	3461 44%
	1459	3260	491	5210 66 1/4%
Ialt.	2159	4861	823	7843 100 %

haugen på Helgøy. Gjenstandsfunnene og knoklematerialet bekrefter dette. Men vi får ingen helhetstolkning, hvis vi på den ene side konstaterer at alle hus er våningshus, på den andre at knoklefunnene viser hen til et husdyrhold med storfe og småfe i forholdet 1:2, og med noe grisehold. Her er den eneste mulige forklaring, at fjøs og sauehus må eksistere innom den ikke utgravde husmasse. Går vi ut fra dette, får vi en fiskerbonde - befolkning av samme slags som på Kirkeværet og i Fagerfjord, men med snævrere husvær, mindre innportgoods og ingen naust. De er plassert på en forblåst knaus uten naturlig innpassing i terrenget og har neppe kontroll over selvstendige innmarksarealer i forhold til gårdshaugens beboer. Man vil i samtidige kilder se denne slags folk betegnet som strandsittere. På Kirkeværet har det formodentlig også vært strandsittere eller i alle fall fattige familjer uten skatteevne, men der inngikk de i et lokalsamfunn av ellers likestilte naboer. På Helgøya springer den sosiale forskjell mellom fattig og rik, sosialt høyere og laverestående i øynene. Også presten er jo her inne i bildet - som han var det ved Kveldstua. I det hele må Helgøya tydelig karakteriseres som et klassesdelt samfunn. Hvilken etnisk gruppe tilhørte da de fattige på Gamhaugen? I det periodebestemte materiale er det intet som fører tankene hen på samisk kultur, men i det blandede materiale fra hus II er det en del reinbein, 27 ialt, og hus I kan ha vært et rundt hus, mens huset under hus IV var en firkantet trebygning på steinsyld. Vi kan altså ikke avvise at folkene på Gamhaugen kan ha inneholdt elementer av begge etniske grupper. Det må kanskje her minnes om at samene i Dåfjord rett overfor var husmenn under prestegården i 1600 - årene. Vi hadde altså helt i nærheten samer som inntok omtrent samme sosiale stilling som Gamhaugens beboere. Men de fleste av disse har nok vært norske.

Var det tilsvarende folk som brukte Gamhaugen til opphold

av og til i den senere periode? Vi har her svært lite materiale å bygge på. Gjenstandene viser intet spor av samisk kultur, husene er av en type som er felles, og knoklematerialet er for lite til å gi sikre vitnesbyrd. Vi kan bare generelt si at intet spesielt tyder på samisk etnisitet. Formodentlig har dog vel kirkestuer - som godt av og til også kan ha vært benyttet som rorbuer - vært besøkt av folk fra alle de av soknets bygder som måtte benytte båt til kirke, både samer og nordmenn, både velstående bønder og fattige husmenn og strandsittere. Gulvarealet er jo påfaldende meget større i hus II enn i hus III, IV og V. Jeg skal dog ikke presse materialet for langt ved å forsøke å tolke dette som en forskjell mellom sosiale og/el. etniske grupper. Det kan ha mange andre årsaker som vi ikke kan etterspore.

VII. LAUKVIKVÆR

Fig.51.

I våren 1978 kartla jeg en liten tuftegruppe på gården Laukvik på NV-siden av Nord-Kvaløy i Helgøy s. Den ligger på Østsiden av Bårsetsundet som fører fra Fagerfjord i nordvestlig retning ut mot åpent hav og er 11 km fra tuftene i Fagerfjord. Vestpå kan man nå Mjelvik via et system av snevre sund. Fra Laukvik til Mjelvik er det 22 km. Selve Laukvik går inn mot SØ. Her er det bare et eneste bruk som ligger midt for bunden av viken. Øst for husene er en gårdshaug med tufter, kaldet "Laukvik", på vikens vestsida en annen, her benevnt "Laukvikvær" etter fiskebruket ytterst på vikens vestsida. Terrenget utover langs vestsida er bare en smal, ganske bratlent stripe land mellom lave berg og flomålet. Avstanden mellom fjellfot og graskant er 20 - 50 m., stigningen 5 - 5½ m. På denne stripe, som er gjengitt på det her publiserte kartutsnitt, er det en rekke tufter. Nordvestligst ligger hus 1 a, en rektangulær tuft langsetter stranden, bestående av en temmelig bred steinmur; så følger det rektangulære hus 2 med ganske smal steinsyld, orientert vinkelrett på stranden; deretter hus 3 a, som foreg., men forsynt med 2 utbygg el. likn. på SØ-sida, kallet 3 b - c; hus 4 a er kvadratisk, med brede steinmurer. Disse 4 hus må være jevngamle. Oppi hus 1 a og 4 a er det 2 senere gammetufter, hus 1 b og 4 b. De sørligste hus, nr.5-6, er gammetufter, om de hører til den eldre eller yngre periode er uvisst. Endelig ligger det i fjellfoten ovenfor hus 4 a - b en trefløyet mur, nr. 7, som kan være av et hus, men snarere er et stort og forseggjort bogastille, og da formodentlig den seneste av alle levningene.

Mens hus 1 a og 4 a er helt av samme husstype som husene på Kirkeværet, representerer hus 2 og 3 a en annen type som under arbeidet i Helgøyprosjektet er konstatert noen få steder i området. Husene er smale, orienteringen

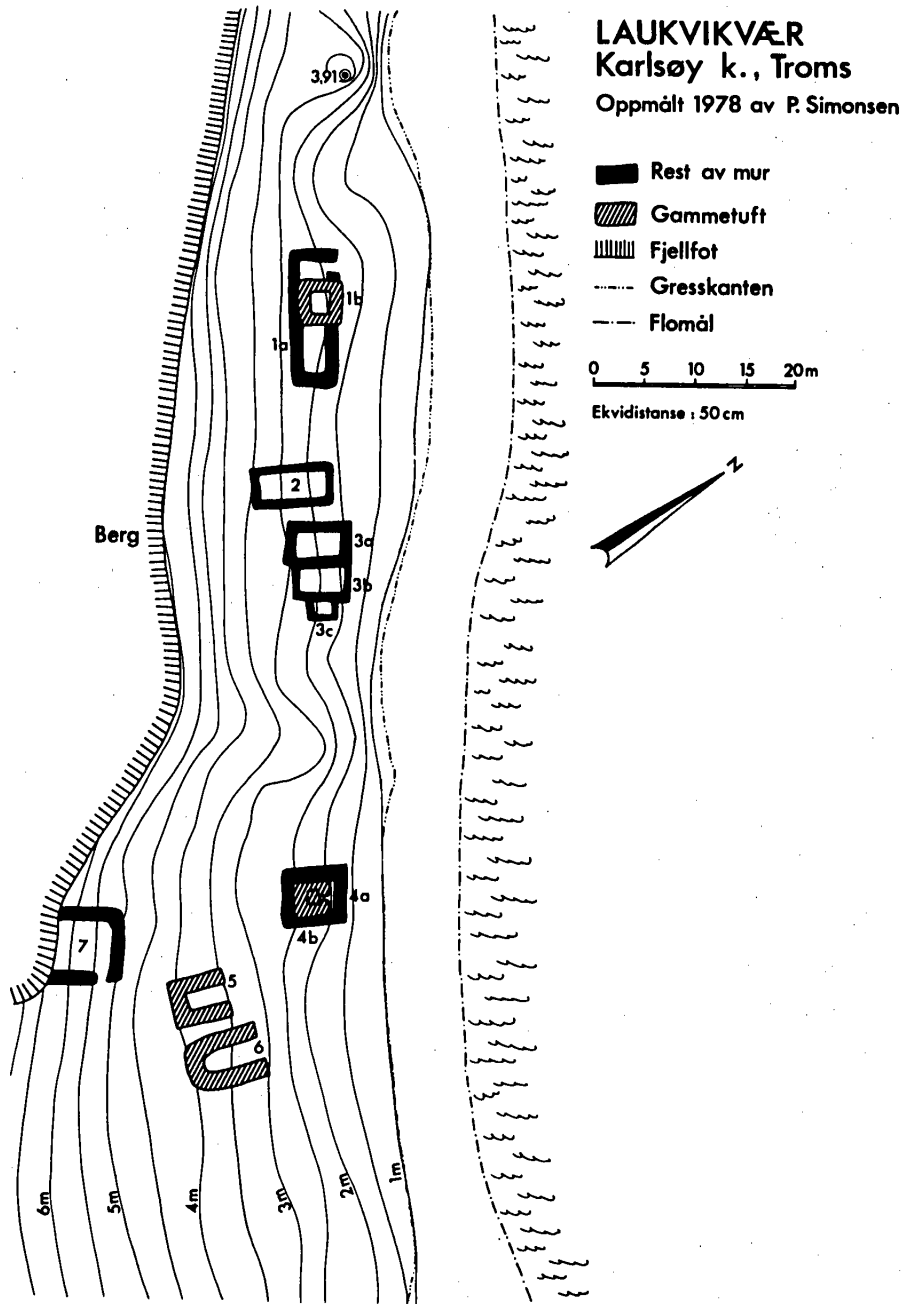

Fig. 51. Oversiktsplan av Laukvikvær.

vinkelrett på stranden, syldmuren ganske smal. Hele -
Laukvikvær - gruppen kunne for så vidt fortjene ut-
graving, men særlig måtte denne nye hustype påkalle
seg oppmerksomhet. I sommeren 1977 foretok konser-
vator Inger Marie Holm-Olsen derfor en prøvegravning
i hus 2. Det ble ikke funnet andre konstruktive trekk
enn selve syldsteinsrekken, og ingen daterende eller
karakteriserende gjenstander framkom. Derimot var det
organisk stoff og en prøve av det er blitt C14-analy-
sert. Resultatet var en datering til 1460± 50 år. Den
eldre bosetning på Laukvikvær - hus 1 a, 2, 3 a-c, 4 a
og kanskje 5-6 -må da foreløpig antas å være like gamm-
el som den elste fase av bosetningen i Kirkeværet. En
ytterligere serie undersøkelser av denne spesielle hus-
type vil derfor formodentlig vise resultater som ligger
utenfor og forut for rammen av denne publikasjon og er
derfor planlagt som en annen del av Helgøyprosjektets
program.

VIII, AVSLUTTENDE BEMERKNINGER.

Jeg har hermed lagt fram materialet fra en rekke undersøkelser av boplasser i Nord-Troms. Det som binder dem sammen er deres geografiske plassering innom et område av 3 kommuner, deres kronologiske plassering innom sen middelalder og tidlig etter-reformatorisk tid, og det felleskap som består i at alle bl.a. omfatter hustufter. Men utover det spriker materialet sterkt. Når en skal fordele det over ca. 300-350 år, over 2 etniske grupper, over en rekke økologiske tilpasninger, samt over det brede spektrum av spesialiserte hus til mange ulike formål, ja da blir det ikke mange dubletter i mitt materiale. Hvert fenomen som skal belyses, illustreres oftest, bare av noen få eller et enkelt eksempel. En utviklingsrekke blir på det vis en ganske smal sti å betrede. En etnisk sammenlikning vil oftest måtte stoppe ved at de 2 funn som man sammenlikner ikke er - eller ikke kan bevises å være - samtidige. Under behandlingen av hver enkelt av mine 7 funnplasser har jeg forsøkt en tolkning. Noen steder har jeg nok antydd videre tolkningsmuligheter enn stoffet kan bære, når det sees i sammenheng, andre steder har jeg lagt inn tanker og tolkninger som har ført meg ut på sideveier uten relasjon til og relevans for det øvrige materiale. Jeg håper derfor at mitt framlagte materiale overalt klart lar seg betrakte for seg, mine tolkninger for seg, og at de siste i vid utstrekning vil bli betraktet som det er: Arbeidshypoteser, oppstilt på basis av et alt for lite materiale, men velegnede for testing ved senere undersøkelser. Det må jo flere ganger så mange utgravninger til, før vi får fast grunn å stå på, Samtidig må vi få publisert langt mer typemateriale fra sentrale steder innom den beskrevne kulturkrets, d.v.s. især fra Bergen og Trondheim. Den gren av arkeologien som bebeskjeftiger seg med 1400- og 1500-årene er jo først vokst opp etter 1950 her i landet, den har ennå gitt seg alt for lite utslag i spesjalliteraturen, og enn idag har den nesten ikke beskjeftiget seg med landsbygdene på den

tid. Og arkeologi med emner fra 1600- og 1700-årene eksisterer fremdeles i 1978 nesten ikke. Alt dette må tilsi at man uttaler seg med største forbehold og helt sikkert må regne med at få eller ingen av tolkningene heri vil bli stående. Med alle disse forbehold kan jeg da oppsummere en rekke av de emner som i de enkelte kapitler har vært tatt opp, og for hver av dem både sammenfatte materialets positive utsagn og skille ut de blindspor som jeg tidligere har vært inne på⁵⁹).

Kronologien.

Min fremstilling hviler - som all anden arkeologi - på en relativ og en absolutt kronologi. Den relative kronologi tror jeg å kunne betrakte som noenlunde sikker. Eldst er Laukvikvær, så følger de to eldste perioder i Kirkeværets historie. Deretter kommer parallelt med Kirkeværets senere bebyggelse, Værneset, eldste fase i Fagerfjord, og kanskje naustene på Gamhaugen. De siste kan dog også være senere, samtidige med den siste kirke i Kirkeværet, Fagerfjord hovedfase, Elvejord og strandsittertiden på Gamhaugen. Endelig slutter hele utviklingen av med Kveldstua og kirkestuetiden på Gamhaugen. Den absolutte kronologi er mer tvilsom. Den er bygd opp på rent arkeologiske kriterier, men kan delvis testes ved skrevne kilder og absolutte årstall fra utgravningene. Testingen gir fast grunn under alle dateringer senere enn slutten av 1500-årene, men er mer spredt tidligere, slik at C. 14-dateringen av Laukvikvær og Kirkeværets avfolkning står i hver ende av en 250 år lang, tynn årstalsrekke, som det er meget vanskelig å plassere det arkeologisk stof innom. Jeg har her især vanskeligheter med stjertpottene, fordi spesialistene ikke er enige. Jeg har valgt den tidligste foreslåtte begynnelse for denne type, fordi den stemmer best med mine få årstall. Men det er meget mulig at en senere

vil måtte omvurdere dette. Da vil naturligvis mine-
tidligste perioder bli lengere, de senere kortere²²⁻²⁴).
Etter 1600 er mitt største problem den nesten totale
mangel på kronologisk underdeling av krittpipene⁶⁰). Jeg
har sett delingsforslag basert på helformen, andre
basert på hullets diameter, men ingen er nok gjennom-
prøvd. Jeg har derfor foretrukket her å se bort fra
andre dateringskriterier enn selve den kjensgjerning
at krittpipene ikke kan være eldre enn ca.1610, og at
de hurtig blir så vanlige, at funn uten kritt Piper må
være eldre enn ca.1620. For de andre oldsakstypers
vedkommende har jeg brukt resonnementet at bakste-
heller og kleberskår er blant de tidligste typer i
materialet, fayanse, porselen og ruteglass - bortsett
fra i kirken - blant de seneste. Med dette grunnlag
i tankene skrev jeg i innledningen, at vi i periferien
måtte vende vår oppmerksomhet mot yrkes- og bosetnings-
forhold og forsøke å tolke dem, mens vi venter på kera-
mikktypologi, oldsakskronologi m.v. fra de kulturelt
mer sentrale steder, hvor store utgravninger nå har
vært igang i over 20 år.

Arbeidsredskaper.

De arbeidsredskaper som er funnet, gir et klart bilde Skjema XV.
av et yrkesliv som baserer seg på kombinasjonsbruket.
Hver familie ernærte seg både av jordbruk og fiske.
Det gjelder uten vesentlig forskjell for norske og sa-
miske bygder, for de relativt velstående og for de
ekstremt fattige, og gjennom hele perioden. Fiske-
redskaper og båtutstyr er den talrigste del av funne-
ne, selvom de mange båtsaum bare til en del kan regnes
med her, da rekved og gamle båter har inngått i bygge-
materialene og derfor ikke sier noen om arbeidet på
selve bruket. Fiskekroker, lystertenner, jarstein og
vabein er direkte fiskeredskaper, garnnål og merlespir
har vært benyttet til reparasjon av fiskeredskapene,

og et taljehjul og en taustrammer er deler av båtens utstyr. 151 gjenstander er regnet med her, og da er båtsaumene ikke med. Jordbruksredskapene er ikke så mange, men taler allikevel sitt tydelige språk. Her er det sigd, ljå, lauvkniv, skavjern og spadebeslag, og sauenes ull ble forarbeidet videre i heimene med kljåstein, handtein, fingerbøll og synål. Disse kategorier omfatter ialt 33 gjenstander. Som en motsetning hertil står jakten som vi nesten ikke kan få øye på i materialet. Fra allerseneste periode er det 2 borsekuler, og av de tilslåtte flintstykker kan enkelte ha vært borseflinter, men de fleste har vært til fyrstøy. Skal en dømme etter gjenstandsmaterialet har jakten spillet en helt ubetydelig rolle i økonomien, men en må naturligvis huske på, at utnyttingen av fuglefjell og egg- og dunvær alltid har foregått helt uten et redskapsutstyr som kan forventes å sette seg arkeologiske spor.

Håndverk har vært drevet rundt på brukene, både smiing, snekring og båtrepasjoner. Det ser vi både av de 2 utgravde smier og arbeidsplassen i et naust, og av redskapene, hvor vi har bryner, flate og roterende slipesteiner, hammersteiner og økser, men også mer spesialiserte redskaper som forhammer, knipetang, tappjern, bor og dor. Ialt er antallet av håndverksredskaper 80. Hertil kommer de eneggede jernkniver. De er mange, men mange er ikke og andre bare delvis for verktøy å regne. Endelig har vi vitnesbyrd om husholdningsarbeidet. Jeg har her på skjemaet bare medregnet 1 glattestein og 6 fragmenter av baksteheller. Det er klart at en meget stor del av keramikken burde regnes med her. Men dels vil det bli en skjønnsak, hva som bør tas med, og hva som man ikke vil kalle "arbeidsredskaper", dels har vi absolutt intet overblikk over, hvor mange kar som er representert i den store skårmasse som foreligger. Det samlede antall egentlige arbeidsredskaper blir da 271 for alle utgravningene. Med de ovenfor oppregnede forbehold kan man hertil legge 98 eneggede jernkniver,

Skjema XV

Arbeidsredskaper fra samtlige utgravninger:

Fiskeredskaper og båtutstyr:

116 fiskekroker.
8 lystertenner.
18 fragm. av vabein.
1 garnnål.
1 merkespir.
5 søkk og jarsteiner.
1 taustrammer.
1 taljehjul.
157

Jordbruksredskaper:

24 fragm. av sigd, ljà og lauvkniv.
1 skavjern.
1 spadebeslag.
26

Smed- og snekkerverktøy m.v.:

59 bryner og flate slipesteiner.
8 roterende slipesteiner.
1 forhammer.
2 dor
1 bor
5 økser.
1 tappjern.
2 hammersteiner.
1 knipetang.
80

Tekstil- og husholdningsredskaper:

6 baksteheller.
3 synåler.
1 fingerbøll.
2 spinnehjul
1 kljåstein.
1 glattestein
14

Ialt: 271 gjenstander

88 fyr- og børseflinter, 411 båtsaum og løse niteplater og 1856 skår av keramikk og steintøy. Det samlede tall, 2724, gir naturligvis ikke noe mål for yrkesaktiviteten som sådan, men sammenliknet med det øvrige kjente gjenstandsmateriale fra denne periode i landsdelen, gir det et godt inntrykk av, hvilken avgjørende økning i vår viten om tidens materielle kultur disse utgravninger har brakt.

Hustyper.

Innom de utgravde lokaliteter er det to helt ulike former for bosetning, nemlig den hvor husklyngen består av et antall helt like bygninger, øyensynlig av lik funksjon, og den hvor det tett sammen er hus til flere spesialiserte formål og derfor av flere ulike typer. De siste må formodes å representere gårdsbruk eller kombinasjonsbruk. Herhen hører Kirkeværet, Fagerfjord og Elvejord. Derimot består Værneset og den senere bosetning på Gamhaugen av små, like hus, alle beregnet på beboelse, og dette kan også være tilfellet med den eldre bosetning på Gamhaugen, men her er forholdene mindre klare. Jeg har tolket Værneset som rorbuer, den senere bosetning på Gamhaugen som kirkestuer, og den eldre bosetning samme sted som strandsitterhus el. likn. Gårdsbrukene har ulike bosetningsformer: Elvejord er enkelte bruk, beliggende hver for seg midt i sitt innmarksområde, Fagerfjord og den eldre bosetning på Kirkeværet er sluttede enkelttun, men beliggende sammen i en rekke, og den senere bosetning på Kirkeværet er et fellestun med flere våningshus og flere uthus liggende i en klynge, hvor de enkelte bruks bygninger er blandet mellom hverandre. På Kirkeværet synes fellestun å være senere enn enkelttun, men ellers er de ulike bosetningsformer samtidige og synes på hvert sted å være utviklet i overenstemmelse med det på stedet mest praktiske.

De spesielle trekk ved bosetningen på Elvejord kan naturligvis være etnisk bestemte, men vi kan ikke vite noe om det på grunnlag av det lille materiale, vi har. Ialt er utgravd 39 bygninger, nemlig 9 våningshus, 4 fjøs, 1 kombinert fjøs og våningshus, 2 sauefjøs, 1 ildhus, 8 naust, 2 smier, 4 buer, 3 rorbuer, 1 kirke og 4 kirkestuer. Man vil av denne liste forstå, hvor avvekslende og spesialisert en bygningsmasse det her er tale om. Sauefjøs og bu kan kanskje være vanskelig å holde ute fra hverandre på grunnlag av arkeologisk materiale, men ellers er funksjonsbestemmelsen oftest helt klar. De enkelte bygningstypers utforming og innredning kan skifte gjennom tidene, men naustet har fått sin karakteristiske form allerede lenge før den her behandlede periode, og de 2 utgravde smier er forbausende like innbyrdes og like med den flere hundre år eldre smie på Veøy i Romsdal¹³⁾. Fjøsene er også innbyrdes ganske like, og det kan se ut til at sjøsamene her har overtatt ikke bare funksjonen, men sammen med den den tilhørende husform, slik at fjøset er den eldste firkantede tømmerbygning på samisk kulturgrunn. Våningshusene endrer seg over tid mer en de øvrige hus. Gulvarealet inne blir større, rommet blir forsynet med tregulv og innvendige paneler, åren midt på gulvet avløses av hjørneildsted og senere komfyr, og alkoven dukker opp. En differensiering i flere boligrom til ulike bruk - stue, kjøkken, soverom - synes derimot i høyere grad å være et velstandstegn enn et ledd i en kronologisk utvikling.

Arkitekturen synes å utgå fra 2 grunnformer: Det rektangulære, steinbygde hus i de norske bygder og den runde torvgamme, formodentlig i bæljekonstruksjon, i samebygdene. I sen middelalder dukker tømmerarkitekturen opp, først hos nordmennene, senere hos samene. Stavbygninger er formodentlig de eldste tømmerhus, men laftehus er i alle fall alminnelige innen middelalderens slutt. Det ser ut til at nordmannsgammen er oppstått i 1600-årene som et trehus forsynt med en utvendig torviling. Om dette er skjedd ved innvirkning fra steinhus-tradisjoner eller fra bæljegammer er uklart. Personlig

vil jeg anta at torvilte trehus er en form som er oppstått helt uavhengigt av den gamle stenusarkitektur. Kanskje tømmerhuset har vært helt enerådende i et fullt århundre inn imellom. Alle de nevnte husformer har hatt torvtak. Noen annen takteking har vi ikke spor av.

På samme måte som fjøset på Elvejord er et innplantet arkitektonisk trekk blant sjøsamene, er kirken i Kirkeværet en fremmed type i den norske fiskerbondebygd. Det kan tenkes at et nærmere studium av slike fremmede trekk kan vise veien til en dypere forståelse av den utvikling som de andre bygninger på tunene undergår⁶⁸⁾.

Beinmaterialet.

Det samlede beinmateriale fra alle de 5 utgravninger, hvor dette er analysert, utgjør 10.365 knokler. Dette er da ofr. for hver enkelt plass benyttet til å vurdere forholdet mellom de ulike yrker. Her kan vi sammenfattende si, at 2365 stk. eller 22 3/4 er husdyr, 6007 stk. eller 58 % er fisk, 165 stk. eller 1 1/2 % er sel og hval, og 479 stk. eller 4 1/2 % er jaktbart vilt. Om man regner med at hver pattedyrknokle representerer dobbelt så meget mat som en fugle- eller fiskeknokle, da burde februk og fiske være omtrent jevnbyrdige, men jakt var av helt underordnet betydning. Innom jakten igjen ser vi at de 479 knokler fordeler seg med 463 av sjøfugl, 9 av rype og 7 av dyrearter som etter våre begreper er helt uspiselige. Av de siste er det 1 revebein og 2 oterbein, altså av pelsbærende dyr. I virkeligheten er den egentlige jakt altså bare manifestert ved 12 knokler eller 0,1 %. Imidlertid er dette - de 3 pelsdyrknokler til tross - et bilde av konsumet. All den fisk som gikk til salg er ikke med, og hvis man skjønnsmessig regner den med, kan man uten spor av tvil slå fast, at på alle utgravde plasser har fisket vært den viktigste del av økonomien, februket den mindre viktige, jakten helt uten reel betydning. Hund, som vi dog har sikker viten om

som et alminneligt husdyr, er totalt fraværende. Dette understreker det riktige i min påstand om at dette er rene konsumrester, på tross av at de er innsamlet overalt på plassene, ikke bare i avfallsdyngene.

Husdyrknoklene er tidligere analysert. Forholdet mellom storfe og småfe er som 1:2. Småfe vil her formodentlig fortrinnsvis eller utelukkende si sau, da geit visstnok aldrig har vært kjøttprodusent for husholdningene. Gris er alminnelig, med 5-10% av husdyrbeinene. Da gris et par århundre senere var så å si ukjent som husdyr i området, er dette et forbausende resultat, men det bekreftes av beinmaterialet fra I.M. Holm-Olsens gårds-
hauggravninger. Tamhøne kommer først inn i helt moderne
tid.⁶³⁾

En forsiktig vurdering av, om fisket var et helårsfiske eller et utpreget sesongfiske, kan man få ved å sammenlikne antallet av torsk og sei. Jeg setter her det bestembare antall fiskeknokler fra hver enkelt plass til 100% og får da:

	Torsk	Sei	Fisk ialt.
Kirkeværet	63%	11½%	100%
Værneset	78%	½%	100%
Fagerfjord	62½%	22%	100%
Elvejord	79%	5%	100%
Gamhaugen	61½%	18%	100%

Kirkeværet, Fagerfjord og Gamhaugen danner her en samlet gruppe, hvor fisket må ha vært et stabilt helårsfiske, mens Værneset er et utpreget sesongfiske, som har foregått senvinters. Elvejord kunne se ut til å stå midt imellom, men det totale knokletall er nok her for lite til at man kan slutte noe av det, bare ialt 37 eller 1½% av det samlede antall bestembare fiskebein fra de 5 plasser.

Reinbeinene utgjør ialt 53, eller ½% av hele beinmaterialet, men disse er igjen praktisk talt alle fra Elvejord og nederste lag på Gamhaugen. Tross materialets

sparsomhet viser det derfor en så påfallende skjevhet i geografisk fordeling at det må kunne brukes til en tolkning. Jeg vil tro at reinkjøtt som mat i alt vesentlig har vært eksklusivt for samene, og det må da igjen svare til at reindrifft var et eksklusivt samisk yrke. Men det kan naturligvis også være sosiale elementer til stede, slik at reinkjøtt på den tid kan ha vært regnet for fattigmannskost og ikke er erhvervet for konsum blant mer velstående folk. Dette vil kunne testes, når beinmaterialet fra gårdshaugen på Helgøy blir publisert.

Import og ressursbruk.

Et gjennomgående trekk ved alle de utgravde komponenter er den store avhengighet av importvarer. Ved import forstår jeg her ting som er kjøpt langveis fra og som ikke lot seg framstille innom undersøkelsesområdet. En del er utenlandsk import, annet er fra Sør-Norge, og atter annet er fra områder i Nord-Norge hvor barskogen er brukbar til trevirke. Man har inntrykk av at beboerne på kysten av Troms helt opp i tidlig middelalder har vært langt på vei selvberget. Kjøpevarer har dengang hatt karakter av luksus, eller har i hvert fall for den tids folk fortont seg som luksus: Smykker, våpen, salt m.v. Derimot lot kleberstein, dagligt jernforbruk, de allerfleste matvarer, byggematerialene til steinhus, ja til og med båter seg skaffe lokalt. Allerede i de tidlige lag i Kirkeværet er denne tilstand avløst av en stor grad av dagligt behov for tilførte varer: Mange jerngjenstander selv til daglig bruk kjøpes nå, bronsekar dukker opp, kleberkar avløses av keramikk o.s.v. Senere endres båttypene, så lokale byggematerialer ikke strekker til, overgangen til trehus skaper et enormt behov for tømmer. Så bevirker senmiddelalderens barskere klimaforhold at koringrensen flytter et stykke sør-over, og alt korn må tilføres. Og endelig i 1600-årene vrimler det med fragmenter av kritt Piper, steintøy, fayanse, porselen, ruteglass, glassbeholdere og andre

nye varer som alle nå skaffes sørfra. 1400- og 1500-årene er jo samtidig den tid da nordnorske kirker utstyres med hanseatisk kirkekunst. Man er altså gått over i en vesentlig markedsøkonomi. Hva som gikk den andre veien av varer, synes nesten ikke i funnene, men det må vel især ha vært tørrfisk, evt. saltfisk. Dun kan ha vært solgt, derimot ligger mitt undersøkelsesområde tydelig nok utenfor den skinnproduserende del av Nordkalotten. Å sette hele denne sterkt aksellererende utvikling i forbindelse med Hansahandelen og utviklingen i Bergen er naturligvis logisk, men ligger uten for denne boks rammer. Heller ikke skal jeg datere begynnelsen av den, da den ligger forut for mine tidligste funn. Jeg vil bare advare mot å identifisere begrepene "markedsøkonomi" og bruk av penger. Sporene av at folk i Nord-Troms har drevet deres vareomsetning ved hjelp av kontante penger er få og sene. Først etter midten av 1600-årene har mynt vært en del av deres daglige liv. Det svarer helt til våre erfaringer fra tidligere funn. Mynt eldre enn 1660 leveres svært sjeldent inn til Tromsø Museums Myntsamling, mynt fra 1660-1700 oftere, mens mynter senere enn 1700 er alminnelige. Dette må avspeile en virkelighet for befolkningen. Når vi lenger tilbake finner myntberegninger i forbindelse med varer, skatter og verditakseringer, kan de i Nord-Norge bare betraktes som gjengse regneenheter, ikke bevis for at nordlendingen virkelig har eid kontante penger. Mitt resonnement her er framsatt som en arkeologisk begrunnet påstand og er ment som en provokasjon til historikerne.

Men når kjøpevarene blir en større og større del av forbruket, og salgsproduksjonen derfor av stigende betydning for den enkelte families økonomi, vil det da ikke bety en spesialisering av ressursbruken og dermed at mange ressurser blir liggende unyttet hen? Det kan synes slik. Imidlertid må man her huske på at tiden 1400 - 1700 var en klimatisk sett stadig dårligere

periode, bunden av "den lille istid" ble først nådd ca. 1715-1720. I en slik periode faller naturlig nok en del ressurser bort, f.eks. den nordligste kornproduksjon. Samtidig er presset på ressursene stigende p.g.a. et totalt sett stigende folketall, særlig tidlig i 1600-årene. Befolkningen har med andre ord i hele den her behandlede periode vært undergitt et press for å oppgi allerede vundne bastjoner. Noen plasser har jo også tidvis vært øde. De dårligere fiskepriser i relasjon til kornprisen har tvunget mange bort fra det rene fiskeryrke over i kombinasjonsbruket med en flytting av bosted som følge. Men dette er vel først skjett langt ut i 1500-årene.

Det er derfor ikke å undres over at man mobiliserer en rekke spesialressurser som kan omsettes på verdensmarkedet, noe som igjen gir økte muligheter for et større folketall totalt sett. Normalt vil det ikke nødvendigvis bety at andre ressurser blir liggende ubrukt. Konkurrencemomentet må dog ikke oversees her: Økt kombinasjonsbruk gir økt sauehold som igjen ødelegger skogen ute i øyene og bevirker mangel på tre til brendsle og nødtørftig byggevirke; veksten i sentrumsfunksjonene bevirker monopolisering av seljakten so dermed berøves fiskerbønderne som ressurs; prisfall på f.eks. jernvarer og keramikk kan rett og slett ha gjort en hjemlig produksjon av jern og kleberkar ulønnsom og overflødig.

Etniske forhold.

Til sist en oppsummering av de vitnesbyrd om etnisk ulikhet som materialet inneholder. Fra de skrevne kilder vet vi jo at området rummet to etnisk forskjellige befolkninger, samer og nordmenn. Vi kan også til en viss grad betekne de enkelte fjorder som samebygder eller nordmannsbygder. Hvordan slår dette ut i det arkeologiske materiale? Kan vi ad arkeologisk vei bestemme en gårds befolkning som tilhørende den ene eller den andre etniske gruppe? Til en viss grad må det kunne la seg gjøre.

Før ca. 1625 ser vi en forskjell i byggestil mellom rundgamme og firkantet stein - eller trehus, senere jevner forskjellen seg ut ved framkomsten av "nordmannsgammen". I yrkeslivet har vi enkelte steder vitnesbyrd om rein-drift, andre steder ikke. I avfallsdyngene ser vi noen steder kjøtt av rein og rype som en del av familiens konsum, andre steder ikke. Det ser ut til at de norske særdrag etterhvert brer seg også til de samiske bygder. Så lenge vår kronologi er så svak som den er, er det derfor få eller ingen trekk som kan brukes som bevis for at en befolkning er norsk. De samiske særdrag derimot forblir samiske i den utstrekning de fortsetter å eksistere. Deres eksistens i et materiale synes derfor å vise at befolkningen er samisk. Med flere utgravninger og økt studiemateriale vil det nok bli fler slike samiske særdrag å operere med. Men intet kan naturligvis bevises av tilstedeværelsen av bare ett slikt kulturtrekk, det må være summen av en rekke av dem som er avgjørende. Derfor har jeg våget å betegne Elvejord som sikkert samisk, Gamhaugen som delvis samisk, Kveldstua som kanskje samisk, Fagerfjord som rimeligvis norsk, og Mjelvik som sikkert norsk. Nærmere kommer jeg ikke.

Tester man dette mot de eksisterende skriftlige kilder, da øker det tilliten til disse. Lyngen er i skattelistedene betegnet som samebygd, Mjelvik som norsk, Fagerfjord er i alle fall ikke betegnet som en "finnefjord". Oppsittere som i skattelister og folketellinger betegnes som bønder, skipper, bergensfarere o.s.v. ser i funnene ut til å bekrefte sin norske etnisitet. Derimot fører det helt klart ikke fram å se på personnavnene. Man har allerede på den tid nesten forladt den samiske navnetradisjon i sjøsamiske bygder, men i tilnavne kan samene naturligvis bli karakterisert som sådan. Resultatet må bli at et økt antall undersøkelser i grensesonen mellom norsk og samisk bør kunne gi oss en noenlunde sikker nøkkel til å bestemme etnisitet på grunnlag av arkeologiske kriterier.

S U M M A R Y.

This book is a description of a series of excavations of house-sites from the late Middle Ages and the 17th century, conducted by the author during the years from 1951 till 1976. Especially it is a presentation of the implements and structures intending to illustrate the economical and ecological circumstances, the settlement patterns, work-life, social and ethnic groups, but it has not been my aim to develop a new chronology, to typologize the found material etc. Some of the excavations belong to the multidisciplinary Helgøy-project, and the publication appears under its auspices. All of the excavation localities are in the northern vicinity of Tromsø.

Fig.1.

Fig.2.
Pl.XVI,1.

Fig.4.

Fig.8.

Fig.21.

Fig.9.

Mjelvik Kirkevær is an area of ruins, once the place for 10-11 farms and a church with surrounding cemetery. The position in an exposed island in open sea forces the population to sustain by a combination of animal breeding and fishing. Good seasonal fishing is just outside the island. House-site 1-4 and 12 constitute one farm, totally excavated. Site 1 is the dwellinghouse, site 2 sheep-cot combined with depository for fishing implements, site 12 smithy. The last mentioned is placed alone near the brook, the four other houses are surrounding a farmyard. The houses are built of stone and sod, the roofs have been of sod. There are two refuse-heaps. The preserved furniture in the living-room is made of whale-bones. In the neighbouring farm we excavated the house-sites no. 5-6, a refuse-heap, and a well. Site 6 was the dwelling-house, site 5 a store-house. At the outside of the dwelling-house there were three semicircular additions which I interpret as foundations for hay-stacks. These two farms were built in the late 14th century or early in the 1400-years, and they were deserted perhaps as late

as about 1600. In the middle of their lifetime the style of building has changed. So, the later rebuildings and additions had been timberbuilt. The older stone-architecture is very like the "black-houses" in Ireland and the Hebridies, and the sod-houses in Iceland and the Faeroes. The smithy is nearly identical to a smithy from about 1100, excavated in Veøy in Romsdal. Under site 6 is an older cultural layer, presumably as early as from the beginning of the 14th century.

In the western part of the little village the houses have not been grouped into single farms, but into a joined group. Here we excavated the house-sites no. 7-9, Fig.12. which turned up to be from the 16th century and to have crosstimbered constructions. In the soil over the walls we found implements from the 17th century. All three of these houses were dwelling-houses. Near to them we investigated the boat-sheds no. 10-11. In the northern outskirts of village the church-ruin was excavated. The Fig.16-17. church had been erected about 1450, and we found traces of Pl.XVI,1. three churches which have been in use one after the other, Fig.18-19. all built of timber, presumably in stave-technique. The latest one had disappeared before the year of 1700. At the surrounding cemetery there was only one layer of interments, but under the church-floor there were three layers. The oldest church can be dated to c.1450-1540, the second one to c.1540-1600, the latest one to the 17th century, i.s. a period when the village already had disappeared. After 1700 there have been no houses in the area up to this day. In the written sources and on the coffin-lids we have some few dates, which can be tested to the finds, and which confirm the above chronology for the village and the church. Through a study of these few written sources you also can test the number of inhabitants against the finds. The density of the graves in relation to total area inside and outside the church points to a population of average 100 during a period of 250 years. The size of the church about 1540 indicates a population of up to 130. After tax-books

You can estimate the population c.1600 to 25 families. These cifres are valid for the whole of the parish. At Kirkeværet itself the tax-books count from 4 to 8 families. According to the excavations there ought to have been 4 families at 1400, later more, with a maximum of 10-11. The population of the little village must have varied between 25 and 50 individuals. Besides the house-remains and the implements there is a large bone-remainder. Through it we can prove the existence of cows, sheep, goats, and some pigs in the farms. The people have fished cod, ling, and coalfish, and they have caught cormorant, alk, puffin, and also small whales. These facts can be valued in relation to the resources of the island, but it is important to remember that the bones represent the consumption-fishing, not the export-fishing. The only specialized craftsman was the smith. The village has already in the 15th century been astonishing dependent of trade and merchandise, mostly imported articles. This dependence increases during the 16th century. Finally the finds point unanimously to a population of Norwegian ethnicity, not Lappish. The tax-books and other written sources confirm this statement.

Fig.22. Mjelvik Værneset, 2 kilometer north of Kirkeværet, is a cluster of c.30 small house-sites. A testpit showed a stratigraphy with two layers, the upper one belonging to the house-sites. We excavated 3 houses and 1 refuse-heap. The houses were small and with poorly constructed fireplaces. They could be dated to the 16th century. Only few bones were found, but they belonged to the same domesticated animals as those from Kirkeværet. The hunted and caught animals also were of the same species, but the fishing has been an exclusive cod-fishing. This I combine with the house-type and the topographic position, and I explain Værneset as a seasonal place for the late-winter fisheries.

Fig.27-28. Fagerfjord, contrary to Mjelvik, is situated in a little fjord going into the large island of Ringvassøy. Therefore it has much better resources on land than Mjelvik, but is far off

from the seasonal fishing-places. The houses-sites constitute separate farms, in all 6 of them in a row along the coast. They are architecturally of two different types. Possibly never more than 3 farms have existed at the same time. The house-sites 1-4 constituted one farm. The excavations demonstrated site 1 to be the dwelling-house, site 2 was in one room boat-shed and workshop, whereas site 3 presumably was a cow-byre. The dwelling-house was larger and more complicated than house 1 and 6 at Kirkeværet. It consisted of a frame-construction of wood and a sheltering sod-wall outside it. This is a construction parallel to Icelandic houses and the "Jærhuset" of southwestern Norway. Kitchen and living-room were separate rooms. In the living-room was a corner-hearth, three alcoves, and a wooden floor. Under the walls was a cultural layer from the 16th century, whereas the house itself was from the early 1600-years. In the boat-shed was the working-place for boat-mending. The finds point to about 1610-1625. Two of the implements show the initials of their owners. The written sources make possible an identification with two persons from Fagerfjord c.1620, both living at a farm, being deserted a few years later. From the tax-books we know that the total population of the fjord lived in 1-3 farms up till 1720. After this year the fjord was uninhabited for a generation. This is in accordance with the archaeological facts, but the oral tradition among the recent inhabitants shows some characteristical divergences, quite normal for an oral tradition.

The comparison with Kirkeværet points to a development from stone-built houses via timber-houses to the "nordmannsgamme", i.s. a frameconstructed house with an outer sod-wall. The "nordmannsgamme" can hardly be a direct development from the stone-house, at any rate not locally. The bone-remainder from the refuse-heaps proves the same combination of domesticated animals as in Kirkeværet. But the fish-material there are less cod, more coal-fish and haddock, and there are no traces of whaling or of hunting of sea-birds. From this we can conclude that the settlement has been permanent, but the men drove away to the seasonal fisheries at other places of the same type as Værneset. Presumably the

ethnicity of population was Norwegian, but I can not be sure of it.

Fig.35. Elvejord is situated at the Lyngenfjord, far from open sea Pl.XXVI,1-2 and from the seasonal fisheries. But here we find still richer resources on land than in Fagerfjord. There are house-remains and finds from 3 farms. They are placed separately, each in the middle of its fields and at some distance from the coast. Every farm consists of a number of houses around a farmyard. The southern farm was totally excavated. Site 9-10 was the dwelling-house, site 8 the cow-byre, site 13 either sheep-cot or store-house, site 1 smithy. The smithy and cow-byre are rectangular houses in framework-technique protected by an outer sod-wall. The dwelling-house and the store-house (?) are round turf-huts. The rich finds date the farm to the beginning of the 17th century, contemporaneously to Fagerfjord. House-site no. 20, the only excavated site at the midmost farm, fits well in the system. Finds and bone-remainder prove the farming to have been the more important, the fishing the less important occupation, in contrary to Kirkeværet and Fagerfjord. In spite of this the relative number of the different kinds of domesticated animals is alike, apart from the presence here of domesticated reindeer. The reindeer and the round turf-huts point to Lappish ethnicity, and the written sources confirm this. Although the men perhaps travelled away to seasonal fisheries elsewhere, Elvejord must be characterized as a permanent settling of farming people.

Pl.XXXIII, 1-2. Kveldstua, near Tromsø, is a lonely situated farmstead. The excavation of the dwelling-house has demonstrated how poor people lived in the 18th century in the periphery of the town. Dwelling and cow-byre were under one roof. The finds are few and poor. Presumably the inhabitants were cottagers under the parsonage.

Fig.42. Gamhaugen, in Helgøya, is an extensive area with more than 50 house-site, situated between the parish-church and the residence of the local merchant. 4 of the sites are from boat-

sheds. These are all investigated. They are presumably older than the year of 1600. They may have belonged to the vicar or the merchant, Gamhaugen being uninhabited at that time. Site I and the lower layer in site IV are dwelling-houses from a permanent settlement in the earlier half of the 17th century. Site II, III, and upper site IV are more alike Værneset and have obviously only been inhabited sporadically. They are built in framework with outer insulating turf-walls. I think that the older settlers were cottagers under the merchant's house, and that the later houses were cottages for the parishioners when visiting their church.

The bone-remainder shows the same relation between the different kinds of domesticated animals as at the other localities, i. s. 30% cattle, 60% sheep and goats, 10% pigs, but the total of these is minor in relation to the number of fish-bones. The fishes point to fishing all year round - less cod, more coalfish than in the late-winter fishing-places, especially in the older period. From the later period the material is too small for statistical treatment. There are some bones of reindeer, and among birds they have eaten puffin and eider. The houses give a much poorer impression than those at Kirkeværet or Fagerfjord. Ethnically the population seems to be Norwegians in the older period, but in the later one the cottages may have been used by people of both nations, travelling to church.

In chapter VIII I have summarized my results, recapitulating also the uncertainties and the insufficiency of the material. All of the localities point to the combination in every single household of farming and fishing. Hunting was unimportant. Reindeer-breeding was only run by the Lapps, and they were also alone in using reindeer-meat in the household. In the farms they have worked in a series of handicrafts, but the Smith was the only specialized and professional craftsman. Already about 1400 a lot of foreign articles was in use, most of them imported. This tendency increases much up till c.1700. The people thus were forced to fish for export to get the

imported articles. The export fishing mostly took place during the late winter-months. Some families lived at places, where they could stay home during this seasonal fishing, while the men in other families had to travel far from home and live in special cottages. In the material culture there are few differences between the Norwegian fisher/farmer and the Coast-Lapp, but when you sum up a series of cultural elements you can hope to make a sure identification of each village as to ethnicity. In most of the details the results of these investigations will be just what you expect beforehand. But these expectations have up till now been based nearly exclusively on retrospect from the conditions in the 18th - 19th century, because of the extremely meagre written sources earlier than the 17th century. This is the reason why the archalological material from this period is so important here north.

H E N V I S N I N G E R.

1. Rapport ved Gutorm Gjessing i Tromsø Museum, arkeologisk avdeling, topografisk arkiv.
2. O. Rygh: Norske Gaardsnavne XVII. Tromsø Amt, 1911 p. 146.
3. Snorre Sturlasson: Heimskringla, Olav Haraldssons saga.
4. O.M. Nicolaissen: Arkeologiske undersøgelser i Nordlands og Tromsø amter, Tromsø Museum Aarshefte 28, 1905, p. 90.
5. Smst. p. 91
6. Håløygminne 1933, p. 67.
7. Arne Skjølvold: Innstilling fra utvalget for sikring av høyt prioriterte fornminner, 1967, p. 87.-
P. Simonsen: Fortidsminner nord for polarsirkelen, 1970, p. 129-131.
8. P. Simonsen: "Black houses" in North Norway in the Middle Ages, Bergens Universitets Årbok 1955, nr. 1, p. 100-106.
9. P. Simonsen: Kirken på Mjølvik, Ottar nr. 18, 1958, p.28-31.
10. Mårten Stenberger: Forntida Gårdar i Island, 1943
11. Valtyr Gudmundsson: Privatboligen i Sagatiden, 1889.
12. H. Zangenberg: Frilandsmuseet ved Lyngby, 1933.
- Bjarne Stoklund i Årsskrift for Fiskeri-og Søfartsmuseet i Esbjerg 1964.
13. Asbjørn Herteig: Omkring kaupangen på Veøy i Romsdal, Viking 1954, p. 81 med fig. 7.
14. Sigurd Grieg: Middelalderiske byfund, 1933, fig. 134 og 142.
15. Bjarne Stoklund i Budstikken 1962, p. 31-52. - Holger Rasmussen i Kuml 1955, p. 131-158.- Daniel Bruun i Fortidsmindeforeningens Aarbok 1906, p. 84-246.
16. S. Grieg: Middelalderiske byfund, 1933, fig. 156.

17. O.M Nicolaissen: Indskrifter paa gamle kirkeklokker i Nordland og Finnmarken, Tromsø Museum: Aarshefte 35-36, 1912-13, p. 161-170.
18. Das Grosse Brockhaus, utgaven fra 1898, stikkord: Kampen.
19. Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder, Stikkord: Klockgjutare, 1963.
20. Salmonsens Konversations leksikon, stikkord: Klokke, 1923.
21. Gerd Stamsø Munch: Fra utgravningen i gårdshaugen på Grunnfarnes, Ottar nr. 43, 1965, p. 13-17.- Sm.: Gårdshauger i Nord-Norge, Viking 1966, p. 25-59.
22. Claes Wahløø: Keramik i Svenska fynd, 1976, f.eks.:
     1200-tallet: Nr. 453 og 457.
     1300-tallet: Nr. 439 og 445.
     1400-1450: Nr. 440 og 448.
23. Smst., f.eks.:
     1300-og 1400-tallet: Nr. 131
     Ca. 1500: Nr. 188, 319, 430 og 431.
     Ca. 1550: Nr. 248.
24. F.eks. Mogens Bencard, Hans Jørgen Madsen, Jan Koch og J.E.G. Eriksson.
25. F.eks. et fat fra Vardø-funnene med årstallet 1628.
26. G. Grieg: Middelalderske byfund, 1933, fig. 151-156.
27. Dette er ifølge utrykte opptellinger, foretatt av Håvard Dahl Bratrein. I Eilert Sundt: På Havet, gjenoppretrykt 1976, p. 1-6, 29-39 og 74-80, er det bare samlede tall for hele amter for årene 1846-1862, bortsett fra 1861. Tallene fra dette ene år tyder på at 1/4 av alle voksne menn i Lofoten endte deres liv på havet (p.36)
28. Jørn Sandnes i Norges Historie, bd. 4, 1977, p. 223-224.
29. Kåre Lunden i Norges Historie, bd. 3, 1976, p. 252-255 og 360-361.
30. Håløygminne 1933, p. 67. Iflg. H.D. Bratrein feil avskrift.
31. P Simonsen: Fortidsminner nord for polarsirkelen, 1970, p. 131-132.
32. S. Grieg: Middelalderske byfund, 1933, fig. 151-153.

33. Sm., fig. 133 og p. 175.
34. Gerd Stamsø Munch: Funnene fra Eiterjord i Beiarn og Vestvatn i Misvær, Viking 1967, p. 114-115.
35. Erik Gunnes i Norges Historie, bd. 2, 1976, p. 313
- Snorre Sturlason: Heimskringla, Magnus-sønnes Saga.
36. F.eks. Thorkell Grimsson: Midaldabyggd á Reyðarfelli, Festskrift til Kristian Eldjarn, 1976, p. 565-576.
37. P. Simonsen: En nord- norsk fisker-våning, Ottar nr.16, 1958, p. 36-39.
38. S. Grieg: Middelalderske byfund, 1933, fig. 37 og p. 89-90.
39. Sm., fig. 159 og p. 194-195.
40. Ivar Nöel Hume: Here lies Virginia, 1968.
41. Meddelt meg av H.D. Bratrein ut fra det arkivstoff som vil bli publisert i Karlsøy-Helgøy bygdebok.
42. Fortegnelse over matrikulerte eiendommer og deres skyld i Tromsø Amt, 1886.
43. Aage Roussell: Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland, 1941, p. 149-151.
44. Smst., p. 151-190.
45. Poul Nørlund: De gamle Nordbobygder ved Verdens Ende, ny utgave 1967, p. 71.
46. Mårten Stenberger: Forntida Gårdar i Island, 1943. p. 58 78, 102 og 116.
47. "Åre og røykovn", Bergen 1977, p. 28-38.
48. Meddelt meg av Johan Albert Kalstad
49. S. Grieg: Middelalderske byfund, 1933, fig. 156.
50. Asbjørn Herteig: Omkring kaupangen på Veøy i Romsdal, Viking 1954, p. 69-88. Se spesjelt fig. 7.
51. Hos Knut Lehm og hos Amtmand Lilienskiold.
52. Else Johansen Kløppe: Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden, utrykt hovedoppgave til magistergraden 1974.- Sm.: Archaeological Material and Ethnic Identification, a study of Lappish material from Varanger, Norwegian Archaeological Review, vol. 10, 1977.

53. P. Simonsen: En hustuft på Tromsøya fra 1700-årene, Ottar nr. 98, 1977, p. 41-42.
54. H.H. Schou: Danske og Norske Mønter, Kjøbenhavn 1926. Se pl. 30, nr. 20, jfr. p. 247.
55. A. Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur, bd. 1, Oslo 1944, p. 155.
56. Smst., p. 202 og 223.
57. H.H. Schou: Danske og Norske Mønter, 1926, pl. 25, nr. 102, jfr. p. 220.
58. Folketellingen av 1666, manuskript i Riksarkivet, p. 407.
59. Ved vurdering av befolkningens sosjale, boligmessige og helsemessige forhold, importens størrelse etc. har jeg oftest sammenliknet med det inntrykk av det for den tid normale som kan utledes av flg. håndbøker:
 The Fontana Economic History of Europe, The Middle Ages, edit. Carlo M. Cipolla, 3 utg. 1975.
 Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder, bd. I-XX, 1956-1976.
 Norges Historie, bd. 3-4, 1976-1977.
 Håkon Christie: Middelalderen bygger i tre, 1974.
60. F.eks.: Reidar Bertelsen: Krittpiper, Nicolay nr. 4, 1968, p. 17-20.
61. Man kan naturligvis ikke se bort fra at baksteheller kan være noe spesielt norsk, slik at sjøsamene ikke har bakt brød på slike. Dette har jeg ikke undersøkt nærmere.
62. Inger Marie Holm-Olsen opplyser at Helgøy gårdshaug har tregulv tilbake til 1400-årene. Jeg har i 1978 funnet tregulv fra 1500-årene på Vadsøya. Tregulv kan derfor ha hatt en sosial signifikans i tiden forut for Fagerfjord.
63. I.M. Holm-Olsen opplyser at knokler av tamhøne forekommer meget tidligere i Helgøy gårdshaug. Som husdyr har den altså eksistert i N. Norge i århundrer, men da kanskje bare innom sosialt høyere lag.
64. O.M. Nicolaissen i Tr.Mus. Årsh. 28, 1905, p. 90.
65. Jeg nytter her "øde bruk" om et bruk, hvor husene sto ube-

- bodd eller var borte. Om innmarken var "øde", d.v.s. ikke ble holdt i hevd, kan vi naturligvis sjeldent vite.
66. K. Kolsrud: Finnefolket i Ofoten, 1946. Her konstateres det at "busamene" ikke i 1700-årene eide jaktvåpen. Jakt på fugl og pelsdyr ble vesentlig foretatt av flytt-samene og deres bofaste etterkommere, men nesten ikke av "busamene". Dette kan passe bra med Elvejordfunnene.
67. K. Kolsrud: Finnefolket i Ofoten, 1946. Han mener at blant "busamer" hadde hvert bruk sin smie (jfr. Elvejord, hus 1), mens det i de norske bygder var felles bygdesmier. Dette kan passe bra med funnene fra Mjelvik Kirkevær.
68. Jeg har ikke i min behandling av husformene benyttet J.A. Friis's karter, jfr. J.S. Munch: Byggeskikk i Troms, 1978, p.15. Friis setter opp følgende statistikk:
Troms 1860:	5211 norske familier, derav	50 i gammer.
	1193 samiske familier, derav	405 i gammer.
Troms 1890:	7729 norske familier, derav	69 i gammer.
	1218 samiske familier, derav	311 i gammer.
- Men ordet "gamme" dekker her øyensynlig både bæljegamme og nordmannsgamme. Vi kan gjette på at noen gammeboende samer bodde i det ene, noen i det andre, mens formodentlig alle gammeboende nordmenn bodde i nordmannsgammer. Friis's tall er derfor ubrukelige for mitt formål.

B I L D L I S T E.

Fig. 1.	Oversiktskart over Nord-Troms.	S. 9
" 2.	Foldekart over Mjelvik Kirkevær.	Bakerst.
" 3.	Kart over Sandøy.	S. 11.
" 4.	Plan over Kirkeværet hus 1-4.	S. 17.
" 5.	" " " hus 1	S. 21.
" 6.	" " " hus 2	S. 29.
" 7.	" " " hus 3-4	S. 33.
" 8.	" " " hus 12	S. 41.
" 9.	" " " hus 5-6.	S. 43.
" 10.	" " " hus 5	S. 47.
" 11.	" " " hus 6	S. 51.
" 12.	" " " hus 7-9	S. 61.
" 13.	" " " hus 7	S. 63.
" 14.	" " " hus 8	S. 65.
" 15.	" " " hus 9	S. 67.
" 16.	" " " naust 10	S. 71.
" 17.	" " " naust 11	S. 73.
" 18.	Plan over kirkegården i Kirkeværet.	S. 77.
" 19.	" " kirken i Kirkeværet.	S. 81.
" 20.	Tegning av kistelokk med årstall	S. 87.
" 21.	Rekonstruksjon av bruket hus 1-4	S. 103.
" 22.	Kart over Værneset.	S. 119.
" 23.	Plan over Værneset hus A-D.	S. 121.
" 24.	" " " hus B.	S. 123.
" 25.	" " " hus A.	S. 125.
" 26.	Tegning av beinskje fra Værneset.	S. 129.
" 27.	Kart over Fagerfjorden.	S. 139.
" 28.	Plan over Fagerfjord hus 1-4	S. 143.
" 29.	" " " hus 1.	S. 147.
" 30.	" " " hus 1 a og 2 a	S. 157.
" 31.	" " " hus 2	S. 161.
" 32 - 33.	Tegninger av gjenstander fra Fagerfjord.	S. 171-173

Fig. 34.	Kartskisse over Elvejord - Årøybukt	S. 191.
" 35.	Oversikt over den sørlige gård på Elvejord	S. 193.
" 36.	Plan over Elvejord hus 9-10	S. 197.
" 37.	" " " hus 8	S. 199.
" 38.	" " " hus 1	S. 201.
" 39.	" " " hus 20	S. 209.
" 40.	Tegning av gjenstander fra Elvejord.	S. 213.
" 41.	Kart over gårdsområdet på Helgøy-gården.	S. 239.
" 42.	Oversiktskart over Gamhaugen.	S. 241.
" 43.	Plan over Gamhaugen hus I-II.	S. 243.
" 44.	Snitt gjennom Gamhaugen hus I-II.	S. 245.
" 45.	Plan over Gamhaugen hus III.	S. 249.
" 46.	Plan og snitt av komfyret i hus III.	S. 252.
" 47.	Tegning av 2 ovnsplater fra komfyret i hus III.	S. 253.
" 48.	Plan over Gamhaugen hus IV-VIII.	S. 255.
" 49.	Snitt av Gamhaugen hus IV-VIII.	S. 257.
" 50.	Plan over Gamhaugen hus IX.	S. 261.
" 51.	Oversiktskart over Laukvikvær.	S. 281.

Alle kart og planer er rentegnet etter oppmålinger av forfatteren. I sin framlagde form er de tegnet av:

Olga Kvalheim: Fig. 1, 3, 27, 41.

Frøydis Strand: Fig. 2, 22, 42, 51.

Kenn Ole Moen: Fig. 4-21, 23-25, 28-31, 34-39, 43-50.

Povl Simonsen: Fig. 26, 32-33, 40.

P L A N S J E L I S T E.

Pl.	I, 1	<u>Kirkeværet</u> :	Oversikt før utgraving.
"	I, 2		Hus 1, utgravd.
"	II, 1		" 1, stua,
"	II, 2		" 1, forrådsrommet
"	III, 1		" 1, murens ytterside.
"	III, 2		" 1, kistemur.
"	IV, 1		" 1, ildstedet.
"	IV, 2		Hus 2, før utgraving.
"	V, 1		" 2, utgravd.
"	V, 2		" 2, utrast gavel.
"	VI, 1		Hus 3-4, utgravd
"	VI, 2		Hus 12, utgravd.
"	VII, 1		Hus 5, under utgraving.
"	VII, 2		" 5, utgravd.
"	VIII, 1		Hus 6, under utgraving.
"	VIII, 2		" 6, utgravd
"	IX, 1		" 6, nordøst-rundingen
"	IX, 2		Hus 7-7a, utgravd.
"	X, 1		Hus 8, utgravd.
"	X, 2		Hus 9, sørøstre hushjørne.
"	XI, 1		Hus 7-9, oversikt.
"	XI, 2		Hus 10, før utgraving.
"	XII, 1		Hus 11, under utgraving
"	XII, 2		Skaret med hus 49.
"	XIII, 1		Kirken, veggvollens nordre del i snitt.
"	XIII, 2		Kirken, østlige del, utgravd
"	XIV, 1		Kirken, vestlige del, utgravd.
"	XIV, 2		Kirken, kiste i øvre lag.
"	XV, 1		Kirken, kiste i mellomste lag.
"	XV, 2		Kirken, utgraving inne i kirken.
"	XVI, 1		Oversikt fra øst, etter utgraving.
"	XVI, 2	<u>Værneset</u> :	Oversikt, før utgraving.

Pl.	XVII, 1	Hus B, utgravd.
"	XVII, 2	" B, ildstedet.
"	XVIII, 1	" B, fast fjell som vegg.
"	XVIII, 2	Smug mellom husene A og B.
"	XIX, 1	Hus A, utgravd
"	XIX, 2	Avfallsdungen.
"	XX, 1	<u>Fagerfjord</u> : Brolegning på tunet.
"	XX, 2	Vannrenden fra øst.
"	XXI, 1	Vannrendens utmunning i flomål.
"	XXI, 2	Hus 1, utgravd, fra NØ.
"	XXII, 1	" 1, forrådsrommet, utgravd fra Ø.
"	XXII, 2	" 1, vedlageret i forrådsrommet.
"	XXIII, 1	" 1, fottømmer med underlagssteiner.
"	XXIII, 2	" 1, innveltet panelrest.
"	XXIV, 1	" 1, Veltet dør forrest, bak andre tredeler i stua.
"	XXIV, 2	" 1, hjørneildsted i stua.
"	XXV, 1	" 1, dobbeltmur i SØ., fra S.
"	XXV, 2	Hus 2, utgravd, fra Ø.
"	XXVI, 1	<u>Elvejord</u> : Utsikt nordover fra den sørlige gård.
"	XXVI, 2	Graving på tunet.
"	XXVII, 1	Brannlag på tunet.
"	XXVII, 2	Brolegning på tunet.
"	XXVIII, 1	Hus 8, fra Sør
"	XXVIII, 2	" 8, sørmuren fra Vest.
"	XXIX, 1	Hus 10, fra vest
"	XXIX, 2	Hus 1, før utgraving.
"	XXX, 1	" 1, smiredskap in situ.
"	XXX, 2	" 1, bryner in Situ.
"	XXXI, 1	" 1, fra nord
"	XXXI, 2	Hus 20, fra nord.
"	XXXII, 1	" 20, vestvegg, fra NØ.

Pl.	XXXII, 2	Hus 20, under utgraving.
"	XXXIII, 1 <u>Kveldstua:</u>	Hus I, før utgraving, fra NV
"	XXXIII, 2	" I, under utgraving, fra vest.
"	XXXIV, 1	" I, fra ildstedet ut gjennom døråpningen i NV.
"	XXXV,1 <u>Gamhaugen:</u>	Tunbrolegning ned for hus I
"	XXXV,2	Veibrolegning tvers over tunet.
"	XXXVI,1	Hus III, steinrøys over ildstedet.
"	XXXVI,2	Hus III, ovnsplater in situ.
"	XXXVII,1	" III, komfyrets fundament.
"	XXXVII,2	Hus IX, før utgraving, fra sør
"	XXXVIII,1	Hus IV, utgraving i NV-veggen.
"	XXXVIII,2	" IV, skrå syldsteinsrekke i nedre kulturlag.

Alle fotos på pl. I-XXXVIII er tatt av forfatteren. Den senere fotografiske behandling er foretatt av Olga Kvalheim.

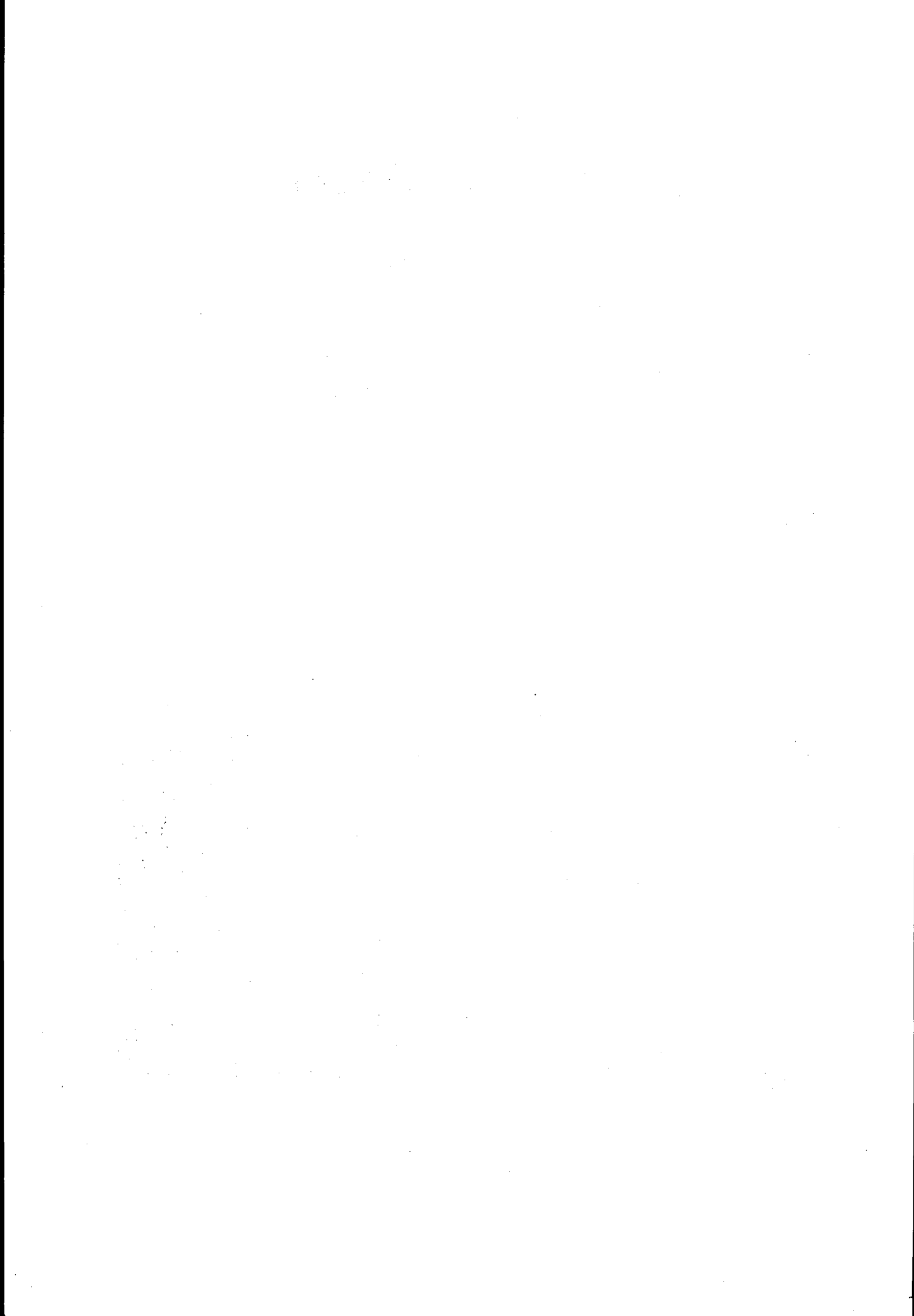
S K J E M A L I S T E .

Skjema	I	Oldsaker fra Kirkeværet	S. 94-97
"	II	Dyreknekler fra Kirkeværet	S. 107-108
"	III	Treprøver fra Kirkeværet	S. 109
"	IV	Oldsaker fra Værneset.	S. 131
"	V	Dyreknekler fra Værneset.	S. 133
"	VI	Treprøver fra Værneset.	S. 134
"	VII	Oldsaker fra Fagerfjord	S. 167-168
"	VIII	Dyreknekler fra Fagerfjord	S. 182
"	IX	Oldsaker fra Elvejord	S. 215-217
"	X	Dyreknekler fra Elvejord	S. 222
"	XI	Oldsaker fra Kveldstua	S. 234
"	XII	Oldsaker fra Gamhaugen	S. 266-267
"	XIII	Periodebestemte dyreknekler fra Gamhaugen.	S. 272-273
"	XIV	Totalt knoklemateriale fra Gamhaugen.	S. 276-277
"	XV	Oversikt over arbeidsredskaper fra alle plasser.	S. 287.

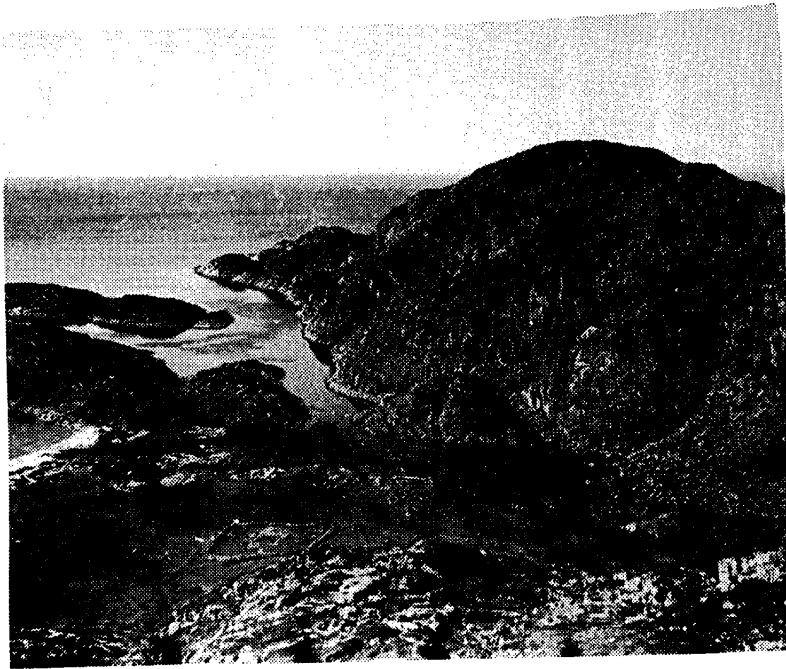
I N N H O L D.

<u>Innledning.</u>	S. 3
<u>I. Mjelvik Kirkevær.</u>	S. 7
Beskrivelse av hustuftene	S. 14
" av kirke og kirke- gård.	S. 76
Funn og kronologi	S. 89
Hus og gårdsbruk	S. 101
Ressursbruk og yrkesliv	S. 104
Sosiale og etniske forhold.	S. 114
<u>II. Værneset og det nye Mjelvik</u>	S. 117
Beskrivelse av hustuftene	S. 118
Funn og kronologi	S. 128
Hus, yrkesforhold, etniske for- hold.	S. 130
Det nye Mjelvik	S. 135
<u>III. Fagerfjord.</u>	S. 138
Beskrivelse av hustuftene	S. 141
Funn og kronologi	S. 165
Hus og gårdsbruk.	S. 175
Ressurser og økonomi	S. 179
Sosiale og etniske forhold.	S. 186
<u>IV. Elvejord.</u>	S. 189
Beskrivelse av hustuftene	S. 190
Steinalderlevningene.	S. 210
Funn og kronologi	S. 212
Hus og gårdsbruk	S. 219
Ressurser og økonomi	S. 221
Sosiale og etniske forhold.	S. 226
<u>V. Kveldstua.</u>	S. 229
<u>VI. Gamhaugen.</u>	S. 237
Beskrivelse av hustuftene.	S. 240
Veien	S. 263
Funn og kronologi	S. 265

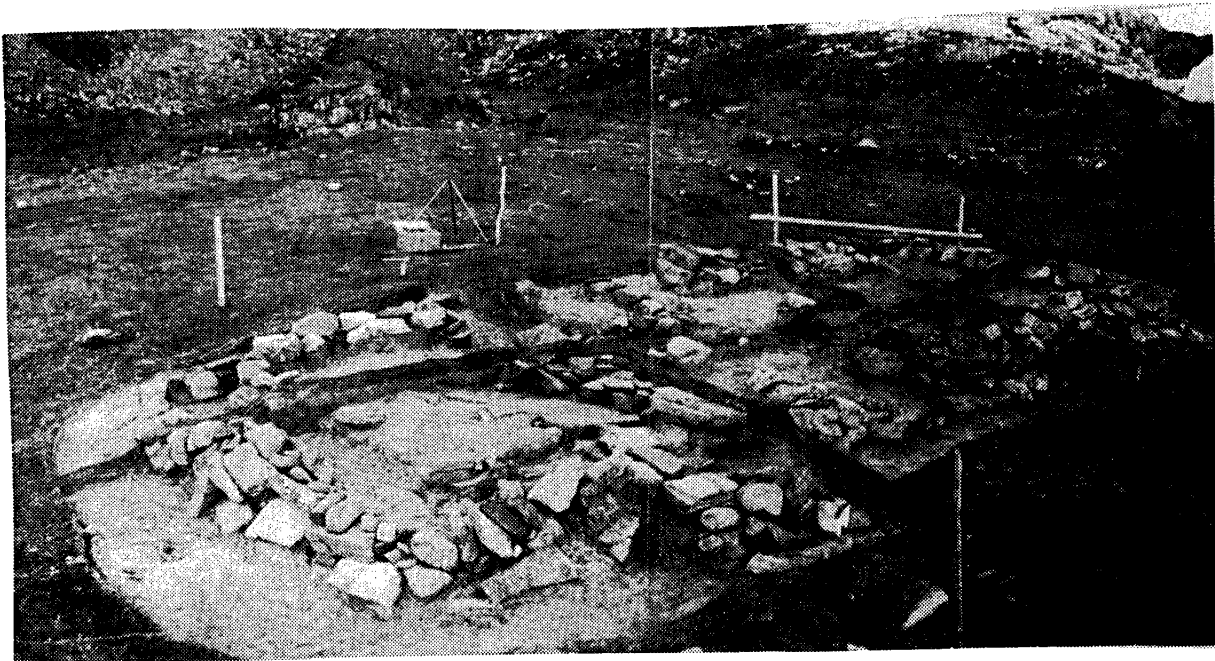
Hus og bosetningsmønster	S. 268	
Knoklematerialet.	S. 270	
Sosiale og etniske forhold	S. 275	
<u>VII. Laukvikvær.</u>		S. 280
<u>VIII. Avsluttende bemerkninger.</u>		S. 283
Kronologien	S. 284	
Arbeidsredskaper.	S. 285	
Hustypene.	S. 288	
Beinmaterialet.	S. 290	
Import og ressursbruk	S. 292	
Etniske forhold.	S. 294	
<u>English Summary</u>		S. 292
<u>Registre</u>		S. 303
Henvisninger.	S. 303	
Bildliste	S. 308	
Plansjeliste	S. 310	
Skjemaliste	S. 313	
Innhold.	S. 314	
<u>Plansjer.</u>		I-XXXVIII
Foldeplansje, fig. 2		Bakerst.

Pl. I, 1 Kirkeværet:
Oversikt før utgraving.

Pl. I, 2 Kirkeværet
Hus 1, utgravd.

Pl. II, 1 Kirkeværet
Hus 1, stua.

Pl. II, 2 Kirkeværet
Hus 1, forrådsrommet

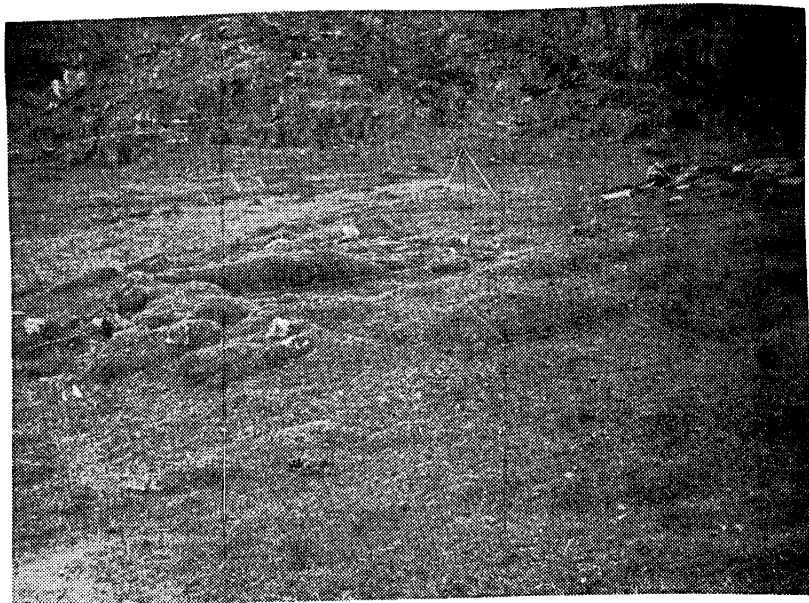
Pl. III, 1 Kirkeværet
Hus 1, murens ytterside.

Pl. III, 2 Kirkeværet
Hus 1, kistemur.

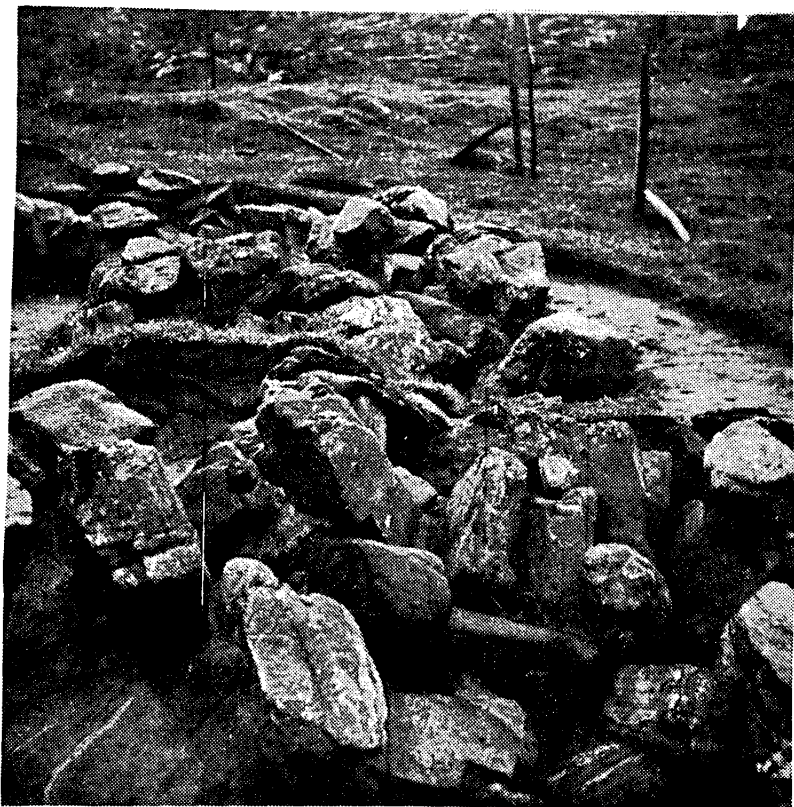
Pl. IV, 1 Kirkeværet
Hus 1, ildstedet.

Pl. IV, 2 Kirkeværet
Hus 2, før utgraving.

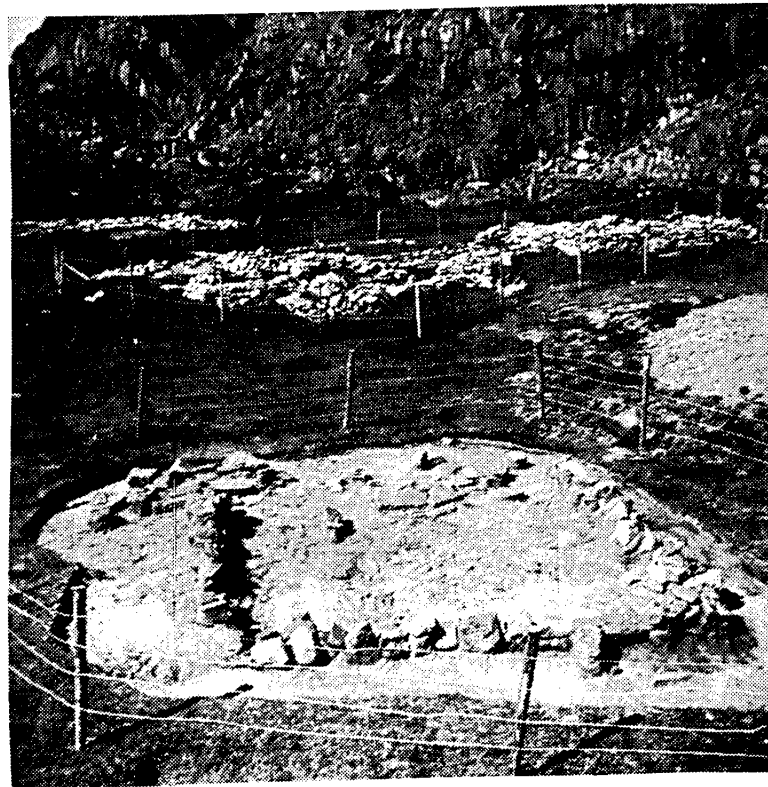
Pl. V, 1 Kirkeværet
Hus 2, utgravd.

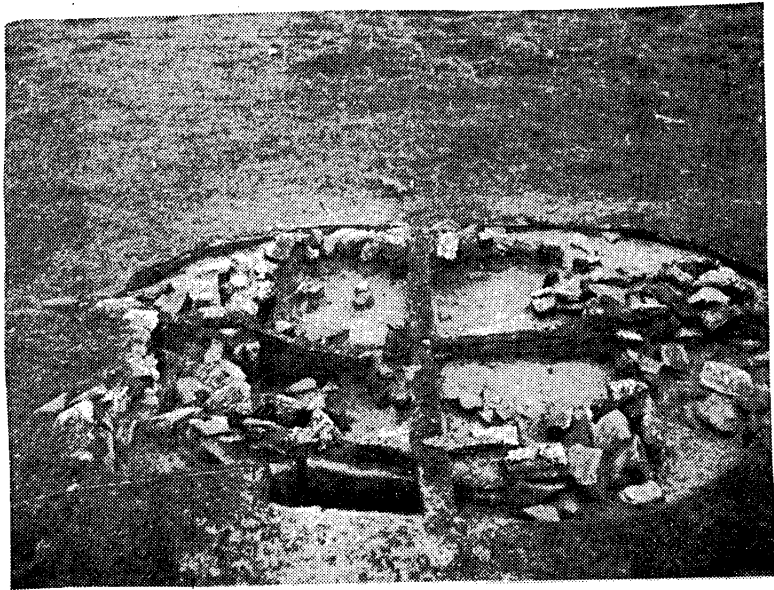
Pl. V, 2 Kirkeværet
Hus 2, utrast gavel.

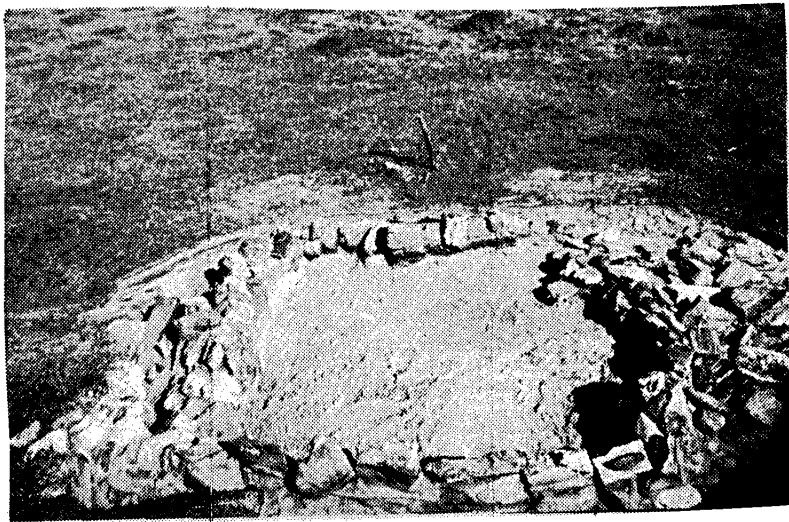
Pl. VI, 1 Kirkeværet
Hus 3-4, utgravd

Pl. VI, 2 Kirkeværet
Hus 12, utgravd.

Pl. VII, 1 Kirkeværet
Hus 5, under utgraving.

Pl. VII, 2 Kirkeværet
Hus 5, utgravd.

Pl. VIII, 1 Kirkeværet
Hus 6, under utgraving.

Pl. VIII, 2 Kirkeværet
Hus, 6, utgravd

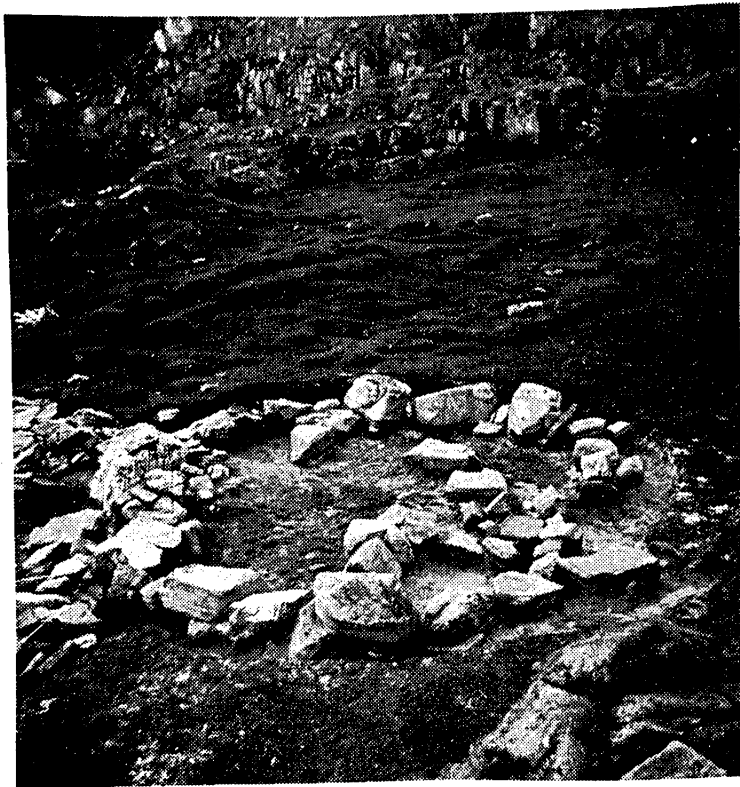

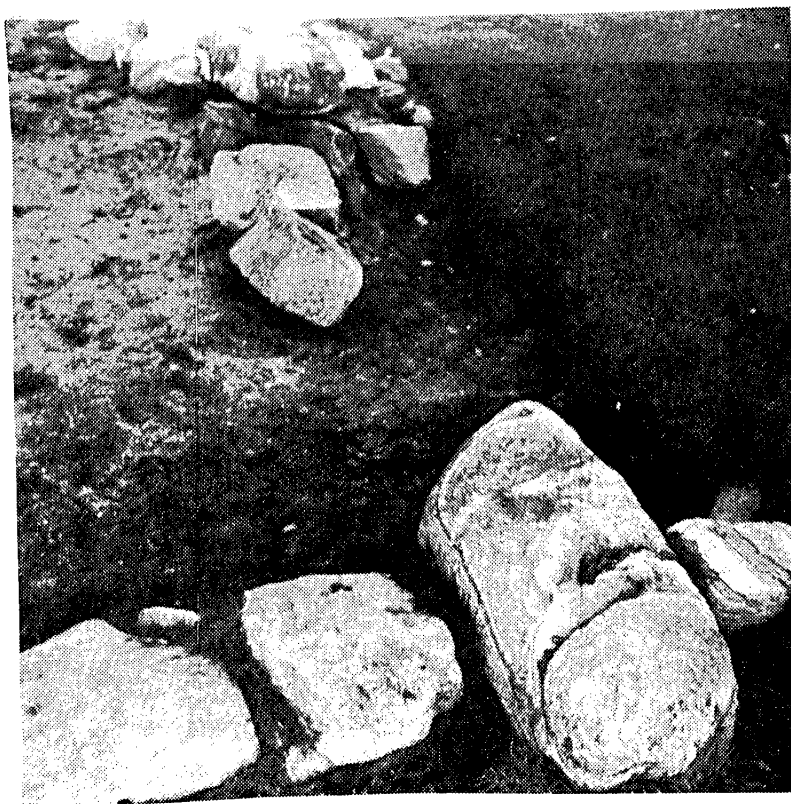
Pl. IX, 1 Kirkeværet
Hus 6, nordøst-rundingen

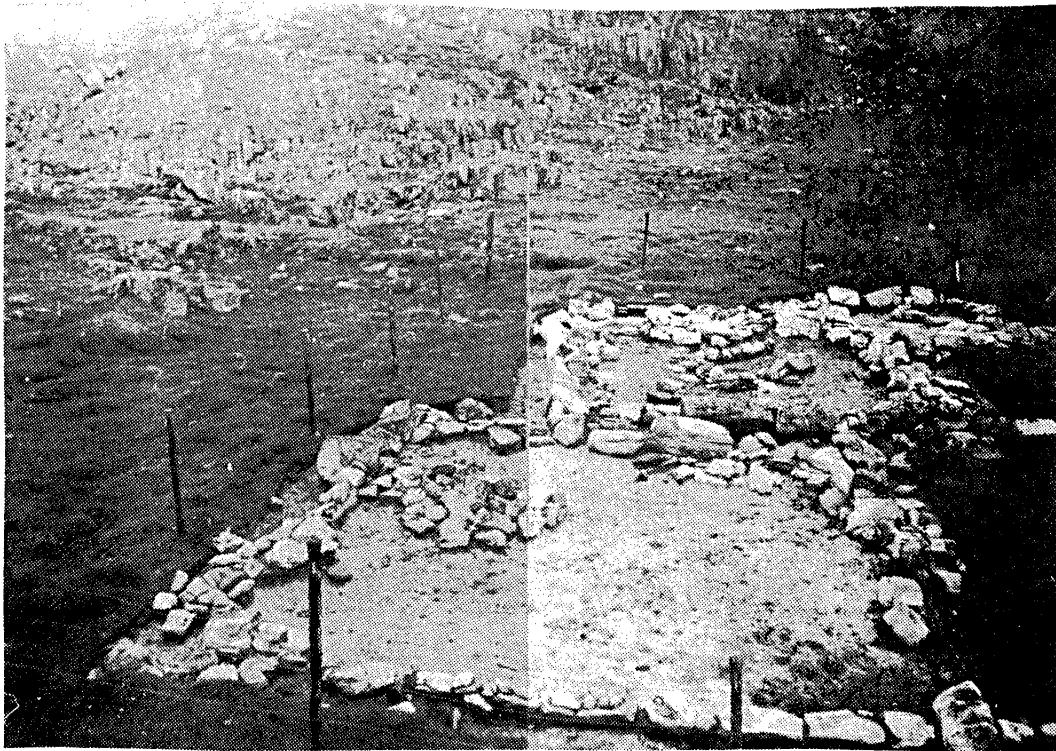
Pl. IX, Kirkeværet
Hus 6-7a, utgravd.

Pl. X, 1 Kirkeværet
Hus 8, utgravd.

Pl. X, 2 Kirkeværet
Hus 9, sørøstre hushjørne.

Pl. XI, 1 Kirkeværet
Hus 7-9, oversikt.

Pl. XI, 2 Kirkeværet
Hus 10, før utgraving

Pl. XII, 1 Kirkeværet
Hus 11, under utgraving

Pl. XII, 2 Kirkeværet
Skaret med hus 49.

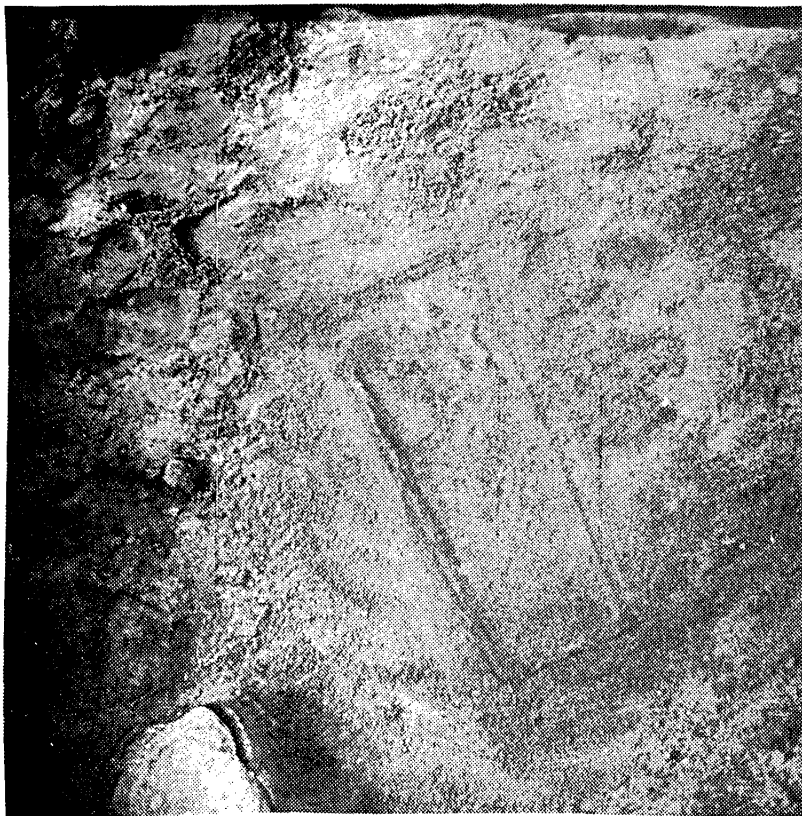
Pl. XIII, 1 Kirkeværet
Kirken, veggvollens nordre
del i snitt.

Pl. XIII, 2 Kirkeværet
Kirken, østlige del utgravd.

Pl. XIV, 1 Kirkeværet
Kirken, vestlige del utgravd.

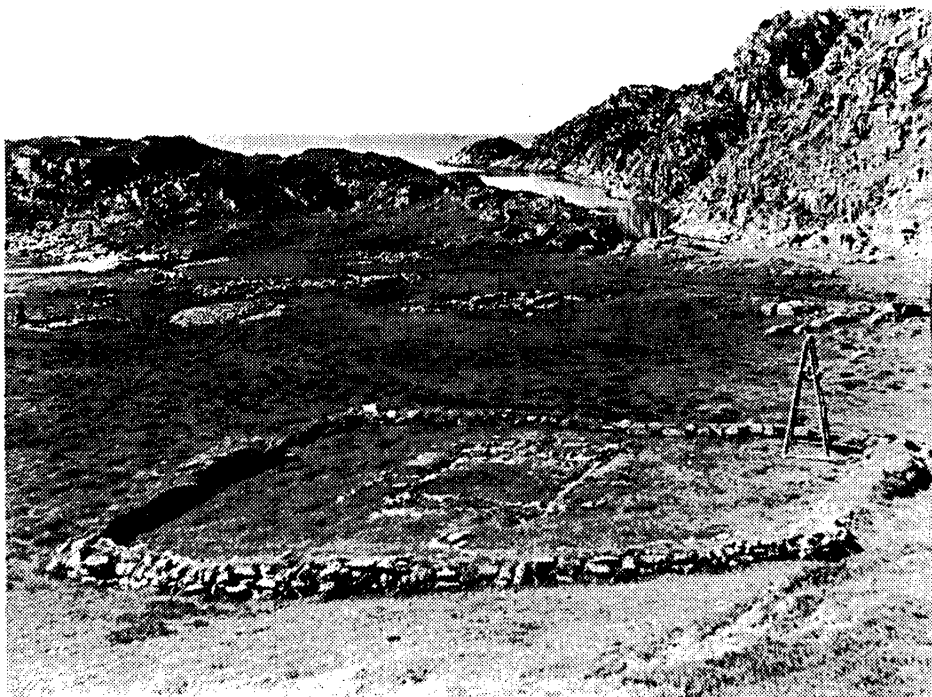
Pl. XIV, 2 Kirkeværet
Kirken, kiste i øvre lag.

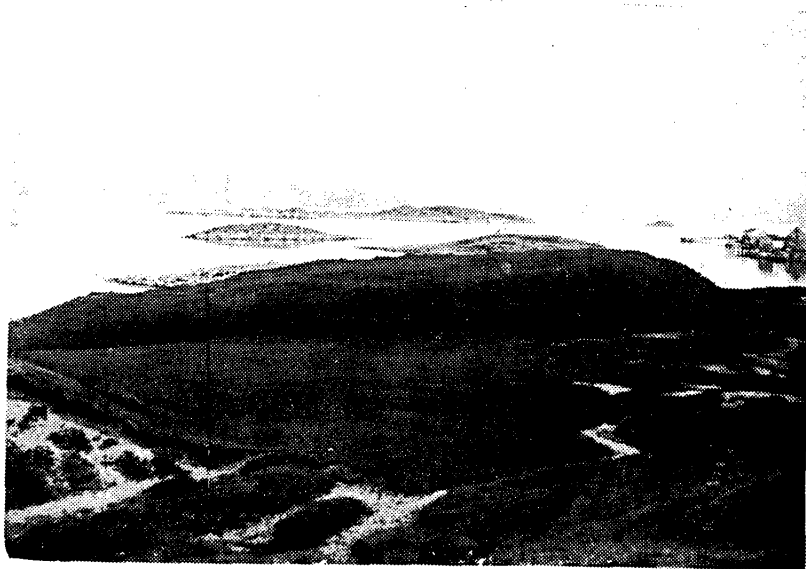
Pl. XV, 1 Kirkeværet
Kirken, kiste i mellomste lag.

Pl. XV, 2 Kirkeværet
Kirken, utgraving inne i
kirken.

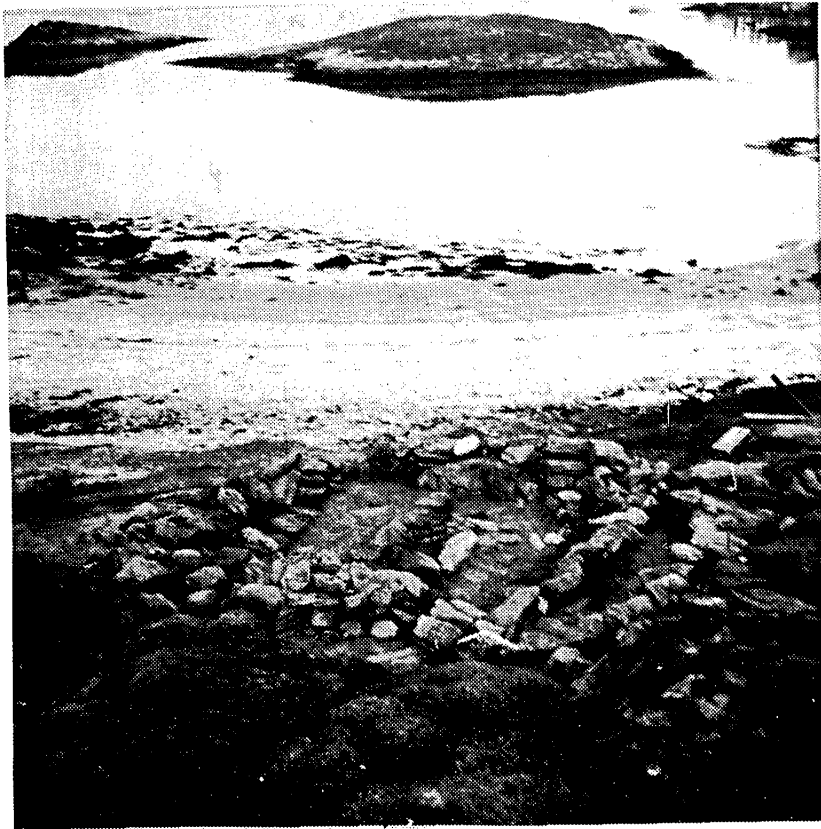

Pl. XVI, 1 Kirkeværet
Oversikt fra øst, etter
utgraving.

Pl. XVI, 2 Værneset.
Oversikt, før utgraving.

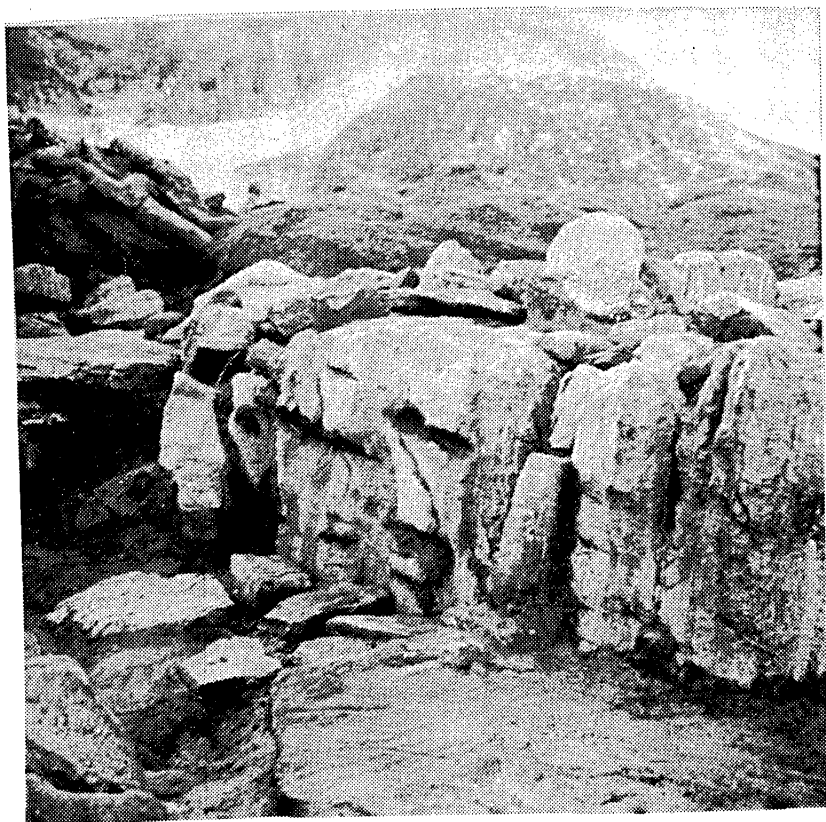

Pl. XVII, 1 Værneset.
Hus B, utgravd.

Pl. XVII, 2 Værneset.
Hus B, ildsted.

Pl. XVIII, 1 Værneset
Hus B, fast fjell som
vegg.

Pl. XVIII, 2 Værneset
Smug mellom husene A og B.

Pl. XIX, 1 Værneset
Hus A, utgravd

Pl. XIX, 2 Værneset
Avfallsdungen.

Pl. XX, 1 Fagerfjord
Brolegning på tunet.

Pl. XX, 2 Fagerfjord
Vannrenden fra øst.

Pl. XXI, 1 Fagerfjord
Vannrendens utmunning i
flomål.

Pl. XXI, 2 Fagerfjord
Hus 1, utgravd, fra NØ.

Pl. XXII, 1 Fagerfjord
Hus 1, forrådsrommet,
utgravd fra Ø.

Pl. XXII, 2 Fagerfjord
Hus 1, vedlageret i forråds-
rommet.

Pl. XXIII, 1 Fagerfjord
Hus 1, fottømmer med
underlagssteiner.

Pl. XXIII, 2 Fagerfjord
Hus 1, innveltet panelrest.

Pl. XXIV, 1 Fagerfjord
Hus 1, Veltet dør forrest,
bak andre tredeler i stua.

Pl. XXIV, 2 Fagerfjord
Hus 1, hjørneildsted i
stua.

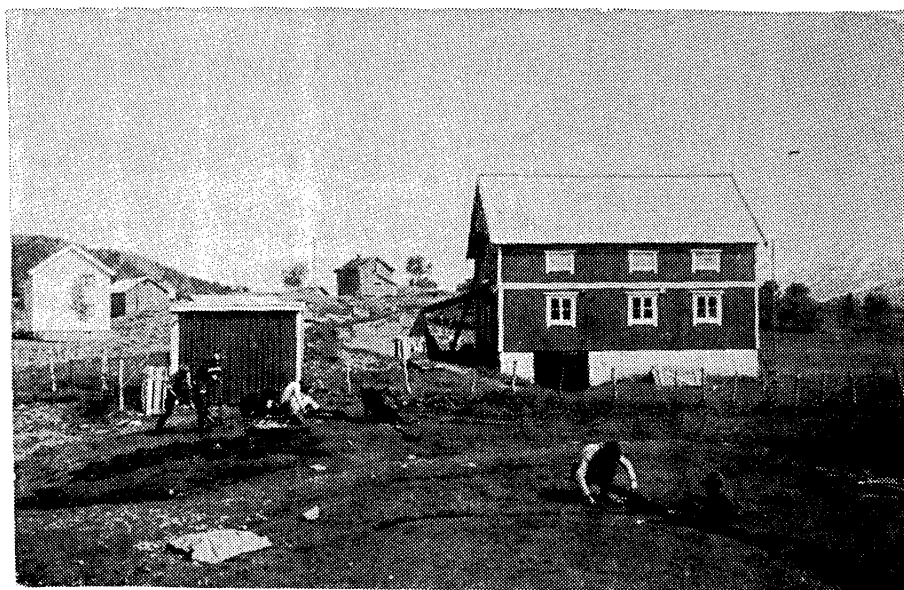
Pl. XXV, 1 Fagerfjord
Hus 1, dobbeltmur i SØ.,
fra S.

Pl. XXV, 2 Fagerfjord
Hus 2, utgravd fra Ø.

Pl. XXVI, 1 Elvejord
Utsikt nordover fra
den sørlige gård.

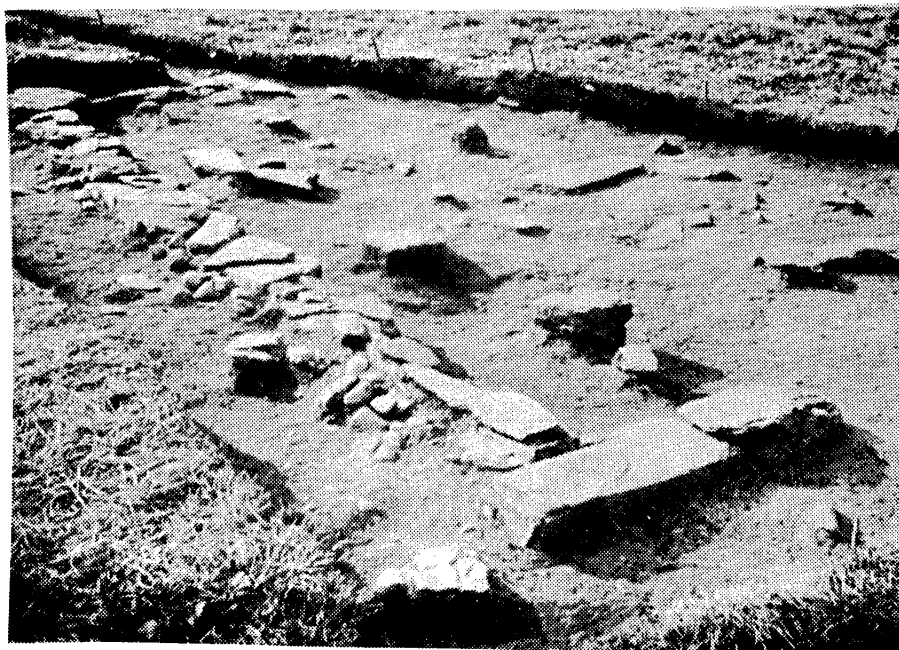
Pl. XXVI, 2 Elvejord
Graving på tunet.

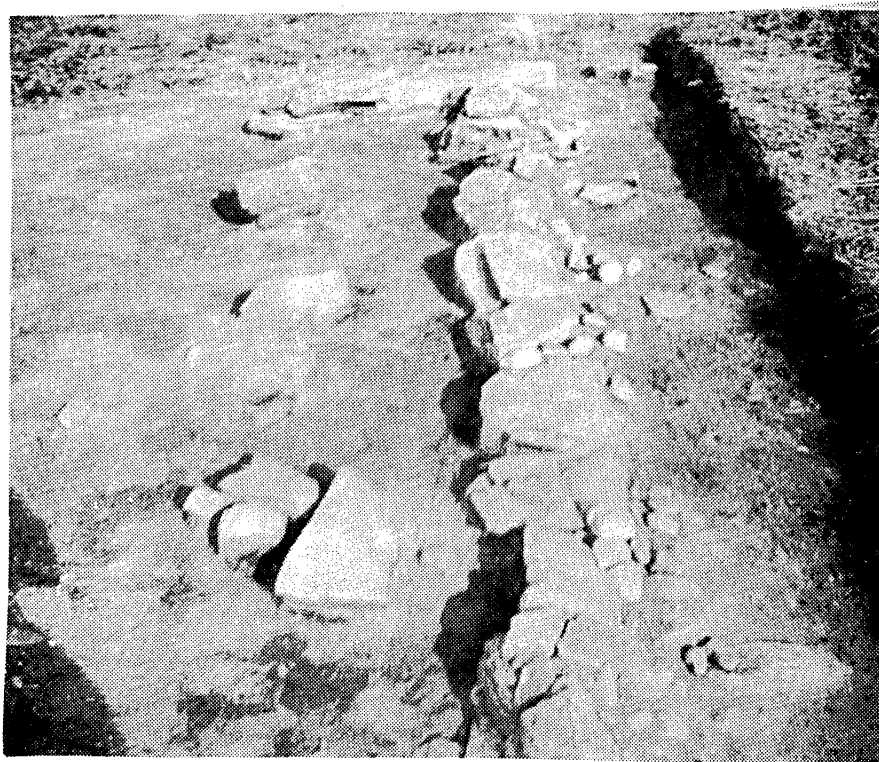
Pl. XXVII, 1 Elvejord
Brannlag på tunet.

Pl. XXVII, 2 Elvejord
Brolegning på tunet.

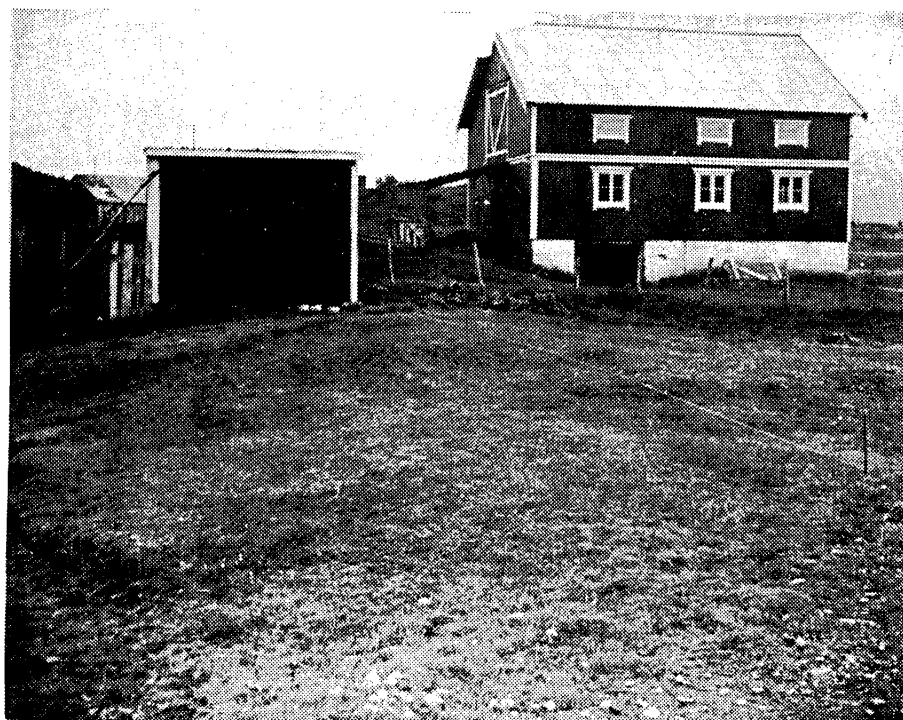
Pl. XXVIII, 1 Elvejord
Hus 8, fra Sør.

Pl. XXVIII, 2 Elvejord
Hus 8, sørmuren fra Vest.

Pl. XXIX, 1 Elvejord
Hus 10, fra vest

Pl. XXIX, 2 Elvejord
Hus 1, før utgraving.

Pl. XXX, 1 Elvejord
Hus 1, smiiredskap in
situ.

Pl. XXX, 2 Elvejord
Hus 1, bruner in Situ.

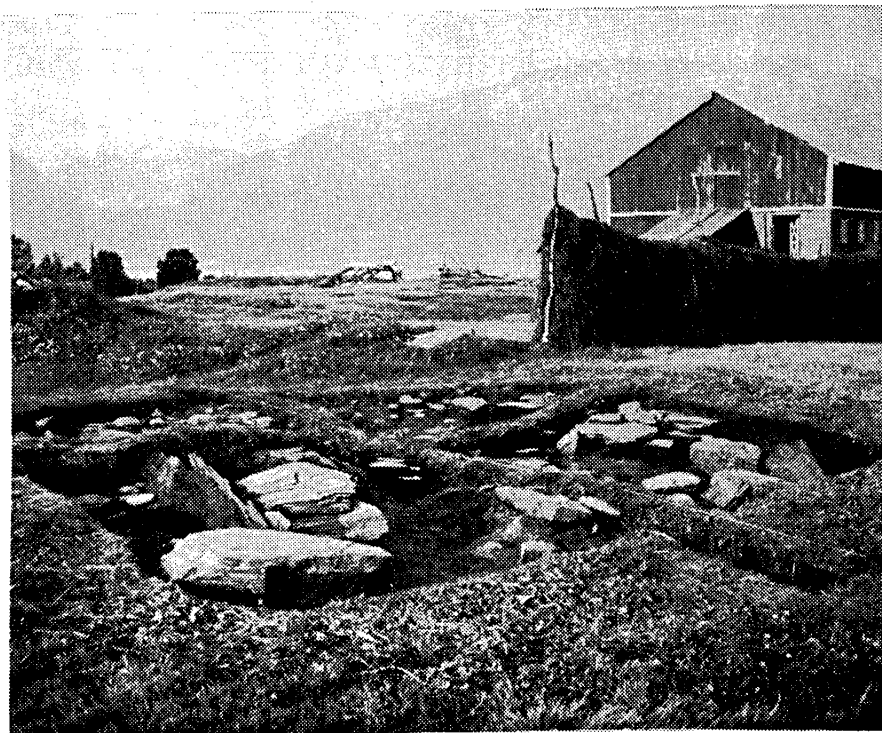
Pl. XXXI, 1 Elvejord
Hus 1, fra nord.

Pl. XXXI, 2 Elvejord
Hus 20, fra nord.

Pl. XXXII, 1 Elvejord
Hus 20, vestvegg, fra NØ.

Pl. XXXII, 2 Elvejord
Hus 20, under utgraving.

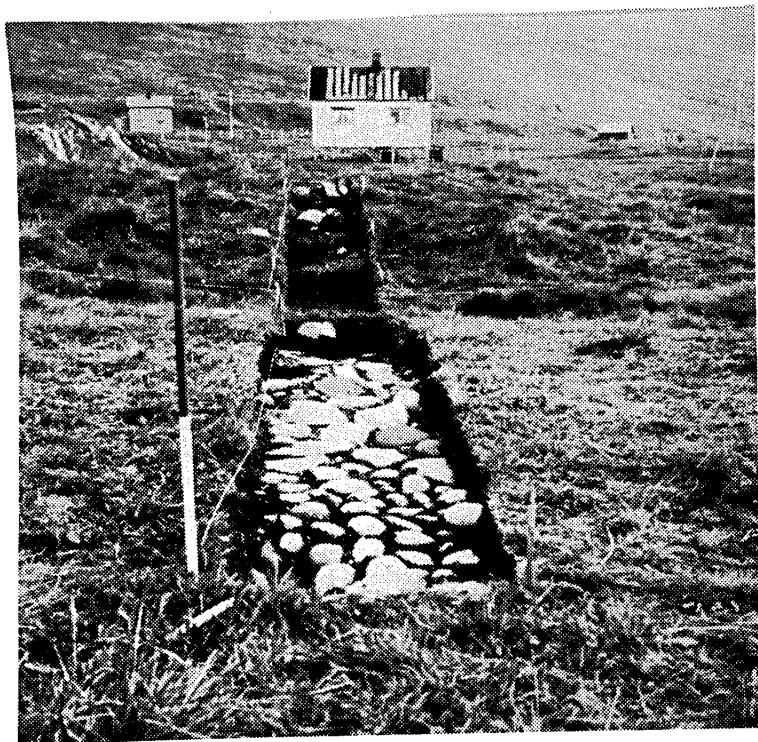
Pl. XXXIII, 1 Kveldstua
Hus I, før utgraving,
fra NV.

Pl. XXXIII, 2 Kveldstua
Hus I, under utgraving,
fra vest.

Pl. XXXIV, 1 Kveldstua.
Hus I, fra ildstedet ut
gjennom døråpningen i NV.

Pl. XXXV, 1 Gamhaugen
Tunbrolegning ned for hus I

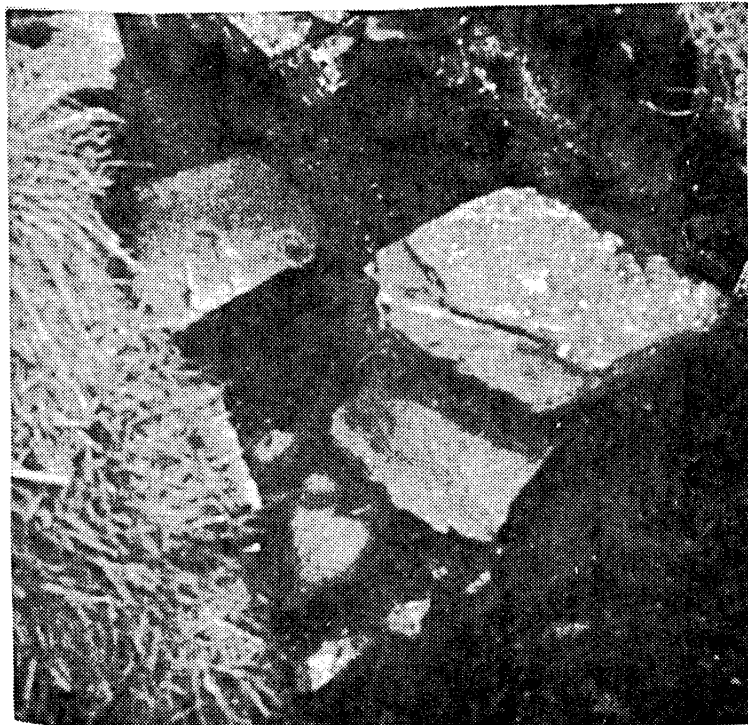
Pl. XXXV, 2 Gamhaugen
Veibrolegning tvers over
tunet.

Pl. XXXVI, 1 Gamhaugen
Hus III, steinrøys over
ildstedet.

Pl. XXXVI, 2 Gamhaugen
Hus III, oversplater in
situ.

Pl. XXXVII, 1 Gamhaugen
Hus III, komfyrets fundament.

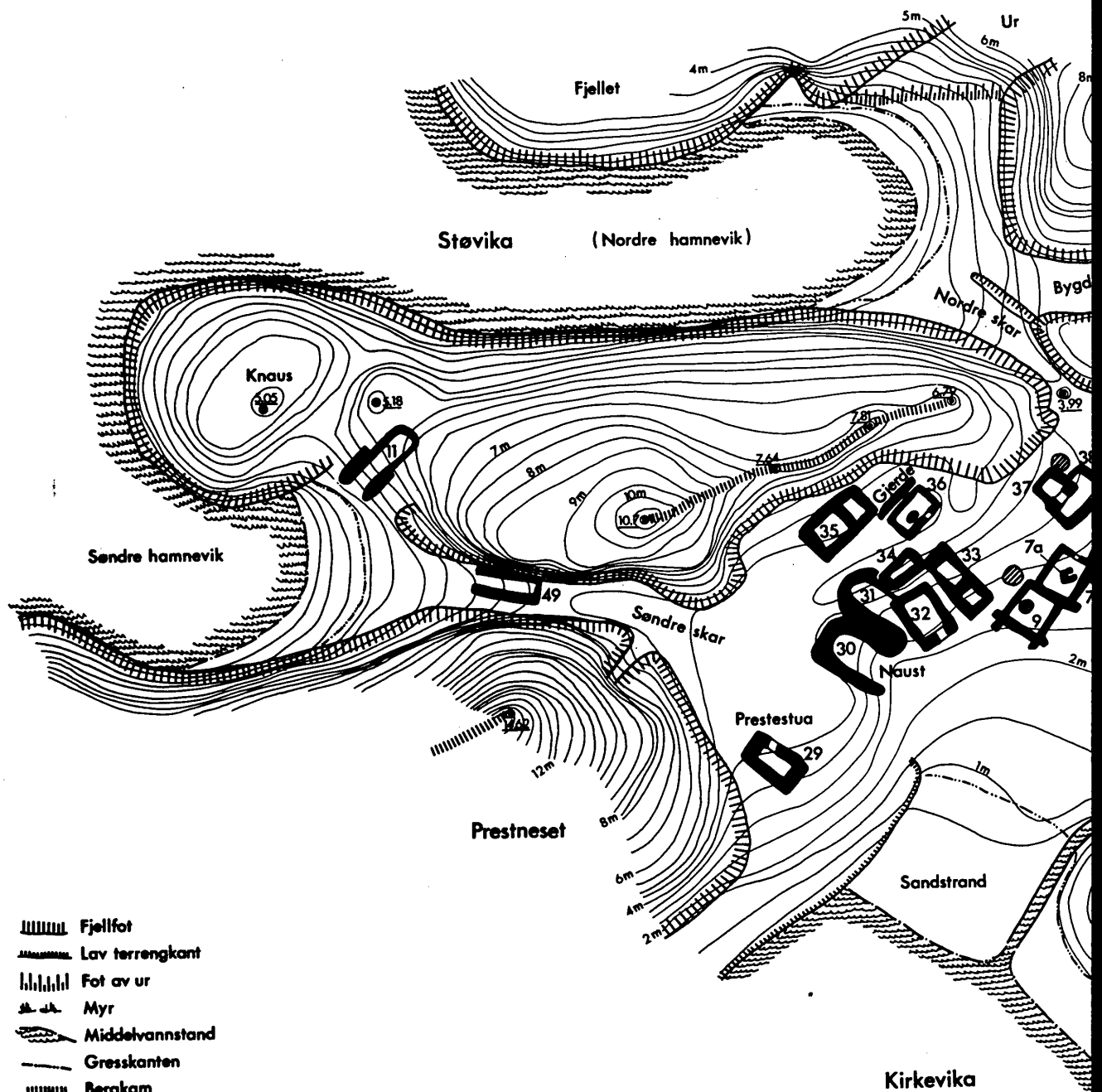

Pl. XXXVIII, 2 Gamhaugen
Hus IV, skrå syldsteins-
rekke i nedre kulturlag.

MJELVIKA KIRKEVÆR

Tromsø k., Troms

Oppmålt 1952 av P. Simonsen

- Fjellfot
- Lav terrengkant
- Fot av ur
- Myr
- Middelvannstand
- Gresskanten
- Bergkam
- Topp
- Tuft
- Ildsted
- Avfallsgrop eller brønn
- 23 Tuftenummer

Ekvidistanse : 0,5 meter

